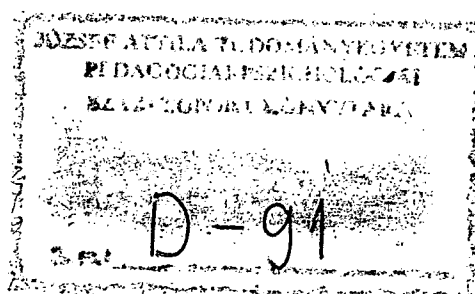

BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

JÁVOR ZOLTÁNNÉ KOLOZSVÁRY JUDIT

A "NEHEZEN NEVELHETŐ" TANULÓK SZEMÉLYISÉGÉNEK
MEGISMERÉSE

1973. SZEGED

TARTALOMJEGYZÉK:

Bevezetés /1-4.p./

I. A "nehezen nevelhetőség", mint pedagógiai pszichológiai probléma /5-32.p./

1./ A "nehezen nevelhetőség" fogalmának vizsgálata /5-26.p./

2./ A "nehezen nevelhetőség" és a személyiségfejlődés kapcsolata /26-29.p./

3./ A "nehezen nevelhetőséggel" foglalkozó szakirodalom pedagógiai pszichológiai vonatkozásai /29-32.p./

II. A "nehezen nevelhetőség" felismerésének pszichológiai problémái az iskolában /előzetes vizsgálat a témához és módszertani gyűjtemény /34-67. p./

III. A "nehezen nevelhető" tanulók személyiségének vizsgálata /69-156/

1./ Erkölcsi ítéletek vizsgálata zártintézeti serdülőknél /69-88./

2./ Az interperszonális kapcsolatok értékelése /88-100.p./

3./ Korrekciós csoportterápiás kísérlet /100-145.p./

4./ Az egyéni esetelemzések tanulságai és nevelési feladatok /145-153. p./

Zárókövetkeztetések /153-156/

Mellékletek

Bibliográfia

BEVEZETÉS

E téma behatóbb tanulmányozására többirányú gyakorlati tapasztalás készített: A Központi Bizottság 1972. június 15-i oktatás-nevelés politikai határozata hangsúlyozottan felhívja a figyelmet az iskolai oktató-nevelő munka nevelő jellegének hatékonyabbá tételére. Ez a határozat azt a helyzetet tükrözi, hogy igen sok 3-18 éves gyermek /serdülő, ifjú/ tartozik az úgynevezett "problematikus" gyermekek közé. Ennek sokféle oka van, de többek között az iskolai nevelőmunka elégtelenségében is gyökerezhet./az iskolai nevelőmunka sokkal nagyobb súlyú és jelentőségű napjainkban, mint volt a felszabadulás előtt, a megváltozott társadalmi körülmények eredményeként/.

Ezek azok a gyermekek, akik az életkori sajátosságoknak általában megfelelő személyiség-megnyilvánulásokon túl, olyan tüneteket mutatnak, amelyek megnehezítik társadalmi beilleszkedésüket, s amelyek miatt nevelésükhöz-oktatásukhoz különleges nevelői-oktatói eljárásokra van szükség. Ezek a gyermekek általában csak akkor kerülnek megfelelő szakemberhez, amikor tüneteik fixálódtak, súlyosak, olyannyira, hogy környezetüket nagymértékben zavarják - viszont ekkor már a tünetek súlyos személyiségfejlődési zavarokat takarnak. Ez abból fakad, hogy a szülők, és a pedagógusok egy része is, tanácstalanok a tünetek megítélésében, és az adekvát nevelési tennivalókban. A "nehezen nevelhetőségnek" "tipuseseteit" ismerhetjük fel, abban az értelemben, hogy a tüneteket előidéző okok valamiképpen közös töről fakadnak. E "tipusesetek" egy részében

kitapintható a személyiség erkölcsi fejlődésének akadályoztatása, vagy nem kívánatos irányu torzulása. A dolgozatban - egy általános jellegű tájékozódás, szakirodalmi áttekintés után - főként ebben az irányban kívánjuk folytatni vizsgálódásainkat a "nehezen nevelhetőséggel" kapcsolatban.

Ugyanakkor, amikor a "nehezen nevelhetőség" okainak, tüneteinek felismerése és a megfelelő nevelési eljárások alkalmazása igen sürgető társadalmi követelmény, a szakirodalom kevésbé foglalkozik e téma pedagógiai-pszichológiai vonatkozásaival, és igen kevésbé a személyiség erkölcsi fejlődése és a "nehezen nevelhetőség" összefüggéseivel.

E dolgozat két irányban kíván feladatot ellátni: - az úgynevezett "nehezen nevelhetőség" és a személyiség erkölcsi arculata közötti összefüggéseket kívánja tisztázni

- a "nehezen nevelhetőséget" elsősorban pedagógiai-pszichológiai aspektusban kívánja vizsgálni, "korrekciós" nevelési tanácsadás formájában

A téma feltárása érdekében serdülőkorúak vizsgálatát végeztük. Ennek gyakorlati oka az, hogy serdülőkorú fiúk részére fenntartott intézményben nyílt lehetőség a szükséges vizsgálatok elvégzésére és a korrekciós nevelési eljárások kipróbálására is. /azonban tartanunk kell magunkat az MM illetékes osztályának kikötéséhez, amely szerint sem az intézményben élőket, sem az intézményt nem nevezhetjük meg a dolgozatban, és semmiféle olyan adatot nem közlünk, amelyből esetleg következtetni lehetne az egyes gyermekekre/. A serdülőkorúak vizsgálatát megelőzi - mintegy elővizsgálati anyagként - nyolc 6-10 éves "nehezen nevelhető" gyermek esettanulmánya és "korrekciós" nevelésére vonatkozó tanácsok, abból a célból,

hogyan összefüggést találjunk a különböző életkorú gyermekek "nehezen nevelhetőségének" tünetei, megnyilvánulásai között. Ha ilyen összefüggéseket találunk, akkor igaznak kell elfogadnunk Popper Péter /1970/ és György Julia /1970/ a "nehezen nevelhető" személyiség fejlődési folyamatára vonatkozó megállapításait: "mindazokat a nevelődési elégtelenségeket, sikertelenségeket, amelyeket neurotikus tünetekkel már nem képes kompenzálni, egyensúlyban tartani az egyén bűnözővé, perverzvé, vagy elmebeteggé válással "oldja meg."

A téma vizsgálatában a következő problémák merülnek fel:

- 1./ A "nehezen nevelhetőség" mint pedagógiai-pszichológiai probléma
 - 2./ A "nehezen nevelhetőség" felismerésének pszichológiai problémái az iskolában /előzetes vizsgálat a témához/
 - 3./ A "nehezen nevelhető" tanulók személyiségének vizsgálata
- /Ezek a pontok részben a szakirodalmi anyag áttekintésével, részben saját vizsgálatainkkal kerülnek megvalósításra/.

A vizsgálatban a következő metodikai eljárásokat alkalmazzuk:

1./ Megfigyelés

exploráció

erkölcsi ítéletek vizsgálata /Popper Péter vizsgálati eljárása szerint/

szociometriai felmérés /az intézetben vizsgált gyermekcsoportokban/

az intézeti személyi dokumentáció anyagának tanulmányozása

2./ Pszichodiagnosztikai módszerek:

- anamnézis felvétele

- tesztek /Baum teszt, TAT- Csirszka János módosított értékelése alapján: családrajz, szabadrajz, szabadjátéktevékenység, Binet-Simon intelligencia teszt - Élta~~n~~ által módosított 1948-as standard alapján/
az interperszonális kapcsolatok sémáinak vizsgálata
Popper Péter eljárása alapján/
- 3./ Kérdőíves felmérés a pedagógusok körében

I. FEJEZET

A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" MINT PEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIAI PROBLÉMA

A "nehezen nevelhetőséggel" - mint ahogyan a Bevezetésben is je-
löltük - elsősorban pedagógiai-pszichológiai aspektusban kívánunk
foglalkozni, ennek érdekében a meglévő szakirodalmat több szempon-
tu elemzésnek kell alávetni:

- 1./ A "nehezen nevelhetőség" fogalmának vizsgálata
/elfogadhatók-e a jelenlegi definíciók/
- tünetek, okok feltárása
- 2./ A "nehezen nevelhetőség" és a személyiségfejlődés kap-
csolata
- 3./ A "nehezen nevelhetőséggel" foglalkozó szakirodalom pe-
dagógiai+pszichológiai vonatkozásai

1./ A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" FOGALMÁNAK VIZSGÁLATA

/Tünetek és okok feltárása/

A gyógypedagógiai pszichológiából ismeretes az a meghatározás,
amely szerint a gyógypedagógia korrekciós nevelési eljárást jelent,
azért, mert minden olyan egyénnek - gyermek vagy felnőtt - aki va-
lamilyen oknál fogva más, mint általában a többiek, vagyis aki bár-
milyen vonatkozásban eltér a "normálistól", másféle, különleges
nevelési módra, egyézerüen szólva; másféle bánásmódra van szüksége,
mint az "átlagos" a "normális" egyénnek. /Illyés Gyuláné/ /1968/.
Ez a meghatározás azt a szemléletmódot tükrözi, hogy minden egyén,

aki a "normálistól" eltérő tüneteket mutat, "különleges nevelési eljárást" igénylőnek tekintendő, vagyis a fenti módon tágabban értelmezett gyógypedagógiai nevelésre szorul. A gyógypedagógia fogalmát tehát Illyés Gyuláné szélesebb körű értelmezésben tárgyalja, mint amilyen tartalmat a pedagógusok egy része is tulajdonít neki. Ennek a fogalmi értelmezésnek a jelen témában nagy jelentősége van, mert csak így lehetséges, hogy m i n d e n - különleges tünetet mutató személyt - különleges "gyógyító-korrigáló" nevelésben lehessen részesíteni. Ily módon tehát a "gyógypedagógia" és a "pedagógia" nem lesznek egymástól élesen elhatárolva a gyakorlatban. A fentiek értelmében azt is meg kell állapítanunk, milyen személyiségbeli tüneteket, jegyeket, milyen szerveződésszerű személyiségstruktúrát, illetve magatartási és egyéb jelenségeket sorolunk a gyógyító-korrigáló pedagógia körébe. Vagyis: kinél elégedhetünk meg a "szokványos" nevelési eljárások alkalmazásával, és kik azok az egyének, akik a megszokott - a normál iskolánkban általánosságban alkalmazott - nevelési eljárások mellett nem kellően, nem a társadalmilag és a személyiség szempontjából egyaránt kívánatos irányban és mértékben fejlődnek.

Elsősorban az ugynevezett "normalitás" fogalmát kell vizsgálnunk. A szakirodalomban ismert probléma a normalitás - abnormalitás elhatárolásának nehézsége. Anélkül, hogy mélyebben taglalnánk a kérdést, egy-két szempontot a megítélésben figyelembe kell vennünk. Egyik fogalom megítélése sem mennyiségi kérdés /pl. ennyi és ennyi - a szokásostól eltérő tulajdonság megnyilvánulásával még normális valaki, ha ennél több ilyenféle megnyilvánulással találkozunk akkor pedig nem tekinthető normálisnak/. Az ún. "normalitás" voltaképpen azt jelenti, adekvát aktív adaptálódásra képes a szemé-

lyiség. A társadalom olyan tényező, amely elsődleges formáló szerepet tölt be a személyiség fejlődésében /mind az egyed, mind a fajfejlődést tekintve/, amely ebben a minőségében toleránsan, vagy atoleránsan viszonyul tagjaihoz. Egy dolgot le kell szögeznünk: jelen dolgozat az épelméjű egyedek szindromáit kívánja vizsgálni, tehát e körből ab ovo kizárja a megállapítható elmebetegségek minden fajtáját, illetve a személyiség zavarainak elmebetegséggé való szerveződésével már nem foglalkozunk. /Későbbiekben hivatkozunk György Julia és Popper Péter deviáns személyiségfejlődés-sémájára/. Ugyancsak nem tárgyaljuk a valódi, organikus alapon fellépő szellemi fogyatékkal kapcsolatos problémákat sem. A továbbiakban a "nehezen nevelhető gyermek" fogalmat kívánjuk vizsgálni. A nehezen nevelhetőség tulajdonképpen szükségelnevezés a pszichológiában-pedagógiában, mert a tünetekre összefoglalóan nincs adekvátabb kifejezésünk./ György Julia is csak idézőjelben használja/. Utalunk a fejezet bevezetésében felvázolt tágabb értelmű gyógypedagógia fogalomra, és ennek alapján megfelelőbbnek találjuk a "gyógyító-korrektív nevelést igénylő gyermek" elnevezést /bár nehezebb mert hosszú,/ ugyanis így elkerülhető a mesterséges határvonal húzása, amely főként a pedagógusok körében használatos. A "gyógyító-korrektív nevelésre szoruló gyermek" elnevezésbe ugyanis értelemszerűen beletartozik az összes, a normálistól bármilyen vonatkozásban elértő tünet és korrigálása. Így módon nincs szükség a "veszélyeztetett" és "nehezen nevelhető" művi elhatárolására, hiszen a dolog természetéből adódik, hogy minden egyén, aki a normálistól eltérő tüneteket produkál, nemcsak "nehezen nevelhető", hanem egyszersmind veszélyeztetett is. Itt ki kell térnünk a személyiségfejlődés néhány elvi problémájára. A személyiség fejlődésé-

nek milyenségét több tényező határozza meg: alkat és élmény /intrauterin életszakban/, és a társadalmi környezet minden hatása. A külső hatások törvényszerűen a belső feltételek szűrőjén keresztül érvényesülnek. Vagyis egy állandóan változó, dinamikai-energetikai bázis az aktuális személyiség, amely "előéletének" megfelelő módon fogadja be az újabb külső hatásokat. Nyilvánvaló tehát, hogy a "nehezen nevelhetőség" tüneteit elsődlegesen negatív környezet, azaz külső hatások okozzák, és ilyen értelemben minden - negatív külső okokat, hatásokat hordozó környezet - veszélyeztető is, hiszen nem biztosítja az egyed optimális fejlődésének lehetőségeit. Azért tartjuk szükségesnek e kérdés hangsúlyozott tisztázását, mert a pedagógus és a laikus közvélemény szerint, a "nem-veszélyeztetett" kategóriába tartozó gyermekek nem okvetlenül kívánnak meg külön idő és energia ráfordítást. Vagyis hétköznapi nyelven szólva; ha nincs antiszociális, vagy súlyosan deviáns személy a családban, nem kell különösebben odafigyelni a gyermek "nehezen nevelhetőségére". Idézzük György Julia /1970/ megállapítását: "... ha a nevelődés folyamata nem sikerül /különböző körülmények összejátszása miatt, előbb "nehezen nevelhetővé", majd - korrekció híján - neurotikussá, majd bűnözővé, vagy perverzzé, vagy elmebeteggé válik az egyed". /Bár itt fel kell hívunk a figyelmet arra a zavarra, amely éppen a fogalmi tisztázatlanságból, pontatlanságból ered, hogy ti.éppen György Julia a "nehezen nevelhetőség" tüneti körébe sorolja a neuroziseket - ily módon azok nem lehetnek "folytatásai" a "nehezen nevelhetőségnek", minthogy beletartoznak/. /Kiemelés tőlem/. Ehhez szükségesnek látszik hozzákapcsolni Popper Péter megállapítását: mindazokat a nevelődési elégtelenségeket, sikertelenségeket, amelyeket neurotikus tünetekkel már nem

képes kompenzálni, egyensúlyban tartani az egyén, antiszociálissá, bűnözővé válással "oldja meg". Nyilvánvaló tehát, hogy a nevelődési-nevelési folyamat zökkenői, sikertelenségei - tehát az eddig elfogadott terminus technikus szerinti "nehezen nevelhetőség", egyben alapvető veszélyeztetettséget jelent a személyiség fejlődése szempontjából. Még az olyanfajta elkülönítés sem indokolt, hogy a társadalom szempontjából közvetlenebb, támadóbb veszélyt jelentő személyiségkörnyezetet nevezzük "veszélyeztetőnek", egyrészt az előbb taglalt személyiségfejlődési elméletekből következően /hogy ti. neurotikus tünetektől egyenes az út a bűnözővé válásig a személyiséget ért sérülések kompenzálásában/, másrészt pedig, mert a normálistól eltérő tüneteket produkáló egyén felnőve, mint személyiségformáló környezet maga is károsító lesz az új egyének felnevelésében./ Csak megemlítjük azt a tényt, hogy a neurotikus felnőtt - aki tehát nem jelent közvetlen, támadó veszélyt a társadalomra - fentiekén kívül anyagi megterhelést is jelent a társadalomnak különböző neurotikus megbetegedéseiből adódó ápolási, táppénzbeli igényeivel./ Természetesen nem kérdőjelezzük meg azt, hogy az antiszociálisan deviánssá váló ember észrevehetőbb veszély a társadalomra nézve - de e megállapítás csak az előbb leírtakkal együtt teljes értékű.

A továbbiakban az úgynevezett "nehezen nevelhetőség" jelenségeit, tüneteit kívánjuk taglalni, abban az aspektusban, hogy vajon a fogalom mit tartalmaz a pszichológus, mit a pedagógus munkájában, s a gyakorlat és az elmélet azonos terjedelmű és mélységű körben mozog-e.

György Julia "A nehezen nevelhető gyermek" /1970/ című könyvében a következő szindrómákat tárgyalja:

Nyugtalan típus	gátolt típus	Pszichés szindrómák
hipermotilitás logorrhea a figyelem zavarai: nappali álmodozás; iskolakerülés-lo- pás, gangbe, galeriba szerveződés; fantáziahazugság	nagyfoku hallgatagság; érzelmi gátoltság /nem érdeklk a személyiséget a külvilág erkölcsi kö- vetelményei, nem szeret senkit, tehát nem fontos, hogy őt szeressé/ - re- aktiv depresszió- nak is nevezhető; gátolt agresszivitás /rejtett züllöttségi ál- lapot, tk. lappangó kri- minalitás/; érzelmi gátoltság /pszeu- dodebilitás/	hisztéria; kényszerneurózi- sok; fóbiák tik dadogás enurézia enkoprézis noctambulizmus

E csoportosításból kitűnik, hogy bár a szerző a gátolt típusu egyén tüneteivel kapcsolatban említést tesz a gátolt agresszivitásról, amely rendszerint rejtett züllöttségi állapotot jelent lappangó kriminalitással, azonban a manifeszt kriminalitást már nem sorolja a "nehezen nevelhetőség" körébe, a kriminális deviáns személyiséggel külön tanulmányban foglalkozik. Ez természetesen érthető módszertani szempontból, de ha helyes a gyógypedagógiai pszichológia fogalmának világszerte elfogadott, a fejezet elején bőven kifejtett értelmezése, akkor éppígy helyes a "gyógyító-korrekción" nevelést igénylők csoportjába besorolni az antiszociális

személyiséget is. Ez különben nem is ellenkezik György Julia koncepciójával, hiszen éppen p az, aki az antiszociális személyiség reedukációjának kérdéseivel hatékonyan foglalkozik.

György Julia tünetképződés szerinti felosztása alapvetően különbözik Gegessi K. Pálétól: előbbi szervező személyiség-típusok szerint tárgyalja a tüneteket, ezzel megkönnyítve mind az áttekintést, mind a tünet és az ok közötti kapcsolat felfedését, mind pedig a terápiát, míg Gegessi K. Pál elsősorban a tünetek megjelenési, megnyilvánulási fajtája szerint csoportosít. Az utóbbi áttekintésnek az a legnagyobb erénye, hogy laikus és szakember számára egyaránt bepillantást nyújt a gyermekklinikai pszichopathológia feladatkörébe, másrészt foglalkozik az iskola okozta ártalmakkal és tünetekkel is.

A tünetek lehetnek:a/ szomatikus jellegűek: szokatlan vagy

kellemetlen testérzések,

fájdalmak /hasi vagy ebyéb/

székelési-vizelési zavarok, rendellenességek,

szívpanaszok, nyelési, légzési érzékelési

panaszok /látás, hallás, bőrérzékelés,

izlelés/,

mozgási zavarok: /Hyper-hypomotilitás/

láz

sokat-evés

nem-evés

fogyás- -- kóros hizás

általános gyengeség, szédülés,

álmatlanság - - aluszékonyság

elalvási, alvási zavarok

epilepsziás görcsrohamok

b/ szellemi, intellektuális szindrómák:

gondolkodási

beszédbeli

írásbeli

megértésbeli

- zavarok

kóros szellemi fáradékonyság

feledékenységek

akarat zavarok

munkavégzési zavarok

c/ un. pszichés zavarok:

tk. az érzelmi élet zavarait sorolja

ide a szerző /boldogtalanság, céltalanság,

félelmek, "megmagyarázhatatlan" szomorúság/

d/ az interperszonális magatartásban létrejött

zavarok: asszociális, antiszociális magatar-

tás /iskola-munkahely-kerülés, bü-

nözés, etikátlan megnyilvánulások

mint pl. megbízhatatlanság, köteles-

ség-nem-vállalás, vagy kibújás a kö-

telességek alól/

a szexuális élet etikai zavarai

A Gegessi-Kiss-féle szindróma-csoportosításából a személyiség-
kölcsei fejlődése szempontjából az interperszonális kapcsolatok za-
varait kell kiemelni, itt tűnik legközvetlenebbnek a kapcsolat a
"nehezen nevelhetőség" és az erkölcsi fejlődés között.

Gegessi K. Pál álláspontja, hogy a pszichopatológia azokkal a tüne-

tekkel foglalkozik, amelyekkel a laikusok - azokat tartósan észlelve - mint betegségekkel fordulnak orvoshoz, pszichológushoz, s ebben az esetben a legfontosabb dolog a tünet helyét, funkcióját felfedezni a személyiség egészében, s az egyént mint beteg embert, egészében kell gyógyítani, nem pedig a betegséget. Ez következik Gegessi K. személyiségkoncepciójából, amely szerint: "... általános emberi és egyben az egyén ősein át specializálódott és rögzült család-biológiai talajon, általános és helyi történeti-társadalmi környezeti hatásokra kialakult: testi-szervezeti /morfológiai-fiziológiai/ és pszichés /vagyis magasabb idegrendszeri működés/ történéseinek és történet-lehetőségeinek egyedi rendezettségű dinamikai-energetikai összefüggésű összessége és egyben egysége" a személyiség. Ez az állásfoglalás az általunk vizsgált témában azt jelenti, hogy a klinikai pszichológia a normálistól eltérő tüneteket produkáló gyermekek "speciális korrekciós nevelésével" foglalkozik, illetve a "speciális korrekciós nevelésre" vonatkozóan ad tanácsot, tehát bele tartozik abba a tüneti-terápiás komplexumba, amelyet "gyógyító-korrekciós nevelést igénylő" névvel illetünk.

György Julia és Gegessi K. Pál előbbieken feldolgozott koncepciójának vizsgálatából az derül ki, hogy a valóságban, a gyakorlatban, sokkal több tünetet tart nyilván a szakirodalom, és gyógyít a pszichológus, mint amennyi a "nehezen nevelhetőség" fogalmába beletartoznék. Az elnevezés ugyanis extrém eseteket sugall, és nagyon korlátozza az e témában kutató érdeklődést, s a gyakorlat ezt nem igazolja. Mindezekén túl, nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a jelenségeket, tüneteket sem, amelyeket mai gyakorlatunkban kategorikusan a "gyógypedagógia" körébe utalunk. Ide tartoznak: 1. az érzékszervi fogyatékosok; 2. mozgáskorlátozottak;

3. bizonyos oktatási nehézségekkel küzdők /agraphia, aphazia/;
4. beszédhibások; 5. értelmi fogyatékosok - akikkel azonban a jelen dolgozatban, a már ismertetett elvek miatt, nem foglalkozunk. Nyilvánvaló, hogy fentjelzett csoportok az ötös számú kivételével, ide is tartoznak, hiszen nemcsak arról van szó esetükben, hogy ismeretelsajátításuk gátolt, megnehezített, s ezért erre csak különleges módszerek segítségével képesek, hanem arról is, hogy következményesen, szekundér módon a személyiségfejlődésük egésze hátráltatott, és ahhoz, hogy adaptálódni tudjanak a társadalomban, igenis különleges nevelési eljárásokra van szükség. /Nemcsak szakemberek, hanem laikusok körében is közismert, hogy pl. a vakok, csökkentlátók, a nagyothallók, a beszédgátoltak, a mozgáskorlátozottak általában a lappangó agresszivitás állapotában vannak, ki nem fejezett, permanens belső feszültségeik miatt./ Ugyanigy ide sorolandók az iskolaéretlenség tünetei is - amelyeket egyébként György Julia egyértelműen sorolt is a nehezen nevelhetőség tünetei közé. Ez annyira nyilvánvaló és felismert tény, hogy külön bizonyításra nem szorul, ezt mutatja az un. "korrekciós osztályok" létesítésre való törekvés is.

Összegezve tehát, a következők állapíthatók meg a fogalomalkotással, elnevezéssel kapcsolatban: 1. A "nehezen nevelhető" - szükségelnevezés - jóval szűkebb, tartalmában és mélységében egyaránt, mint amit a pszichológusok a gyakorlatban annak tekintenek - ugyanakkor tartalmában és mélységében egyaránt tágabb és gazdagabb, mint amit - a tünetek alapján - a pedagógusok is annak fogadnak el. /A II. fejezetben közöljük a pedagógusok körében végzett - a "nehezen nevelhetőség" felismerésére - vonatkozó felmérést, amelynek eredménye ezt az állítást igazolja/. 2. Helytállóbb a "speciális

gyógyító korrekciós nevelést igénylők" elnevezés, mert a valóságban a terápiás eljárások mindeikre, aki tüneteiben a normálistól eltérőt produkál, kiterjednek. Itt azonban meg kell jegyeznünk a következő elvi és gyakorlati jelentőségű tényt: a permanens nevelés folyamatos korrekciót, korrigálást jelent. Tehát valójában a különösebben súlyos magatartási, viselkedési rendellenességet nem produkáló gyermek személyiségfejlődését is korrigáljuk, mindig a kívánt irányban. De témánkban a speciális korrekciós jelleg nagyobb súlyt és jelentőséget kap, mert huzamosabb ideig ható, a személyiséget károsan befolyásoló és így súlyos tüneteket létrehozó nevelési folyamatot kell "kiigazítani", azaz speciális eszközökkel, módszerekkel korrigálni. Ugyanakkor az az elnevezés hangsúlyozottan felhívja a figyelmet a nevelési folyamatban az egyéni bánásmód rendkívüli fontosságára. Különösen a pedagógusok körében - eléggé gyakori a nevelési nehézségekkel küzdő gyermekek "problematikusnak" /Kelemen László: "A pedagógiai pszichológia alapjai" című munkájában így tárgyalja/ történő elnevezése, amely - ha a gyakorlattól elvonatkoztatva vizsgáljuk - jobban megközelíti a valóságos tartalmat, hiszen egy gyermek "problematikussága" bármilyen tünetet jelenthet - azonban gyakorlatilag nem jelenti mégsem az összes tünetek idesorolását, már csak azért sem, mert e tünetek egyrészét nem ismeri fel a pedagógus, másrészt nem sorolja ide, /végül pedig azért, mert a szerző is két kategóriáról: "nehezen nevelhetőségről", és "veszélyeztetetettségről" beszél./ Marad tehát ugyanaz a tartalmi kör, amelyet a "nehezen nevelhetőség" elnevezés ölel fel.

Ugyancsak használatos e témakörben a "személyiségzavar" kifejezés, amely hasonló negatívummal rendelkezik, mint a többi tárgyalt ter-

minus technikus: igen leszűkíti a fogalom tartalmi körét. Vaczko József /1965/ "A személyiségzavarok jeleit mutató gyermekek még nem züllöttek el, és nem bűnözők, hanem nehezen nevelhetőek" - Egyértelműen lehatárolja a "személyiségzavart", egyenlőségjelet téve a "nehezen nevelhetőséggel", ám kiemeli a komplexumból az erkölcsi-érzelmi-jellembeli fejlődés minden olyan zavarát, amely antiszocialitásban nyilvánul meg - holott ez az interperszonális kapcsolat és a társadalmi adaptációt érintő probléma. Ezzel mechanikusan elválasztja a személyiségfejlődésben mutatkozó zavarok egy részét egymástól. 3./ A pedagógusképzést hangsúlyozottan a "korrekciós" nevelés irányában erőteljesen bővíteni kell; ez egyrészt a főiskolák, egyetemek tantervi-képzési problémája, másrészt általános nevelési kulturánkat a köztudatformálás szintjén kell megváltoztatni.

A szakirodalmak - casuisztika alapján - megállapítanak olyan, ún. "tipusos ártalmakat", amelyek rendszerint negatív diszpozíciók talajt képeznek a személyiségfejlődéséhez, illetve károsan befolyásolják azt. Ez azért nagy jelentőségű, mert így előre tudható - az eddigi tapasztalatokból - hogy kik azok az egyének, akik potenciálisan "korrekciós nevelésre szoruló" lesznek majd, másrészt azért, mert a már manifesztálódott tünet, személyiségfejlődés zavar oka nyomonkövethető, és így a terápia számára hozzáférhetőbb.

György Julia /1970/ a tipusos ártalmakat az ártalmak jellege szerint csoportosítja:

I. Fiziológias tényezők	II. Környezeti ártalmak	
	1. "Keret"	2. "Tartalom"
A magzati élet ártalmai /fiziológias és pszichikai/	<p>csonka, rossz, züllött, lumpen, elvált, örökbefogadó, stb. <u>család</u>, <u>tipusos ártalmak</u>:</p> <p>árvaság</p> <p>házasságon kívüliség, válás, rossz házasság; örökbefogadás; alkoholista szülők;</p> <p><u>a családi mikrokörnyezetben élő:</u> paranoid</p> <p>rabbiátus</p> <p>epileptoid</p> <p>elmebeteg</p> <p>queráló emberek</p>	<p>a gyermek <u>életkori sajátosságainak</u> figyelembe-nem vétele;</p> <p>nevelési <u>módszerekből</u> következő ártalmak;</p> <p>az <u>anya-gyermek kapcsolat</u> milyensége, mint a személyiségfejlődés alapvető meghatározója</p>

Gegessi K. Pál a személyiségfejlődést veszélyeztető tényezőket a személyiségstruktúra - dinamika, és az életkor felől közelíti meg. Elméletének megfelelően igen nagy teret kap az anamnézis felvételében az interuterin élet, illetve, az általa "átmeneti időszaknak", /szülés, közvetlen újszülöttkor/ nevezett életszakasz felderítése.

Veleszületett, intrauterin életkorban kialakult ártalmak	Az "átmeneti időszakban" manifesztálódó betegségek	Az extrauterin életben szerzett károsító tényezők:
a/ valódi öröklések b/ szerzett "élmények" c/ a magzatban lezajló betegségek	ficamok bevérzések esetleges törések	a/ tárgyi jellegűek /bacteria, vírusok/ b/ pszichés jellegűek valamiből túl sok = valamiből túl kevés = túlterhelési ártalom hiányjellegű ártalom a csecsemő életkori-érzelmi értelmi igényeinek helytelen kielégítéséből fakad.

Igen fontos megállapítása Gegessinek: signifikáns korrekció van az átmeneti időszak mikrosérülései, és az adaptációs magatartási zavarok között. /Popper Péter /1970/ ugyanezt állítja saját diagnosztikája és terápiája alapján, az adaptációs nehézségeket az antiszocialitással hozva összefüggésbe./ A megállapítás alapja: az átmeneti időszakban lezajló sérülések következményeként kialakul a "legkisebb ellenállás területe", s a legkisebb környezeti ártalom, illetve nevelési hiba is súlyosan negatív pszichés reakciókat vált ki.

3. Az extrauterin életben szerzett károsító tényezők:

a/ tárgyi jellegűek /bacteria, vírusok stb./

b/ pszichés jellegűek

valamiből túl sok = valamiből túl kevés =
túlterhelési ártalom hiányjellegű ártalom

ez a csecsemő életkori - érzelmi- értelmi

igényeinek helytelen kielégítéséből fakad.

Említésre méltó Heidlick /1971/ koncepciója, amely szerint a nevelési nehézségek, és következményesen a tanulási gátlás minden formája egyértelműen milió-ártalomnak tekintendő - bár a későbbiekben a tanulási gátlás leküzdését önmagában, okaitól függetlenül tárgyalja.

A statisztikai adatok tárgya és eredménye teljesen egybevezethető György Julia "tipusos ártalmak" koncepciójával:

Gluck /1971/amerikai/: 1000 fiatalok között 92,1 %-nál hiányzik egyik, vagy mindkét szülő.

Schramm: /1954/ 20 bűnöző gyermek közül 16-ot életük első napjaiban véglegesen elválasztottak anyjuktól.

Gottschald /1974/ milliótanulmánya szerint is döntően zsilált, lumpen társadalmi környezetből kerülnek ki a bűnözők, /Gottschald a bűnözést, mint a problematikusság legteljesebb kifejlődését tekinti, csak 3,5 %-nál talált "jobb" családként emlegetett háttérrel. Statisztikájában feltűnő a "bűnözési terheltség," az apa nélküli árvaság, és a mostohaapa + édesanya mellett felnövő leánygyermek problematikussága.

Bergler /1950/: A nevelési nehézségek feltűnően erősen jelentkeznek elvált szülők és házasságkötés nélkül együttélők gyermekeinél.

Hangsúlyoznunk kell, hogy egyetlen, idézett szerző sem tekinti örökletesnek, születéstől determinálnak a gyermek "nehezen nevelhetőségét", problematikus mivoltát, bűnözését, hanem mindegyik permanens

milióártalomnak.

Rendkívül figyelemreméltó a helytelen nevelési eljárások és a negatív személyiségfejlődés közötti kapcsolat felméréséből származó statisztika.

Kornadt és Wirsing /1960/ kísérleti tanulmányának konklúziója: a gyermek agressziós problémái messzemenően a szülők büntetési módszereire vezethetők vissza /voltaképpen tehát a környezeti ártalom egyik fajtájával van dolgunk/.

Az anyák nevelési módszereikre vonatkozó saját bevallásaik alapján a következő eredményt kapták:

$r = 0,65$, a büntető nevelés és a dacos magatartás között.

Az óvónő bevallása alapján:

$r = 0,46$, a büntető nevelés és a dacos magatartás között

$r = 0,36$, a büntető nevelés és az érzelmi bizonytalanság között.

Megállapították, hogy a büntető nevelés más, semleges, vagy pozitív környezetben is ellenálló, szembenálló, dacos magatartást vált ki. Hadd álljon itt egy nemzetközi összehasonlítás a nevelési kultúrára vonatkozóan: amerikai és német gyermekanyagot /normál!/ hasonlítottak össze, s a német anyag igen erősen megközelítette, némely vizsgált szempontban surolta az amerikai "nehezen nevelhető" gyermekanyag eredményeit! /Ez az eredmény arra is rámutat, hogy mennyire különböző országoként a "normál" és a "nehezen nevelhető" gyermekek megkülönböztetése/. Igen érdemes volna ebben a témában Magyarországon is végezni felmérést és összehasonlítani más nemzetek statisztikájával.

Ezek a statisztikák kissé merevnek tűnhetnek, hiszen természetesen a személyiség fejlődését rengeteg tényező befolyásolja, ám a szerzők

felmérési anyagából kitűnik, hogy a domináns nevelői hatást próbálták megkeresni, s azzal összevetni a gyermek domináns magatartási jegyeit, másrészt pedig a személyiségelmélet - és pszichológia megállapításai igazolják ezt a vizsgálatot.

Ugyancsak jelentős az a felmérés, amely a milió-jelleget, milyenséget, és a tanulási gátlás közötti kapcsolatot közelíti meg.

Schenk-Danzinger /1959/: A tanulásban gyenge eredményt elérők 90 %-a a gazdaságilag és kulturálisan hátrányos helyzetűek között van. "A gyermekek iskolai teljesítményéhez szükséges, hogy a szülők érdeklődjenek az iskola iránt, együtt dolgozzanak az iskolával... Kíváncsú egy kiváló társadalmi-gazdasági környezet ösztönzése; az az idő, amit a nem dolgozó anya a kiscsaládban gyermekére fordít, döntő jelentőségű." /Kiemelés tőlem./ Konklúziója igen súlyos megállapítás: "azt jelenti, hogy" gyógypedagógiai iskola gyermeke nem lenne az, ha megfelelő otthoni gondozást kapna." /Kiemelés tőlem/. Ez a megállapítás több vonatkozásban is értékes számunkra. Egyrészt nemzetközi statisztikával is alátámasztja, hogy indokolt nálunk is "hátrányos helyzetű" gyermekről beszélni, de vigyáznunk kell, ne-hogy végérvényesen leszűkítsük a "hátrányos helyzetet" az iskolai tanulásra; vagyis következményesen az ún. "hátrányos helyzetet" egészében személyiségfejlődést hátráltató helyzetnek kell tekinteni. /A gyakorlatban általános az a hiba, hogy a gyermek személyiségét és tanulási körülményeit a pedagógus egymástól elszigeteltnek tekinti, következésképpen, ha a tanulásban segíti is őket, a gyermeki személyiség egésze esetlegesen, nem megtervezetten fejlődik a továbbiak során is./; másrészt pedig érdekes megvilágításba helyezi gyógypedagógiai beiskolázásunkat is. Ezt a megállapítást támasztja alá Spitz /1940 / gyermekotthonban élő gyermekek megfigyelésével: 1. a

születéstől kezdve intézetben élő gyermek 4 éves korában már 2 éves intellektuális visszamaradottságot mutat. 2. Női fegyházban élő, fogyatékos anyák gyermekeinek fejlődése viszonylag normálisabb volt.

Speer /1940/ vizsgálata a következő: gyengeelméjű anyák gyermekeit két csoportra osztotta. Az első csoport gyermeket születésükkor azonnal elvették anyjuktól: a második csoport gyermekeit hosszabb ideig saját anyjuk gondozta. Eredmény: az utóbbi csoport gyermekei sokkal gyengébb intellektussal rendelkeztek, mint az első csoport gyermekei. A két vizsgálatból a következő konklúziók vonhatók: 1. Szoros interperszonális kapcsolat, szellemi és érzelmi ösztönzés nélkül súlyos intellektusbeli fogyatékoság jön létre - tulajdonképpen pseudodebilitás; ennél még mindig optimálisabb fejlődést biztosít a szellemi fogyatékos, de szerető környezet.

2. A szellemi fogyatékos környezet erősen hátráltatja az intellektus fejlődését, sokkal nagyobb mértékben, mint amennyire az esetleges öröklött terheltségből fakadó lehetne.

3. A két vizsgálat eredményei közti különbség abból adódik, hogy: az egyik csoport gyermek érzelmi ösztönzés híján lesz pseudodebil, a másik csoport gyermek értelmi ösztönzés híján lesz az. Így egyértelműen azt kell megállapítanunk, hogy a környezet szerepe minden vonatkozásában döntő az intellektus és a személyiség egyéb szféráinak fejlődése szempontjából.

Dührssen /1958/ alátámasztja a fenti megállapításokat: a nevelőotthonokból ötször annyian kerülnek gyógypedagógiai iskolába, mint családból.

A családi környezet ilyen vonatkozású szerepének tisztázására megvizsgáltam a bajai kisegítő /gyógypedagógiai/ iskola tanuló származási statisztikáját. Összlétszám: 123 fő = 100 %.

/M:= anya

P: = apa/

Szülők foglalkozása

Szellemi dolgozó	Szakt munkás, betanított munkás	Nyugdíjas	Megh. ill. eltűnt:	Tsz. tag	Segéd m.
M: 1= 0,81%	3=2,43 %	1=0,81 %	3=2,43 %	6=4,87 %	51=41,4
P: 0	31=25,20 %	3=2,43 %	7=5,69 %	3=2,43 %	78=63,41
Összesen: 123 fő = 100 %					

Megdöbbentő eredmény, két szempontból is: az egyik: nem eléggé megbízható a debilitás - pseudodebilitás, illetve iskolaéretlenség megállapítása, differenciálása, hiszen nem elhíhető adat, hogy ennyi fizikai dolgozó gyermeke szellemi fogyatékos, ugyanakkor pedig más társadalmi rétegekből igen csekély a gyógypedagógiai iskolába kerülő gyermekek száma. /Természetesen nem ez utóbbi a kifogásolható/;

másrészt pedig sürgős megoldásért kiált azon gyermekeknek a speciális korrekciós nevelése - és nem gyógypedagógiai beiskolázása - még kisgyermek, illetve óvodáskorban, akik, mint ahogy a statisztikák, a tipusos személyiségfejlődésre vonatkozó megállapítások bizonyítják, potenciálisan csökkent értékű tagjai a társadalomnak./Ez a megállapítás látszólagos ellentmondásban van a gyógypedagógiai pszichológiának - a fejezet elején taglalt - modern értelmezésével. De az ellentmondás látszólagos, ugyanis ez az elmélet a kivánatost, az optimálist, tárja fel, ezzel szemben a magyarországi kisegítő

/gyógypedagógiai/ iskolák célja és feladata:

"A kisegítő iskolai nevelés célja, hogy az enyhe fokban sérült értelmi fogyatékos gyermekben speciális neveléssel elemi szinten fejlessze-alakítsa a kommunista ember személyiségének vonásait." /Tanterv és utasítás a kisegítő iskolák számára 6. oldal/.

"A kisegítő iskola tanulói debilis gyermekek." /uo.38.oldal/.
Tehát a kisegítő iskolába csak valódi, enyhe foku értelmi fogyatékos gyermek kerülhet. És ha összevetjük a korábbiakban tárgyalt - statisztikával is igazolt - megállapításokat, valamint a saját felmérési eredményt a gyógypedagógiai iskola gyermekeinek származására vonatkozóan, akkor azt kell mondanom, hogy nem hihetek ilyen magas százaléku valódi debilitásban a segédmunkás, betanított munkás és cigánylakosság körében, hanem igen nagy a valószínűsége az inger-szegény, értelmi és érzelmi ösztönzést nem adó környezet hatására létrejött pseudodebilitásnak./

Kubale, Klink 1962/66/vizsgálódásai szerint is: "a nevelési nehézségek majdnem mindig együttjárnak a teljesítmény csődjével."

A fentebb taglalt elvi, gyakorlati ismeretek birtokában érdemes megvizsgálni a statisztikák alapján a "problémás" gyermekek számának várható alakulását. Minthogy nagyjából tisztában vagyunk azokkal az okokkal, amelyek következtében majd korrekciós-gyógyító nevelésre szorulnak gyermekeink, a rendelkezésünkre álló statisztikákból kiemelek néhányat /Az adatok az 1967-68-as, 69-70-es Demográfiai Évkönyvből valók/; fiziológiás ártalmak csoportjába sorolható a 2500 grammon aluli születési súly.

2500 grammon aluli

A gyermek származási helyzete:

születési suly	Összes születések száma	házasságból születettek	illegitim születettek száma
1950-ben: 6,3 %	1967:148886	141457	7429
1960-ban:10,1 %	1968:154419	146662	7757
1968-ban:11,2 %	1969:154318	146263	8056
az él- veszü- letett gyermek	1970:153339	143580	10759

A statisztikai adatokból leolvasható, hogy ha csak ezt a két tényezőt emeljük ki a személyiségfejlődését károsan befolyásoló sokféle tényező közül, akkor is bizonyos romlással kell számolnunk, ami azt jelenti, hogy növekszik a potenciálisan "nehezen nevelhető" gyermekek száma - és ez még csak két vektor vizsgálata volt.

Kézenfekvő tehát, hogy társadalmi érdekből szükséges és célszerű intézkedések szülessenek.

1. Alapfoku nevelési tanácsadást kell szervezni azok számára, akik gyermekeikkel várhatóan a "nehezen nevelhetőség" tüneteivel fog-
nak bajlódni /koraszülött; szülési, újszülöttkori sérült; súlyos,
lázas betegségeken, commotion átesett; stb. vagy megfelelő neve-
lési kultúrával nem rendelkező gyermekek szülei számára/.
2. A pedagógusképzés olyan irányu bővítése, hogy a pedagógus képes
legyen az un. "tipikus esetekben" adekvát nevelési tanácsot adni
mert sajnos jelenleg erre nem képes - a gyakorló pedagógusok
ezirányu átképzése - továbbképzése igen sürgős feladat.

3. Pedagógusokon és szülőkön keresztül a nevelési kultúrával kapcsolatos közvéleményformálás végzése.

Mínthogy az első pontban felsoroltak igen nagy létszámot tennének ki a születési-, csecsemő- és gyermekgyógyászati statisztikák szerint, így a harmadik pont már elég könnyen megvalósítható.

2./ A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" ÉS A SZEMÉLYISÉGFEJLŐDÉS KAPCSOLATA

Gegesi Kis Pál /1963/ a már idézett személyiség-meghatározás alapján tárgyalja a "nehezen nevelhetőséget", tehát a személyiség fejlődésében mutatkozó minden zavart annak a személyiség egészére tett hatásában vizsgálja. Az ugynevezett életkori sajátosságok nyilvánvalóan meghatározzák a "problematikusság" domináns tüneteit. A korai életszakaszban /6-7 életévig/ a vegetatív, indulati, érzelmi mozgásos reakcióformák dominálnak. Az ebben az életszakaszban fellépő kóros tünetek tehát e reakcióformák köréből kerülnek ki, s szekunder módon /hiszen a személyiség dinamikus egység,/ befolyásolják a többi funkció fejlődését is. A 7. életév után általában az intellektus funkcionálásában mutatkoznak meg a személyiségzavarok./ tanulási panaszok, teljesítménycsökkenés, a figyelem problémái, stb./. A prepubertás és a pubertás életszakokban figyelembe kell venni a megfelelő életkorokban már esetlegesen fixálódott vegetatív-érzelmi-indulati-intellektuális fejlődésbeli zavart, s ezekhez társulhatnak a domináns szexuális éréis- fejlődésből adódó aktuális problémák. Míg a prepubertásban gyakoriak az indulati-agressziós zavarok, addig a pubertásban nagyon gyakran minden - korábbi, másjellegű - zavar

átfordulhat a szexualitásban jelentkező problémává. Minden esetben azonban "... azt kell szem előtt tartani, hogy az egyes ember személyisége lényegében osztatlan egységet alkot, és így minden ártó hatás tulajdonképpen az egész személyiséget érinti, még akkor is, ha a panasz a megnyilvánulás módjában /azaz tüneteiben/ látszólag csak a személyiségstruktúra egyik körülhatárolt személyiség elemére irányul".

Popper Péter /1970/ hivatkozik Sacharow /1963/ megállapítására a kriminális személyiséggel kapcsolatban: "... a marxista állásfoglalás ... magának a pszichikumnak a szociális meghatározottságából indul ki, úgy tekinti a pszichológiai sajátosságokat, mint az egyén tevékenységének, konkrét létfeltételeinek és neveltetésének az eredményét". Sacharow az antiszociális személyiség kialakulását a pavlovi elméletre alapozza: a személyiséget kölcsönösen meghatározza a szervezet és a környezet. A személyiség struktúrájában kiemelkedő jelentőségűnek tartja a magasabbrendű idegtevékenységet és a vérmérséklet sajátosságait, amelyek a környezeti hatásokra történő reakciók alapját képezik. "Az ember magatartása és cselekedeti szempontjából nemcsak az a fontos, hogy hogyan reagál az őt érő hatásra, hanem az is, hogy mi az, ami hatást gyakorol rá, milyen élményt vált ki benne, és hogyan realizálja az ebből keletkező érzéseit és kívánságait. Ha az, első a vérmérséklettől függ, akkor a másodiknak alapja a jellem". /Sacharow/. A jellem kialakulása pedig döntően a környezeti hatásoktól, az ember neveltetésének körülményeitől függ, tehát: szociális faktorok határozzák meg. A jellem karakterisztikus sajátosságai meghatározzák a vérmérséklet és az idegrendszeri sajátosságok által befolyásolt reakciók tartalmát, irányát, tehát a manifestációs formákat. Továbbá a jellem

alakulását a beállítódás és az akarati élet sajátosságai határozzák meg, ezek viszont kihatnak az interperszonális kapcsolatok alakulására. A személyiség fentebb vázolt fejlődési törvényszerűségeiben, illetve a fejlődés tartalmában bekövetkező hibák, zavarok alakítják a "problematicus" karaktert, tehát a kriminális személyiséget is. Sacharow éppen arra irányítja a figyelmet, ami témánk szempontjából nagy jelentőségű: a beállítódást meghatározó erkölcsi, világnézeti és szociális motivumokra. Hiszen a kriminális személyiséget ezen motivumok hiánya, vagy ezen motivumok gyengesége, elégtelensége határozza meg. /Itt azokra az esetekre is gondolunk, amikor a személyiség erkölcsi fejlődésének elégtelensége nem kifejezetten kriminalitásban, hanem valamilyen más, ugyancsak kóros tünetben nyilvánul meg./

Megállapíthatjuk, hogy a "nehezen nevelhetőség" a "problematicusság" a "személyiségzavarok" tüneteit a szerzők a személyiség egészének figyelembevételével, vizsgálatával tárják fel, a marxista pszichológia személyiség felfogását érvényesítve. /E helyütt nem kívánok vitatkozni György Julia személyiség koncepciójával, mivel ez a vita már megtörtént Popper Péter idézett munkájában./ A "nehezen nevelhetőséggel" foglalkozó szakirodalmak a tárgyaltakon kívül, nem foglalkoznak a személyiségfejlődés és a "nehezen nevelhetőség" összefüggéseivel.

3./ A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" PEDAGÓGIAI-PSZICHOLÓGIAI VONATKOZÁSAI A SZAKIRODALOMBAN

György Julia "A nehezen nevelhető gyermek" /1970/ című könyvének célkitűzésében írja: "a könyv első és fő célja, hogy a gyermekori elme- egészségvédelem /gyakorlati/ alapismereteiről informálja a pedagógust, s ezáltal egyrészt pedagógiai munkája közben felmerülő nehézségeinél segítse, másrészt a gyermekvédelem aktív segítőtársává tegye. Azzá lesz akkor, ha idejekorán felismeri a gyermek egészséges fejlődését fenyegető veszélyeket, és tudja, mit kell tennie ahhoz, hogy azokat egyrészt a családra gyakorolt befolyásának érvényesítésével, másrészt saját munkaterületén belül, végül - ha szükséges - a gyermekvédelmi intézmények segítségével elhárítsa". A szerző a könyvben a gyermek egészséges fejlődését gátló fiziológiai tényezőket, ennek kapcsán az öröklött és szerzett ártalmak viszonyát tárgyalja, majd a gyermeket a környezete részéről fenyegető veszélyeket, s azokat az ártalmakat vizsgálja, amelyek a gyermeket a helytelen nevelés következményeként érhetik. Végül pedig ismerteti azokat a tüneteket, és jellegzetességeket, amelyek a fejlődésük során ártalmat szenvedett, lekileg sérült gyermeket jellemzik.

Ebben - a szerző által történt - felosztásban-beosztásban, viszont már nem kap helyet azon nevelési eljárások leírása, taglalása, amelyek segítségével a már kialakult "nehezen nevelhetőség" korrigálható lenne - noha a szerző az előszó első részében ezt is említette, mint könyvének célját. Munkájában kitűnően tárgyalja, csoportosítja a tüneteket /amelyek alapját képezik a "nehezen nevelhetőség" fo-

galmának/, nagy tapasztalati multtal és elméleti felkészültséggel elemzi a tüneteket kiváltó okokat. Igen nagy értéke a tanulmánynak, hogy profilaktikus jellegű, tehát abban az aspektusban vizsgálja a "nehezen nevelhetőséget", hogy a jószándéku, gyermekét "jól nevelni" akaró szülő, pedagógus, milyen szempontokat vegyen figyelembe a nevelés folyamatában, amelyek segítségével elkerülheti, megelőzheti a nehezen nevelhetőség tüneteinek manifesztálódását. Az előszóban említett célkitűzés ugyanakkor magában hordja annak a feltételezését, hogy - a könyv segítségével - a már jelentkező rendellenes tüneteken is tud segíteni a pedagógus, hiszen a "gyermek egészséges fejlődését fenyegető veszélyeket ... saját munkaterületén belül ... elhárítsa", ahhoz olyan nevelési tanácsot kell tudnia adni a szülőknek, amelyek alkalmazásával a szülők hangsúlyozottan korrigáló "helyrehozó" nevelést is ki tudnak fejteni. /annál is inkább szükséges ez, mert köztudott dolog, hogy a szülők soha nem kérnek nevelési tanácsot, ha "nincs baj" a gyerekekkel, vonakodva, és a valódi helyzetet szépítve, kérnek nevelési tanácsot mindaddig, amíg a tünetek - megítélésük szerint - nem túlságosan súlyosak, és csak akkor tárják fel nevelési nehézségeiket, illetve tulnyomó részt a gyermek "nehezen nevelhetőségének" tüneteit, ha azok már igen súlyosak./ Csak egyes tünetek tárgyalásánál - pl. a neurotikus tünetek csoportjában az enurézis nocturnával, vagy az onániával foglalkozva - kerül sor néhány nevelési tanács felvázolására, ezek azonban olyan összefüggésben kerülnek említésre, hogy pusztán ezekre támaszkodva még nem lehetne korrigálni a tünetet, ugyanis a szerző nem fektet kellő súlyt a hogyan kérdésére. Viszont rendkívül értékes a könyvben az a néhány esetleírás, amelyet Makarenko és Aichorn intézeti anyagából közöl a szerző. Igen nagyra értékelem és becsülöm a szerző profilaktikus törekvéseit,

hiszen a valóban jól alkalmazott nevelési tanácsadás előre figyelmeztet a nevelési folyamat buktatóira, azonban a "nehezen nevelhetőség" pedagógiai-pszichológiai problémáival lényegében és hatékonyan nem foglalkozik ez a munka, noha a gyakorlatban jelenleg első sorban erre volna igény.

A szerző "Az antiszociális személyiség" /1967/ című munkájában egyáltalán nem kíván pedagógiai-pszichológiai tanácsadással foglalkozni. Vizsgálati célja éppen úgy nem terjed ki ilyen vonatkozásokra, mint ahogyan Popper Péter "A kriminális személyiségzavar kialakulása" című tanulmánya sem.

Polcz Alaine: "A bábjáték alkalmazása a gyermek-pszichológiában és - pszichoterápiában" /1966/ által leírt bábos terápiás eljárás inkább csak a bábjáték általános terápiás lehetőségeit villantja fel, de nem kísérli meg egy-két konkrét eset elemzésében konkrétan feltárni a bábozásnak - egyébként valóban igen gazdag - pedagógiai-pszichológiai lehetőségeit.

A "nehezen nevelhetőséggel" foglalkozó szakirodalom egy része egyáltalán nem tartalmaz pedagógiai pszichológiai vonatkozású tanácsadást, másrésze egy néhány gyakorlati jellegű, végeredményben azonban általánosságokban kimerülő, a gyakorlatban kevésbé hasznosítható pedagógiai-pszichológiai tanácsot ad: Igen jelentős azon munkák száma, amelyek a "nehezen nevelhetőség" pedagógiai-pszichológiai aspektusában elvi jelentőségű kérdéseket tisztáznak, ezek igen nagyra értékelhetők, de nem térnek ki a korrekciós nevelési eljárások konkrét eseteinek elemzésére. Konkrét pedagógiai-pszichológiai tanács leírása egy tanulmányban található: P. Liebermann Lucy "Pubertáskori érzelmi katasztrófa" /1961/: részletesen taglalja azt a korrekciós eljárást, amelynek alkalmazásával sikerült po-

zitiv irányba fordítania az addig súlyos tüneteket produkáló pubertálót. Ezen kívül érdemes megemlíteni Bálint Mihály tanulmánykötetét, amely értékes kísérlet a felnőttek személyiségzavarainak korrekcióját célzó tanácsadás ismertetésére. - Ez a munka azonban felnőttekkel foglalkozik -

A szakirodalom gondos tanulmányozásakor világosan kitűnik, hogy bizonyos típusos tünetcsoportjai és típusos létrehozó okai vannak a "nehezen nevelhetőségnek", s éppen Gegesi Kis Pál mutat rá, hogy a típusos tüneteket milyen jelentős mértékben meghatározzák az adott életkor sajátosságai, s mindebből az következik, hogy a valamilyen módon, nagyjából hasonló típusba tartozó egyedek nagyjából hasonló speciális nevelési eljárások esetén várhatóan hasonló pozitív fejlődést fognak mutatni a továbbiakban.

Jelen dolgozatban ezt kísérreljük meg: a feldolgozott esetek mindegyikét korrekciós nevelési tanács követi, s ha fenti hipotézis igazságáról meggyőződünk, úgy megkísérleljük a speciális korrekciós nevelési eljárások bizonyos fokú típusos leírását is.

II. FEJEZET

A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" FELISMERÉSÉNEK PSZICHOLÓGIAI PROBLÉMÁI
AZ ISKOLÁBAN /ELŐZETES VIZSGÁLAT A TÉMÁHOZ ÉS MÓDSZERTANI GYŰJ-
TEMÉNY/

A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" FELISMERÉSÉNEK GYAKORLATI PROBLÉMÁI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TANULÓKKAL VALÓ NEVELŐI FOGLALKOZÁS KÉR- DÉSÉRE

A/ A FELISMERÉS PROBLÉMÁJA

A "nehezen nevelhető" gyermekekkel, serdülőkkel való adekvát foglalkozás egyik sarkalatos kérdése a "nehezen nevelhetőség" tényének felismerése. Itt elsősorban arról van szó, hogy a gyermekkel relative /sokszor abszolúte is!/ legtöbb időt együtt töltő és a nevelésben leginkább képzett pedagógus milyen tünetekből következtet arra, hogy a "nehezen nevelhetőség" problémájával találkozott, vagyis: melyek azok a tünetek, a kóros megnyilvánulások, amelyek alapján a gyermeket általában "nehezen nevelhetőnek" tartja. Milyen jellegűnek kell lennie a problémának ahhoz, hogy a pedagógus felfigyeljen rá, mint olyanra, amely a személyiségben valami kórosat, rendellenest jelez.

A problémakört egy pedagógiai+pszichológiai kérdés egészíti ki: milyen nevelői eljárásokkal, módszerekkel hajtja végre a pedagógus a speciális korrekciós nevelést.

A felismeréssel kapcsolatban két nevelői csoportban került sor felmérésre. Az egyik egy városi általános iskola alsó tagozatos nevelőinek, a másik egy zárt javító-nevelő /fiúnevelő/ intézet nevelőtanárai körében zajlott. A két nevelői csoport számára adott feladatok, kérdések természetesen nem lehettek teljesen azonosak. Elsősorban azért, mert a nevelőintézetben kizárólag "nehezen nevelhető" serdülők vannak, az általános iskola alsó tagozatában pedig természetesen vannak problémamentes gyermekek is. Ezért

kétirányu megközelítését választottuk a téma vizsgálatának: már az első kérdésben is. Az intézeti nevelőknek több felsorolt tünetből kellett kiválasztaniuk azokat, amelyek alapján "nehezen nevelhetőnek" tartanak egy gyermeket - az általános iskolai nevelők első feladata: írják össze, osztályukban hány "nehezen nevelhető" gyermek van és milyen tünetek alapján sorolták őket ide. /Igy is kiderült, milyen tüneteket tartanak a "nehezen nevelhetőség" körébe tartozónak, ugyanis kontrollként megfigyeléseket végeztünk az osztályokban: sokkal több "problematicus gyermeket" találtunk, és sokkal "változatosabb" tünetek alapján, mint amennyit a nevelők megjelöltek./

Az általános iskola nevelőinek fölített kérdések: /az általános iskolában történt vizsgálódás egy kissé előremutató statisztikai jellegű is, ezért vettük számításba a kiértékelésnél azon gyermekek számát, akiknek szüleik elváltak./

1. osztálylétszám
2. ebből hány gyereket tart "nehezen nevelhetőnek"
3. Mely tünetek alapján
4. Miben látja a tünetek okát
5. Hány tanuló szülei váltak el.

A 4. kérdés nem szerepel az intézeti nevelőtanárok számára összeállított kérdőíven, mert előzetes beszélgetésekből már kivilágolt, hogy minden olyan tünet, megnyilvánulás okának, amelyekkel a gyermek intézetbe kerül, a családi környezetet tartják, s bár további differenciálást már nem tesznek, ezt az összefüggést helyesen látják. /Ez érthető is, hiszen a gyermekek személyi irataiban kivétel nélkül súlyosan terhelő adatok találhatók a szülőkre nézve/.

Mindkét kérdéscsoport összeállításánál bizonyos hipotézisek vezet-

tek. Az általános iskolai tanítók számára készített kérdéscsoport megválaszolásával kapcsolatban a következőket vártuk: a pedagógusoknak csak kis hányada ismeri fel a "nehezen nevelhetőség" tüneteit: nagyon sok "problematicus gyermek" lesz egy-egy osztályban /ezt mutatták a hospitálási tapasztalatok/; a tünetek okaira nézve kevés adekvát felismerést, magyarázatot kapunk majd.

Az intézeti nevelőtanárok részére összeállított kérdéscsoporttal kapcsolatban a következő hipotézisekről kell beszélnünk: minthogy olyan pedagógusokról van szó, akik állandóan "nehezen nevelhető" gyermekekkel foglalkoznak, ezért szükségszerűnek tartottuk, hogy a "nehezen nevelhetőségnek" igen sok tünetét felismerik, annak tartják, ami: a megzavart személyiségfejlődés kóros megnyilvánulásainak. Feltételeztük azt is, hogy a segítség módjában /legalábbis azoknál a tüneteknél, amelyeket "legkönnyebben" felismerhetőként jelöltek meg/, több konkrét nevelési eljárást ismertetnek - hiszen állandóan speciális korrekciós nevelést folytatnak. Az első négy és az ötödik, hatodik kérdések között olyan kapcsolatot feltételezünk, hogy aki legtöbb tünetet felismer és megjelöl, mint a "nehezen nevelhetőség" tünetét, s aki legtöbb tünettől kapcsolatban adekvát felismerési módot és korrekciós nevelési eljárást ír le, az nyilvánvalóan felismerte, átlátta ennek a munkának rendkívüli nehézségeit és jelentőségét, ezért a társadalmi és önértékelésben magasra kívánja helyezni munkájának elismerését.

1. Az általános iskolai felmérés:

2. osztály: 1: 2 fő:

2: "problematicus" 6 fő

3: felsorolt tünetek /a tünetek néhol halmazatban is mutatkoznak/:

a/ figyelmetlenség

b/ hanyagság

c/ agresszivitás

d/ kisebb lopások

e/ "felelőtlenség" /elvállal osztálymunkákat,
de ezeket sohasem ahjtja végre/

f/ kapkodás, "ok nélküli" sirás

g/ "nem fogad szót", fegyelmezetlen

4: Okok: a hat gyerek közül háromnál "nincs különösebb oka a magatartásának, a lakás tiszta, a szülők dolgoz emberek". /!/

a másik három gyerek tüneteinek oka:

a/ Az anya betegsége /nem tudja ellenőrizni a gyermeket/

b/ Durva, brutális az apa

c/ A szülők válása /a gyermeket az anyának ítélte a bíróság, de "ugy látszik, az anya gyengekezű, mindent megad neki, semmit sem tilt el"/.

5. Az osztályban hat gyerek szülei váltak el.

3. osztály: /A/ 1: 23 fő

2: "problematikus" 2 fő

3: tünetek:

a/ idegesség, sirás, kapkodás

b/ hanyagság, agresszivitás.

4: okok: mindkét gyermeknél zilált, rendezetlen családi élet

5: Az osztályban hat gyermek szülei váltak el

3. osztály: /B/ 1: 25 fő

2: "problematikus" 8 fő

3: felsorolt tünetek

- a/ Nem készíti el a házi feladatát, elvesziti a holmiját
- b/ Hipermotilis
- c/ Agresszív
- d/ "Teljes közömbösség": "hiába beszélek neki, mintha nem is hallaná".
- e/ Rendkívül sértődékeny
- f/ Sirós, kisgyermekesen nyügös
- g/ Csavarog
- h/ Lop

4: Okok:

- a/ Az apa rendkívül agresszív, durva /öt gyermeknél!/
b/ A szülők elváltak, a gyermek ide-oda költözik - illetve senki nem látja el, züllött, családban él.
- c/ Az anya tehernek érzi ezt a "buta" gyereket, elhanyagolja.

5: Az osztályban 12 gyermek szülei váltak el /ebből öten újabb házasságban élnek/.

4. osztály: 1: 20 fő

2: "problematikus" 2 fő

3: felsorolt tünetek:

- a/ lop
- b/ hazudik
- c/ rendkívül hanyag, felszerelését elhagyja,

egyáltalán nem készít otthon házi feladatot.

4: Okok:

a/ "Valószínűleg öröklött, családi terheltség lehet, mert a testvére is lopott már". /!/
b/ A szülők nagyon elfoglalt emberek, az apa csak büntet, az anya nem védi a gyereket, és nem is segít.

5: Az osztályban öt tanuló szülei váltak el.

Itt nem kívánjuk részletezni az eseteket, ezek közül az egyéni esetelemzésnél kiemeljük azokat, amelyekben kimutatható a személyiség erkölcsi károsodása, és ennek oka. /Ez a feldolgozás statisztika jellegű is/, célja: földeríteni, milyen megnyilvánulások "tűnnek föl" a pedagógusnak, melyek azok a tünetek, amelyek alapján a pedagógus "problémásnak" itéli meg tanítványait/. Feltűnő a tünetek egyhangúsága, ismétlődése, és még feltűnőbb az a különbség, amely saját - gyakori - hospitálásaim tapasztalataink és a tanítók véleményezése között van.

A 3. b. osztályban, ahol a tanító is a legtöbb /8/ "esetet" sorolta fel, ezeken kívül még 5 gyermek ítélhető nevelési-oktatási személyiségfejlődésbeli nehézségekkel küzdőnek, a következő tünetek alapján:

1./ igen gátlásos, szorongásokkal telített az 5 közül 3 gyermek. Olyannyira, hogy gátlásaik a legnagyobb mértékben megnehezítik az iskolai teljesítményt - produkálást, másrészt pedig a közösségi, a társakhoz való adaptációt.

Az osztálytanító - rákérdezésre - alátámasztotta e megállapításokat, hozzátéve, hogy "ezek csendes gyerekek, a félénkségük baj az ő szempontjukból, de az osztályt nem zavarják."

2./A 4. gyermek enurézis nocturnás és - főként izgatott állapotban - dadog.

3./ Az 5. gyermek tüneteire egy egészen más irányu pszichológiai vizsgálatnál /a komplex matematika-oktatásra vonatkozott/ derült fény. A gyermek rendkívül nagymértékben agresszív - a rejtett, büntudata miatt önmaga ellen forduló agresszivitás állapotában él; elmebeteg, többször zártintézetben kezelt, igen labilis pszichés képet mutató, őt erősen terrorizáló, brutalizáló anyja elleni agresszivitását, különböző "öncsonkító" tünetekkel kompenzálja. Már többször megvágta magát /elmondása, és az anya utólagos igazolása szerint is/ a nagy kenyérvágó késsel, "azért, hogy fájjon, csurogjon a vérem". / idézet a gyermek vizsgálati jegyzőkönyvéből/. A tv-ben minden krimi meg néz, és csak azt, "az a jó benne, hogy valakit leszurnak, és az úgy sikoltozik." /jegyzőkönyv/ Két ízben zsákvarrótűt szűrt a combjába. Ezzel a gyermekkel kapcsolatban az osztályvezető tanító, rákérdezésre is azt mondta, hogy semmi probléma nincs vele /!/, holott akkor már ő is tudott ezekről az esetekről. A képhez hozzátartozik az is, hogy a gyermek - közepes intelligenciával - már bukott, és most is csak éppen elégséges osztályzatu - a tanító megítélése a gyermek személyiségjegyeinek, tanulmányi teljesítményének, illetve "viselkedésének" szétválasztásából fakad.

A 2. osztályban két olyan gyerek van, akit a tanító nem minősített "problematikusnak", de azok. Tüneteik: nagymértékben infantilis mindkettő, ami érzelmi-értelmi viszonyulásaikban, alkalmazkodási képtelenségben, általános véleményalkotásaikban és ezeknek közlési módjában nyilvánul meg. Mindkettőt iskolaéretlenül "iskolázták be", ezt az érési hiányosságot nem tudják "bepótolni" /feladattudat, feladattartás teljes hiánya, indokolatlannak tűnő, igen gyors fáradás,

saját teljesítményüket teljesen irreális módon értékelik, nem várják nem kívánják a tanító értékelését./. A 3. a. osztályban a tanító által "problematikusnak" ítélt két gyermekén kívül egy beszédhibás, egy "kórosan" hazudó gyermeket találtunk /kórosnak azért mondható a hazudozása, mert életkorilag már túlhaladta a konfabulálás, pszudologizálás normálisnak tekinthetőségét, mert történetei minden realitást nélkülöznek, meséit ő maga is elhiszi, és ennek megfelelően adja elő/. Ebben az osztályban van egy gyermek, aki állandó "neurotikus" hasfájással küszködik, panaszait orvosi szempontból semmi nem támasztja alá. Panaszai főként bizonyos - külön szaktanárok által oktatott- tárgyakhoz, illetve órákhoz kapcsolódnak, másrészt, ez a gyermek, főként az előbb említett szituációban, "tikkel" is. A 4. osztályban a tanító által problematikusnak nevezett két gyermekén kívül, egy olyan gyermeket találtam, akinek anyja többször panaszkodott a gyermek otthoni "indokolatlan" dühkitöréseire, amelyek során a gyermek kritikátlanul üvöltözve, igen trágár kifejezéseket használ, főként az őt gondozó, velük lakó nagymamával kapcsolatban, s amelyek során többször is elhangzott már: "felgyújtom a házat", "rátok borítom a szekrényt". A tanító véleménye - külön kérdésés után, -: az iskolában "nincs vele baj, inkább nagyon is csendes, szótlan". Egy másik gyermek az anya elmondása szerint minden reggel hány, mielőtt iskolába indulna, a képet a tanító azzal egészítette ki, hogy órákon gyakran elsápad, elszédül, ki kell küldeni a folyosóra.

A megjelölt tünetek: figyelmetlenség

száma: 12

hanyagság

agresszivitás

kisebb lopások

felelőtlenség
fegyelmezetlenség
"idegesség"
hipermotilitás
közöny
csavargás
lopás
hazugság

Súlyosként megjelölt tünetek: lopás

száma: 4

agresszivitás

hanyagság

csavargás

Okként jelölve: a családi élet rendezetlensége, kissé

differentiálva: az anya szeretetlensége, az apa
agresszivitása, a család széthul-
lása /lopás/

/3 esetben nem jelöltek okot/
1 esetben "öröklődésnek" tekint
olyan tünetet, amely környezeti ártal-
lom.

Összevetve a kérdőívekre kapott válaszokat és a hospitálások,
valamint a gyermekekkel és a szülőkkel történt beszélgetések tapasztalatait, a következők állapíthatók meg:

I. A tünetekre vonatkozóan:

- 1./ A tanító azt tekinti "problémának", ami közvetlenül az ő iskolai munkáját zavarja.
- 2./ A tanulás-produkálásbeli nehézségeket a pedagógus nem tekinti személyiségzavarnak, még ott sem, ahol a gyer-

mek a teljesítményénél magasabb intelligenciával rendelkezik. Csak a házi feladat elhanyagolását rója fel, ez viszont az 1. pontban említett kategóriába tartozik.

- 3./ A gátolt típusu gyermek által produkált tünetek "elsikkadnak", éppúgy mint a különböző pszichés szindrómák /dadogás, éjszakai ébredés nocturna, az áttétel útján létrejövő kényszereslelkűségek, mint pl. a többszöri öncsonkítás, önkárosítás/, illetve, ezekkel a tanító nem foglalkozik ha tud is róluk, mert az iskolai oktatómunka szempontjából ezek az ő számára, nem zavaró tünetek.

II. Az okokra vonatkozóan:

- 1./ Az okokat helyenként jól látják, pl. az anya betegsége, ennek következtében a gyermek elhanyagolása; durva, brutális apa; válás, amelynek során a gyermek fölösleges tehernek bizonyul mindkét szülő számára, illetve amelynek következtében a gyermek züllött, lumpen környezetbe került; az anya "gyengesége", amikor is kritikátlanul megad a gyermeknek mindent, s nem követel cserébe semmit; ezek mind a gyermek mikrokörnyezetéből, a család struktúrájából, a szülői funkcionálásból fakadó hibák.
- 2./ Ugyanakkor bántóan szembeszökő az ok megjelölése "családi terheltség, a testvére is lopott" formában. Itt ugyanis a pedagógus olyan természetű tünetet - kisebb értékű tárgyak illetve pénzösszegek eltulajdonítása - tekint "öröklöttnek", amelyet a meg nem felelő környezet hatására manifesztálódott tünetnek kell tekintenünk, s amely tünet kialakulása nyomon követhető a gyermek előéletében.
- 3./ Másrészt pedig meg kell állapítani, hogy a tünetmentes-

ként kezelt, de voltaképpen súlyos tüneteket produkáló
gyermekek esetében, nemcsak a tünettel, hanem - szükség-
képpen - az azokat kiváltó okokkal szemben is teljes ér-
tetlenséget tanusít a pedagógus. Fenntartva azt a véle-
ményünket, hogy a gyermeket ismerő- értő nagyszerű pedagó-
gusaink is vannak, nem hallgathatjuk el, a vizsgálódás vég-
ső konkluzióját:

a pedagógus a gyermeket alapvetően az iskolai tanításhoz
való viszonyulásában szemléli, s ha úgy látja, hogy a
"normálistól" eltérő tünetei nem zavarják őt /a pedagógust/,
a tanórai munkájában, akkor azt már nem is tekinti tünetnek,
vagyis "problematikusnak". Ugyanakkor - ezt a gyógypedagó-
giai iskolában történt felmérés igazolja - minden eszköz-
zel igyekszik megszabadulni azoktól a gyermekektől, akik
a tanórai munkát zavarják. Hiszen nagyon sok pseudodebil
és iskolaéretlen gyermeket "irányítanak át" kiegészítő isko-
lába, nem is beszélve azokról az esetekről, amikor a peda-
gógus is elismeri, hogy a gyermek nem "buta", tehát nem
értelmi képességeiben csökkent, csak "valahogy mégis más,
mint a többi", s ezért irányítja át a kiegészítő iskolába,
mert nincs ideje külön foglalkozni vele, mert nem tudja,
mit is csináljon vele, s mert ezek a gyermekek az osztály
egészével folytatott munkát nagyon hátráltatják.

A felmérésben igen magas azoknak a gyermekeknek a száma, a-
kiknek szülei elváltak: 32,95 %, és a tanító által is problemati-
kusnak minősített gyermekek százaléka 20,45 %. A problematikus
gyermekek nem mind az elvált, felbomlott családokból kerülnek ki,
"ép" családok gyermekei is vannak közöttük. Ehhez tehát "potenciá-

lisan problematikusként" hozzá kell számitanunk a többi felbomlott család gyermekét is, és még azokat a gyerekeket, akiknek tüneteit a pedagógus nem minősítette "problémának", de akiknek vannak ilyen tüneteik. Ezeknek százaléka: 13,63 %. Ha ezt a százalékos arányt hozzáadjuk a már feltüntetettéhez: $20,45 + 13,63 = 34,08 \%$.

Össz- lét- szám:	Problematikus gyermek		Elvált szülők gy.	% - os arány	
	tanító által	vizsgálataim szerint		tanító ált.	vizsg. szerint
88 fő	6 fő	+ 2 fő	6 fő	20,45 % + 13,63 % Összesen:	
	2 fő	+ 2 fő	6 fő		
	8 fő	+ 5 fő	12 fő		
	2 fő	+ 3 fő	5 fő		
100 %				34,08 %	

Megkérdeztük - szóban, a vizsgálat kiegészítéséül - mit tesz a pedagógus az általa "problematikus"-nak ítélt gyermekkel. A megkérdezett pedagógusok örültek, hogy ezt nem írásban kell lefektetniük, ugyanis elismerték, hogy a legtöbb esetben tehetetlenek, tanácsstalanok. Legkönnyebb dolguk azokban az esetekben van, amikor rájöttek a tünet, vagy tünetek nyilvánvaló okára, ez pedig - mint az összesítésből kitűnik - a családi környezetben rejlő nyilvánvaló hibák esetében történt meg. Ezekben az esetekben tanácsot próbálnak adni a szülőknek, családlátogatások, illetve szülői értekezlet alkalmával. Ezek a tanácsok zömmel arra vonatkoznak, hogy az apa, brutális nevelési módszereiről térjen át egy - a gyermek személyiségének - megfelelőbb, "nézőbb", "barátibb" kapcsolatteremtésre, másrészt általában a gyermek életének, életvitelének rendszerességé-

re. De nem tudnak tanácsot adni, illetve nem tudnak hogyan nyulni a gyermekhez a hazudások, lopások, a dadogás, az enurézis nocturna, a tikkelés, sőt, az agresszív magatartás esetében sem, természetesen itt meg sem említhető a komolyan nem vett tüneteket produkáló gyermekkel való foglalkozás /ha nincs tünet, nincs miért "másképpen" bánni velük.../.

De a legtöbb pedagógus érzi, hogy nem kielégítő az, amit a "problémás" gyermekkel tenni tud.

Mindegyik megkérdezett pedagógusban megvan a jószándék a gyermek segítésére, és ők maguk is szeretnék tudni e segítés hatékony módját.

A NEVELŐÖTTHONI NEVELŐTANÁROK RÉSZÉRE ADOTT
KÉRDŐÍVEK RÉSZLETES FELDOLGOZÉSA ÉS
ÉRTÉKELESE

A nevelőintézetben 12 nevelőtanár működik, ezek mindegyike kitöltötte a kérdőívet. Ily módon 100%-os válaszadás történt /az intézethez tartozó iskola pedagógusaival nem sikerült a kérdőívet kitöltetnünk./ /1. sz. melléklet/.

Az első kérdésre /a felsoroltakból huzza alá azokat, amelyek Ön szerint a "nehezen nevelhetőség" körébe tartoznak/ a következő választ kaptuk: a felsorolt 40 tünet közül 36 tünetet ismertek fel és jelölték meg. Egyáltalán nem jelölték: fogyás, hizás, szédülés, gyengeség, fáradékonyság. A megjelölések aránya a következő:

Tünetek megjelölése %-ban és számadatokkal

100 % N= 12	83,33 % N=10	58,33 % N= 7	50 % N=6	40,16 N= 5	33,33 % N= 4	25,00 % N= 3	16,66 % N= 2	8,33 N= 1	0 % N = 0
agresszi- vítás, hazugság, lopás, akarat- gyengé- ség	iskola- munka- hely- kerü- lés	közüny, lustaság, megbizha- tatlanság	hisz- tél- ségi	enuré- zis noc- turna	boldogta- lanság- érzés; köteles- ségnek nem teljesi- tése	tulmozgá- sosság; szótlan- ság; láttszó- lagos bu- taság; lemara- dás a gondol- kodás fejlő- désében; írás meg- tanulása- nak nehézsé- g.olv.megt. ns. álmatlanság	sok beszéd; félelmek, szo- rongás; dadogás, ét- vágytalanság; aluszékony- ság; görcsös roha- mok, lassu gon- dolkodás,	álmodozás, arcflintorok; noktambuliz- mus; fájdal- mak organi- kus okok nélkül; nyelési- légzési ne- hézségek, sok evés; feledékenys- ség fogyás-hi- zás, szédülés, gyengeség, fáradékony- ság	fogyás, hízás, szédülés, gyengeség, fáradé- konyosság

Ebből az összesítésből világosan kitűnik egyrészt a nevelőtanárok e témában elsajátított ismeretköre, másrészt az is, hogy mennyire tartják fontosaknak az egyes kóros megnyilvánulásokat a személyiség összjellege szempontjából. Ugyanakkor az is szembetűnő, hogy legtöbbször az interperszonális kapcsolatokra leginkább jellemző tüneteket jelölik meg, azokat, amelyek az interperszonális viszonyulások tartalmi jellemzői, mintegy kézzelfoghatóan meghatározzák. Megállapítható egyfajta beállítódás is: az intézeti nevelőtanárok többnyire azokat a tüneteket ragadják meg a "nehezen nevelhetőség" megközelítésében, amelyek miatt a hivatalos szervek elrendelték a gyermek zártintézeti elhelyezését /hazugság, lopás, csavargás, iskola-munkahely kerülés/, másrészt azokat, amelyek a gyermek intézeti adaptációját megnehezíti /közöny, agresszivitás, enurézis nocturna, lustaság, megbízhatatlanság, akarathiány/. Feltűnő, mennyire kevesen ismerik fel a "nehezen nevelhetőség" tüneteiként, jelzéseiként a "nyugtalan típus" egyes tüneteit: hipermotilitás, logorrhea, nappali álmodozás, kevesen ismerik fel a gátolt típus jellemző tüneteinek közül a nagyfokú hallgatagságot, kevesen az értelmi gátoltságot és a pszichés szindrómák közül a fóbiákat, dádogást, tikket.

Az un. pszichoszomatikus tüneteknek ugyyszólván mindegyikét csak egy nevelő jelölte, ill. egy sem /láz, nyelési-légzési nehézségek, étvágytalanság, fogyás, kóros hizás, különböző fájdalmak, amelyek hátterében nincs organikus eltérés fáradékonyság, feledékenység/. Az összesítés azt mutatja, hogy az intézeti nevelőtanárok figyelmét elkerülik azok a tünetek, amelyek nem közvetlenül az interperszonális kapcsolatok irányát, tartalmát határozzák meg. Tehát megdőlt az a feltevésünk, hogy az intézeti nevelőtanár különösen jól tájéko-

zott a tünetek kérdésében. Ide kívánczik az általános iskola alsó tagozatos nevelőinek körében végzett felmérés ezirányú eredményével történő összehasonlítás: vajon az intézeti nevelőtanárok több és mennyivel több tünetet tartanak a "nehezen nevelhetőség" tünetének.

Az általános iskolai nevelők a következő tünetek alapján sorolják a gyermeket a "nehezen nevelhetők" körébe:

a figyelem zavarai

kötelességek elhanyagolása

agresszivitás

lopás

fegyelmezetlenség

közöny, felelőtlenség

tulérzékenység

hazugság

hipermotilitás

ösavargás

idegesség

12 tünetet sorolnak fel /nem mindegyiket szószerint ebben a megfogalmazásban/, ezek közül hangsúlyozottan kiemelték a lopást, kötelességek elhanyagolását, agresszivitást, hazudozást. Ez a tünetkör jóval szűkebb, mint az intézeti nevelők által jelölt 36 tünet, de a döntő különbséget abban látjuk, hogy utóbbiaknak választási lehetőségük volt felsorolt tünetek között, amely lehetőség nyilvánvalóan egyszerűbb és könnyebb feladat, mint minden segítség nélkül önállóan megállapítani tüneteket. Ennek ellenére a jelölések aránya azt mutatja, hogy nincs lényegi különbség a pedagógusok e két csoportja között a tünetek jellegének, súlyosságának

megítélésében, a rangsorolásban, hiszen többnyire ugyanazokat a tüneteket tartják lényegtelennek, elhanyagolhatónak a "nehezen nevelhetőséggel" kapcsolatban mindkét felmért csoport tagjai. Az intézeti nevelőtanárok összesen 10 tünetet jelöltek nagyon súlyosnak, a kö-

vetkező arányban: agresszivitást	100 %
hazugság	100 %
csavargás	83,33 %
akarathiány	75,00 %
lopás	58,33 %
megbizhatatlan-	
ság	40,16 %
lustaság	25,00 %
látszólagos bu-	
taság	8,33 %
lemaradás a gon-	
dolkodás fejlődé-	
sében	8,33 %
közöny	8,33 %

/A második kérdés kiértékelése/

A súlyosnak ítélt tünetek az előző kérdésre adott válaszok elemzésének - értékelésének helyességét bizonyítják: azok a tünetek a súlyosak, amelyek miatt intézetbe került a serdülő és azok, amelyek az intézetben akadályozzák a nevelő gyors eredményre vezető munkáját. Az már nagyon pozitívnak mondható, hogy legalább egy-egy jelölést kapott a látszólagos butaság, mert - bár ezek a tünetek is nehezítik a nevelők munkáját - ezek a "nehezen nevelhetőségnek" nem szembe-tűnő megnyilvánulásai észrevételezésére utalnak és komplexebb személyiségfelfogást tükröznek.

Az 1. és 2. kérdésnek egy-egy kérdőíven belüli összehasonlítása is igen érdekes összefüggést mutat: akik az első kérdés megválaszolásában sok tünetet jelöltek, azok a tünetek súlyosságát tekintve is szélesebb körű jelölést tettek./ A kérdőíveket az ilyen - a kérdőívre adott válaszok belső összefüggéseinek feltárását célzó - vizsgálódás szándékával megszámoztuk 1-12-ig./

Kérdések
sorszama

Kérdőívek sorszama						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	8 tünet	10 tünet	18 tünet	35 tünet	14 tünet	12 tünet
2.	1 súlyos	3 súlyos	5 súlyos	5 súlyos	6 súlyos	3 súlyos

Kérdések
sorszama

Kérdőívek sorszama						
	7.	8.	9.	10.	11.	12.
1.	10 tünet	6 tünet	13 tünet	15 tünet	4 tünet	17 tünet
2.	3 súlyos	6 súlyos	3 súlyos	2 súlyos	2 súlyos	8 súlyos

A harmadik kérdés válaszainak feldolgozása:

a válaszok száma 8, tehát 12-ből 4-en erre a kérdésre nem válaszoltak. A felsorolt tünetek száma 22. A 22 tünet jelölésaránya a következőképpen oszlik meg:

3 jelölés 25,00 % 2 jelölés 16,66 % 1 jelölés 8,33 % /18/ nem jelölt tünetek: 40,5 %

<p>hazugságok</p> <p>enurézis nocturna</p> <p>lopás</p> <p>megbizhatatlanság</p>	<p>csavargás</p> <p>akaratgyengeség</p> <p>szótlanság</p> <p>hisztéria</p>	<p>hypermotilitás</p> <p>sok beszéd</p> <p>látszólagos bu- taság</p> <p>dadogás</p> <p>étvágytalanság</p> <p>álmatlanság</p> <p>aluszékonyosság</p> <p>görcsös rohamok</p> <p>lemaradás a gond. fejlődésében</p> <p>írás-olvmegta- nulásának nehézs.</p> <p>lustaság</p> <p>boldogtalanság ér- zés</p>	<p>álmodozás</p> <p>félelmek, szorongások</p> <p>tikk</p> <p>noctambulizmus</p> <p>fájdalmak, organikus háttér nélkül</p> <p>nyelési-légzési nehézségek</p> <p>láz, organikus háttér nélkül</p> <p>sok evés</p> <p>fogyás</p> <p>hízás</p> <p>szédülés, gyengeség, lassu gondolkodás</p> <p>fáradékonyosság, feledékenység</p> <p>iskola-munkaháy kerülés, kötelességek nem teljesítése</p>
--	--	--	---

Tehát az összes tüneteknek 40,5 %-át nem ismerik fel a gyerekeken.

A nem jelölt, tehát könnyen nem észrevehető tünetek egy része "rejtettebb" illetve pszichoszomatikus megnyilvánulás. Ez utóbbiak megállapítása valóban orvosi segítséget is igényel, de a nappali álmodozás, szorongások, tikelés, lassu gondolkodás, fáradékonyság, feledékenység, a kötelességek nem teljesítése a pedagógus számára is felismerhető tünetek. Egyetlen nevelőtanár jelölte "könnyen felismerhetőnek" az általa az 1. 2. kérdésre jelölt összes tünetet /ez igen nagy pozitívum, mert azt mutatja, hogy ismeretű a gyakorlatban is jól tudja alkalmazni/.

A negyedik /A. B. kérdésre adott válaszok összesítése:/ A. Melyik tüneten tud legkönnyebben segíteni? B. Hogyan?/: a válaszok mindössze 4 tünetet jelölnek meg, az összes válaszok száma is 4. Itt a konkrét /tehát tünetet megjelölő válaszokról van szó, ugyanis a többi válasz általános, illetve valóban kihagyja a válaszadási lehetőséget.

A kérdés A. és B. részére adott válaszok az értékelésben aligha választhatók el egymástól, éspedig azért nem, mert mindkét választ általánosságok jellemzik. Tipusválasznak kell tekintenünk a következőket: "ha a gyermek itt van, minden tüneten tudok segíteni". Ugyanez a kitöltő a kérdés B. részére: "személyes és egyéni ráhatással". Ugyancsak ilyen jellegűnek kell tekintenünk: "könnyen egyiken se lehet segíteni..." "az adott személy tulajdonságaitól függ, így nem tudok rá válaszolni". - Bár ez utóbbi kétségtelen pozitívként utal arra, hogy a tünetek oki összefüggésben vannak egymással, és arra, hogy komplex személyiségzavart jelentenek. De mindemellett a kérdésre nem válaszolt. A kérdés B. pontjára hasonló válaszok jellemzők: "A segítség módja attól függ, milyen a gyerek"

"A társak serkentőleg hatnak" /Abban a kérdőívben, amelyik a lustaságot jelölte legkönnyebben leküzdhető tünetnek/. "A tünetek egymással összefüggenek, nem lehet őket egymástól függetlenül leküzdeni." stb.

Egyetlen konkrét válasz van - az álmatlanságot tudja legkönnyebben megszüntetni, gyógyszeresen. Egy pozitív utalást találunk: "az identifikáció lehetőségét kell megteremteni" - ezt a választ igen jónak, helyesnek kell tekintenünk. Arra a tényre világít rá, hogy a személyiségfejlődésben az identifikációs lehetőségek voltak rosszak, s ezért a személyiség deviánsan fejlődött, de sajnos ennél konkrétabbat ez sem jelölt. /Mikor, milyen esetekben, milyen tüneteknél; hogyan kivel történik az identifikáció, hogyan éri ezt el a nevelőtanár stb./.

Összegezve azt kell megállapítanunk, hogy legkevésbé adekvát választ a 4. kérdésre kaptunk, a válaszok általánosságban mozognak, megkerülve a konkrét kifejtést, továbbá, a 4. kérdésre adott válaszok és az előző válaszok között nem mutatható ki egyértelmű korreláció. Ezek a tények azt mutatják, hogy éppen a legfontosabbal, a "nehezen nevelhető" speciális korrekciós nevelésének módjával nincsenek tudatosan tisztában a nevelőtanárok, annak ellenére, hogy egyik-másik kérdőív meglehetősen nagy elméleti tájékozottságra enged következtetni.

Az 5. és 6. kérdésre 12 /100 %-os/ választ kaptunk. Az 5. kérdésre 11-en /99,17 %/ válaszolták, hogy megfelelő megbecsülést kapnak munkájukért, egy válaszadó pedig a "nagyon" és "megfelelő" kategóriákhoz egyaránt tett jelzést. Utólagos beszélgetésből kiderült, hogy itt mindenki csak anyagi megbecsülésre gondolt, illetve arra, hogy az igazgató személy szerint az ő munkáját mennyire becsü-

li/fizetésükkel elégedettek, mert alapfizetésük is magasabb más pedagógusokénál és veszélyességi pótlékot is kapnak/. A 6. kérdés nemcsak az 5-nek kontrollja, hanem egyben a saját hivatás átérzett jelentőségét is előhívja. Erre a kérdésre 12 választ kaptunk /100 %/ ebből négyen /33,33 %/ irták, hogy a "társadalomban létező legmagasabb" és az "ugyanolyan megbecsülést, mint bármelyik másik pedagógus is kap" kategóriák közötti társadalmi megbecsülést tartja igazságosnak.- Ez pozitívum a fentebbi szempontból. Nyolcan /66,66%/ pedig azt irták, hogy olyan elismerést, megbecsülést várnak munkájukért, amelyet bármelyik másból dolgozó pedagógus is kap. Más lehetőséget nem jelöltek /érthető módon/. A két válasz összevetése azt mutatja, hogy az anyagi elismerés megfelelő /ebből a pozícióból nézve már nyugodtan lehet mondani, hogy beérik azzal, a megbecsüléssel, amit más pedagógus is kap.../, és azt, hogy munkájának társadalmi értékével, jelentőségével csak kevés nevelőtanár van tisztában. Kevesen érzik át igazán munkájuk óriási súlyát a korrekciós nevelésben. Az 5. és 6. kérdésre adott válaszok nincsenek összefüggésben a 4. kérdésre adott válasszal, de összefüggenek az 1., 2., 3. kérdésekkel: a 4 legtöbb tünetet megjelölő, felismerő nevelőtanár jelölte munkáját magasabb értékűnek, mint a többi pedagógusét.

Az egész kérdőív értékeléséből a következő megállapításokat lehet tenni: hipotéziseinknek - amelyek jegyében a kérdőívet összeállítottuk - nem mindegyike nyert pozitív igazolást. Abszolút értelemben valóban több tünetet tartanak a "nehezen nevelhetőség" megnyilvánulásának, mint az általános iskolai nevelők, de relatív összevetésben már nincs olyan nagy különbség, hiszen súlyosnak mindössze 10 tünetet jelöltek meg, s a "szabad választásban" az

általános iskolai nevelők 12 tünetet - s nyilvánvalóan ilyenkor a legsúlyosabbak jutnak mindenkinek eszébe. Másrészt pedig az intézeti nevelők zöme pontosan 10 tünetet sorolt fel a 2. kérdésre. A feltűnő közös vonást már korábban is kiemeltük, itt csak utalunk rá: azokat a tüneteket tartjuk súlyosnak intézeti és általános iskolai pedagógusok egyaránt, amelyek zavarják őket a közösséggel végzett munkájukban, illetve az intézetiék még azokat, amelyek miatt odakerültek a gyermekek.

A 3. 4. kérdéssel kapcsolatos hipotéziseink teljes mértékben megdőlték: nagyon kevés tünetet ismer föl a nevelők mindkét csoportja és egyetlen konkrét speciális korrekciós eljárást sem jelölt egyikük sem. A válaszokat általánosságok jellemezték. Egyetlen feltevés igazolódott, az, hogy akik a legképzettebbek és gyakorlati alkalmazásban is legjáratasabbak az intézeti munka terén, azok érzik és élik át legjobban hivatásuk súlyát, jelentőségét. De itt nem állt fenn összefüggés a 4. és 5. 6. kérdésekre adott válaszok között.

B/ A "nehézen nevelhetőséggel" kapcsolatos problémakör bővül azzal a kérdéssel, hogyan ismerheti meg a pedagógus a tanuló személyiségét.

Az általános iskolai nevelők a tanulói személyiség megismerésére: a/ családrajzot, b/ explorációt /szülőkkel és gyermekekkel/, c/ családi környezet tanulmányozását, d/ megfigyelést alkalmazzák. Az intézeti nevelőtanárok az a/ interperszonális kapcsolatok vizsgálatát /szociometriai felméréssel/, b/ explorációt, c/ megfigyelést alkalmazzák a serdülők személyiségének megismerésében. Igen nagy meglepetéssel és értetlenséggel vettük tudomásul, hogy nem

tanulmányozzák az intézetbe kerülő gyermekek személyi anyagát. Szűk területű tehát mindkét pedagóguscsoport módszer-használata. Rá kell mutatnunk, hogy részben ez is eredményezte a "nehezen nevelhetőség" tüneteinek felismerésében mutatkozó hiányosságokat és az egyéni esetanyagban a "Jelenleg" főként a személyiségvizsgálattal oly gyakran ellentétes adatait, másrészt szemléletbeli probléma, amelyről már szó esett.

Érdemes összevetni ezt a feltűnő módszerbeli szegényességet azzal a változatossággal, amelyet e téren a szakirodalom kínál.

TÜNETFELTÁRÓ SZEMÉLYISÉGVIZSGÁLÓ MÓDSZEREK, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
2. ARCULATHIVAK 1.
AZ ERKÖLCSI SZEMÉLYISÉG FELTÁRÁSÁRA ALKALMAS MÓDSZEREKRE

Ezen összegező munkának nem célja a pedagógiai-pszichológiai gyakorlatban létező, összes módszerekről áttekintést nyerni, hanem a módszerek összegezésében határokat szab az a törekvés, hogy a "nehezen nevelhetőség" okainak feltárására alkalmas módszereket összegezzük, azokat, amelyek diagnosztikai célt szolgálnak, s ezen belül azokat a speciális módszereket, amelyek munkánk sajátos aspektusának - "a nehezen nevelhetőség" és a személyiség erkölcsi sajátosságai közötti összefüggéseket tárja fel - célját szolgálja. Ennek megfelelően, a következő kérdésekre keresünk választ:

- I. 1. Állnak-e a pedagógus rendelkezésére olyan módszerek, amelyek segítségével megnyugtatóan feltárhatja a gyermeki személyiség legjellemzőbb egyéni sajátosságait - természetesen a személyiség problémáit is.

2. Amennyiben vannak ilyen módszerek, alkalmasak-e ezek az esetleges nem kívánt személyiségjegyek okainak tisztázására.
 3. Speciálisan az erkölcsi fejlődés esetleges hibái, és ennek okai tisztázhatók-e ezekkel a módszerekkel.
- II. 1. Mely módszerek használatosak a klinikai-pszichológiai gyakorlatban /amely a gyógyító, speciális korrekciós - nevelés egyik bázisa!/
2. Melyek azok a speciális módszerek amelyekkel a pszichológiai gyakorlatban megközelíthető a tünetek mögött okként az erkölcsi fejlődés károsodása, vagy esetleg kiépülésének teljes hiánya.

Az általános vizsgálati módszerekre vonatkozóan, elég kevés rendszerezett forrás áll rendelkezésre. Ez talán azzal magyarázható, hogy egyetlen szakirodalmi kiadványnak sem célja, vagy nem elsőrendű feladata, egy ilyen célú összegezés, másrészt pedig, nincs is egészen egységes álláspont az egyes tünetek okainak feltárásával kapcsolatos, legcélravezetőbb módszerek tekintetében.

I. Harsányi István a pedagógusok számára ad bőszeges módszertani útmutatást a gyermeki személyiség megismeréséhez. Ezek a módszerek - mint előbb is hangsúlyoztuk - általában a gyermeki személyiség egyedi vonásainak és legfőbb jellemzőinek feltárását szolgálják, de alkalmasak a személyiség problémáinak feltárására. Tanulmányában a következő módszergyűjteményt közli: /1962/

1. Megfigyelés
2. Beszélgetés, vagy interjú
3. "Röpjellemzés"
4. Verstanulás - meghatározott tanulási módszerekkel
5. "Csöves - kádas" feladat

6. Kockafeldarabolás - gondolatban
7. Négy szó - egy mondatban
8. Ha én varázsló lennék...
9. Miről szeretek beszélgetni
10. Pénzdarabok dobozba juttatása
11. Lényegmegragadó fogalmazás
12. Távirat szövegezés
13. Szépirodalmi jellegű szöveg sűritése
14. "Ifjusági parlament" módszere
15. Esküdtszéki tárgyalás
16. Szerepjátás, szociodráma
17. Riport
18. Projekt-módszer
19. A csoportos sugdolózás módszere
20. Az agytröszt
21. Az ötlettechnika

E módszerek céljának, alkalmazhatóságának elemzése:

1. A megfigyelés: "... bizonyos jelenségek gondos és figyelmes vizsgálata azzal a céllal, hogy meghatározott szempontból, minél alaposabban és hitelesebben megismerjük az illető jelenségeket, akár elméleti, akár gyakorlati célkitűzéssel." E meghatározás magában foglalja a gyermeki személyiség sokoldalú feltárási lehetőségeit.
2. A beszélgetés vagy interjú: A négy szemközti beszélgetés tervszerűen irányított, de nem mereven megkötött, így a személyiségről alapos információkat nyerhetünk. Ez a módszer alkalmas az esetleges tünetek okainak feltárására, tisztázására - de kritikai megjegyzésként hozzá kell fűznünk: kérdéses, mennyire objektív ez a módszer!

A kiscsoportos beszélgetések során a tanuló interperszonális viszonyulásainak legjellemzőbb sajátosságai, erkölcsi ítélőképessége, gondolkodási módja tárható fel.

3. Röpjellemzés /G.Allport nyomán/: tulajdonképpen kiscsoport jellemez egyéneket. A módszer kiválóan alkalmas az erkölcsi ítélőképesség, tudatosság vizsgálatára /a jelen feldolgozásban nem tárgyaljuk - a pedagógus számára nagyon is hasznos - szociogram-szerűségét ennek az eljárásnak/.
4. Verstanulás, meghatározott módszerrel: a személyiség értelmi szférájának feltárására alkalmas módszer, a gondolkodás, a bevézés, a megtartás pszichológiai vizsgálata.
5. A "csöves-kádas" feladat: a problémamegoldó gondolkodás vizsgálatára szolgáló eljárás.
6. Kockafeldarabolás - gondolatban: a térszemlélet, téri képzelet vizsgálatára alkalmas.
7. Négy szó egy mondatban: az intellektus vizsgálatára alkalmas eljárás - feladatmegértés, pontos adekvát megoldás.
8. Ha én varázsló lennék...: az aktuális, vagy lappangó permanens problémák feltárására alkalmas módszer. A gyermekek erkölcsi ítélőképességének, érzelmi - indulati állapotának felmérésére is szolgál.
9. Miről szeretek beszélgetni: a személyiség aktuális vágy-állapotai, érdeklődés vizsgálata.
10. Pénzdarabok dobozba juttatása: a gyakorlati intelligencia vizsgálatának egyik módszere.
11. Lényegmegragadó fogalmazások: az intellektus felmérésére: logikai készség, emocionális állapot feltárására alkalmas.
12. Távirat szövegezés: lényegében az előbbi módszerrel azonos

jellegű és azonos körben alkalmazható módszer.

13. Szépirodalmi szöveg sűritése: a logikai készség és lényeglátás vizsgálata, az emocionális élet is kitapintható.
14. Ifjusági parlament: a világnézet, vitakészség, erkölcsi meggyőződés, erkölcsi érzelmek és tudatosság feltárására szolgáló eljárás.
15. Esküdtszéki tárgyalás: judicium érzék /szoros összefüggésben a személyiség erkölcsi fejlettségével, sőt, a fejlődési folyamatban lévő esetleges zavarokkal/ vizsgálatára alkalmas módszer.
16. Szerepjátás, szociodráma: a személyiség aktuális problémái, esetleg a tudattalanba taszított élmény - emléktanyag mobilizására - legalább az affektivitás szintjén -, judicium érzék, erkölcsi tudatosság vizsgálatára kiválóan alkalmas módszer.
17. A riport: az értelmi szféra sajátosságainak feltárására alkalmas.
18. A projekt módszer: indirekt módon felmérhetők e módszer segítségével a "közösség rejtett hálózatai".
19. A csoportos sugdolózás módszere: igen alkalmas az erkölcsi érzelmek, erkölcsi tudatosság, meggyőződés vizsgálatára.
20. Az agytröszt: a személyiség irányultsága, motivációs rendszere erkölcsi - intellektuális fejlettségi szintjének feltárására alkalmas.
21. Ötlettechnika: tk. az előző módszerrel azonos az alkalmazhatósági köre.

Ezekből a módszerekből kiemelhetők csoportosítva, a személyiség bizonyos sajátosságainak speciális vizsgálatára alkalmas módszerek. A dolgozat témája szempontjából azokat a módszereket választottuk ki elsősorban, amelyek a személyiség erkölcsi arculatának vizsgálatára alkalmasak: - megfigyelés

- beszélgetés: kiscsoportos és egyéni
- röpjellemzés
- ha én varázsló lennék...
- ifjúsági parlament
- esküdtszéki tárgyalás
- szerepjátás - szociodráma
- a csoportos sugdolózás
- agytröszt
- ötlettechnika

E módszerek bő választékot kínálnak a pedagógusnak a gyermeki személyiség megismerésére, esetleges kóros tünetek - sőt egyik-másik módszer még a tünetek okainak - feltárására is, azonban: a módszerekről Harsányi István munkájában nem ad ilyen részletes elemzést, nem fejti ki a személyiség egyes területei vizsgálatának minden lehetőségét, és ezért félő, hogy a pedagógusok - pszichológiai-
lag nem lévén megfelelően képezve - nem is veszik észre ezeket a lehetőségeket.

E helyütt kell megemlíteni Biró Viktorné erkölcsi tudatosságra vonatkozó felmérését - a felmérést, mint a pedagógus számára alkalmas, a személyiség erkölcsi sajátosságainak feltárását szolgáló módszert értékelve.

A II. fejezet elején felvetett problémák egy részére a következő válaszokat adhatjuk:

1. Léteznek a gyermeki személyiség feltárására, a tünetek ki-
mutatására alkalmas módszerek a pedagógus számára is, a fentebb
felsorolt formákban.
2. A tünetképződés okainak feltárására csak a pszichológiailag
jól képzett pedagógusok számára alkalmasak e módszerek.

3. Viszonylag sok olyan módszer áll a pedagógus rendelkezésére, amellyel a személyiség erkölcsi arculatát vizsgálhatja - kérdés, "észre veszi"-e ezt a lehetőséget, és kapcsolatba tudja-e hozni e személyiségsszféra hiányosságait a gyermek személyiségében megmutatkozó tünetekkel. Az erkölcsi szféra nem optimális fejlődésének okaira e módszerek segítségével igen nehezen lehet rátapintani. Külön említést érdemel, hogy az erkölccsel kapcsolatos felmérések - vizsgálódások útja még máratlan, Biró Viktorné /1972/ ezen a téren uttörő munkát végzett - de módszere, éppen hallatlan munkaigényessége miatt, nemigen alkalmazható általánosságban.

II. A pszichológiai gyakorlatban használatos módszerekre vonatkozóan a legtöbb adatot Gegessi K. Pál munkájában találunk /1971/

1. Klinikai panaszfelvétel

a/ Genetikai kérdések

b/ Fiziológiás kérdések /terhesség, szülés, szoptatás időtartama, mikéntje, betegségek, gyógyszerek, az extrauterin életben a fejlődés üteme, tempója, menete, a szobatisztaságra szoktatás kérdése, stb./

c/ A gyermek interperszonális kapcsolatainak jellege, milyensége; ki gondozta, nevelte a gyermeket, stb.

d/ A játéktevékenység módja, tárgya, tartalma bölcsődés-óvodás korban;

érdeklődési terület

zsebpénz, önállósulás,

társakkal való kapcsolat milyensége

nyaralás, pihenés, stb.

} iskolás

} korban

2. Tesztek alkalmazása:

- a/ A Goodenough-teszt
- b/ Majláth György új szín-forma vizsgálata
- c/ Világjáték, szabad játéktevékenység megfigyelése, elemzése
- d/ Baum-teszt
- e/ Családrajz és szabadrajz
- f/ Intelligencia-teszt /Hawik/
- g/ Projekciós tesztek: TAT /CAT/

Rorschach

- h/ Szondi-teszt
- i/ Horváth-féle gondolkodási séma vizsgálat
- j/ Elkán-teszt
- k/ Környezettanulmány

Ez a módszerbeli gazdagság igen öröndetes, külömsképp azért, mert több hasonló jellegű vizsgálat, teszt elvégzésére ad lehetőséget a pszichológusnak, ami nagy előny a diagnózis megállapításában, ui. önmagát, saját megállapításait is kontrollálhatja^a vizsgálatvezető; másrészt pedig válogathat is az elvégzendő tesztek között. Ugyanakkor ezek a tesztek a személyiségstruktúra sokoldalú, igen gazdag információju vizsgálatát biztosítják.

Popper /1972/ a következő áttekintést adja vizsgálati módszereiről:

1. szomatikus vizsgálat /belgyógyászati rutinvizsgálat, kivételesen EEG, laboratóriumi és megfelelő szakorvosi vizsgálat/.
2. Anamnézis /orvosi anamnézis, klinikai-pszichológiai anamnézis felvétele/.
3. Explorativ beszélgetések /min.három hónapon keresztül hetenként két-három alkalommal./
4. Projekktiv tesztek: Rorschach

Szondi-teszt /min.kétprofilos/

TAT

családrajz

farajz

5. Az interperszonális kapcsolatok sémáinak vizsgálata /főként kriminális személyiség esetében/
6. Teljesítmény-~~teszt~~ek /csak akkor, ha értelmi fogyatékossg gyanuja merül fel: a Binet-Simon-teszt Éltes által módosított változatának alkalmazása, az 1948-as standard alapján/.
7. Környezettanulmány

A két szerző módszerbeli összegezése lényegileg majdnem azonos módszertani elképzelésekre utal, bár, a Gegessi Kis Pál által felsorolt tesztanyag gazdagabb. A különbség természetesen adódhat abból, hogy Popper Péter anyagában speciálisabb irányban történő vizsgálódás a cél /nevezetesen: a kriminalitás feltárását célozza/. De mivel a módszerek változatosságára, ugyanakkor azonos feltérési területére már utaltunk Gegessi Kis Pál módszer-összegezésénél, ezért részletesen, e témával kapcsolatos speciális vonatkozásban e teszteket a Popper Péter által történt rendszerezésben elemezzük.

Általánosságban a következők állapíthatók meg:

1. A klinikai pszichológia igen sok és sokféle módszerrel rendelkezik a személyiség vizsgálatához, és pedig: a személyiség komplexitásában történő vizsgálatához.

A módszerek a témának megfelelően, a személyiség erkölcsi sajátosságainak feltérásában való alkalmazhatóság szempontjából a következőképpen csoportosíthatók - a klinikai panaszfelvétel

- genetikai kérdések
- fiziológiás kérdések

- az interperszonális kapcsolatok jellege, milyensége
- a játéktevékenység módja /agresszivitás, játékban manifesztálódó interperszonális viszonyulás, stb./
- világjáték, szabad játéktevékenység
- Baum-teszt
- családrajz és szabadrajz
- projekciós tesztek /TAT, CAT, Rorschach Szondi, Elkán-teszt/

Ezen az általános, csoportosító felsoroláson túlmenően, Popper Péter anyagából egy felmérést emelünk ki, amely a személyiség erkölcsi jellemzőit nagyszerűen vizsgálja, tárja fel.

1. Mennyire tér el a társadalmilag elfogadott, helyesnek tartott magatartás megítélése kriminálisok és "normál" ipari tanulók között.
2. Mekkora az eltérés e két csoportnál a társadalmilag helyesnek tartott magatartás és a szubjektív ítélet között.
3. Dominál-e a hazugság lényeges ismertetőjegyének, a szándékos-ságnak felismerése.
4. Önvádolás és környezetvádolás mértéke, bizonyos kritikus szituációkban.
5. Az igazságosság fogalmának vizsgálata.
6. Az egyéni és a konvencionális értékrend azonosságainak és különbségeinek vizsgálata, az eszmény és a magatartásban megnyilvánuló realitás közötti különbség felmérése.
7. A szándék és a következmény mérlegelése, az erkölcsi ítélke-

zésben.

8. A szexuális magatartás normáinak vizsgálata.

E vizsgálati szándékok határozzák meg közelebbről a választott felmérési módot; történetekről véleményalkotás, illetve bizonyos szituációkról, eseményekről alkotott, előre megadott és felsorolt ítéletekből történő választás.

Összegezőképpen tehát az a/-fejezet elején feltett kérdések mindegyikére sikerült választ kapnunk; a II./2. kérdésre vonatkozóan a következő megállapítás tehető: a hazai pszichológiai elméletben és gyakorlatban bőségesen találunk olyan módszerbeli eljárásokat, amelyek segítségével feltárhatók a személyiségben a kóros tünetek, és a tünetek mögött - e módszerek segítségével - bizonyos esetekben okként kimutatható a személyiség erkölcsi fejlődésében mutatkozó kóros eltérés.

III. FEJEZET

A "NEHEZEN NEVELHETŐ" TANULÓK SZEMÉLYISÉGÉNEK VIZSGÁLATA

A fejezet célja: "nehezen nevelhető" kisiskolás- és serdülőkoru tanulók személyiségének komplex vizsgálata, és speciális korrekciós nevelési tanácsadás.

Tartalmazza: 8 kisiskolás, valamint 32 serdülőkoru tanuló esetanyagának feldolgozását, és nevelési tanácsokat, illetve ezek tanulságait.

A vizsgálatban alkalmazott metodikák:

Ezeknek megválasztását a vizsgálat célja határozta meg: elsődleges feladat a "nehezen nevelhető" tanulók személyiségének megismerése, ezen belül is hangsúlyozottan és kiemelten a személyiség erkölcsi arculatának vizsgálata. Tehát a téma szempontjából másodlagos volt pl. a tanulási eredmények alapos elemzése, vagy a nevelő-növendék viszony vizsgálata, bármennyire is jelentős tényezők ezek egyébként a személyiségfejlődésben.

I.

1./ Erkölcsi ítéletek vizsgálata /serdülőknél/

2./ Az interperszonális kapcsolatok értékelése /serdülőknél/

3./ megfigyelés

4./ exploráció

II. ^{és} Pszichodiagnosztikai módszerek:

Binet-Simon intell. teszt

TAT

Szabadrajz

az interperszonális kapcsolatok sémáinak vizsgálata

Baum-teszt

Az egyes vizsgálati metodikák célja és alkalmazásuk módja:

I./1. Erkölcsi ítéletek vizsgálata: Igen jelentős a téma feldolgozásában. Célja: feltárni a személyiség erkölcsi sajátosságait,

hangsúlyozottan az erkölcsi tudatosság, a döntések motivációi, az erkölcsi jellegű konfliktusok megoldása a társadalmi adaptáció aspektusában. Azoknál a "problematicus" gyermeknél, akiknél a tünetek középpontjában éppen az erkölcsi fejlődés zavaraiából adódó társadalmi beilleszkedési nehézségek állnak, ez a fajta vizsgálódás igen alkalmas a "viselkedés" mögötti tartalmak feltárására. A saját felmérés eredményét Popper Péter /1970/ azonos vizsgálatának konklúzióival történő összevetésben vizsgáltuk - értékeltük. A vizsgálati szituáció: előzetes "élmény-megbeszélés" követően /előző délutáni korcsolya-verseny eseményei/ a 46 serdülő megfelelő tájékoztatás után a kérdésekre egy helyiségben, de egymástól függetlenül adott választ. Az előzetes beszélgetés segítségével oldottuk a feladathelyzet teremtette feszültséget. Erre azért is szükség volt, mert többen azt hitték, a kérdőív kitöltésétől soruk további alakulása függ. Az effajta félreértések tisztázása után igen célszerűnek látszott a nyugodt légkör megteremtése, biztosítása, más témájú beszélgetés folytatásával. /Az egyes kérdésekkel adódó problémákat minden esetben megbeszéltük az adott kérdés megválaszolása előtt.

A kérdőívek kitöltését csoportos beszélgetés követte, amely a serdülők erősen tapadtak a kérdések problematikájához - kizárólag a "helyes" válaszok latolgatását tartalmazta. Ekkor derült ki az is, amit az egyes kérdések részletes értékelésénél-elemzésénél jeleztünk: nem mindenki olvasta el egészen pontosan az egyes feladatokat. - Ez a spontán megbeszélés - amelyben nem tudtuk lezárni a témát - adta az ötletet, hogy részben a csoportterápiás kísérletben, részben pedig az egyéni vizsgálatok alkalmával visszatérjünk a kérdőív által felvetett problémák megítálására. -

2./ Az interperszonális kapcsolatok értékelése

"... a személyiség tanulmányozásában elvi és módszertani szempontból alapvető jelentőségre tesz szert a társadalmi hatásokat közvetítő különböző közösségek személyiségalkító funkciójának érvényesülése." /Dúró Lajos 1969./ Különösképpen érdekes ez a kérdés olyan serdülők között, akiknek elsődleges problémájuk a társadalomba való adekvát beilleszkedés, abból az aspektusból, hogy vajon milyen társadalmi hatásokat és hogyan közvetítenek a személyiségük optimális fejlődésében megzavart, retardált, oppozícióban lévő, erkölcsi fejlődésüket tekintve súlyos hiányosságokat mutató serdülőkből álló csoportok az egyes tanulók számára. Milyen csoportértékek-normatívák alakulnak ki az ilyen problémákkal küzdő serdülők körében; milyen fajta adaptációt vár el a "nehezen nevelhető" serdülők csoportja az egyéntől; milyen jellegű és mértékű személyiség-kibontakoztató-fejlesztő erejük van ezeknek a közösségeknek. Jelentős a szociometriai felmérésben a választások motivációinak vizsgálata.

Mindezekre a problémákra a feleletet a szociometriai felmérés részletes elemzésében-értékelésében, s az egyéni esetanyag feldolgozásában kapjuk meg. A felmérést 4 intézeti csoporttal végeztük; egy-egy csoport egy időben, egy helyiségben, de tagjai egymástól függetlenül adták válaszaikat. Instrukció: Minden kérdésre válaszoljatok! A kérdésekre nevekkal kell válaszolni. Több nevet is lehet írni egy-egy kérdéshez, de csak a saját csoportból.

3./ Megfigyelés: "... bizonyos jelenségek gondos és figyelmes vizsgálata azzal a céllal, hogy meghatározott céllal és meghatározott szempontból, minél alaposabban és hitelesebben megismerjük az illető jelenségeket, akár elméleti, akár gyakorlati célkitűzéssel."

/

/Harsányi István 1972./ Ezt a vizsgálati módszert mind a 6-10 éveseknél, mind a serdülőknél alkalmaztuk.

A 6-10 éveseknél a megfigyelések "szinterei": az iskolai tanítási órák, kisdobos-foglalkozások, óráközi szünetek, a család, TV-nézés, más vizsgálati szituációk, stb./

A megfigyelés tárgya: a viselkedés, és "a viselkedés mögöttes" metakommunikációs rendszer; játéktevékenység /tematikus és szabad játékfoglalkozásban/, spontán reakciók, verbalitás, stb.

A serdülőknél a megfigyelés "szinterei": iskolai tanítási órák, óráközi szünetek /kb. ez az egyetlen időszak a nap során az intézetben, amelynek programja nincs megszabva!/, ebéd közben, csoportos játéktevékenység, más vizsgálati szituációk, tiszta fehérnemű osztása, orvosi vizsgálatok, és a várakozás időtartama, TV-nézés, stb.

A megfigyelés tárgya: azonos a 6-10 évesekével. A megfigyelés megszervezése minden esetben úgy történt, hogy ne legyen zavaró a tanulók számára. Valójában akkor vált értékelhetővé, amikor a tanulók már megszokták a vizsgálatvezető jelenlétét.

4./ Exploráció: Meghatározott szándéku, ezért nagyvonalakban előre megtervezett beszélgetések, amelyeket egyénnel és csoportokkal is folytattunk a vizsgálat során.

Különös gonddal kellett ügyelni arra, hogy az exploráció - még nagyobb mértékben, mint a többi vizsgálati metodika - nemcsak feltáró, hanem nevelő-szituáció is. Ezért a legelső explorációnak is, amelyet folytatunk a vizsgált gyermekekkel, bizonyos nevelési célokat is kell tartalmaznia. Az első beszélgetésben igen sokszor eldől, hogy milyen fejlesztő hatást tudunk gyakorolni a gyermekekre a későbbiek során.

A 6-10 évesek esetében az explorációk száma igen változó: kettőtől 28 alkalomig terjed, a serdülőknél 2-4 hónapon keresztül heti 1-2 alkalommal történt. Ezen előre eltervezett beszélgetések egyes serdülőknél egyes esetekben csak egy-két mondatot jelentettek, amelynek hatása a következő beszélgetések, vizsgálatok valamelyikén már érezhető volt. Máskor 1/2-1 órás időtartamra is kiterjedtek. A beszélgetések számát és időbeli terjedelmét igen változatosan határozzák meg a tanulók személyiségbeli problémái. /Ilyen nagyon rövid explorációra került sor pl. a 2. esettelírásban vizsgált serdülőnél, akit a második beszélgetésben probléma-helyzet elé kellett állítani - két-három mondatos párbeszédben. "Másfél hét múlva közölte, ő nem tesz semmit, és nem is akarja, hogy szeressék. Megjegyeztem; én becsülöm őt, mert látom, hogy értelmes, felismerte a helyzetét, és örülök annak, hogy szívesen beszélget velem. Elment, két óra múlva visszajött, és elmondta, hogy segített bekötözni az egyik gyerek kezét." - Az explorációnak igen lényeges szerepe van a többi vizsgálat "előkészítésében", /pl. csoportban az erkölcsi ítéletek vizsgálata, egyéni vizsgálatoknál a TAT, a Baum-teszt, stb./ - tapasztalataink szerint főként a bizonyos értelemben iskolai számonkérési szituációkat felidéző vizsgálatok előtt. /Hiszen a TAT-nál "mesélni" kell, ami hasonlít a "tartalom-elmondáshoz", a Baum-tesztnél rajzolni, a felmérésekben írni, amely az egyéni esetelemzést áttanulmányozva, érthetően nehéz feladat legtöbbjük számára - alig van közöttük olyan, aki ne "kinlódná" az írás puszta technikájával"./

Az exploráció ugyanakkor a "feltáró és tudatosító terápia" lényegét is jelenti. Ilyenfajta explorációra került sor pl. a 2.4. 6. 21.22.25.28. 30. esetekben.

A kisiskolás gyermekek esetében a 2. 6. 7. sz. tanulóknál került sor ilyen feltáró-tudatosító jellegű explorációkra.

A serdülők esetanyagából idézzük a 22-es számú egy részletét:

"Először is el kell fogadtatni vele azt a tényt, hogy az intézetből hosszú ideig nem mehet el, még szabadságra sem, mert nem fogadják be otthon ... Beszélgetéseink során eleinte nem akarta, ill. nem tudta elfogadni magárautaltságát, később - nagyon sirva - bevallotta, hogy ezt kezdettől fogva tudta, de "olyan jó volt elképzelni, hogy egyszercsak értem jön az apám." Ekkor zajlott a katarzis: most már tudatosan vállalva a helyzetét, kell döntenie saját sorsáról. Ez a beszélgetés nagyon felzaklatta, később azonban azt mondta, jobb így, "most már nem csapom be magamat. Befejezem az iskolát, és majd munkásszálláson fogok lakni, aztán építek magamnak lakást, és csak azután fogok megnősülni." A feltáró-tudatosító beszélgetés optimális eredményt ért el: a fiú reálisan felméri helyzetét, lehetőségeit, s reális élettervet dolgoz ki."

A 6-10 éves tanulók esetanyagából a 2. számunak egy részletét idézzük: "A gyermekkel is megbeszéltük: neki elsősorban a nagymamával van baja, ezt elkerülheti úgy, hogy napközibe iratkozik, s este a szülőkkel tárgyalja meg napi ügyeit - de velük feltétlenül. A gyermek anyjával folytatott explorációban /a családi csoportterápia részeként/: a gyermeket "sürgősen ki kell venni a nagymama hatásköréből ... nincs alkalom, hogy a nagymama terrorizálja a gyermeket." A 6-10 évesek minden leírt esetében jelentős szerepet játszik ez a tudatosító exploráció, ha a gyermekkel nem folytatunk ilyen jellegű megbeszéléseket, akkor a szülőkkel került rá sor. /Ez elengedhetetlen része a családi csoport-terápiának, mert csak ettől remélhetjük, hogy a szülők javítani tudják az elkövetett nevelési hibákat./

II. Pszichodiagnosztikai módszerek: A tesztvizsgálatok a személyiség egyéni sajátosságainak, a manifesztálódott területek okainak, motivációnk alapos feltárását segítik. A végzett tesztek instrukciója a szakirodalomból ismert szokásos utasítás. Meg kell jegyeznünk, hogy családrajzot csak a 6-10 évesekkel készítettünk, mert a hosszú ideje intézetben élő serdülőknél feltételezhetjük, hogy inkább a család, a "szabad élet" utáni vágy- motiválta idealizált eredményeket kapjuk, semmint a valóságot. Ezt a TAT-vizsgálat igazolta. /pl. a 2. és 4. csoportfeldolgozásban./

Anamnézis felvételével szinte kizárólag a 6-10 évesek esetanyagában szerepel, az intézetben élő serdülők anamnéziséét nem volt mód felvenni.

Ezeket a vizsgálatokat minden esetben a tanulóval négyszemközt folytattuk le, minden zavaró inger távoltartását biztosítva.

1./ ERKÖLCSI ÍTÉLETEK VIZSGÁLATA A ZÁRTINTÉZETI SERDÜLŐKNÉL

A vizsgálat célját a fejezet vizsgálati metodikái között már tárgyaltuk. A vizsgálat alapját a Popper Péter /1970/ által elvégzett felmérés képezi.

/2. sz. melléklet/.

Az erkölcsi ítéletek vizsgálatának értékelése: /46 válaszadó/

Az I. kérdés alkalmas a mellérendelt és fölérendelt interperszonális kapcsolatokkal való szolidaritás vizsgálatára. A személyiségfejlődés - ezen belül az erkölcsi fejlődés - aktuális szintjének megítélésében ez a szempont döntő jelentőségű.

Az 1. válaszlehetőség az aszociális megoldást tartalmazza. A 2. a felnőttel való szolidaritás, a 3. a társakkal való szolidaritást

implikálja. /Társadalmilag helyesnek tartott magatartást és saját magatartását különválasztva/. Az I. kérdésre a következő adatokat kaptuk /összehasonlítva a Popper Péter által leírt szakmunkástanulók és kriminálisok körében végzett vizsgálati eredményeivel/:

1. Társadalmilag helyesnek tartott magatartás:

Aszociális megoldás: 5

felnőtttel való szolidaritás: 25

a társakkal való - " - : 16

/a két megítélés közötti igen jelentős eltérés kirivóan opozíciós magatartásra utal.

Popper Péter felmérésében is tapasztalható különbség a kriminális serdülők anyagában, de nem ilyen nagy mértékben.

/Az ipari tanulóknál a két megítélés között nincs érdemleges különbség./

2. Saját várható magatartás:

aszociális megoldás: 18

felnőtttel való szolidaritás: 6

társakkal való - " - : 22

A II. kérdésre adott válaszokban a konvencionális erkölcsi ítélkezéssel való egyezés, illetve az attól való eltérések arányát kell figyelembe venni. A kérdés feldolgozásánál igen érdekes szempont, mennyire veszi figyelembe a tanuló a saját korábbi deliktumait, amelyek miatt az intézetbe került. A leggyakoribb bűntények, amelyeket a felsorolásban megjelöltek /a sorrend egyben súlyossági sorrendet is jelent/:

1. lopás /betöréses lopások is/ - 42

2. emberölés - 34

3. garázdaság - 10

4. nemi erőszak - 8

Legsúlyosabbnak 34 válaszadó a gyilkosságot tartja, utána a betöréses lopást, rablást, majd a nemi erőszakot és a garázdaságot. A saját elkövetett bűncselekmény jelentősen befolyásolja a válaszadókat; az emberölést megjelölők közül is 21-en szubjektív megközelítéssel jelölték, ugyanis ezek közül 16-nak valamelyik rokona /szülők, idősebb testvérek, távolabbi rokonság/ töltötte, vagy tölti börtönbüntetését gyilkossági kísérlet, illetve gyilkosság miatt, illetve gyilkosság miatt, ketten pedig saját maguk is részesei voltak gyilkosságnak - az egyik csak kísérlet volt, a másik viszont "sikerült" is. /Az egyéni esetanyagban sajnálatos módon éppen a két tanuló személyiségvizsgálatára, nevelési tanácsadására nem kerülhetett sor, mert mindketten huzamos időn keresztül szökésben voltak. /Tehát csak 3-ra tehető a válaszadók közül azoknak a száma, akik objektíven, saját deliktumaiktól függetlenül is az emberölést tartják a legsúlyosabb bűncselekménynek.

Csaknem valamennyi /46-ból 42/ válaszadó jelölte a lopást, betörést - valamennyien pontosan ezért kerültek az intézetbe. A nemi erőszakot 8-an jelölték meg, 4.legsúlyosabb bűncselekményként: 7-en vagy aktív elkövetői vagy bűnrészesei voltak ilyen deliktumoknak, egy válaszadónak pedig az apja követett el erőszakot a választ adó 7 éves hugán. Ezekben az esetekben tehát, mintegy "kéznél volt" a deliktum a felsoroláshoz. Ugyancsak a saját bűncselekmény előhívását tükrözi egy válasz: "én nem követtem el semmit" - és egyetlen bűncselekményt sem említ meg. Több kérdőíven találkoztunk sajátos, egyes szám első személyű megfogalmazással, ami ugyancsak a korábbi személyes élményanyag mobilizálására utal: "- ha valaki nem akar dolgozni, én mindig csavarogtam, és loptam is, pedig anyukám szólt

nekem, hogy baj lesz belőle."

- "... és elmentem a haverokkal lopni, az is bűnözésnek számít."

- "... apukám és a testvérem moziba betörték" - stb.

Egy válasz vonatkozik tiltott határátlépésre, egy hatóság elleni erőszakra és egy csempészésre. A disszidálási kísérletet és csempészt ugyanaz a személy jelölte meg, ő maga mindkettőben bírósági elmarasztalást kapott; a hatóság elleni erőszakot is az a fiú jelölte, aki azt elkövette. Sajátosan infantilis "bűncselekmény" megjelölésekkel is találkozunk: "folyosón kiabálni" /két esetben/ "visszabeszélni a szülőknek és nevelőknek" /három esetben/. Ezeket a válaszokat három 10-12 év közötti állami gondozott adta; azt mutatják, hogy a prepubertásban a csavargásért, lopásért zárt intézetbe kerülők judicium-érzéke, erkölcsi műveltségük gyenge, fejletlen; minden olyat, amit az intézeti szabályzat tilt, "ab ovo" bűncselekménynek tekintenek. Ezekben az esetekben kézenfekvő az elsődleges korrekciós feladat: meg kell értetni, tudati síkon beláttatni, mi a különbség a "helytelen, tiltott" és a "bűncselekmény" fogalma között, csak így várható ugyanis a saját deliktum társadalmi vonatkozásu objektív veszélyességének megítélése, és az, hogy kikerülése után disztinkválni tud cselekvéseiben. Feltűnő viszont, hogy egyetlen tanuló jelölte a csavargást mint deliktumot, hoha valamennyien rendszeresen csavarogtak. Valószínű, hogy önmagában véve a csavargást nem tartják elítélendőnek, csak a szekundér módon belőle következő lopásokat, stb.

A II. kérdésre adott válaszok elemzése, értékelése egyezik Popper Péter vizsgálati eredményével: szubjektív befolyásoltságú a válasz, az ipari tanulókéval ellentétben. A II. kérdéssel kapcsolatban el kell mondani, hogy a válaszokat nagy mértékben meghatározza az a

tény, hogy a megjelölt deliktumokért büntetik őket; tehát többé-kevésbé világos számukra /az említett néhány esettől eltekintve/ hogy az, amiért zártintézeti nevelésre utalták őket: bűncselekmény. Azonban ennek az elfogadása ritkán jár együtt a deliktum társadalmi veszélyességének, erkölcsi helytelenségének átélésével, ezt mutatják a beszélgetések. A III. kérdés megválaszolója arra mutat rá, hogy a megkérdezettek elérték-e már az erkölcsi ítélőképességnek azt a fokát, amelyen meg tudják különböztetni a hazugság leglényegesebb ismertetőjegyét: a megtévesztési szándékot. Itt tehát azt lehet feltárni, az erkölcsi ítéletek terén van-e és milyen mértékű a fejlődés retardációja.

Az eredmény: 33 helyes, megfelelő válasz

4 retardáltságra utaló válasz

9 bizonytalan válasz

A helyesnek elfogadott válaszok száma eléggé magas, Popper Péter anyagával összehasonlítva hasonló arányt mutat a retardáltságra utaló és a bizonytalan válaszokhoz képest. A 4 retardáltságra utaló választ 10-13 év közöttiek adják, a bizonytalan válaszokat pubertás koruk. A helyes választ adók között is vannak 12-13 évesek. Ez azt jelenti, hogy tudati síkon többé-kevésbé tisztában vannak a hazugság fogalmával, tehát saját hazugságaikat a megtévesztés szándékával teszik. A bizonytalan válaszokat adók egy részénél a későbbi beszélgetésekben kiderült, hogy nem olvasták el alaposan a szöveget, ezért nem tudtak megfelelő választ adni. Öten azonban továbbra is haboztak a döntésben.

A IV. kérdés válaszainak értékelésénél legfőbb szempont az önvádolásnak és a környezet vádolásnak a mértéke /Popper Péter/ Igen érdekes Mérei Ferenc /1966/ kimutatása, amely szerint az ön-

vádolás a neurotikusoknál; a környezet vádolása a pszichopátáknál dominál a saját életut értékelésében. Popper anyagában döntően a környezetet vádolják a kriminálisok is s a kontroll csoport tagjai is. Ez azonban Popper megállapítása szerint ebben az életkorban nem tekinthető pszichopátiás személyiségjegynek - amit bizonyít az önmentegetésre rá nem szoruló kontroll csoport eredménye is - hiszen a pubertásban még igen nagy a függőség mértéke a környezettől, elsősorban a családtól. Minden esetre Popper anyaga azt bizonyítja, hogy a környezet ellen támadó személyiség fejlődése inkább pszichopátiás jellegű, mint neurotikus - de nem azonos azzal. Saját felmérésünk eredménye: a 46 megkérdezettből 40-en válaszoltak; 27 önvádoló, 13 környezetet hibáztató jellegű választ kaptunk. Az önvádolás több vsz-nél is inkább csak önvádolás jellegű, sem mint határozott állítás. Határozott önvádolásnak tekintjük a "nincs akarat; ilyen vágyai vannak; nem tud uralkodni magán"; stb. válaszokat. Önvádolás jellegűnek tekintjük: "keves pénzt tudott keresni, többre volt szüksége; lop, csavarog, de tagadja" válaszokat. Az ebbe a típusba tartozó válaszok ugyanis nem nyíltan, csak burkoltan tartalmazzák azt a tényt, hogy a bűnöző is hibás, ugyanakkor utalnak arra, hogy rajta kívül álló okok is lehetségesek. Domináló jegynek inkább az előbbi érezzük e válaszokban. Ily módon a saját felmérés eredményei e pontban ellentmondanak az összehasonlított anyag eredményeinek. A személyiségvizsgálatoknál kiderült, hogy az általunk vizsgált "nehezen nevelhető" serdülők igen sok neurotikus tünetet mutatnak: tikkelés, enurézis nocturna, dadogás stb. Viszont ugyanakkor a beszélgetésekből az is kiviláglott, hogy az önvádolás jellegű feleletek erős konformizmust jelentenek; az intézetben eltöltött idő alkalmas volt an-

nak a tudati elfogadására, hogy - ha kiskorúságuk miatt börtönbüntetést nem is kaphattak - ők maguk is hibásak támadó tüneteik produlálásában. De hangsúlyozzuk, hogy ennek elfogadása csak tudati síkon következik be, valójában nagyon erős a felelősség elhárítására, áthárítására való törekvés tendenciája - ezt mutatják a VII. kérdésre adott válaszok. - Minden esetre nem lehet abszolút biztonsággal állítani, hogy a már bűnöző "nehezen nevelhető" serdülők inkább pszichopátiás jellegű karaktert mutatnak.

Az V. kérdés az igazságosság fogalmának vizsgálatára alkalmas: tuljutottak-e a pubertás idejére az egyformaság és igazságosság azonosításán. A kérdés az erkölcsi fogalmak fejlődésének esetleges retardációját hívja elő.

Összesítésben: 34 "igazságos" }
11 "igazságtalan" } választ kaptunk.
1 bizonytalan }

Ez tendenciájában hasonlít Popper Péter anyagához, azzal a különbséggel, hogy egy bizonytalan válasz volt mindössze, a Popper által közölt anyagban ennél jóval több, a nem kriminális kontroll csoportban is.

Az utólagos beszélgetések igazolták azt a feltevésünket, hogy a válaszokat egy bizonyos praktikista tendencia sugallta. A 11 "igazságtalan" válasz adója kivétel nélkül jóval erősebb, fejlettebb fizikumu a többiekénél, nagy a valószínűsége, hogy a példát önmagukra vonatkoztatták.

Az egy bizonytalan választ azonban pozitív differenciált válaszként kell értékelni: "általában az életben majd kihasználják az erősebbet, de itt, az intézeti életre vonatkoztatva igaza volt a tanárnak". A kérdéscsoport második része a cselekvés egyéni erkölcsi motivumai-

nak értékelésére vonatkozik.

Az a./ válasz: nyíltan szembehelyezkedő, agresszív-oppozíciós.

a b./ válasz: konformista

/mindkettő az ítélkezés retardációja/.

a c./ válasz: a megfelelő, az igazságosságot belátó, elfogadó,
erkölcsileg pozitívan motivált.

Összesítve: a/ pontra: 2 válasz

b/ pontra: 24 válasz

c/ pontra: 17 válasz

A kevés agresszív-oppozíciós válasz érthető az intézeti elhelyezés kényszerítő jellege miatt. Az erősen konformista, a parancsnak a jelen helyzetben kényszerből engedő viselkedést igazolja az igen sok b/ válasz. A 46-ból mindössze 17-en adták a helyes, megfelelő választ. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a vizsgált személyek agresszív-oppozíciós tendenciái - mint ahogyan Popper is megállapítja - sokkal mélyebbek és már felnőttesebbek, sem hogy egyszerű "engedetlenséggel" kifejezésre juttatnák, ugyanakkor megmutatkozik a sok b/ válaszban, amely impliciten magában rejti a lehetőséget, hogy innen kikerülve az agresszív-oppozíciós formákat fogják választani. Ez a korábbi megállapításokkal korrelál: a II. és az V. kérdés első részére adott válaszokkal kapcsolatos utalásokra kell gondolnunk, hogy tudniillik tudati síkon, "viselkedés"-szerűen elfogadták a vizsgált személyek a korábbi életforma helytelenítését, de introspekciókról nem igen beszélhetünk.

A VI. kérdéscsoport az egyéni és a konvencionális értékrendbeli sajátosságokat tárja fel. Ezenkívül felmérhető az eszmény és a korábbi magatartásban megnyilvánuló realitás közötti különbség is. Igen nagy szóródású válaszokat kaptunk, ezért csak az első három

"legfontosabb" helyre kerülő válaszokat értékeljük: a konvencionális értékrend: 1. nyugodt otthona legyen /37 jelölés/;

2. művelt és képzett legyen /37 jelölés/;

3. megfelelő hivatás /31 jelölés/.

az egyéni értékrend alakulása: 1. megfelelő munkahely /32 jelölés/,

2. nyugodt otthon /27 jelölés/

3. műveltség, képzettség /24 jelölés/
sok pénz /24 jelölés/

Említésre méltó a szerelemre való vágyakozás jelölése különböző megfogalmazásokban /20 jelöléssel került a 3. legfontosabb helyre, tehát nem sokkal maradt el a műveltség és a sok pénz értékelésétől/. A konvencionális értékrend felmérése nem mutat eltérést Popper eredményeitől, az egyéni értékrenddel szemben van eltérés: Popper anyagában a kriminálisoknál első helyen a sok pénz jelölése, a nem kriminálisoknál a megfelelő baráti kör igénye került. A fent közölt eredménynek komoly jelzésértéke van, még akkor is, ha az egyéni értékrend konformista jellegű, és mint ilyen, lehet pusztán "viselkedés" értékű. De nem hisszük, hogy szó nélkül elmehetünk a nyugodt, rendezett életre való vágyakozás mellett, tudniillik éppen hiánybetöltő szerepe van a vsz-ek életében. Az érzelmi kielégítetlenségre, nagyfoku szexuális feszültségekre mutat a szerelem fontosságának gyakori jelölése.

A VII. kérdésnél megjelölt két szituáció a szándék és a következmény értékelésének mértékét vizsgálja az erkölcsi ítélkezésben. Az eredmény összevethető az erkölcsi fogalom vizsgálattal /III. és V./ I. kérdéssel./

Helyesen a 2. pontot jelölték 24-en: a szándék figyelembe vétele nélkül 15-en az 1. pontot. Ez az eredmény megközelítően azonos

Popper Péter eredményeivel, és ha az erkölcsi fogalmak vizsgálatával, illetve eredményeivel hasonlítjuk össze, megállapítható a korreláció.

A VIII. kérdéscsoport a szexuális magatartás normáira vonatkozik elsődlegesen, de emellett általános képet ad a felelősségvállalással, a helyzetmegoldó képességgel, a pszichés feszültségek toleranciájával kapcsolatban. Miután a vizsgálatban olyan serdülőkről van szó, akik az intézetből való kikerülésük után számtalan nehéz helyzetben kényszerülnek választásra, döntésre, egy kissé előre-mutatnak a válaszok a későbbi döntéseket befolyásoló motivációk felé.

A lehetséges válaszok a következőket reprezentálják:

a/ konvencionális, formális /hiszen lényegében a belső konfliktust nem oldja meg!/, emocionálisan hazug megoldási kísérlet.

b/ A "legtisztességesebb" megoldás a felsorolt lehetőségek közül, mert vállalja a szakítással - tehát a határozott egyértelmű döntéssel - járó pszichés feszültségeket.

Korrekt válasz.

c/ A felelősséget és a döntés-kényszert a másokra háritó megoldási mód, tulajdonképpen a döntéssel járó pszichésfeszültség alóli kibujás motiválja.

d/ Inkorrekt, több lehetőséggel egyidejűleg játszó megoldás, halogató, a partnerre /a társadalmi környezetre/ támaszkodó, emocionálisan, erkölcsileg teljesen őszintétlen megoldási kísérlet.

Különösképpen sokat jelent a személyiség megismerése szempontjából, ha a kérdés második felével történő összevetésben vizsgáljuk. Ezek a válaszlehetőségek lényegileg azonos motivációkat implikálnak:

- a/ Őszintétlen, sőt kifejezetten hazug és félrevezető megoldási mód, kiméletlen a másik féllel szemben, inkorrekt.
- b/ A pszichés feszültségeket még a kielégítetlenséggel járó feszültséget is vállaló megoldás, bár nem utal adekvát helyzetmegoldó képességre. Konformista jellegű, tulajdonképpen azt teszi, amit az emberek ilyen helyzetben elvárnak tőle.
- c/ Lényegében korrekt megoldás, bár nem közvetlenül vállalja a döntés feszülttségét és felelősségét; adekvátnak mondható megoldás.

Értékelésben: 1/a. konvencionális, emocionálisan hazug: 24

b. korrekt, a feszültségeket vállaló: 10

c. a felelősséget, a döntést áthárító: 21

d. inkorrekt, hazug megoldás: 0

2/a. inkorrekt, hazug: 2

b. konformista, némileg felelősséget vállaló, bár egyben "kibujó" magatartás is: 23.

c/ Korrekt, bár a partnerre áthárító megoldás: 18

- Mielőtt értékelnénk a kapott válaszokat, vitatkoznunk kell kissé Popper Péterrel a válasz minősítésket illetően, illetve értékelésükkel. Szemmel láthatóan igen elítéli a konformista megoldást vállalókat, holott a lányok szexuális magatartására vonatkozó B. válasz magában hordja a tisztességes szolidaritást a másik nővel kapcsolatban - lényegében ez azt jelenti, hogy nem szerzi meg a férfit, akiről kiderült, hogy az már elkötelezett - de: önszántából nem szerzi meg. És itt éppen ezen van a hangsúly. /Természetesen viszont igaza van Poppernek, amikor azt emeli ki, hogy a férfiak és nők szexuális magatartásának kétféle megítéléséről van szó - és ez valóban az "álszent társadalmi erkölcsök" számlájára írható/-

A válaszok egymással történő összevetése igen érdekes: nagy-

foku felelősség áthárítást tükröz, s egyidejűleg mindkét nőre áthárítja a döntés felelősségét /az egyik "mondjon le", a másik döntson, hogy együtt járjanak-e továbbra is, vagy ne/. Tehát tulajdonképpen ez a legnagyobb probléma: a döntés felelősségének, a pszichés feszültségnek a nem vállalása, belenyugvás a másik döntésébe igen jelentős élethelyzetben, ami - tekintve, hogy erkölcsi, érzelmi szinten retardált, ill. sérült serdülőkről van szó, akik már igen sok deliktumot követtek el - egyben arra utal, hogy kinos, vagy esetleg többszörösen amorális, aszociális döntéseket is másoktól várnak és fogadnak el; sodortatva magukat. /Az anyagban nincs jelentősége annak, hogy az általunk végzett vizsgálatok csupán fiukra, Popper Péter vizsgálatai pedig fiukra és lányokra egyaránt vonatkoznak. Az egyes kérdésekre adott válaszokból a következő összkép alakult ki a 46 vizsgált serdülőkorú erkölcsi ítéleteinek és fogalmainak vizsgálatakor: a személyiség erkölcsi arculata elsősorban az erkölcsi normatívák érzelmi elfogadásában, a velük való érzelmi azonosulásban szenvedett hiányokat, tudati sikon nincs számottevő lemaradás a kontroll csoporthoz képest /eltekintve attól a kevés kivételtől, akikről megfelelő helyen már szóltunk/ erkölcsi arculatukban alapvetően a viszonyfelfogásokban van hiba: természetesnek érzik azt, amit a nem kriminálisok, a nem "nehezen nevelhető" érzelmileg is elítélnek, elutasítanak; s nagyfoku konformizmus alakult ki bennük a zártintézeti tartózkodás természetes következményeként.

"Korrektív" nevelésükre vonatkozóan - minthogy ez az értékelés most még csak általános jellegű volt - általános irányelvként azt kell mondani, hogy emocionális személyiségüket kell elsősorban fejleszteni/sok pozitív identifikációs lehetőséggel/, s a

személyiség emocionális sérülésének terápiája maga után vonja majd a moralitás teljes értékű fejlődését.

2. AZ INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATOK ÉRTÉKELESE

A nevelőintézetben 12-18 éves korig tartózkodnak serdülő fiuk. A csoportok létszáma 14-16 fő között van, szervezésük minden vonatkozásban szándékosan heterogén. Tehát életkor, az intézetbe kerülés okai /tünetek, súlyosságuk, gyakoriságuk/, iskolai végzettség/ bár serdülő koruak, vannak közöttük olyanok is, akik most végzik az első osztályt, legmagasabb végzettség, amelyet az intézetben megszerezhetnek, szakmunkás bizonyítván/, intellektus, szociális helyzet tekintetében minden csoport vegyes összetételű. Ebből mechanikusan az következne, hogy az egyes csoportok milyensége között nem lehetne jelentős különbség semmilyen vonatkozásban. A szociometriai felmérés adatai ezzel ellentétes eredményt mutatnak. A szociometriai kérdéseket Mérei Ferenc /1972/ "Közösségek rejtett hálózata" című munkája alapján állítottuk össze, természetesen a kérdések tartalmát az intézeti jellegnek megfelelően módosítva. A kérdőív /3. sz. melléklet/ 15 kérdést tartalmaz, a felmérőlap kritériumrendszere a következő:

- I. rokonszenvi választások /negatív polusként inimplikálva az érzelmi elutasítások is/: 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14.
- II. Aktivitásra vonatkozó, funkció-jellegű választások - a vezetés-szervezés kritériumai alapján: 2., 9., 10., 11., 12.
- III. Személyes bizalmat inimplikáló kérdések: 1., 2., 3., 4., 5., 9., 10., 11.

Több olyan kérdés van, amely 2- vagy 3 kritériumnak is megfelel egyidejűleg, ilyenek:

9. kérdés : "Ha közös feladatot kapnátok, kivel végeznéd?"

A válasz lehet csupán rokonszenvi indíttatású, de magában hordozhatja a funkcionálással kapcsolatos elvárásokat egy- szersmind a személyes bizalmat is /természetesen ezeknek pozitív és negatív irányultságával együtt/.

10 kérdés: "Ha csoportvezetőt választanál, ki lenne az?"

A kérdést rokonszenvi választás, személyi bizalom és funkció-jellegű választás lehetőség egyformán magában rejti.

11. kérdés: "Ha kikerülsz az intézetből kivel dolgoznál szívesen együtt?"

A válasz lehet csupán rokonszenvi vagy csupán funkció-jellegű indíttatású ugyanakkor lehet rokonszenvi is, amely viszont magában foglalhatja az előző két indítékot. /Hogy mennyire lehet a válaszadás a megnevezett funkció-jellegétől indítva, azt bizonyítja egy válasz:

"olyan emberrel, aki mindent el tud intézni" - név nem kapcsolódik a válaszhoz, de magában foglalja a válaszadó kívánságát: a munkatárs az ő érdekében is funkcionáljon/.

AZ EGYES CSOPORTOK SZOCIOMETRIAI FELMÉRÉSÉNEK RÉSZLETES FELDOLGOZÁSA, ÉRTÉKELÉSE:

I. csoport: létszám 16 fő. Ebből jelen van a szociometria felmérésnél 12 fő. A távollévő 4 csoporttag szakmunkás tanulóként ki- helyezett, hosszabb idő óta távol vannak, de visszatérnek év végén.

Választottak	Választások száma	Választók	Kölcsönös-ség
1.	6 ⁺	5;7;8;10;12	∅
2.	22 ⁺	4;5;7;8;10;11;	4
3.	5 ⁺	5;8;9;10;12	3
4.	19 ⁺	1; 2;7;8; 10;	2
5.	31 ⁺ ; 2 ⁻	2; 4;6;7;8;9;10; 11; 12 ⁺ -	7
6.	9 ⁺	1; 2; 5;7; 8; 9; 12;	2
7.	18 ⁺	2; 3; 5; 6; 8; 9; 10; 12 ⁻	5
8.	1 ⁺ ; 5 ⁻	2; 4 ⁻ ; 5; 6 ⁻ ; 10 ⁻ ; 11 ⁻ ;	1
9.	18 ⁺ ; 1 ⁻	2; 3; 4; 5; 6; 7; 12 ⁻	4
10.	49 ⁺ ; 1 ⁻	2; 3; 4; 5; 6;7; 8 ⁻ ; 9; 11;	6
11.	8 ⁺ ; 2 ⁻	4 ⁻ ; 5; 6; 7; 9; 12;	∅
12.	9 ⁺	2; 3; 4; 5; 7; 9;	-
/13/	35 ⁺	1; 3; 5; 7; 8; 9; 10; 12;	-
/14/	2 ⁺ ; 4 ⁻	5 ⁻ ; 10 ⁺ ; 15;	-
/15/	1 ⁺	8;	-
/16/	2 ⁺ ; 5 ⁻	5 ⁻ ; 8;10 ⁻ ; 11 ⁻ ; 12 ⁺ ;	-

/a tanulók jelölése egységesen történik: 1-16. sorszámokkal. A vizsgálat idején távollévő tanulókat a sorszám zárójelbe tételével jelöljük./

ELEMZÉS AZ I. CSOPORTRÓL:

A csoport "magja" egyértelműen megállapítható: legnépszerűbb a 10-es sorszámú tanuló; mint abszolút sztárhelyzetben lévő csoporttag. Funkció-aktivitási, rokonszenvi és személyes bizalmi választásokat hozzávetőlegesen egyenlő arányban kap a többi tanulótól. A csoport három részre oszlik: egy nyolcas létszámú, sokat választott "együttesre", akik egymással jó kapcsolatokat építettek ki; 3 igen elutasított tanuló, és négy közömbös, egyszer-kétszer aktivitás alapján választott tanuló alkotja ezt a hármas tagolódást. Az elutasítottak egymáshoz sem közelednek, a "közömbösek" voltaképpen elszigetelődnek. Érdekesesek azok a válaszok, amelyekben a szubjektivitás-objektivitás külön válik: pozitív, igenlő választásokat ad pl. a 12-es az 5-ös számú tanulóra, a rokonszenvet és személyes érzelmeket implikáló kérdésekre, de úgy ítéli meg, hogy az illetőt a csoport többi tagja érzelmileg elutasítja. Ez pozitívum, mert azt mutatja, hogy ez a tanuló értéktétele "objektívizálására" törekedik, s nem befolyásolja őt - vagy csak kevésbé - választásaiban a többiek ítélete. Ennek a választásnak az indoklása: "szerintem nem szeretik a többiek, mert nagyképűnek tartják. Persze, elég okos is." Ennek ellenkezőjével is találkozunk: a mindenki által nagyon elutasított 8-as számú tanuló a csoportban a többiek számára legellenszenvesebbnek tartja a csoportban objektíve igen népszerű 10-es számú tanulót. Indoka: "olyan undok, hogy még!"

Itt az történt, hogy az objektivitásnak még a látszatát sem kívánja megtartani a tanuló, mintegy "elsöpri" őt ítélkezésében a saját negatív indulata.

A csoport egyes tanulókra gyakorolt hatását a választások megindoklása deríti fel. Idézünk néhányat ezekből:

Az 5-ös számú tanuló a 8. kérdésre - többek között - pozitívan választja a 10-es számú fiút. Indoklás: "Kivel lehet itt még barátkozni?" A 4-es számú tanuló elutasítja a 11-est, indoklása: "Nem lehet vele játszani, mindig komoly."

Retardált, differenciálatlan magyarázat, és az együttérzésnek, más gondjának-bajának átélése még halvány lehetőségként is hiányzik belőle.

Érdeemes összehasonlítani a csoportkohéziós térképet azzal az ábrával, amelyen csak a rokonszenv-személyes bizalmi választások kerültek jelölésre. Látjuk, mennyivel kevesebb így a választások száma, nem egyharmadnál, amint ahogyan az általában a "normál" serdülők csoportjaiban természetes. Az interperszonális kapcsolatok vizsgálata ebben a csoportban arra hívja fel a figyelmünket, hogy a tanulók főként bizonyos szerep-helyzetben ismerik és értékelik egymást, és hogy személyes kapcsolataik kialakításában érzelmi-erkölcsi motivumaik igen fejletlenek.

/Csoportkohéziós térkép, ill. a rokonszenvi és személyes bizalom alapján történt választásokat feltüntető ábrák a 4/a és /b számú mellékletekben/.

§ II. csoport

Választottak	Választások száma	Választók	Kölcsönösség
1.	9^+	2; 5; 7; 8; 11; 12;	3
2.	$17^+; 1^-$	1; 3; 5; 11; 12;	1
3.	$5^+; 2^-$	1; 2^- ; 7; 9; 10^- ;	\emptyset
4.	$2^+; 4^-$	1^- ; 3^- ; 9^- ; 5; 11;	\emptyset
5.	$11^+; 1^-$	1^- ; 3; 7; 8; 9; 11;	\emptyset
6.	67^+	1; 2; 3; 4; 5; 7; 8; 9; 10; 11; 12;	3
7.	$18^+; 1^-$	1; 2; 3^- ; 6; 9; 10; 11; 12;	4
8.	$20^+; 2^-$	$2; 3^+$; 6; 7; 9^+ ; 10; 11;	4.
9.	5^+	5; 6; 7; 8;	4
10.	$12^+; 2^-$	1; 3; 7; 8; 11^- ; 12	1
11.	$9^+; 1^-$	8; 12^- ;	1
12.	$1^+; 2^-$	1; 8^- ;	1
/13./	$40^+; 1^-$	1; 2; 3; 4; 5; 6; 8; 10; 11^- ; 12	-
/14./	$23^+; 1^-$	1; 2; 4; 5; 6; 8; 11; 12^-	-
/15/	$10^+; 9^-$	1^- ; 2^- ; 3; 4^- ; 5^- ; 6^- ; 7^- ;	-

ÖSSZEGEZŐ ELEMZÉS A II. CSOPORTRÓL:

A csoport szétszóródó. Két tanuló kiemelkedő vezetős szerepet tölt be: a 6-os, és a 13-as számu. /A 6-os 67, a 13-as 40 pozitív választást kapott./

Kevésbé népszerű, de funkció-aktivitás aspektusában több választást kapott tanulók: a 14-es, 7-es és 8-as számuak. Egyértelműen elutasított tagja a csoportnak a 4-es számu tanuló, akinek főként érzelmi elutasítást kell elszenvednie - egy pozitív funkció-választást még ő is kapott!

Kevés a csoportban a választások száma:

Feltűnő az indítékszegénység és konformizmus, amellyel válaszaikat indokolják.

Érdemes idézni néhányat az indítékok közül: két tanuló majdnem szó szerint ugyanazzal magyarázza a 6-os számu tanulóra adott pozitív választásait /9-es számot idézzük/ "Szereti a tanár úr." - Ebben a vetületben még kedvezőtlenebb a kialakult csoportkép! A 6-os számu tanuló ui. az egyéni személyiségvizsgálatok során igen nagy mértékű szimuláló alkalmazkodást mutatott, látens, elfojtott agresszív-oppozitív személyiségű, és csakis azért "viselkedik" úgy, mint ha "jó" lenne, hogy hamarabb kikerülhessen az intézetből. A csoport kritikai érzékét, értéktételeit fémjelzi az a tény, hogy nem magát a képmutatást ismerték fel, hanem csak azt, hogy ez a fiú szimpatikus a tanárnak.

Ebben a csoportban talán még szembetűnőbb a tanulók erkölcsi ítéleteinek retardációja.

Célszerű volna a zárt páros kapcsolatok "nyitása": azaz közeliíteni kell a jó páros kapcsolatok kiépítésére képes tanulókat egy-

máshoz, hogy el tudják fogadni, sőt kezdeményezni más csoporttárs-sal való barátságot is. Ugyancsak érdemes lenne a csoport véleményét jobban figyelembe venni, mert egyes tanulók /pl. 1-es, 2-es/ megindokolták miért nem barátkoznak a többiekkel:

1-es: "Nem érdemes jóba lenni velük, mert én nem vagyok különösebb gyerek."

2-es: "Mindig kinevetnek a többiek, akkor minek menjek hozzájuk."

Az idézett vélemények kifejezik a csoportban uralkodó alaphangot: érvényesülni mások rovására lehet. /a másik tanuló kinevetésével, lenézésével, mert az nem "különösebb" gyerek!/

Mindezekre felhívtuk a vezetőtanár figyelmét, de természetesen tudatában vagyunk annak, hogy a tények ismerete még nem jelenti a csoporttagok interperszonális kapcsolatainak gyors javulását.

/5/a.b.melléklet/

III. csoport

Választottak	választások száma	választók	Kölcsönösség
1.	7^+	3; 5; 8	\emptyset
2.	3^+	3; 4; 6	\emptyset
3.	7^+	1; 8	2
4.	$3^+; 2^-$	$5^-; 6; 7; 8^-$	1
5.	\emptyset	----	---
6.	$1^+; 3^-$	4; $5^-; 7; \underline{8^-}$	1
7.	$5^-; 6^+$	$5^-; 6$	\emptyset
8.	4^+	3; 5	1
/9/	25^+	2; 3; 4; 5; 6; 7 ; 8;	-
/10/	8^+	1; 3; 8;	-
/11/	11^+	1; 3; 5; 8;	-
/12/	3^+	1; 4;	-

A III. CSOPORT ÉRTÉKELESE, ELEMZÉSE

A csoport jelenlévő tagjai zömmel két távollévőt /9-est és 12-est/ jelölték pozitív választásaikkal. Ennek egyik oka kétszegtelenül az, hogy ezek bizonyos tekintélyre tettek szert azzal, hogy ipari tanulók /bár nem idősebbek a többieknél/, míg a többiek között vannak, akik nem tudnak írni sem, csak igen kevés betűt ismernek. Ezt a feltevést az is alátámasztja, hogy igen kevés a rokonszenvi és a személyes bizalmat jelentő választások száma, a választásokat zömmel a funkcionálást, aktivitást implikáló kérdéseknél jelölték. Tehát két funkcióvezető van a csoportban, a többiek választók, de nem választottak, illetve teljesen elutasítottak. Igen sok az elutasítás. A peremre szorult tanulók a két vezetőre adják választásaikat, egymással alig tartanak kapcsolatot, kölcsönös választásaik száma igen alacsony.

A III. csoportban igen sok a személyi bizalmat és a rokonszenvi választást implikáló kérdésekre adott "senki", "mindegy", "mindenki" válasz. Ez a csoporton belüli nagyfokú érzelmi kötődési hiányosságokat mutatja. A csoport nevelőtanára figyelmét erre felhívtuk, s megbeszéltük, nem biztos, hogy a két funkcióvezető mindig pozitíven irányítja a csoportot, ennek a vezetésnek olykor terror jellege is lehet és a saját tekintélyt van hivatva biztosítani. Ezt igazolja az, hogy dominál a funkció-jellegű választások száma a rokonszenvi és személyes-bizalmi választásokkal szemben, valamint e választások indoklásai.

"Csakis /11-est/, mert a többiek olyan buták."

"Olyan cirkusz van midnig, nem is érdekel senki."

"A tanár ur csak /9-est/, /meg 11-est/ szereti. Senki mást nem."

Ezek a mondatok olyan tömören tartalmazzák a csoport érzelmi állapotát, hogy ez irányban feleslegessé válik minden további elemzés. Egészében véve széteső csoportjelleget mutat a szociometria vizsgálat - bár természetesen számításba kell venni azt az eshetőséget is, hogy a két távollévő választásaival növekedett volna esetleg a kölcsönös választások száma. Jelentős tény, hogy a csoport magja még mindig az a két tanuló, akik egy hónapja távol vannak; úgy tűnik, távollétükben a csoporttagok nem tudnak egymással szorosabb kapcsolatba kerülni - kivéve az igen kevés és főleg funkció alapján létrejött kölcsönös választásokat. A csoporttagok részben megfélemlítettek, részben iniciativa szegények. A csoport egészére vonatkozó nevelési eljárás: igen sok bizalmas beszélgetés a nevelőtanár vezetésével, amelyek során mindenkinek meg kell nyilatkoznia. Ezt úgy lehet elérni, hogy őket érintő meghatározott témákról kell beszélgetni és bátorítani mindenkit a vélemény nyilvánításban. Ezenkívül több egyéni foglalkozásra van szükség az egyes csoporttagokkal, ezek során fel lehet tárni az egyéni sajátságokat és problémákat. A csoport egyes tagjaira gyakorolt hatóereje a felmérés időszakában inkább taszító-jellegű, semmiképpen nem alkalmas intenzív személyiség-korrekcióna, a személyiség fejlesztésre. /6/a.b.melléklet/

IV. csoport

Választottak	Választások száma	Választók	Kölcsönösség
1	$8^+; 4^-$	$3^+; 5; 6^-, 7; 8; 9; 11^-; 12^-$	1
2	$8^+; 3^-$	$1; 3^-; 5; 7^-; 8;$	2
3	$3^+; 4^-;$	$2^-; 4; 5; 6^-; 7^-; 8^-;$	3
4	$12^+; 2^-;$	$1; 2; 3^+; 5^-; 8; 11; 12$	2
5	35^+	$1; 2; 3; 4; 6; 7; 8^-; 10;$	6
6	12^+	$3; 5; 7; 9; 10; 12$	2
7	$2^+; 3^-$	$2; 3^-; 4^-; 10; 11^-;$	2
8	$16^+; 1^-;$	$1; 2; 5^-; 6^-; 12;$	3
9	$25^+; 1^-$	$3; 4; 8^-; 10; 11; 12$	2
10	14^+	$3; 5; 9; 12$	3
11	$4^+; 1^-$	$5; 7^-; 12$	2
12	$24^+; 2^-$	$1; 2^-; 3; 4; 6; 7; 8^-; 9; 10; 11$	5
/13/	10^+	$3; 4; 5; 8; 10$	-
/14/	1^-	3^-	-

ÖSSZEGEZŐ EREDMÉNY A IV. CSOPORTRÓL:

A IV. csoport kohéziós térképén a legszembetűnőbb az igen sok nem-kölcsönös elutasítás. A csoport szerkezetét jelentős mértékben meghatározzák ezek az elutasítások, amelyek olykor a központi tagokra is irányulnak, nagyrészt pedig a kevés pozitív választással rendelkezőkre, illetve az erősen elutasítottakra.

Mindössze három kölcsönös elutasítást találunk, ezek közül kettőt a két legelutasítottabb csoporttag tette egymásra. A negatív választást mindketten a 14-es számú kérdésre adták /Kit szeretnek legkevésbé a csoportban?/, ez azért érdekes, mert objektivitás és szubjektivitás keveredik benne: valóban ők azok, akiket nem szeretnek, de mindkettő a másokra akarja hárítani ezt a szerepet.

Figyelemre méltó a 7-es számú tag egyik válasza: a 14. kérdésre az 1-es és a 2-es számú csoporttagot jelöli mint az egész csoport számára a két legellenszenvesebb személyt s magyarázatként hozzáteszi: "Ezek egymást felcsipték." Azok számára, akik valamennyire is ismerik az intézeti belső tolvajnyelvet, ez a kifejezés egyértelműen homoszexuális kapcsolatot jelent./ Azonban a szociometriai vizsgálat többi adata ezt az intim viszonyt nem igazolja/.

Ebben a csoportban érdemes figyelni az 15. kérdésre adott válaszokra, mint csoportjellemzőre. A többi csoportban általában reális szakmát jelölnek meg választott foglalkozásként, itt igen sok a kamaszosan irreális megjelölés: tengerész, hajóskapitány. Ez adódhat az életkori sajátosságokból is, de nem tulajdonítható egyedül ennek, mert hiszen valamennyi csoportban hasonló az életkori összetétel - ebben a csoportban általánosságban irreálisabb viszony-

felfogások, jövőre utaló elképzelések uralkodnak.

Érdekes a csoport pozitív választással rendelkező tagjainak viszonyulása a többi csoporttaghoz is: nem szigetelődnek el, de a magból történő kifelé irányulás végül is egy-egy páros kapcsolatba zárt jellegű lesz.

A csoport arculatának formálására nézve legcélszerűbbnek azt tartjuk, ha a nevelőtanár tapintatosan úgy irányítja a jó páros kapcsolatok létesítésére képes tanulókat, hogy azok szervezzék meg az egyes párok egymáshoz történő közeledését, ezzel oldva a párok tagjainak másokra történő elutasítását és mellőzését, másrészt pedig az elutasítottakkal történő külön beszélgetések, majd a többi csoporttagok és az eddig elutasítottak közötti együttes beszélgetések segíthetnek.

A 4 csoport szociometriai felmérésének összesített elemzése a következőket mutatja: a "nehezen nevelhető" zárt intézetben élő serdülők társválasztásai, csoportalkotási módjai és főként indítékaik eltérnek a kóros tüneteket nem mutató serdülőktől. Elsősorban feltűnő az indíték-szegénység, differenciálatlanság amellyel választásaikat indokolják. A "csoport-sztárok" nem játszanak egyértelműen pozitív szerepet a csoportok életében, s hogy mégis csoportközpontban lehetnek, annak nyilvánvaló oka az, hogy ezek a tanulók nagyon gyakran a többiek megfélemlítésével, terrorizálásával válnak vezetőkké. A csoportokban általában laza szerkezet, csoportkohézió figyelhető meg; igen sokan kiszorulnak az egyes csoportok központjából; az újak bizalmatlanságuk miatt nehezen illeszkednek be s első társas kapcsolataik szinte minden esetben a legnegatívabb csoporttagokkal alakulnak ki. Ez már önmagában is jelzi azt a tényt, hogy a bezártság állapotában az amugy is oppozícióban lévő serdülők a

felnőtt társadalom által elfogadott és pozitívan értékelt tagokkal szembehelyezkednek. /De az sem értékelhető pozitívumnak, ha pusztán azért fogadnak el egy tanulót, mert a "tanár ur szereti"!/ Minden csoportban azt tapasztaltuk, hogy az intézeti nevelőtanár előtti rengeteg konformista megnyilvánulást - ez a csoportalkotás is vonatkozik - a nevelőtanár elfogadja mint igazságot, megtéveszti a tanárt a hamar elérhető látszateredmény.

A nagyon súlyosan sérült személyiségű serdülők pedig szinte minden esetben kívül maradnak a csoporton - éppen kapcsolatteremtési nehézségeik miatt - viszont éppen ezért a csoport semmilyen értelemben nem hat rájuk fejlesztően. Ugyanez tapasztalható az esetanyagban vizsgált 6-10 éveseknél is: kitaszitottság vagy kisodródás a csoportból, hasonló okok miatt /bár a kisiskolásoknál nem vizsgáltuk az interperszonális kapcsolatokat/.

Ahhoz, hogy a csoportok valóban erős, pozitív személyiségformáló közösségek legyenek, a manifeszt interperszonális kapcsolatok mögötti rejtett motivációkat, indítékokat kell elsősorban feltárni, s a vizsgálati eredménnyel adekvát korrekciós csoport-nevelést kidolgozni.

3./ A KORREKCIÓS CSOPORTTERÁPIÁS KISÉRLET

A korrekciós csoport létrehozását több elvi szempont indokolta. Az egyén társadalmi közegben él, fejlődik valamilyen irányban, módon, és ütemben. Tevékenysége a társadalmi környezeti keretben, területen zajlik. Eközben ő maga formálja, alakítja, adott esetben fejleszti, vagy éppen zülleszt, demoralizálja saját társadalmi környezetét. Ugyanakkor ez a környezet formálja, alakítja az egyént. /A sok kisebb-nagyobb közösség végső fokon formálja magát a társa-

dalmat./

Az egyén fejlődése nagy mértékben függ attól, hogy közvetlen környezete /család, különböző oktatási-nevelési intézmények, munkahely, baráti kör, stb./ milyen igényeket támaszt vele szemben, milyen értékeket közvetít számára, mint elfogadottat, mint kívánatos. Mindebből az következik, hogy egy minden tekintetben igényes közösség optimálisan fejlesztheti az egyént, az igénytelen, vagy esetleg éppen amorális, a társadalmi értékitélettel oppozíciós közösség viszont meggátolja tagjainak további fejlődését vagy esetleg igen negatív irányú formálódását idézi elő. A közöttég tagjai személyiségének fő jellemzői /képessegek, jellem, temperamentum, irányultság, tevékenység/ a közvetlen társadalmi környezet függvényeként fejlődnek, vagy stagnálnak, vagy retardálódnak. /Elegendő csak megemlíteni azt a tapasztalati tényt, hogy pl. egy gyenge képességű osztályba kerülő, "objektív" közepes teljesítményekre képes személyiségű tanuló ott kiválónak tűnik, 's ez fordítva is igaz. A példánkban szereplő tanuló további személyiségfejlődése már gátolt, a csoport értékelése, és a tanuló ennek nyomán kialakult hamis önértékelése következtében is./ A csoport tehát minden esetben bizonyos befolyást gyakorol tagjaira, motivál, mozgósít, indítékokat ad a cselekvésekhez, az egyén céljainak megvalósításához - de már maguk a célok is a csoport befolyásának függvényeként jönnek létre.

/Anélkül, hogy túlságosan mélyrehatóan fejtegetnénk a kérdést, itt csak megemlítjük, hogy a "közösség" nem azonos a "csoporttal"/. Elfogadtuk és a csoportterápiában is erre az elvre támaszkodunk, hogy csoportlétszám tekintetében legoptimálisabb a 4-12 fő /a szakirodalmak elég nagy eltérésekkel jelölik a létszámot: Hódosi Rezső /1964/ 4 fő; Pliebmenn Lucy /1966/ a család is csoport, a gyermek

személyiségfejlődésének zavarait a családi csoportterápiával kell korrigálni, tehát 2-3 fő is lehet csoport!/. A csoportlétszám felső határát illetően azonban valamennyi szerző megegyezik: nem lehet több 12 főnél.

Mi a csoportterápiás kísérletbe 7 serdülőt vontunk be. Ezt tekintettük optimális létszámnak, ui. itt nincs meg a veszélye annak, hogy a csoport több kisebb létszámú egységre tagolódik, de nem is olyan magas a létszám, hogy ne volna lehetséges a problémák egységes átélése-megbeszélése. Hét tanuló és egy terápiát vezető felnőtt között aktiv, pozitív kommunikációs-metakommunikációs rendszer épülhet ki.

A csoporttagok válogatását illetően a heterogén csoportszervezés mellett döntöttünk. A szakirodalmak általában ennek a csoportszervezésnek pozitívumait hangsúlyozzák /csak az intellektus területén javasolnak teljes homogenitást/, s mi magunk is úgy gondoltuk, hogy a kialakuló hatásrendszer akkor lesz sokrétű, minden, vagy legalábbis sok irányba terjedő, ha a csoporttagok árnyalt és differenciált problematikájú és képességű személyiségek. Heterogén a csoport az életkor, az intézetbe kerülés oka, ideje, tünetek /előző és itt kialakult "póttünetek/, az intézeti csoportbeli helyzetük, tanulmányi eredményeik, stb. szempontjából. Egyetlen vonatkozásban nem vállalkoztunk teljes heterogenitásra: az intellektus területén. Viszonylag megközelítően azonos intellektusbeli fejlettségű tanulókból szerveztük a csoportot, azonban ez a homogenitás csak az intelligencia általános szintjére vonatkozott. Az analízáló-szintetizáló képesség, a helyzetfelismerés, a gyakorlati intelligencia, stb. lehet különböző - véleményünk szerint inkább a jelentős ismeretkülönbségekkel rendelkezők nem kerülhettek azonos terápiás célzatu

csoportba, mert ez a tény óhatatlanul azt eredményezné, hogy a kisebb tudással, ismeretanyaggal rendelkező tanulók elszigetelődnének, nem mernének véleményt nyilvánítani. Azt viszont az előzetes szociometriai vizsgálatoknál már tapasztaltuk, hogy az intellektus más összetevői közötti különbségek nem csorbitják jelentősen az illető serdülő csoportbeli helyzetét. Hozzá kell tenni, hogy "normál" csoportban föltétlenül akadályt jelentene ez a tény, de mint ahogya az interperszonális kapcsolatok vizsgálatának elemzésében-értékelésében már kifejtettük - a javító-nevelő intézetek csoportjainak értékitélete, "rangsorolása", normarendszere más, kevésbé differenciált, és inkább negatív, nem valódi társadalmi értékű motivációkon alapult. A csoportterápia kísérleti jellegét az adja, hogy bizonyos csoportterápiás elvek és gyakorlatok kialakítása már megtörtént a szakirodalomban, elsősorban elmebetegek számára, de a "nehezen nevelhető" tanulók számára még nem.

Tehát az általánosságban lefektetett elveknek nem mindegyike alkalmazható a zárt intézetben élő serdülők csoportterápiájában. /Minden csoportterápiás elv ismertetésére nem vállalkozunk, csupán utalásokat teszünk ott, ahol más elvek szerint zajlott a terápiás folyamat/. Különös gonddal ügyeltünk viszont arra, hogy szoros, zárt kapcsolatban lévő párok ne kerüljenek be a csoportba. Egyetértünk ui. Mérei Ferenc /1967/ megállapításaival: "... feltételezzük, hogy a pár csakugy, mint a csoport, sajátos társaslélektani alakzat, önálló dinamikai jelenségvilága van." Ezért a pár bekerülése egy csoportba minden vonatkozásban megnehezíti mind a csoportdinamika-, mind az egyén személyiségfejlődését - kibontakozását. Kettős kísérlet végzése pedig veszélyeztette volna a csoportterápia eredményességét.

Tagjai: 6., 10., 11., 16., 19., 20., 22 . számú tanulók.

A csoportterápiás foglalkozásokat 2 hónapon keresztül, heti egy alkalommal, egy órás időtartamban folytattuk, az első hónapban előre elkészített programterv szerint. A meghatározott programtervre azért volt szükség, mert az 1. hónapban a csoport közösségi szintje, irányultsága igen alacsony fokon állt, tehát közvetett és irányított feladatrendszer segítségével kellett elérni a csoportszerveződés magasabb fokát. Az interperszonális kapcsolatok jellemzőit szociometriai felméréssel vizsgáltuk a csoportszervezés kezdetén, majd az eltelt két hónap végén is. Az erkölcsi ítéletek és a személyiségvizsgálatok eredménye rendelkezésünkre állt. A csoport részére külön szociometriai kérdőívet szerkesztettünk, kevesebb és speciálisabb kérdéssel, mint amilyenek segítségével az intézeti csoportokat vizsgáltuk. /A kérdések a 8. sz. mellékleten/.

A kérdőív kitöltéséhez adott instrukciók: csak ebben a csoportban lévő tanulók választhatók minden kérdésre! Több névvel is válaszolhattok! A kérdőív kritériumrendszere:

1. Funkció-aktivitás alapján történő választás:

1. 4. 5.

2. Személyes bizalmat implicáló kérdések:

1. 2. 3. 4. 5.

3. Rokonszerző választáson alapuló kérdések:

3. 4. 5.

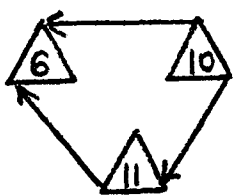
Mindhárom kritériumot implicálja a 2. és az 5. kérdés.

Ugy véljük, minthogy itt kísérleti eljárásról van szó, a válaszok egyénenkénti értékelésének igen nagy jelentősége van, ti. így mérhető fel a kiindulási helyzet teljes részletességében.

A 6. 10. és 11. számú tanulók az I. intézeti csoportba tartoznak,

a 15-ös a II. csoportba, a 19. 20. sz. a III. csoportba, s a 22. sz. tanuló a IV. intézeti csoport tagja.

Az intézeti csoportokkal végzett szociometriai vizsgálatban a 6-os, 10-es, és 11-es számú tanulók között a következő kapcsolatok tárultak fel:

6-os } sz. tanulók egymásra irányuló választásai
10-es } az intézeti csoporton belül.
11-es }

/Főként funkció-aktivitás jellegű választás volt./

6. sz. tanuló

"Életelőzmény: A szülők un. jólszituált emberek... igen ügyesen megszervezett lopások, galéri szervezése után került ide. A galéri "esze" volt.

Jelenleg:"... semmi kifogás nincs ellene, a 8. osztályt végzi, jól tanul.

Személyiségstátus: Igen jó intelligencia,... analizáló-szintetizáló készség. Intézeti magatartását a kikerülés vágya motiválja.

Látszólag jó kapcsolatai vannak, azonban nevet a többieken, mindenkit "hülyének" tart maga körül. Jelenlegi helyzetében nagymértékben konformista...

A személyiségfejlődés okai:

Feltehetően jó képességű szülők, akiknek nem volt idejük törődni a gyermekkel, s akik azzal kompenzálták a vele való foglalkozás hiányát, hogy "nénit" fogadtak, akivel a gyermek éjjel-nappal együtt volt; s elhalmozták a gyereket mindenféle drága ajándékokkal, ruhával... a szülők érzelmi nemtörődömsége váltotta ki a dacreakciót: olyasmit tenni, amire végre felfigyelnek, de ami egyben bosszantja is őket... látens, elfojtott indulatai mind a mai napig élnek, s

nagy a valószínűsége - megfelelő korrekció híján - hogy az intézetből kikerülve ismét manifesztálódnak a meg-nem változott környezet hatására - hacsak fejlett intellektusa rá nem kényszeríti a szükségyszerű társadalmi adaptáció belátására."

/A vizsgálati jegyzőkönyv a terápiás csoport szociometriai felmérését kb. 2 héttel előzte meg./"A nevelési tanácsadás" cím alatt összefoglaltak már a korrekciós eljárás által elért eredményeket is tartalmazzák/.

Feltűnő a "jelenleg" rovat és a személyiségvizsgálat, valamint a szociometriai felmérés eredményei közötti különbség: a nevelőtanár egyértelműen pozitív irányultságúnak, jellemzőnek tartja az igen erősen konformista, s valójában elfojtott oppozícióban élő fiút.

A csoportalakítás időpontjában minden kérdésre "senkivel" választ adott. Igen érdekesek a válaszok indítékai, amelyeket szó szerinti idézésben közlünk:

1. kérdésre: "Mert ezek mind hülyék!"

2. kérdésre: "Mert nincsenek gondjaim, és ha lennének, a kinti haverokkal beszélnek meg mindent."

3. kérdésre: "Itt senkivel, mert nem is akarok itt lakni."

4. kérdésre: "Mert ezek olyan buták, hogy nem tudnak semmit, én más helyen fogok dolgozni."

5. kérdésre: "Már leirtam, hogy a régi haverjaimmal!"

Ez az oppozíció - a szociometriai kérdésekre adott válaszokból kiderül - kettős irányu: általában a társadalom rendje és a gyermekközösség ellen is irányul. ViSSzaütasító, és sértő tendenciájúak a válaszok: mintegy kiprovokálni igyekeznek a vizsgálatvezető haragját. Nem mehetünk el szó nélkül a feltűnő hasonlatosság mellett: a korábbi lopásait, galéri-szervezését is a szülők iránti harag, a

bosszuállás, és a figyelem felhívás vágya motiválta, a kérdésekre adott válaszokat is. Begyakorolt, feltételes reflexszerű reakció- és viselkedési sémára utal az azonosság!

Tehát a terápiás csoport indulásakor a 6. sz. csoporttag teljes egészében elutasító, agresszív-oppozíciós és kihívó érzelmi indulati állapotú.

A 10-es számú tanuló /17. év, 9 hó/

Idézetek a 10-es számú tanuló jegyzőkönyvéből.

Életelőzmény: "Hat gyermek van a családban, az apa meghalt, nem sokkal a gyermek születése után. Az állandóan dolgozó anyja egyáltalán nem tudott érzelmileg törődni a legkisebbel."

Jelenleg: "panaszmentes, jóindulatu, de ítéleteiben, kritikájában bizonytalan, támasz-kereső. Szobafestő tanuló. Csoportfelelős, egyébként is spontán tekintély-vezető a csoportban, életkora, szakmája, és segítőkészsége miatt. Igen gyakran adott a kérdésekre "senkivel" választ; magányosnak és elszigeteltnek érzi magát."

Személyiségstátus: Labilis érzelmi-erkölcsi fejlettség, közepes intellektus, enyhe retardáltság a fejlődésben. Ez a retardáció főként az önálló ítéletalkotás, életvezetés területén mutatkozik meg."

A személyiségfejlődés okai: "labilis pszichés állapota a korai gyermekori érzelmi elhagyatottságból ered."

Nevelési tanács: "Erősíteni kell éntudatát, kritikai készségét, döntési képességét."

Válaszai:

1. kérdésre: A 6-os számú tanulót jelölte meg: "elég okos, nyolcadikos, elég sokat tud."

2. kérdésre: "Nem nagyon ismerem őket."

3. kérdésre: "senki" nem indokolja a választ.

4. kérdésre: "csak olyannal, akit szeretek."

Válaszai alátámasztják a személyiségvizsgálat megállapításait: bizonytalan ítélkezésű, határozatlan személyiségű, szeretetre-vágyó fiú. Méltányolnunk kell azt az elismerést, amelyet kifejezésre juttat a 6-os számú tanulóval kapcsolatban: értékeli annak tudását, noha nem szimpatizál vele - mindenképpen pozitív, objektívításra törekvő válasz.

A 11-es számú tanuló 14 év és 1/2 hó

Idézet a jegyzőkönyvből:

Életrőlzmény: "... 8 éves korától állami gondozott, az első osztályt még elvégezte, másodkban csavargott, kazlakat gyujtogatott. Először "sima" nevelőotthonba került, onnan igen sokszor megszökött. Sokáig fogyatékos értelműnek tartották, de ezt megcáfolták tanulmányi teljesítményei."

Jelenleg: "időnként tikkkel, általában ingerlékeny, lobbanékony.

A hálóban a többiek nem szeretik, mert szadista hajlamai vannak - félnek tőle. Az általános iskola 6. osztályát végzi, a 4.-5. osztályt összevonva végezte, közepes eredménnyel. Funkciója nincs."

Pszichés státus: "intellektusa jó .. egész személyiségét robbanékony indulati élete uralja. Nagyon gyakran úgy viselkedik, mintha elmebeteg volna.

Igen sok neuritikus jegyet mutat, szorong, szorongásait részben szadista agresszivitással konpenzálja... Egyetlen kölcsönös választása sincs, egy-két elutasítást is kapott: inkább "peremgyerekek".

A személyiségfejlődés okai: ".... igen valószínűen epileptoid karakterű, amely sajátosságát károsan befolyásolhatta az a tény, hogy igen kevés pozitív kapcsolata lehetett bárkivel is. A szegé-

nyes iratanyag is arra utal, hogy a korábbi nevelőotthonokban nem törődtek vele sokat."

Nevelési-tanács: "... személyiség-szerveződése elmebetegség felé hajlik, ezért javasoltuk ideggyógyász orvos bevonását az egyéni terápiába."

A terápiás csoport első szociometriai felmérésére adott válaszai:

1. kérdés: "Tudok egyedül is tanulni."
2. kérdés: "Ebből a csoportból senkivel. Minek?"
3. kérdés: megnevezi a 10-es számú tanulót

indoklása: "nem bánt senkit, nyugodt srác."

- 4.5. kérdés: "senkivel" indoklása: "nincs itt barátom".

Érdekes válaszok a személyiség ismeretének birtokában. Az 1. kérdésre adott indoklás-szerű válasz izolálódási vágyat is kifejezhet, de azt a valóságos tényt is tükrözi, hogy ez a fiú valóban képes az egyedüli tanulásra.

A 2. válaszban adott kérdése: "minek" - megerősíti azt a megállapításunkat, hogy a tanuló személyiségében a szeretet nélküli magárahagyatottság általános pesszimiztikus oppozíciót, túlzott introvertáltságot hozott létre. Erre utal az "itt nincs barátom" megállapítás is, azzal egészítve ki a személyiségképet, hogy nincsenek indítékok sem a barátságok keresésére. Korábbi rossz tapasztalatai igen erősen bénították kapcsolat-teremtő készségét.

A 15. sz. tanuló: /13 év 9 hó/

"Életrözmény: 9 gyermekes család 6. gyermeke, a szülők vályogot vetettek igen hosszú ideig, ennek megfelelő vándorló életmódot folytattak, egészen a 7. gyermek megszületéséig. Ekkor letelepedtek, 3 szobás lakást kaptak. Az apa segédmunkás lett. Rengeteget iszik.

Az anyja otthon van... az apa szadista verései miatt nem mert hazamenni... csak csavargott, de egyáltalán nem lopott, és erre nagyon büszke is.

Jelenleg: panaszmentes, bár az intézeti csoport nehezen fogadja be, nem szeretik, s ő is kevés választást ad, azok is főként funkció jellegűek. A 4. osztályt végzi, közepes eredménnyel. Ennél jobb tanulmányi eredményre is képes lenne.

Személyiségstátus: intellektusa jó. Erkölcsi ítélőképessége, adekvát helyzetfelismerése közepes, igen erős tendencia a realitástól való távolodásra... nem vállalja be, hogy apuk iszik, határozottan állítja, hogy egyáltalán nem: TAT-jában pedig ugyanaz a részeg-brutális apa-fiu modell szerepel, ami a testvéréében is. Egy jónak mondható érzelmi kapcsolata van: az 5 éves szőke kistestvérével /cigányok/. Beszédmódja infantilis amikor saját magáról kell beszélnie. Egyébként rapportképes, könnyen, gyorsan tud kontaktust teremteni.

A terápiás csoport felmérésére adott válaszai:

1. kérdés: "senkivel". Indoklás: "nem szeretnek."
2. kérdés: "Nem tudom." Indoklás nincs.
- 3.4.5. kérdés: "senkivel"

Indoklás mindhárom válasznál: "én csak Lacikát /a szőke kistestvér!/ szeretem, meg anyát egy kicsit."

Megdöbbentően őszinte és igaz az első válasz indoklása: "nem szeretnek". Valóban így van. Annak ellenére, hogy igen kedves és figyelmes tud lenni, ténylegesen nem tud az intézeti csoportba beilleszkedni. Talán azért nem, mert érzelmei már "lekötöttek" a kistestvére iránt. Ezen kívül is van a fiuban egy elkülönülési vágy, egy pontban lényegesen különbözik a többiektől: nem követett el

bűncselekményt, és ezt hangoztatja is. Tanuja voltam egy spontán folyosói beszélgetésnek: egyik társának odavetette: "te hülye tolvaj". A másik fiú "visszadobta" a titulust, erre ő kikérte magának "soha nem loptam, engem csak azért hoztak ide, mert nem fogadtam szót otthon!" Nyilvánvalóan nem népszerű egy olyan közösségben, ahol a közösség tagjainak elemi létformája volt legalábbis a lopás, de ennél súlyosabb deliktumok is!

19. sz. tanuló: /10 és fél éves/:

"Életelőzmény: az anya meghalt /nem derül ki az iratokból, hogy mikor/; az apa és a közeli rokonság férfitagjai csaknem valamennyien börtönbüntetésüket töltik, különböző bűncselekmények miatt. A gyermek 6 éves korától kezdve - eleinte csak otthonról - majd az iskolából is elcsavargott, néha lopott, majd belekaveredett egy galeriba, amelynek tagjai több ízben is nemi erőszakot követtek el különböző koru lányokon ... nem vett részt a bűncselekményekben, de veszélyesen sodródott, ezért -, s mert nevelése korábban sem volt biztosítva - állami gondozásba került.

Jelenleg: Tünet- és panaszmentes, eltekintve attól, hogy erősen kötődik a csoport legelutasítottabb tagjához.

4. osztályos, közepes eredménnyel.

Személyiségstátus: igen befolyásolható, bizonytalan személyiségű, Intelligenciája közepes. Emocionalitása, judicium-érzéke retardált.

A személyiségfejlődés okai: egyetlen szoros érzelmi kapcsolata sem volt ... igen nagy benne a valahová-tartozás vágya."

A kérdésekre adott válaszai:

Minden kérdésre: "senki"választ adott, kivétel a 3. válasza:

"mindegy".

Egyetlen indoklást adott az összes kérdésre: "nem ismerem ezeket a

gyerekeket." Igen szűkszavu válaszokat és indoklást kaptunk a kérdésekre, de a realitás elfogadására utalnak: valóban nem ismerheti alaposabban "ezeket a gyerekeket."

/A 19-es és 20-as számú tanulók a III. csoportban vannak, egyetlen egymásra irányuló választásuk sincsen/.

A 20-as számú tanuló /13 év 1 hó/

"Életelőzmény: anyja leányanya, apját soha nem ismerte. Anyja évek óta börtönben van, de ezt a gyermek titokban tartja, társai nem tudnak róla...

Jelenleg: alkalmazkodó, csendes gyermek. 6. osztályos, elégséges eredménnyel.

Személyiségstátus: súlyosan traumatizált emocionális állapot jellemzi. Igen jelentős tényező a kötődési, kapcsolatteremtési vágy ... Aránytalanul súlyos a pszichés terhelése életkori teherbirásához képest is, de különösen a már korábban sérült személyisége számára."

A szociometriaire adott válaszai:

1. kérdés: "senkit, mert én magasabb osztályba járok"
2. kérdés: "senkivel" - indoklás nélkül.
3. kérdés: "mindegy, csak ne orditozzon és ne verekedjen."
4. kérdés: "innen senkivel, egyébként is senkivel, külön akarok lenni".
5. kérdés: "senkihez, mert nem fogok bajba' lenni."

Érdemes figyelni erre a "státus-gőgre", amely kitört a gyerekből: ő "magasabb" osztályba jár, és nem akar barátkozni azokkal, akik még alsóbb osztályos tanulmányokkal vesződnek. Inkább elszigetelődik tőlük. Ezt más vizsgált serdülőknél is tapasztaltuk, ha nem is ilyen konkrét megfogalmazásban. Mindenesetre érdekes tény, mert arra hívja fel a figyelmet, hogy egy bizonyos társadalmi hierarhia az

intézetben belül "kicsiben" hogyan vetül! Az összes válasz, és indoklás ezt az elkülönülési tendenciát tükrözi. Nem egyértelműen negatív előjelű ez a jelenség. Az intézeti csoporton belüli interperszonális kapcsolatok vizsgálatában kiderült, hogy a csoportok spontán vezetői, a csoportértékek, normarendszerek nem nevezhetők pozitívnak. Ilyen esetekben a csoporttól való elkülönülés, a "más-sá-levés" szándéka lehet jó törekvés! Az 5. kérdésre adott válasz indoklása - infantilis fogalmazásban ugyan - bizonyos elszánt-ságot tükröz a jövőbeni életvitelt illetően.

A 22. számú tanuló a IV. intézeti csoport tagja, elszigetelt fiú /16 év 8 hó/

"Életrajz": a házasságból 3 gyermek született, a fiú két éves korában az anyja meghalt ... az apa újabb házasságot kötött. A nevelőanyja az első perctől kezdve utálta férje gyermekeit, akik reakcióként ugyanilyen érzelmekkel viseltettek iránta.... a fiút 13 éves korától kezdve rendszeresen kizárta a lakásból éjszakára, s aztán azt mondta az éjszakai munkából hazatérő apának, hogy a gyermek elcsavargott. Az apa megkereste a fiút, s minden alkalommal igen megverte. Hetedik osztályban .. hattagu banda tagja lett... több ízben azt mondták neki, /a szülők/ hogy legyen már öngyilkos, ne zavarja őket állandóan. Apja kérte az állami gondozásba vételét. Jelenleg:nincsen vele különösebb baj, rendesen tanul, dolgozik, lakatos tanuló.

Személyiség-státusz: jó intellektus, amelyet azonban erősen befolyásol érzelmi állapota; főként az adekvát helyzetfelismerés gátolt, neheztelt, s a már felismert helyzethez való adekvát alkalmazkodás. Szorongó, tele van súlyos érzelmi sérülésekkel, amelyeket úgy kompenzál, hogy nem akarja tudomásul venni őket. Igen erős szexuá-

lis feszültség, valószínűleg önkielégítéssel.

A személyiségfejlődés okai: az anya igen korai elvesztése elszakította a - talán meglévő - érzelmi kötődéseket. Ebbe az erősen traumatizáló helyzetbe került be az új "anya", aki rideg, gyűlölködő és primitív személyiségével sorra elüldözte a férj előző házasságából származó gyermekeket... a gyermek galeribe csapódott,... a szülők maguk is legálisan, bevallottan meg akarnak tőle szabadulni... az egész, évekig tartó feljelentgetések, brutális verések ideje alatt senkinek nem jutott eszébe, hogy a szülők felelősségét számonkérje... Irataiban ott van az apa írásos nyilatkozata: "hiába engedik ki nagykorúsága előtt, hozzám vissza nem jöhet, nem vállalok érte felelősséget. /Ezt az esetfeltárást követték azok a tudatosító explorációk, amelyekből előzőleg már idéztünk./

A fiú válaszai a szociometriai kérdésekre:

1. kérdés: a lo-es számú tanulót nevezi meg.

Indoklás: "rendesnek látszik. Jó neki, hogy nem sokára elmegy." /!/ - nagy a valószínűség, hogy a választást ez utóbbi tény erősen motiválja: vágyteljesítő azonosulás lépett fel.

2. kérdés: "senkivel" Indoka: "nincsenek gondjaim."

3. kérdés: "minden mindegy" - nem indokolja.

4. kérdés: "senkivel" - " -

5. kérdés: "senkivel" - indoklására érdemes figyelni:

"nem fogok dicsekedni vele, hogy javító-nevelőben voltam. Senkit nem fogok felkeresni az itteniek közül. Más városba fogok költözni, nem haza. Pedig apám hazavinne." - Ekkor még nem akarta tudomásul venni a tényt, hogy ő apjának sem kell. A másik

érdekessége a válasznak az a szégyenérzet, amely miatt titkolni kívánja az itt-tartózkodását. Egyetlen más vizsgált tanulónál sem találkozunk ennek a nyílt kifejezésével!

A terápiás csoport-alakítás kiindulási helyzete a következőkben regisztrálható: teljesen széthulló, különálló egyének laza együttese, ugyszólván egyetlen választás sem fedezhető fel benne. Tagjainál észrevehetően az a törekvés dominál, hogy elszigetelődjenek, nem rendelkeznek a csoportalkotás indítékaival. Valamennyien súlyos, de más-más jellegű megoldatlan problémákkal, konfliktusokkal küzdenek. A csoport heterogenitása világosan feltárul a vizsgálati jegyzőkönyvek idézeteiből: rendezett /6. sz. 22. sz./ és rendezetlen szociális körülmények;

leányanyától való származás /20-as számú/, korai állami gondozásba vétel /11-es számú/, anya halála /11-es és 19-es és 22-es számú tanulóknál/ apa halála /10-es számú tanulónál/; az elkövetett deliktumok tekintetében mutatkozik hasonlóság: loptak valamennyien, a 15-ös számú tanuló kivételével. Galeribe szerveződött a 19-es és 22-es számú tanuló.

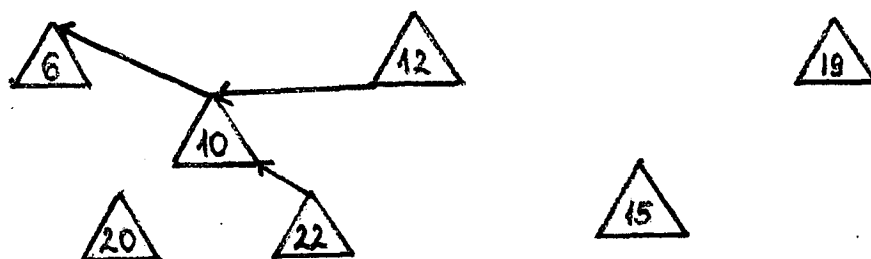
Galerit szervezett: a 6-os számú serdülő. Személyiség-állapotuk igen különböző: nyugodt, csendes, jóindulatu és epileptoid jálegű kirohanásokat produkáló gyermek egyaránt található közöttük /10-es, 11-es számú tanulók/.

Intézeti csoportokban betöltött szerep szerinti különbségek: a 10-es számú "hivatalosan" is, spontán módon is vezető, noha igen magányosnak érzi magát. Elszigetelt 11-es, 22-es számú tanuló. Életkor szerinti megoszlás is változatos /10 évestől közel 18 évesig/.

Iskolai teljesítményeik:

13 év 7 hó 6-os számu	17 év 9 hó 10-es sz.	11-es számu: 14 év 6 hó	15-ös sz. 13 é.6hó	19.sz. 10 1/2 év	20-as 13 év 1 hó	22-es 16 év 8 hó
8.osztá- lyos jó rendű	8.ált.-t el- végezte, szo- bafestő	6.osztályos, közepes ren- dű /4.-5. o-t összevon- tan végezte/	4.osz- tályos, közepes rendű	4.osz- tályos közepes rendű	6.o. elég- séges rendű	8.ált.-t elvégezt lakatos tanuló

A terápiás csoporton belüli interperszonális kapcsolatok:

A 10-es számu tanuló "sztárhelyzetet" élvez két pozitív választás-
sal. A 6-os számu 1 választást kap, a többiek csak éppen egymás
mellett vannak, minden kapcsolat nélkül.

Ebből a csoporthelyzetből és a tanulók személyiségének isme-
retéből indult el a terápiás kísérlet.

Összesen 8 alkalommal gyűlt össze a csoport, 6 foglalkozáson előre
megtervezett, kötött program szerinti, a többi "ülésein" a tanulók
által javasolt programok alapján dolgoztunk. Hangsúlyoznunk kell,
hogy a meghatározott témák is csak a beszélgetések keretét jelen-

tették; a tanulók töltötték meg tartalommal.

Az előre megtervezett program:

/Az első interperszonális kapcsolat vizsgálata megelőzte a csoport-
üléseket/

1. és 2. alkalommal: ismerkedés egymással: mindenki elmond
önmagáról annyit, amennyit akar. Meghallgatjuk, és megvitatjuk
helyzetét, azt, hogy "mit tennénk az ő helyében."

3. 4. alkalommal: az első két megbeszélésen exponált, és a
személyiségvizsgálatokkal feltárt személyiségfejlődési problémák
irányában történő korrigáló célzatu beszélgetések.

5. 6. alkalommal: az erkölcsi ítéletek vizsgálatában adott
feladatok csoportos megvitatása.

A 7. és 8... alkalommal rábiztunk a tanulókra, "találják ki", mivel
akarnak foglalkozni.

A következő témajavaslatok gyűltek össze: /abban a megfogalma-
zásban közöljük, amelyben a tanulók is/:

"beszéljünk még arról, mi lesz kint!" / a "kinti" életben/
"hogyan lehet jó szakmát megtanulni kint?"

és aztán, nevetve: "inkább a szerelemről, meg a lányokról".
Szabad választásra bocsátottuk a témákat, első helyen a szerelem-
ről való beszélgetés állt, másodikon a szakmatanulás lehetőségei.

A 7. foglalkozáson tehát a szerelemről beszélgettünk, de
mivel a téma sokkal mélyebben érdekelte a fiukat, hogysem lezárható
lett volna 1 1/2 órás beszélgetésben, természetesen folytatódott a
8. foglalkozáson is, kiegészítve a szakmatanulás megbeszélését. Mint-
hogy a terápia nem lezárta, nem befejezett, erre még sor kerül, va-
lamint könyvek, filmek csoportos megvitatására is./

A csoportterápiás foglalkozásokon történt beszélgetések rögzítése jegyzőkönyv-vezetéssel történt. Feltételeztük, hogy a tanulókat zavarni fogja a jegyzetelés, de nem így történt: az előzetes személyiségvizsgálatok folyamata is jegyzőkönyvbe került, és már hozzászoktak. Mindegyik foglalkozásról részletes beszámolót leírni nem tudunk, terjedelmessége miatt. Így két témát választottunk ki alaposabb ismertetés céljából: az első beszélgetést és a spontán választott témát. Az első foglalkozás jegyzőkönyvét, a megbeszélés elemzését - értékelését teljes egészében, a szabadon választott téma megbeszélésének jegyzőkönyvét részleteiben leírjuk. Az egyes témákban elért eredményeket elemezzük./

1. foglalkozás: Ismerkedés a csoporttagokkal

Módja: minden tanuló elmond az életéből, önmagáról annyit, amennyit akar.

A beszélgetés vezetője viszonylag passzív szerepet játszik, "csak" feszültségfeloldó, koordináló szerepe van, lehetőleg nem hangsúlyozottan vezető szituációban. A jegyzőkönyvben található rövidítések: v. = vizsgálatvezető.

a csoporttagokat a továbbiakban is a sorszám jelzi.

I. jegyzőkönyv:

"V.- Ugy látom, nem nagyon ismeritek egymást. Ezért azt gondoltam, jó lenne, ha mindenki mesélne arról, mi történt vele az intézetbe kerülés előtt. Olyasmire gondolok, hogy kivel laktatok, mit csináltatok szívesen, mit nem, kit szerettetek, hova jártatok iskolába, és így tovább. /Kis szünet/ Ki kezdené el? Tudjátok, nincs nagyon sok időnk, és mindenki szeretne beszélni, ezért most rögtön kezdjük is! /Csend. Összenéznek, nevetgélnek. Egyedül a 22-es nem nevet és nem néz senkire. Komoly. Felnéz. Már megszólalna, de megelőzi a 6-os/.

6-os: - Én elkezdhetem. Ugyis én vagyok az, aki a legtöbb balhét csinálta. /nevetgél, 15-ös elbiggyeszti a száját, 22-es elvörösödik, dühös. A 10-es bámul a 6-ra, 11-es izeg-mozog, 19-es, 20-as mozdulatlanul ülnek/. Szóval én gazdag gyerek voltam /óriási megdöbbenés, a többiek csodálkoznak és ki-ki vérmérséklete, jelleme szerint reagál.

A 11-est érdemes kiemelni: felugrik, majd leül, ismét felugrik/ volt villanyvasutam, meg elektromos tankom, most is otthon van. Hogy én kit szerettem? hát senkit! Mér' engem ki szeretett? Apám mindig csak a gyárban volt, anyám meg hisztériázott. Juli néni mindig azt mondta, ha rossz voltam, hogy ejnye, kisfiam, de szomoru lesz az anyukád. Az öreglány azt hitte, hogy tényleg szomoru lesz! A fenét, soha nem érdekelte, mit mesélt neki rólam, soha! /kivörösödik, kiabál/ Soha! Aztán elloptam a gyöngyét és elszakítottam! Vett magának másikat. Apámat gyűlöltem! Bohóc! A suliba' meg volt egy haverom, úgy hívták, hogy Karcsi. Az meg olyan csoró srác volt, hogy soha nem volt neki füzet. Nekem meg volt pénzem, aztán mondtam neki, menjen vegyen füzetet, meg csokit, de nekem is. Elhozta, órán ettük, a tanár meg észrevette. Kérdezte, honnan vettük a csokit - mert olyan nagy tábla volt. Mondtam, hogy én adtam a pénzt rá, aztán megkérdezte, honnan volt pénzem, én meg mondtam, hogy van a fateromnak elég. Aztán nem mondott semmit, csak 2 nap múlva megtudtam, hogy volt apámnál. Hát nem tudom, miket beszéltek, de apám úgy megvert, hogy nem tudtam suliba menni. Na, aztán a következő héten a haverokkal betörtünk a tanár lakásába, de nem tudtunk elhozni semmit, mert nem találtunk pénzt, akkor összetörtük a butorokat, meg voltak ott olyan nagy poharak, azokat is. Csoda nagy buli volt, mert az üveget beletapostuk a szőnyegbe, meg bicskát dobáltunk a szekrényajtóba, meg ilyesmik. Aztán jött az egyik srác, hogy valaki jön a lépcsőházban,

pucolás! Rohantunk kifelé, oszt az egyik haveromnak kibicsaklott a bokája. Otthagytuk, mert féltünk, hogy elkapnak. Ott megtalálták, az meg beköpött minket is. Hát éppen nem csinálhatott mást, mert bevitték a rendőrségre. De a hülye minden bulit beköpött, aztán volt tárgyalás, meg minden, aztán engem idehoztak, a többieket meg valahová elvitték, azt nem tudom. Az anyám meg csak azt mondta mindig, hogy mért csináltad, ilyen szégyent hoztál ránk. Az apám meg azt mondta, csak hadd vigyenek engem el, legalább majd jól megvernek egy párszor, és nekik meg jó lesz, mert már nem vagyok otthon. /elhallgat, az utolsó mondatokat már igen halkán mondta/.

V:- És a testvéred?

6-os: - Á, az már régen férjhezment, nem is szokott haza jönni, mert összevesztek apámmal. Nem is láttam már régóta.

V: - Befejezted, vagy akarsz még valami fontosat mondani?

6-os: - Be.

/A többiek először igen nagy ellenszenvvel hallgatták a történetet, a hangulat kb. akkor kezdett változni, amikor az iskolai barátjáról, Karcsiról kezdett beszélni. A befejezésnél már érezhetően engedett az az érzelmi szembenállás, amit a kezdés váltott ki./

V:- Ki a következő?

22-es: - Én is voltam egy bandával, de ilyesmit nem csináltunk, szóval úgy értem, nem loptunk, meg ilyesmi, hanem csak együtt jártunk. Hatan voltunk, 3 fiu, meg 3 lány, aztán csavarogtunk. Kirándultunk. Azért hoztak ide, mert át akartunk menni Gy-be, és ott volt^a fánál egy csomó bicikli. A vonatot lekéstük, és akkor mondtuk, hogy elvisszük a bicikliket, de visszavisszük, csak átmegyünk velük. Át is mentünk, de este már későn értünk haza, aztán mondtuk az egyik sráccal, hogy majd ketten visszavisszük a biciklit. Vissza is vit-

tük másnap, de akkorra már az egyik lány elmondta az apukájának az esetet, az meg elmondta a másik lány apjának, és megbeszélték, hogy minket feljelentenek. Pedig rendes lányok voltak, gimnáziumba jártak. Nem is lett volna semmi baj, mert senki nem akart följelenteni minket, mert visszakapták a biciklijüket, de engem idehoztak.

V: - És a többiekkel mi történt?

22-es: - Semmi, mert azokat elintézte az apjuk, hogy nem lett belőle semmi.

V: - Te akkor jártál iskolába?

22-es: - Nem. Vagyis igen, mert úgy volt, hogy ipari tanuló vagyok, de nem tetszett nekem a munkahely, mert minden pénzemet elvette a mostohaanyám. Én meg gondoltam, hogy akkor inkább nem csinálok semmit, és akkor mindig letagadtam, hogy mennyi a fizetésem, és nekem is maradt valami. De aztán az anyám mindig elment a gyárba, és megkérdezte, hogy mennyi pénzt adnak nekem, és akkor otthon megint elvette az egészet. Aztán úgy gondoltam, legjobb lesz, ha nem is leszek otthon, mert ugyanis mindig elküldött a mostohaanyám, meg egyszer este mentem haza, és mondta nekem, hogy menjek máshozá. Én meg mondtam, hogy nem tudok hová menni, és akkor kihivta a rendőröket, hogy én meg akartam őtet verni. És mondta neki a rendőr, hogy nem hiszi el, és ne küldjön el engem, mert amíg ott van az állandó bejelentett lakásom, addig én ott maradhatok. És mindig azt mondta, hogy menjek másokhoz, és akkor megbeszéltem az apámmal, hogy voltak ott ilyen mutatványosok. Céllövölde, meg ilyenek. És hogy elmegyek azokhoz. Apám meg mondta, hogy jól van. És akkor elmentem, azok nagyon rendesek voltak, az ember is nagyon szeretett engem.

V: - Velük laktál?

22-es: - Igen, a lakókocsiban. De azok nagyon rendesek voltak.

Mondták, hogy maradjak velük, én meg segitettem nekik. Velük ettem, az Éva mindig főzött. Nekem a mostohaanyám soha nem főzött.

V: - Kicsi korodban sem?

22-es: - De igen, akkor még, de aztán már sohasem.

És akkor egyszer jöttek értem a rendőrök, hogy így meg úgy, én csavargok. Hát mondtam, hogy nem csavargok, mert apámmal megbeszéltem, de akkor mondták, hogy az apám kérte a körözést. Én meg mondtam, hogy nem tudom, mert megbeszéltük. Aztán idehoztak. /elhallgat/ De apámhoz majd visazamegyek, és apám nem is mondja senkinek, hogy idehoztak, azt mondják, hogy más városban tanulok. De azért majd más városba megyek dolgozni, mert ott nem szeretek lenni.

/elhallgat/

- Befejeztem.

V: - Jó, ki folytatja? /nem volt jelentkező, kis ideig vártunk, aztán megkérdeztük: - Ki nem volt galeriben?

15-ös: - Én sem, és én nem is loptam, csak nem fogadtam szót anyukámnak, meg nem akartam iskolába járni, aztán azért kerültem ide /hallgat/

V: - Hányan vagytok otthon?

15-ös: - Hát sokan, nem is tudom, de van egy bátyám, az P-n uránbányás, és annak már van családja. Azt hiszem, kislány. De még otthon is van kistestvérem, a Lacika. Olyan szép göndör szőke haja van, de levágatták neki, úgy sajnáltuk, de az óvodában mondták, hogy le kell vágni neki. De olyan édes, mikor hazamegyek mindig játszani kell vele. De néha rossz, sikít, meg kiabál. És olyankor ráverek a kezére.

V: - És akkor megjavul?

15-ös: - Hát meg, de nagyon sir, és akkor sajnálom. És mindig elviszem sétálni, meg mindig kap otthon cukrot, és ad nekem is. És

anyukám mindig mondja, hogy ha jobbak lettünk volna, nem kéne idejőnnünk. De a bátyám is itt volt, és már bányász lett. /elhallgat./

V: - Akarsz még mondani valamit?

15-ös: - Csak azt, hogy én soha nem fogok részegeskedni, meg majd minden pénzemet odaadom az anyukámnak. De én már ittam bort, a nagyobb fiuk vettek nekem, de nem volt jó, mert nagyon fájt utána a fejem. Kész, én befejeztem.

V: - Azt gondolom, egyelőre itt álljunk meg, a többiek a következő alkalommal beszéljenek magukról. Most beszéljük meg, mit kellene tenniük ezeknek a fiuknak?

Azt döntsük el legelőször, hogy mindenben helyesen cselekedtek-e?

22-es azonnal jelentkezik:

- Hát én nem tudom, miért kell idehozni olyan gyereket, aki nem is csinált semmit!

V: - Kire gondolsz?

22-es: Megnevezi a 15-öst és hozzáteszi:

- De én se loptam, meg ilyesmi. Igaz, hogy csavargásnak is lehetett nézni azt, hogy elmentem a mutatványosokkal, de én megbeszéltem az apámmal. És szerintem ezek csak rosszat tanulnak itt a többi gyerektől.

10-es: - Miért, szerinted milyen rosszat lehet itt tanulni?

- 22-es: - Hogy kell betörni, meg ilyesmi.

10-es: - De a tanároktól jól lehet tanulni.

11-es: - A tanároktól igen, de este, amikor a 15-ös elkezdi a cirkszt, hallottam a többiektől, senkit sem hagy békén, és akkor már nem jól tanulnak.

15-ös: - Nem én kezdem. B. elkezd dobálni a párnával, és meg nem hagyom magam.

22-es: Akkor te is hibás vagy, ha visszadobod, mert ugyanazt csinálod, amit B.

15-ös: - Nem is hagyom magam!

V: - Miért?

15-ös: - Mert azt hiszi, ő itt az úr, és nekem ne parancsolgasson!

11-es: Ő hálófőnök, miért ne parancsolhatna?

/Meg kell jegyeznünk, bár eltértünk az eredeti témától, annyira érdekes és aktuális volt a beszélgetés, hogy nem avatkoztunk bele./

15-ös: - Én nem mondtam, hogy ő legyen a hálófőnök! Nekem nem főnök!

V: - B. hogyan lett hálófőnök?

15-ös: - A tanár úr kinevezte.

V: - És a többiek elfogadták?

15-ös: - El, de nem szeretik, mert mindig dirigál.

V: - Mit dirigál?

15-ös: - Hogy villanyoltás, meg ilyenek.

22-es: - A villanyt le kell oltani, az nem is dirigálás. Ha nem oltja le, ő kap büntetést.

V: - Mi történne, ha mindenki akkor oltaná le a villanyt, amikor ő akarja?

6-os: - Legalább senki nem tudna aludni /erős opposzió!/
/a többiek morognak/

10-es: - Neked jó lenne, ha éppen te nem tudnál aludni, mert más égeti a villanyt?

6-os: - Majd megrúgom.

10-es: - Máskor meg téged rugnak meg, ha te nem hagyod aludni a másikat!

6-os: - Az az én bajom.

19-es/először szólalt meg!/: - Olyan hülyeség, mit kell vitatkozni,

ugyis le kell oltani, és kész!

22-es: - Te még gyerek vagy, mit szólsz bele!

V: - Itt mindenkinek joga van véleményt mondani. A kisebbeknek is.

Ez olyan csoport, ahol meghallgatjuk egymást.

20-as: /első véleménynyilvánítás/: - Nem kell mindenben veszekedni.

Villanyt kell oltani, azt nem a hálófőnök találta ki! És ha egyszer ő a hálófőnök, akkor neki kell engedelmeskedni.

/elhallgatnak/

19-es: - A többiek tudnak engedelmeskedni, csak te nem?

V: - Természetesen le kell oltani a villanyt, másképpen nem lehet aludni, és korán fel kell kelni. Hány órakor keltek?

6-os: - 1/2 7-kor kéne, de én nem kelek fel, csak később.

V: - Miért?

6-os: - Mert nekem elég az az idő is.

V: - Miért nem teljesíted az intézeti szabályokat? Jó ez neked?

6-os hallgat,

22-es: - Azt megérem, hogy betörtetek a tanár lakásába, de mindent összetörni!

19-es: - Állati dolog lehetett! /lelkesedéssel mondja!/
15-ös: - Állati, mert izgalmas, hogy elkapják-e őket!

6-os: - Nem azért csináltuk, hogy izgalmas legyen! Hanem azért, mert befujt az apámnak! De már előtte is csináltunk ilyet!

20-as: - Nem volt helyes, hogy összetörtetek mindent. Nem volt szép dolog a tanártól se amit csinált, de ez már túlsok volt.

22-es: - Szerintem sem helyes. Minek kell betörni!

6-os: - De ha mindig piszkának, te talán hagyod?!

22-es: - Engem is piszkált a mostohaanyám, de én elmentem, és nem törtem be sehová.

19-es: - Igen, a betörés a sok. Inkább csak loptatok volna, vagy ha bementek már, akkor elvisztek valamit, de összetörni a lakást, én nem tartom jónak.

11-es: - Nem az a baj, hogy összetörték, hanem az, hogy a fiu beköpte őket.

V: - És ha nem köpi be őket?

11-es: - Akkor ugyse tudták volna meg, hogy ki volt!

V: - Mi a baj: hogy megtudták, ki tört be, vagy az, hogy betörtek?
/kis csend/

15-ös: - Szerintem mind a kettő. Mert ha nem tudták volna meg, akkor nem büntették volna meg őket.

6-os: - Nem az a baj, ha megtudják, hanem az, hogy megcsináltuk.
A tanárnak az a baj, hogy összetört mindene. Nem mindegy, hogy ki csinálta?

10-es: - De nemcsak a tanárnak baj, hanem nekik is, mert megbüntették őket!

20-as: - A tanárnak akkor is baj, ha nem büntetik meg őket!

V: - Mi a nagyobb baj, rosszat csinálni, vagy az, hogy a rosszaság kiderül?

/Csend/.

V: - Nos, gondolkozzatok! Mi a nagyobb baj, rosszat csinálni, vagy az, hogy a rosszaság kiderül?

10-es: - Mind a kettő.

V.: - Melyik a nagyobb baj?

22-es: - Hát szerintem a rosszaság a nagyobb baj, mert az akkor is baj valakinek, ha nem derül ki.

20-as: - Igaza van, a betörés is rossz valakinek, ha nem is derül ki.

6-os: - Pont azt akartam, hogy rossz legyen neki!

V: - Tehát maga a rosszság a nagyobb baj, és a kisebbik baj az, ha ki is derül? Így gondoljátok?

/Bólogatnak/

-Szerintem igazságok van: a rosszság,- a lopás, a betörés, a gyilkosság - azért baj, mert másoknak okoz kárt. És az akkor is súlyos dolog, ha nem fedezik fel, ki tette! És te is tudod ezt, hiszen azt akartad, hogy rossz legyen neki! Igaz?

6-os: - Igaz. Én is tudom, hogy nem szabad ilyet csinálni, de éppen azért csináltam, mert nem szabad.

V: - Mit gondoltok, kinek árt az, ha olyat csináltok, amit nem szabad?

10-es: - Nekünk, mert megbüntetnek.

15-ös: - De annak is, akinek azért lesz rossz, mert bántották.

V: - És annak rossz lesz, akinek nem fogadjátok meg a szavát?

6-os:-Nem, legfeljebb csak dühös.

V: - De azon kívül lesz valami kellemetlensége ennek az embernek?

6-os: - Nem, de bosszankodik.

V: - Tehát, amikor nem fogadtál szót, szándékosan bosszantani akartál valakit?

6-os: - Hát igen. Apámat.

V: - Nos, beszéljük meg ezt!

Mit gondoltok, bosszúból helyes-e rosszat tenni?

6-os: - Nem helyes, egyáltalán, nincs is mit beszélni rajta, mert az előbb már mondtuk, hogy rosszunk lenni nem helyes, mert az másoknak bajt okoz.

Akkor bosszúból sem helyes rossznak lenni. És akkor is idekerülök, ha bosszúból csinálom.

V: - Kinek ártottál azzal, hogy bosszúból rossz voltál?

6-os: - Hát, csak magamnak, mert apámnak nem lett semmi baja, én meg itt vagyok.

V: - Mit jelent az, hogy valaki "rosszaságot" csinál?

22: - Ha valaki olyat csinál, ami nem helyes.

20 : - Ha helytelen dolgot csinálunk.

V: - Igen, ez a "rosszaság".

És mi a bűncselekmény?

11: - Ha valaki megöl egy embert, vagy lop.

V: - Mondjatok olyan "rosszaságot", ami helytelen, és utána olyat, ami bűncselekmény!

10: - Helytelen az engedetlenség.

V: - jó, még mondjatok, sokat soroljatok fel!

6: - Ordítani, kiabálni a folyosón.

19: - Betörni az ablakot,

15: - Betörni egy üzletbe /!/
.

V: - Ez helytelen cselekedet?

20: - Nem, betörni az ablakot, sokkal kisebb baj, mint valahová betörni, pl. egy üzletbe!

V: - Ablakot betörni helytelen cselekedet vagy bűncselekmény?

6: - Helytelen.

V: - Az előbb azt mondtuk, ablakot betörni kisebb rosszaság, mint üzletbe betörni, és az ablaktörés helytelen.

Akkor melyik a súlyosabb dolog: a helytelen cselekvés, vagy a bűncselekmény?

11: - A bűncselekmény sokkal súlyosabb, ezért börtön is jár.

V: - Ugy van, súlyosabb. De csak azért, mert börtön is jár érte?

20: - Nem, hanem azért, mert mondjuk megölni valakit, azt nem lehet

már helyrehozni, de az ablaktörést még ki lehet javítani.

V: - Nagyon jól látod a különbséget! Valóban a bűncselekmény sokkal súlyosabb, mert a következményei sokkal súlyosabbak, nehezen lehet jóvá-tanni őket. A helytelen viselkedés, helytelen cselekvés pedig azt jelenti, hogy nem találtuk meg a megfelelő viselkedést az adott helyzetben! Mondjatok olyan eseteket, amikor helytelenül viselkedtetek, de nem követtetek el bűncselekményt!

6-os: - Helytelen volt, hogy Juli nénit kinevettem, amikor rám szólt, bűncselekmény volt a betörés.

- V: - Nagyon jó példát mondtál! Mondjanak a többiek is!

11-es: - Egyszer dühös voltam, és kiborítottam a levesemet. Ez helytelen cselekedet volt. Helytelen volt az is, hogy megszöktem a másik intézetből.

20-as: De az nagyobb baj, hogy megszöktél!

Ez nem egyforma helytelen cselekedet!

V: - Jó, próbáld megmondani, miért!

20-as: - Mert szökni, az majdnem bűncselekmény. Börtön is járhat érte

V: - Igen, ha pl. börtönből szökik valaki. De bűncselekmény ez?

22-es: - Th. nem, mert nem csinál olyan nagy bünt, mintha megölne valakit!

10-es: - A szökés neki rossz, neki baj, de lopni, vagy ölni, az másnak baj.

V: - Nagyon okosat mondtál! Így van, igaz. A szökés, vagy a leves-kiborítás volt a súlyosabb?

15-ös: - A leves-kiborítás, mert ki kellett mosni mindenét.

20-as: - Nem, a szökés, mert akármilyen baja történhetett volna, és még lopni is kellett volna ennivalót!

V: - Nagyon ügyesen mondtad, okos vagy! Gyerekek, próbáljuk össze-

szedni, mi mindenről beszétünk ma!

6-os: - Elmondtuk, hogy mit csináltunk.

V: - Igen, és még!

10-es: - Azt mondtuk el, hogy helyes volt-e betörni.

22-es: - Nem az a lényege, hanem az, hogy általában mi a helytelen, és mi a bűncselekmény.

V: - Igazad van, azon kívül, hogy megismertük egymás sorsát tisztáztuk: mi a helytelen cselekedet, mi a bűncselekmény és mi ezek között a különbség. Mondjátok el a legfontosabb különbséget/

/Csend/

V: - Nem új dolgot kell kitalálni, hanem csak megismételni azt, amit már megbeszéltünk!

20-as: - A helytelen cselekedetnél a következményei nem olyan súlyosak.

6-os: - Csak annak súlyos, aki elkövette.

22-es: - De nem viszik érte javító-nevelőbe, vagy börtönbe.

V: - Tehát a helytelen cselekedet következményei elsősorban az elkövetőjét érintik, de nem olyan súlyosak, mint bűncselekmény elkövetésekor. - És mit mondtunk a bűncselekményről?

11-es: - Az nagyon súlyos, mert a következményét nem lehet jóvátenni, vagy csak nagyon nehezen.

19-es: - És börtönbe csukják érte az embert.

20-as: - És a következményei más emberre mennek.

V: - Más embert érintenek a következményei, ugye, ezt akartad mondani.

20-as: - Igen, és a bűncselekmény csinálása sokkal nagyobb baj, mint ha valaki helytelenül tesz.

V: - Tehát a bűncselekménynek a következményei sokkal súlyosabbak,

mint a helytelen cselekedeté, azért, mert más embereknek kárt, fájdalmat, vagy halált okoz, éppen ezért súlyosabb büntetés is jár érte. Pl. börtön, vagy akár halál-büntetés is. És ha valaki pl. bosszúból követ el bűncselekményt, akkor mi lesz vele?

22-es: - Akkor is elítélik, mert akkor is súlyos.

V: - Igen, nagyon igaz, amit mondtál, bármilyen oka volt a bűncselekménynek, az akkor is súlyos, nem lehet felmenteni az illetőt!

19-es: - Igen, én hallottam, hogy valakit kivégeztek, mert megölt egy családot.

6-os: - Én régebben láttam a TV-ben, hogy kivégeztek valakit, mert elárulta a népét egy csatában.

22-es: - Az "Egri csillagokban" is felakasztottak egy hadnagyot, nem jut eszembe a neve, mert elárulta a Dóboókat a törököknek!

V: - Olvastad az Egri csillagokat? Nagyon örülök neki. A könyvekben, a filmekben is találhatunk példát arra, mi a bűncselekmény!- Halállal a legnagyobb, legsúlyosabb bűncselekményekért büntetik az embereket. És arra találtatok-e példát könyvekben, hogy valaki jót tett, sőt, hős volt?

22-es: - Hát az Egri csillagokban sokat is: Bornemissza, vagy Dobó, meg minden katona.

10-es: - Miről szól ez az "Egri csillagok"?

V: - Ki olvasta még ezt a könyvet?

/senki/

V: - Tudjátok mit; elolvassátok mindannyian, és akkor beszélgetünk róla! Ha mindenki elolvasta, szóljatok!

/lelkesen beleegyeznek/

V: - ~~Mert~~ befejezzük a beszélgetést, egy hét múlva találkozunk!"

- A foglalkozás végén még nem akartak elmenni, kérdezgetnek, és örül-

tek a legközelebbi találkozásnak.

/A 6-os és a 10-es párbeszéde:

6-os: - Elég jó volt az egész!

10-es: - Igen, olyan érdekes, jó hogy megint lesz!"

Ezt a dialógust azért érdemes feljegyezni, mert közvetlenül kifejezésre jutott benne a csoportos beszélgetés megismétlésének vágya, a tetszés, érdeklődés, és az érzelmi mobilizáltság./

- /A másik négy tanuló a következő foglalkozáson mondta el "törénétét"/

A csoportterápiás foglalkozás elemzése-értékelése:

1. Az élettörténetekben minden tanuló a számára legfájdalmasabb emlékeit, eseményeket mondta el.

Ha ezt összevetjük Jersild A. /1931/ kísérleti eredményével /diákok a kellemes élmények 45 %-ra, a kellemetlen élmények 31 %-ra emlékeztek vissza/, látjuk, hogy a valamilyen szempontból rendezetlen életű, következményesen "nehezen nevelhető" gyermekek emlékei között alig találunk kellemeset, az érzelmi színezetű emlékek közül azok merülnek fel főként, amelyek kinosak, fájdalmasak, sértőek, stb. Nyilvánvalóan azért, mert az ilyen jellegű események vannak túlsúlyban a tanulók életében. /az események elmondását - bármennyi is volt bennük a kifejezésbeli nehézség, vagy esetleg logikátlanság - szó szerinti idézésben irtuk le, mert a fogalmazás módja is jellemzi a tanulókat/.

2. Az események sajátos egymás mellé rendelése, összefűzése a tanuló érzelmi-gondolati állásfoglalását is tükrözi saját életével kapcsolatban. /A jegyzőkönyvben összehasonlítható a saját elmondás és az objektív életelőzmények. Vádjait, belátását, helyeslését, felelősségvállalását - vagy áthárítását egyaránt tükrözik ezek az

"önvallomások".

Ezek a személyiségképbe szerkezetileg pontosan beilleszthetők: A 6-os számú tanuló pl. "élettörténetének" dokumentálásával is kifejezte nagyfokú oppozícióját, bosszuvágyát a családja által közvetített társadalmi szabályok negálását - és itt a hangsúly azon van, hogy ezeket a normákat az őt érzelmileg ki nem elégítő, számára biztonságot nem nyújtó család közvetítette.

A 22-es számú tanuló esetében is ez történt: elítéli mostohaanyját, de apját védeni törekszik. Történetének elmesélése kifejezi személyiségének domináns tendenciáját: meg akar kapaszkodni valakiben, az igazság, a valóság hamis értékelése árán is. /Ez a jegyzőkönyv nem tartalmazza a 20-as sz. tanuló "önéletrajzát", de ebben a vonatkozásban érdemes ennek egy részletét megemlíteni:

"... anyám pedig meghalt, de én még akkor kicsi voltam." - itt sem fed fel anyjával kapcsolatos titkát; még az anya végleges eltűnését - halálát - is inkább vállalja, mint a valóságot. Ennek oka lehet az is, hogy a korábbi igen sok megszégyenítés után újabb szégyen elviselésére nem vállalkozik./

3. Igen érdekesen alakult a további beszélgetés: önmagát kínálta a téma: egyes erkölcsi fogalmak tisztázása, elhatárolása egymástól. Elsősorban abból a szempontból, hogy milyen lényeges különbségek vannak egyes cselekvések erkölcsi tartalma és következményei között. /Az erkölcsi ítéletek vizsgálati eredményeire utalunk, ahol ezt a tényt, mint nevelési követelményt említettük./

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a terápiás csoportba tartozó tanulók viszonylag könnyen rávezethetők a fogalmak helyes értelmezésére. De talán még pozitívabban értékelhető az a tény, hogy nem pusztán kognitív belátással történt az elsajátítási folyamat, hanem ér-

zelmi átéléssel, és nem a V. közölte a helyes "megoldást", hanem vita során maguk a tanulók állapodtak meg.

- A vitatkozó, vélemény-nyilvánítási kedvet sikerrel motiválta a V. néhány megjegyzése /"ez olyan csoport, ahol mindenkit meghallgatunk"/, és a 6-os számú tanuló nyílt opposíciója is. -

4. A csoportdinamika hatása már az első foglalkozáson pozitívan érvényesült: kiemelkedő eredménye ennek a beszélgetésnek az a tény, hogy a/ a 6-os számú tanuló fokozatosan feladta támadó opposíciós "állítá-sait". Kezdetben ő volt az, aki megjegyzéseivel mindenkit provokálni igyekezett, viszont később ugyancsak ő határozottan eldöntötte, hogy bosszúból sem helyes "rosszat" cselekedni. /tehát ami helytelen, rossz, azt nem menti fel annak indítéka sem!/
b/ Oldódott a 19-es és a 20-as számú tanulók zavara, közlési gátlása. A 20-as tanuló igen pozitív véleményeivel egyik legeredményesebb "előrevivő" volt a beszélgetésnek.

c/ A 15-ös tanuló népszerűtlenségének oka világossá vált: nem képes betartani az együttélés szabályait, s nehezen viseli el^{ha} valaki ezek teljesítésére kényszeríti.

d/ A 22-es tanuló okosan és éretten fogta fel a problémákat - igen alkalmas a csoport-vélemény formálására.

e/ A 11-es serdülő általában robbanékony karakterének megfelelően reagált a beszélgetés során, de pozitívaként értékeljük, hogy nem ragaszkodott téves nézeteihez, elképzeléseihez.

Az első beszélgetés kiemelkedő eredményei: a tanulók aktivitása egymással szembeni méltányosság kialakulása /amelynek következtében meghallgatták egymást/

a tanulók maguk találtak rá a problémák helyes megoldá-sára.

Tapasztalatok, tanulságak: megfelelőnek bizonyult a beszélgetés

a/ vezetése: a csoportvezetőnek csak akkor szabad beavatkoznia a vitába, amikor személyeskedés veszélye áll fenn, ill. ha a tanulók eltérnek a témától, valamint segítő összegező kérdésekkel, ill. megállapításokkal.

Az első beszélgetés során a V. még az összegezésben elég aktívan részt vett, ezt fokozatosan csökkenteni kell, átadva ezt a funkciót is a tanulóknak.

b/ a megtervezett témákban bizonyos korrekciót kell végrehajtani. Az első beszélgetés során csak három tanuló beszélt magáról, több ilyen jellegű "önvallomást" nem lehetett ide sűriteni, mert a résztvevők tolerancia-hatását így is majdnem túlléptük - látszott a mimikájukból, és nyugtalan mozgólódásukból is.

Az 1. foglalkozást tehát hasonló megbeszélésnek kellett követnie, hasonlóképpen bizonyos problémák megtárgyalásával. Így viszont a 3. 4. foglalkozás témáján változtatni kellett egy kissé: konkretizáltuk a feladatot. Az első foglalkozáson történt megállapodás értelmében a tanulók elolvasták az "Egri csillagok" c. könyvet, erről beszélgettünk.

Az 5. és 6. foglalkozás témája lényegében megmaradt, a VI. kérdés-csoportban felvetett problémák megoldására törekedtünk. /Azért választottuk ezt a témakört, mert a kérdőív többi kérdését már az előzőekben érintettük, mert ez alkalmat nyújtott a többi problémára történő utalásra is./

A 7. és 8. csoportbeszélgetés témája változatlan. A továbbiakban az egyes csoportfoglalkozások eredményeit és tapasztalatait ismertetjük, a jegyzőkönyvekből kiemelt idézetek alapján. /az első két

beszélgetés eredményeinek ismertetését befejezettnek tekintjük,

mivel a 2. foglalkozás teljes egészében az 1. mintájára zajlott le: s ekkor a diákvezető funkciója, szerepe került megvitatásra./

A 3. és 4. beszélgetés igen érdekes, és értékes tapasztalatokkal zárult: az "Egri csillagok" c. könyvről beszélgettünk, és a bátorságról rendkívül heves vita alakult ki.

Idézetek a 3. és 4. számú jegyzőkönyvből:

"6-os: - Tk. mindenki bátor, aki olyasmit csinál, amit mások nem mernek.

22-es: - A bűnözők is olyat csinálnak, amit más emberek nem mernek.
/gondolkodik/ - Igaz, azért ők is bátrak!

11-es: - Az öngyilkosság is bátorság. Nagy bátorság kell ahhoz, hogy valaki megölje magát!

/ez az a fiú, aki időnként suicidiumos kísérletet tett már, és gondolatával szinte állandóan foglalkozik!/
/mindannyian hallgatunk/

V: - Egyetért mindenki abban, hogy lopni, rabolni, embert ölni, vagy éppen sajátmagunkat megölni, bátor tett?

/csend/

V: /a 22-eshez/- Miért mondtad úgy, hogy: Igaz, azért ők is bátrak?
Valami mást is gondoltál?

22-es: - Igen, először azt gondoltam, hogy a bátorság pl. az, hogy megmenteni valakit, meg ilyesmi. De aztán meggondoltam jobban, hogy mind a kettő az életével játszik és akkor már nincs különbség.

20-as: /Már közben is jelentkezett/: - Nem, a bátorság nem azt jelenti, hogy olyat csinál valaki, amit más nem mer. Mert akkor tényleg csinálhat rosszat is. És a rosszság-elkövetés

nem jelent bátorságot.

10-es: /kétszer is közbeszólt már/: Bátorság az is, de más a vége.

V: - De okosat mondtál! Mondd csak mégegyszer!

10-es: Ugy értem, hogy más lesz belőle, szóval nem mindegy, hogy valakit megölök, mert én bátor vagyok, vagy megmentek egy csatában.

15: Mindegyikhez bátornak kell lenni! Meg ügyesnek is!

19: /közbekiabál/: Olyan hülye vagy, hogy még! Valaki azért öl, mer ő rossz, és gonosz, akkor nem is bátor, hanem dühös. És akkor már nem is gondolja meg.

/Most már mindenki kiabál, egymás szavába vágnak/.

20-as: - Igen, azért bátor, mert gondolja, hogy ebből baj lehet, és mégis megcsinálja!

22-es: - A csatában azért bátor, hogy kitüntetést kapjon!

15-ös: - Majd kap kitüntetést, ha lop, a rendőröktől. /Nevetnek/.

V: - Azt gondoljátok meg, hogy milyen különbség van egy bűncselekmény és egy hőstett között!

/hallgatnak/

22-es: Ha valaki pl. lop, abból neki haszna van. De ha pl. bemegy egy égő házba, és kihoz egy gyereket, akkor nem kap érte pénzt, és mégis megcsinálja.

V: - És ha mondjuk kitüntetést kap azért, mert megmentett egy gyereket? Akkor már nincs különbség a két cselekvés között?

20-as: - De igen, van, mert az egyiket gonoszszágból csinálta, a másikat jószágból!

V: - Nagyon okosan mondtad! Attól függ, milyen oka, indítéka van a tettnek!

6-os: - Dehát azért az is bátorság, hogy mi betörtünk a lakásba!

10-es: - Miért törtetek be?

6-os: - Már mondtam egyszer: dühíteni akartam apukámékat!

20-as: - Hát ha dühíteni akartad, az nem volt jó ok, és akkor nem is voltál bátor.

22-es: - Miért, odaálltál valaki elé, hogy igen, én törtem össze minden butort?

6-os: - Nem, nem vagyok dili.

V: - Féltél, amikor betörtetek valahová?

6-os: - Nem féltem, csak aztán egy-két napig, hogy rájöttek, de aztán megint nem.

10-es: - Akkor se bátorság volt, hanem olyan vagány dolog, de csak bajt akartatok csinálni. A vége nem volt jó.

22-es: - Igen, ha valami jó lesz belőle, akkor bátorság. Ha jóságból csináljuk, és jó lesz belőle.

V: - Nagyszerű! Mondjatok olyan esetet, amikor valaki jóságból volt bátor és jó lett belőle!

6-os: - Egyszer Juli néni elzavart egy kutyát, mert harapós volt, és megtámadott engem. És az bátorság volt, mert nekem nem lett bajom, de a Juli nénit meg is harapta.

V: - Bizony, ez bátorság volt, Juli nénitől bátor cselekedet.

10-es: - Bátrak azok is, akik ilyen hősök, hogy kinozzák őket, és mégse mondják el, amit tudnak.

V: - Jó, ez igen nagy bátorság!

És akkor is bátorság ez, ha pl. meghalnak, és az ellenségeik győznek? Mert akkor az eredmény nem lett jó!

/sokáig hallgatnak/

22-es: - Akkor is bátorság, mert egyszer akkor is lesz belőle valami jó."

Az idézett részletek világosan mutatják, hogy a "nehezen nevelhető" serdülők az erkölcsi fogalmakat egészen másképpen értelmezik, mint a "normálisak." Ezt az ítélkezés-beli beállítódást az eddigi élet-ut gyakorlata támasztja alá, ugyanakkor az eddigi cselekvések követ-^{ke}zményei is ennek a szemléletbeli torzulásnak. A bátorság fogalmát eléggé nehéz volt elkülöníteni a bűnöző "bátorságtól", főként azért, mert nehezen ismerték fel a cselekvések indítékainak fontosságát. Véleményünk szerint ebben a vonatkozásban nem értünk el olyan jó eredményt, mint korábban a "helytelen" és a "bűncselekmény" fogalmi tisztázásában - igaz, hogy nem is lehet 2 1/2 - 3 órás időtartamu beszélgetésben pótolni mindazt, ami az erkölcsi érzelmek, ítéletek, és meggyőződés területén hiányos.

Feltűnő volt a 15-ös éretlensége: infantilis bohóckodással akarta felhívni a figyelmet magára. A többi tanuló helyes reagálásán mult a beszélgetés több-kevesebb eredménye, sikere.

A 7. és 8. foglalkozás témája: a szerelem.

Igen nehézkesen, gátlásosan indult a beszélgetés, jelentős visszahúzó erő volt a 15-ös éretlensége és a 6-os cinizmusa. A többieket kifejezetten zavarták ezek a megjegyzések.

"15-ös: - A lányok földi boszorkányok.

6-os: - Kit érdekelnek a lányok, azok a hülyék!"

Idézetek a jegyzőkönyvből:

"V: - Ha kikerültök az intézetből, majd feleségül vesztek valakit.

Milyen lányt szeretnétek feleségnek?

15-ös: Alacsonyat /nevetgél/

22-es: - Ne bohóckodj már folyton!

En olyat szeretnék, akivel mindenről lehet beszélni. És nem veszekedik senkivel. Még mindig főz ebédet /- mostoha-

anya soha nem főzött a fiunak!//

20-as: - Én azt gondolom, hogy legyen egy kicsit szép, de nem az a fontos, hanem a kedvesség.

10-es: - Én sokáig nem fogok megnősülni, mert lakást akarok venni. De aztán még azt is akarom, hogy hűséges legyen, szóval, hogy ne menjen el mással.

V: - És mit fogsz tenni ezért, hogy hűséges legyen?

10-es: - Hát azt nem tudom.

22-es: - Én jó leszek hozzá, és akkor szeretni fog, és nem megy el mással. Én is azért mentem el a mutatványosokkal és szerintem azért megy el, mert nem szeretik otthon.

6-os: - Igaz, rossz, ha verekednek otthon. De az is rossz, hogy nem szólnak semmit.

11-es: - Én szerintem ha egy lányt szeretek, nem baj, ha nincs pénze.

V: - És akkor neked sincs?

11-es: - Akkor dolgozunk, és majd lesz!

20-as: - Ne dolgozzon! Maradjon otthon.

22-es: - Azt nem lehet, mindenkinek kell egy munka."

Az idézetek is mutatják: a serdülők szerelemről, házasságról alkotott elképzeléseit milyen nagy mértékben befolyásolják az idősebb nemzedéktől átvett nézetek és tapasztalatok.

Feltűnő, mennyire nem tudnak beszélni sem a témáról: nevetgélnek, v. fölényeskednek. ill. konformista igényeik felsorakoztatásával kimerül a téma megbeszélése. Különösen figyelemre-méltó ez a tény az előző foglalkozások igen aktív, heves, érdekes és dinamikus megbeszélésével történő összehasonlításban! Sajnálkozva kell megállapítanunk, hogy a témáról mélyebben és igazán lényegeset kevésbé

bemélhettünk /házasság előtti kapcsolatok, stb./, mert számolnunk kell a nem kívánatos hatásokkal is - nem is a serdülők részéről. /Ugyanakkor viszont a tanulók ragaszkodtak a következő megbeszélésen is a témához. Ekkor az erkölcsi ítéletek vizsgálati anyagából a szexuál-erkölcsöt érintő kérdéseket tárgyaltuk meg.

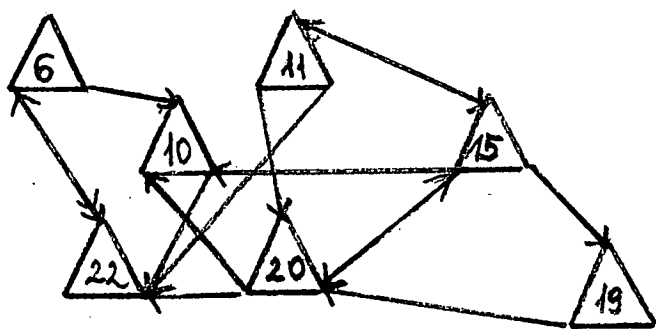
Utólagos véleményünk az, hogy ezt kellett volna a 7. foglalkozáson elkezdni - a téma mélyrehatóbb tárgyalását tette volna lehetővé - ez is a csoportterápiás kísérlet tanulságai közé tartozik./

A terápiás csoporttal a foglalkozások 2. hónapjának végén újabb interperszonális kapcsolat-vizsgálatot végeztünk. Ennek több irányú célja volt:

1. érdekes lehet az egymás közötti viszonyok alakulása ilyen zárt, speciális céllal létrehozott csoportokban.
2. Még érdekesebbek azok az indítékok, amelyek e viszonyokat létrehozták.
3. E felmérésen keresztül a személyiség erkölcsi fejlődésének egyes mutatói is lemérhetők. /erkölcsi érzelmek: megbecsülés, együttérzés, stb./

Ugyanazokat a kérdéseket tettük fel, amelyeket a terápiás foglalkozások elkezdésekor is.

Csoportkohéziós térkép:

— pozitív választások

< pozitív kölcsönös választások

- elutasítások

< kölcsönös elutasítások

Elutasított tanuló lett a 6-os, és a 15-ös, noha a 15-ös pozitív választásokat is kapott. Igen jó, baráti kapcsolatok alakultak ki a 20-as, 22-es, 10-es, 11-es között, kevésbé elismert és szeretett a 19-es tanuló.

Igen érdekesek az indokok:

A 6-os tanuló válaszaiban ezuttal egyetlen alkalommal sem fordul elő lekicsinylés, a többiek lekezelése.

Indítékai differenciáltabbak, főként a megbecsülés jellemzi:

1. kérdés: "Tanulásban nem választok senkit, de /10-es/ és /22-es/ jó fejek. Okosak.
2. 3. kérdés: - /22-est/, mer jól lehet vele beszélgetni. sokat tanulok tőle /!/
tanulok tőle /!/
4. 5. kérdés: - "Nem akarok menni senkivel, de ha mégis úgy jönne, /10-el, 22-sel/, mert meg lehet beszélni velük mindent."

Nem adta fel ugyan minden korábbi elképzelését, de igen nagy a különbség az első felmérés eredményéhez viszonyítva. Ha nem is lett pozitív, elismert tagja a csoportnak, személyiségében eléggé nagy változások történtek, főként az erkölcsi érzelmek terén.

A 10-es tanuló igen intenzív pozitív kapcsolatba került a csoport tagjaival. Választásainak motivumai:

"Mert megértjük egymást."

"rendes srác, jól lehet vele beszélgetni."

"Jó tanácsot tud adni. /22-es./"

Válaszaiban a valahová-tartozás, a barátság érzése tárul fel.

A 11-es tanuló pozitívan fejlődött: indulatossága a terápiás foglalkozások folyamán egyre nagyobb mértékben csökkent. Suicidiumos gondolatai nem tűnnek el teljesen, de feszültségei oldódtak.

Indítékai:

" olyan jó velük beszélgetni, mert mindig adnak tanácsot /22-es, 20-as/"

Igen szimpatikus a 15-ös tanuló választásával kapcsolatos magyarázata /hálótársul választja/:

"szegény, olyan buta, mindig nevet, de nem rossz."

- együttérzése, és a látszattal szemben történő, objektív értékelése igen jelentős fejlődés!

A 15-ös így summázza indokait:

"mindenki rendes itt"

19-es:

"jól lehet vele /20-assal/ beszélgetni, és rendes. Segít is, ha kell."

-értékelésében mások segítőkézsége kap rangot.

20-as: 1. kérdésre adott válaszait indokolja a következőképpen:

"innen mindenkit választanék mindenre, csak a /6-ost/ nem, mert az mindig veszekedést csinál. De a többiek nagyon rendesek."

22-es: "Ezek a gyerekek rendesek. Megértik, ha az embernek baja van."

Csak a /6-ost/ nem szeretem, mindig kötekedik."

Az 5. kérdésre adott válasza figyelemre-méltó:

"Nem szeretném, ha megtudnák, hogy javító-nevelőbe' voltam, de ha bajom lenne, biztosan megkeresném /10-est/, mert segítene, és megkérném, ne mondja senkinek, honnan ismer."

A barátság már erősebb, mint a szégyenérzet, de még nem elég ahhoz, hogy nyíltan is vállalja az intézetben létrejött kapcsolatot.

Röviden összegezve a csoportterápiás kísérlet tapasztalatait, megállapíthatjuk:

1. ahhoz, hogy a "nehezen nevelhető" tanulók személyiségét a kívánt mértékben korrigáljuk. hosszú és folyamatos, előre megtervezett, és meghatározott cél irányába tartó terápiás eljárásra van

szükség. Előzetesen sokoldalú személyiségvizsgálatot kell folytatni, de maga a csoportszituáció is igen sok lehetőséget ad a személyiség alapos megismerésére /pl. a 15-ös sz. tanulónál fény derült népszerűtlensége okára./

A korrekciónak igen hatékony formája a csoportterápiás eljárás.

2. Ezt a kísérletet a továbbiakban bizonyos csoportos tevékenységi formákra is ki kell terjeszteni, amely formák megválasztása még további kísérleti feladat.

3. A "nehezen nevelhető" serdülők csoportterápiás kísérlete egyes részcélokat viszonylag rövid idő alatt elért: erkölcsi érzelmek kialakítása, fejlesztése, erkölcsi fogalmak kiépítése, erkölcsi ítéletek fejlesztése terén - amely fejlődési sajátosságok természetesen a személyiség egészét kedvezően befolyásolják.

4. Vitathatatlan eredménynek kell tekintenünk azt a tényt, hogy a terápiás csoport tagjai az együttes élmények hatására - talán életükben először - érezték, hogy valóban nincsenek egyedül, sorsuk legalább is egy pár ember számára fontos, további életük ezek számára nem közömbös.

Minthogy a kísérlet időtartama viszonylag rövid volt, egyéb tanulságokat, tapasztalatokat egyelőre nem tudunk megállapítani, de ugy véljük, a "nehezen nevelhető" tanulók eredményes speciális nevelése érdekében e néhány gondolatot is érdemes volt elmondani.

4. AZ EGYÉNI ESETELEMZÉSEK TANULSÁGAI ÉS NEVELÉSI FELADATOK

Az esetelemzések tanulságainak összegezését megelőzően az elemzés szempontjairól kell szólnunk.

A jegyzőkönyvek a következő egységekre tagolódnak:

a/ 6-10 éveseknél:

Panasz

Anamnézis

Személyiségstátus

A személyiségfejlődés okai

Nevelési tanácsok

b/ serdülőknél: Életelőzmény

Jelenleg /az intézeti nevelőtanár véleményét
tartalmazza/

Személyiségstátus

A személyiségfejlődés okai

Nevelési tanácsok

A szakirodalomban az esetleírásokban nincsenek egységesen elfogadott terminus technikusok. Használatosak pl. a "patomechanizmus", a "pszichés státus" kifejezések, előbbi a tünetek létrejöttének belső, a személyiségben kialakult útját, a utóbbi pedig kifejezetten a pszichés állapotot jelenti.

Elvi szempontból nem értünk egyet teljes egészében ezeknek a kifejezéseknek a használatával, ui. a "mechanizmus" szó kizárja a személyiségdinamikát, a "pszichés státus" kifejezés pedig a személyiség indokolatlan részekre bontását sugallja. Ezért véltük megfelelőbbnek a "személyiségfejlődés okai" és a "személyiségstátus" kifejezések használatát.

A korcsoportonkénti eltéréseket az indokolja, hogy az intézetben élő serdülőknél nem lehetett anamnézist felvenni /hiszen a szülők távol vannak/; a személyi anyag az intézetbe-kerülés előtti előzményeket tartalmazza. A serdülők zöménél a pedagógus tájékoztatása szerint pillanatnyilag nem merült fel panasz, a kisiskolás-korú gyer-

mekek szülei, vagy pedagógusai viszont kialakult tünetek jelentkezésekor kérnek nevelési tanácsot.

Egyéb vonatkozásban egyezik a két korcsoport esetanyagának jegyzőkönyvvezetése.

A 6-10 éves tanulók esetanyagának válogatásában az a cél vezetett, hogy a rendelkezésünkre álló, vizsgált esetek közül azok kapjanak helyet a dolgozatban, amelyek elemzése a dolgozat egyik célját - a "nehezen nevelhetőség" tüneteinek és az erkölcsi fejlődés zavarai közötti kapcsolat feltárását - szolgálják.

A zárt intézetben élő serdülők esetanyagában történt válogatásnak elsősorban elvi, gyakorlati oka van: Az intézetben jelenleg elég kevés tanulócsoport működik. Ezek közül az erkölcsi ítéletek és az interperszonális kapcsolatok vizsgálata céljából négyet rendelkezésünkre bocsátott az intézet vezetősége. Ez a négy csoport az erkölcsi ítéletek vizsgálatának időpontjában 46, a szociometriai felmérés időszakában 44 tanulóból állt. Az egyéni vizsgálatok idején /ez négyhónapos időszak/ a 4 csoportban összesen 58 tanuló volt. Ezeknek személyiségvizsgálatát elvégeztük, de az interperszonális kapcsolatok, és az erkölcsi ítéletek vizsgálata csak 44 tanulónál történt meg, tehát 44 esetben beszélhetünk komplex személyiségvizsgálatról. A dolgozatban leírásra kerülő 32 eset kiszűrését a következő szempontok vezették: Heterogén legyen az esetanyag minden tekintetben: a családi milió: szociális helyzet, a szülők életmódja, a család létszáma, az állami gondozásba vétel időpontja és körülményei, a gyermek előzetes életútja, az intézeti magatartás-viselkedés, a tanár megítélése, véleménye a gyermekről, életkor, tünetek, a társakhoz való viszonyulás, tanulási teljesítmények, erkölcsi fejlettsége stb. /Ugyanakkor a dolgozat terjedelmének figyelembevétele is határt szá-

bott az esetanyag számának meghatározásában./

Igy tehát a két korcsoportból összesen 40 eset elemzésére kerül sor. A feldolgozott esetekben különböző szempontokból nézve több hasonlósá-
van. Ezek alapján - a dolgozat célkitűzéseit figyelembevéve - megpró-
bálunk a "nehezen nevelhetőség" jelenségkörén belül olyan típusokat
elkülöníteni, amelyeknek tanulságait speciális zárt intézeti nevelés-
ben lehet hasznosítani.

Ez a cél kizárja, ill. fölöslegessé teszi a szakirodalomban már is-
mert típus-felosztást, csoportelosztást, /tünetek és kiváltó okok
szerinti csoportosítás /György Julia 1970. Gegesi Kis Pál/1965/
- megismétlése nem jelentene újabb eredményeket./ Uj, speciális szem-
pontok merültek fel tehát:

1./ található-e összefüggés a környezeti ártalmak speciális
formája, és a tünetek egy bizonyos köre között? /Van-e olyan
speciális környezeti ártalom amely minden esetben, vagy legalább-
is az esetek tulnyomó többségében azonos jellegű tünetet hoz lét-
re?/

2./ A jellemző sajátosságok alapján milyen jellegű, és módszerű
speciális "korrigáló"nevelés a legcélravezetőbb:

1. Az első kérdésre nézve megállapíthatjuk:

A nagyon korai életszakaszban bekövetkezett érzelmi elhagyás,
érzelmi leválasztás az anyáról, minden esetben a legsúlyosabb tünet-
komplexumot hozta létre: neurotikus, agresszív-oppozíciós, adaptáció-
ra képtelen, interperszonális kapcsolatteremtő képességében erőtlően
retardált személyiséget és - nem utolsó sorban -az értelmi fogyaté-
kosság látszatát keltő megnyilvánulásokat eredményez. Ilyen esetek:
8, 21. 27.29,31.32.

Főként ez utóbbi tünet jelentőségét emeljük ki:a legsúlyosabb

környezeti ártalom, ami csak érheti a gyermeket az, ha soha senki nem szerette. Ez rendkívüli mértékű személyiségtorzulást eredményez, és szükségképpen a személyiség teljes egészét érinti.

A többi környezeti károsító tényező és más tünetek között nem találunk korelációt - legalábbis nem olyat, amelyet még nem irt le a szakirodalom. /Az agresszivitás, szorongás oka, pl. már feltárt - ezeket csak megerősíteni tudjuk./

2. A második kérdésre a válasz voltaképpen az első pontban leírtakból adódik.

a/ Megállapítható, hogy a korai, teljes érzelmi elhagyatottság-ból eredő összes tünet korrigálása igen intenzív pótló-kapcsolat-kiépítéssel érhető el. Ezekben az esetekben, amikor az első intim interperszonális kapcsolat létrejötte akadályba ütközött, a leggyorsabban be kell állítani egy olyan felnőttet, aki a gyermeket annak minden tüneteivel együtt vállalja, szereti, a aki kisgyermeki fokán tudja elfogadni a serdülő kötődési képességét.

b/ A többi esetben mindegyik tanulónak része volt már legalább egy - valamennyire, és valamilyen értelemben megközelítően kielégítő - érzelmi kapcsolatban, amelynek pozitív nyomai is megmaradtak a személyiségében.

Ezekben az esetekben feltáró-tudatosító terápiás eljárásokkal a saját élethelyzet, életvitel veszélyességének, helytelenségének ^{kogni-} legu- tív elfogadtatása, beláttatása elsődleges cél. Ezt követi pozitív motivációs rendszer fokozatos kiépítése a tanulóknál. /Az egyes esetekben alkalmazott konkrét korrekciós eljárásokat az egyéni eseteleírások tartalmazzák./

Az esetelemzések tanulságai:

1./ A "nehezen nevelhető" tanulók két korcsoportjának vizsgálata

azt mutatja, hogy a tünetek kialakulása, állandósulása folyamat: a serdülőkorban igen súlyos magatartási és egyéb zavarokkal küzdő tanuló személyiségének rendellenes fejlődését korábbi életszakaszokban is jelezték tünetek - legfeljebb csak még nem voltak annyira súlyosak.

5. sz. eset:

"A gyermek 3 éves korától a rokonságban ide-oda hányódik, volt olyan esztendő, amikor hónaponként vándorolt... Az idegenek nehezen viselték el, mert indulatos, agresszív, kötekedő volt. Jelenleg az 5. osztályt végzi, elégséges osztályzatokkal - igazolatlan mulasztásai miatt korábban nem tudták osztályozni."

6. sz. eset:

"Eleinte otthonról lopkodott, senki nem fedezte fel /!/, aztán csavargott tanítás után nem ment haza - senki nem hiányolta - majd iskolába se járt, s amikor egy hétig is csavargott erre-arra, az osztályfőnök hivatalában felkereste az apát és beszélt vele. Véleményünk szerint még ekkor is vissza lehetett volna tartani a gyermeket, ha legalább egyszer leültek volna beszélgetni vele, de erre nem került sor."

Érdekes következtetésekre jutunk, ha a serdülő tüneteinek kialakulási folyamatát összehasonlítjuk a 6-10 évesekével. A kisiskoláskorban jelentkező fő tünetek: agresszivitás, iskolai feladatok elhanyagolása, csavargás, lopás- mindegyike jelentkezett a vizsgált serdülőknél kisiskoláskorban, ill. egy részük még korábbi élet szakokban is. Saját vizsgálataink tehát bizonyítják a szakirodalom állítását.

A feldolgozott 40 esetben egyetlen olyan sincs, amelyikből másféle következtetést lehetne tenni.

2. Általában rosszabb szociális körülmények között élő családok gyermekei kerülnek az intézetbe és óriási többségben cigány származásúak. Igen komoly társadalmi következményei annak a "hátrányos helyzetnek", amelyben ezek a gyermekek élnek!

3. Teljes egészében megoldhatatlanok az intézeti nevelésben a szexuális problémák. Nemcsak a serdülők életkori szexuális érettségéről van szó, hanem arról, hogy - éppen mert olyan sok a cigánytanuló, a lumpen rétegekből kikerült gyermek - bizonyos szexuális szokásokat már elsajátítottak, csaknem valamennyien rendelkeznek heteroszexuális tapasztalatokkal. A zárt intézetbe-kerülés pusztán ténye is megfosztja a serdülőket a szexualitás adekvát kiélésének lehetőségeitől. /Meg kell mondanunk, hogy adekvát tanácsot ezen a területen nem tudunk adni./

4. Általános tapasztalatunk, hogy a pedagógusok gyakran nem is tudnak az ún. "póttünetekről", amelyek a főtünetek kiélési lehetetlensége miatt manifesztálódnak. /neurotikus tünetek egy része./

5. A személyiségvizsgálatok "Jelenleg" és "Személyiségstátus" rovatában igen sok ellentmondás fedezhető fel. Gyakori, hogy a vezető egyértelműen problémamentesnek ítél meg egy-egy tanulót, s a személyiségvizsgálat látens agresszív oppozíciót tár fel, és igen nagy mértékű konformizmust.

Ezt a "jó viselkedést" a nevelő gyakran valóságos magatartásként, belső meggyőződésként fogadja el. Ez történt pl. a 6-os számú tanulóval, akit a tanár egyértelműen igen pozitív személyiségűnek tartott, s vizsgálatakor oppozíciós és konformista személyiség tárult fel. A konformista viselkedés elfogadása azt a veszélyt rejti magában, hogy a pedagógus nem törekszik további mélyreható személyiségformálásra, tehát a tanuló személyisége nem változik, fejlődik a ki-

vánt irányban, és mértékben.

6. Az értelmi fogyatékosnak tekintett tanulókkal szemben támasztott követelmények helyes arányát igen nehéz megtalálni. A pedagógusok általában többet kívánnak tőlük a viselkedési megnyilvánulásokat illetően, mint amennyire képesek, de egyáltalán nem támasztanak igényeket a tanulmányi teljesítmények terén. Ez az aránytalanság egyrészt igénytelené teszi a tanulót önmagával szemben, a teljesítmények terén, másrészt erősíti annak az elfogadását, hogy ő nem tud beilleszkedni semmilyen közösségbe.

b./ az intézeti nevelésnek változatos, sokféle tevékenységi területet kell biztosítani a tanulók számára. Elsősorban bizonyos feladatok önálló ellátására gondolunk, amelyek otthonszerűbbé, és oldottabbá teszik az intézeti életet, légkört.

1. sz. eset: " ... A fiú intézeti tevékenységi formáit is bővíteni kell. /a tanár/ megkérdezte, milyen különleges dolgot szeretne csinálni. Ezen a ponton a fiú jól mobilizálhatónak mutatkozott: az akvárium halakat szeretné gondozni. Ezt meg is engedték neki. Mindez lényeges változást eredményezett: oldottabb, hozzáférhetőbb lett..."

5. sz. eset:

"A korrekció már nagyon jó irányban elkezdődött azzal, hogy egy tanárnak sikerült érzelmileg mobilizálnia a fiút; a tanár kedvéért sok mindenre hajlandó, s azért is kedvező, mert több, mint fél éve kedvére való tevékenységet folytat: az intézet karbantartásában kisebb munkákat elvégez /pl. már meszelt is/, és irányítója is ennek a munkaterületnek."

7. Az adekvát korrekciós eljárásokat azokban az esetekben találják meg a pedagógusok, amikor a tanuló személyiségét sikerült sok

oldalról, alaposan, és a maga valóságában megismerniük, - ezen ismeretek birtokában hangsúlyozottan előtérbe kerül az egyéni bánásmód kérdése.

ZÁRÓKÖVETKEZTETÉSEK:

A mindennapok gyakorlata, tapasztalatai tették szükségessé a téma vizsgálatát.

Az ún. "nehezen nevelhetőség" fogalma, szakirodalmi definíciója nem kellően tisztázott, következésképpen a gyakorlatban sem az. A pedagógusok figyelmét nem kielégítően hívják fel ezek a leírások a problematikusság minden tünetére, illetve olyan - teljes mértékben hibás - szemléletet eredményeznek, amelynek következtében a problémákkal küzdő tanulókat a pedagógusok kategórikusan a gyógypedagógiái /kisebítő/ iskolába utalják. Mivel jelenleg^{ez} az iskolatípus csak a valódi debil gyermekeket fogadhatná be - az ott alkalmazott oktatási módszerek is a valódi értelmi fogyatékosok korrekciós képzésére vonatkoznak - ezért a pseudodebil, és elsősorban érzelmi - erkölcsi szempontból súlyosan sérült, s ennek következtében intellektuális teljesítőképességében is retardált gyermekek személyiség-korrekciója a gyógypedagógiai iskolákban megoldatlannak látszik. A gyógypedagógiai áttelepítésnek egyébként igen sok és pedagógiai pszichológiai szempontból súlyos konzekvenciája van a gyermek társadalmi státusát, továbbtanulását, elhelyezkedését, jövőbeni életvitelét, életutját illetően, amely konzekvenciákat sajnálatos módon az átirányítást végző szervek, pedagógusok, rendszerint figyelmen kívül hagyják.

A "nehezen nevelhetőség" kialakulása folyamat: a személyiségfejlő-

dés nem kívánatos, hibás irányban történő torzulások, stagnálások, retardációnak folyamata, amelyre korai stádiumban is felhívják a figyelmet a tünetek.

A pedagógusok ezeket a tüneteket az esetek tulnyomó többségében akkor "veszik észre", ha azok zavarják az iskolai osztály munkáját. Ilymódon rejtve maradnak pl. a neurotikus tünetek, amelyek korrekció híján igen súlyos következményeket jelentenek az egyén és a társadalom számára. A "nehezen nevelhető" tanulók személyiségének megismerésére /általában a tanulói személyiség sajátosságainak feltárására/ igen kevés módszert alkalmaznak a pedagógusok, még azok is, akik mindig "nehezen nevelhető" gyermekekkel foglalkoznak.

A "nehezen nevelhető" tanulók személyiségvizsgálata a következő tapasztalatokkal zárult:

A "nehezen nevelhetőség" igen sok tünete, megnyilvánulási formája mögött a személyiség erkölcsi arculatának nem megfelelő irányu és ütemű fejlődése is kimutatható.

Az erkölcsi fejlődésben zavart szenvedett gyermekek tüneteinek egy része az interperszonális kapcsolatokban, a társadalmi erkölcsi normák elutasításában, és saját, társadalomellenes, oppozíciós tevékenységük bizonytalan érzelmi átélésében realizálódik.

Az interperszonális kapcsolatok vizsgálata-elemzése feltárta azt a tényt, hogy a kriminalitásba sodródott "korrekciós nevelést igénylő" gyermekek csoportalkotása, közösségi érték- és normarendszere, erkölcsi ítélkezésbeli fejlettsége, az interperszonális kapcsolatteremtés motivumai jelentősen eltérnek a tüneteket nem mutató, hasonló koru gyermekekétől: annál sokkal alacsonyabb szintű.

Igen sajnálatos a vizsgálatokban feltárt tény: a pedagógusok - rendszerint nem tudnak megfelelő nevelési eljárásokhoz folyamodni - nem ismerik ezeket. "Súlyosbitja a helyzetet az, hogy a korrekciós eljárások csak az "ösztönelfojtásos" esetekre nézve kidolgozottak, ám az "érzelmi elfojtás" eseteiben hatékonyságukat veszítik, mert nem kellően adekvátak a problémákkal. A közeljövő feladata a megváltozó személyiségstrukturával és problematikával adekvát terápiás módszerek kidolgozása." /Popper Péter 1970./

Ezt a terápiás, korrekciós eljárást kíséreltük meg munkánkban kidolgozni: az ismertetésre kerülő 40 eset mindegyikét "korrekciós" nevelési tanács követi, ezen kívül csoportterápiás kísérletet végeztünk "nehezen nevelhető" serdülőkkel.

A csoportterápiás eljárás programját, módszerét, és tanulságait a III. fejezetben elemztük. Itt csak egy igen fontos megállapítást kívánunk kiemelni: a személyiség erkölcsi arculatát /erkölcsi érzelmek, fogalmak, ítéletek, meggyőződés/ igen gyors ütemben, nagy hatékonysággal lehet fejleszteni csoportszituációban. A személyiségfejlődés magában hordja az interperszonális viszonyulások, általános irányultság és a társadalmi adaptáció pozitív változását, formálódását, a teljesítmények növekedését is.

Az egyéni korrekcióra nézve az intézeti neveltek két főtipusa szerint a következőket állapíthatjuk meg:

minden olyan esetben, amikor az alapvető, első interperszonális kapcsolat sérült az egyén életében /az anya elvesztése, vagy eldobó, elhagyó magatartása/ és súlyos, minden területre kiterjedő személyiségzavar jön létre, alapvető kapcsolat pótlására kell törekedni. El kell fogadni a serdülő infantilis kötődési, kontaktustestremtési képességét, és erre az érzelmi kapcsolatra alapozva a sze-

mélyiséget pontosan olyan módon kell fejleszteni, mint ahogyan azt a kisgyermeknél is tesszük.

A másik típusba azok a "nehezen nevelhető" tanulók tartoznak, akiknek az első interperszonális kapcsolatuk többé-kevésbé elfogadható volt, érzelmi fejlődésükben későbbi életszakaszban következett be sérülés, és a személyiségfejlődésben az előbbi típusoknál kisebb mértékű zavarok mutatkoznak. /Jóllehet ezek a tanulók is produkálnak antiszociális megnyilvánulásokat, de nem állapítható meg a személyiség általános retardáltsága./

Ezekben az esetekben elsősorban a saját életét veszélyeinek tudati átgondoltatása a feladat, s ha erre rádöbbennek, akkor pozitív minták, modellek nyújtásával elkezdődhet a kívánatos életforma, életvezetés kiépítése. /Természetesen ezekben az esetekben sem nélkülözhető a felnőttel való pozitív interperszonális kapcsolat kiépítése, de ez alapvetően különbözik az előző típusban leírtakétól abban, hogy inkább baráti jellegűnek kell lennie, míg a másik esetben erősen infantilis színezetű a szülő pótlása miatt./

Ugy véljük, ezeknek a következtetéseknek, tanulságoknak a megállapításával a dolgozat főbb céljait:

- az érzelmi-erkölcsi fejlődésükben sérült "nehezen nevelhető" tanulók személyiségének sokoldalú vizsgálatát;
- a "nehezen nevelhető" tanulók speciális "korrekciós" nevelésére vonatkozó eljárások kidolgozása;
- elérte.

M E L L É K L E T E K

1. sz. melléklet

KÉRDŐÍV A "NEHEZEN NEVELHETŐSÉG" FELMÉRÉSÉHEZ

1./ Az alábbiakban felsorolást talál.

Huzza alá, amelyek Ön szerint a "nehezen nevelhetőség" körébe tartoznak!

agresszivitás

tulmozgásosság

sok beszéd

szótlanság

álmodozás

hazugságok

csavargás

lopás

közöny

látszólagos "butaság"

hisztéria

félelmek, szorongás

dadogás

arcfintorok

éjszakai ágybavizelés

"alvajárás"

fájdalmak, amelyeknek nincs szervi megbetegedési okuk

nyelési nehézségek

légzési nehézségek

láz /amelyek nem szervi eredetűek/

étvágytalanság

sok-evés

fogyás

hizás

szédülés, gyengeség

álmatlanság

aluszékonyság

görcsös rohamok

lassu gondolkodás

lemaradás a gondolkodás fejlődésében

írás megtanulásának nehézsége

olvasás " "

fáradékonyság

feledékenyság

akarat hiány

lustaság

boldogtalanság-érzés

iskola-munkahely-kerülés

megbízhatatlanság

kötelességek nem teljesítése

2./ Amelyiket ezek közül nagyon súlyosnak tartja, kétszer huzza alá!

3./ Melyiket ismeri fel legkönnyebben?

4./ a./ Melyik tüneten tud legkönnyebben segíteni?

b./ Hogyan?

5./ Mennyire érzi megbecsülve munkáját /a kívánt válaszhoz tegyen

egy + jelet!/ nagyon

megfelelően

egyáltalán nem

6./ Milyen foku elismerést tartana igazságosnak: /megfelelőhöz

+ jelet tegyen!/
a/ Legmagasabbat, ami csak létezik társadalmunkban

b/ olyat, amelyet bármelyik másik pedagógus is kap

c/ átlagosat /más foglalkozásokhoz viszonyítva/

d/ alacsonyat

2. sz. melléklet

ERKÖLCSI ÍTÉLETEK VIZSGÁLATÁNAK FELADATAI

I./ Az osztály vizsgára készül. Az egyik fiu talál a folyosón egy papírlapot, amit az egyik tanár vesztített el. A lapon a másnapi vizsgakérdések és a helyes válaszok voltak leírva.

Mi a helyes magatartás a fiu részéről?

Huzd alá a szerinted megfelelőt! Te mit csinálnál? Karikázd be a megfelelő számot!

- 1./ Megtartja a lapot magának, és nem szól senkinek.
- 2./ Figyelmezteti a tanárt, és visszaadja neki a lapot.
- 3./ Odaadja a társainak is a lapot.

II./ Írd le az általad ismert bűncselekményeket a legsúlyosabbtól a legenyhébbig, rangsorolva!

Számozd is meg őket!

III./ Egy ipari tanuló elkésett a munkahelyéről, mert elaludt. Félt a büntetéstől, ezért azt mondta, hogy azért késett, mert esőrepedés volt otthon, és az egész lakást elöntötte a víz. Igen ám, de amíg a munkahelyén dolgozott, otthon valóban csőrepedés történt, és tényleg elöntötte a víz az egész lakást.

Hazudott-e a fiu? Nem - igen /Huzd alá a megfelelő választ./

IV./ Írd le röviden, hogy szerinted miért lesz valaki bűnöző?

V./ Az egyik intézeti csoport azt a munkát kapta, hogy 10 mázsa tűzifát vágjon fel kisebb darabokra. A nevelő a csoport tagjai között egyformán osztotta fel a munkát, de az egyik fiúnak, aki jóval erősebb volt társainál, nagyobb halom fát jelölt ki felvágásra.

1. Írd le, hogy igazságos, vagy igazságtalan volt-e a nevelő!
2. Mi a helyes magatartás a fiu részéről? /Húzd alá a szerinted megfelelőt!/
 - a./ megtagadja a többletmunkát
 - b./ elvégzi a többletmunkát, mert az a nevelő utasítása.
 - c./ Szívességből elvégzi a többletmunkát, mert ő erősebb, és többet bír, mint a társai.
 - d./ Ha más megoldást jobbnak találsz, írd le!

VI./ Szerinted mi a legfontosabb az ember életében a felsoroltak közül? A fontossági sorrendet számozással jelöld!

- ... sokat utazzon
- ... nyugodt otthona legyen
- ... sok pénze legyen
- ... sikerei legyenek a szerelemben
- ... művelt és képzett legyen
- ... izgalmas kalandokban legyen része
- ... megfelelő hivatása, munkaköre legyen
- ... jó barátai legyenek

És a magad számára milyen sorrendet választanál? /Más kívánságokat is beleírhatsz!/

- 1...
- 2...
- 3...
- 4...
- 5...
- 6...

VII./ A szám bekarikázásával jelölt meg, hogy a következő két történetben melyik fiu magatartását tartod erkölcsileg elítélendőbb-

nek!

1. A munkacsoport normában dolgozott, és nagyon elmaradtak a terv teljesítésével. Az egyik fiu szabadidejében is bement a műhelybe dolgozni, de munka közben rövidzárlatot csinált, és kiégett egy 300 Ft értékű elektromos berendezés.
2. Egy másik csoportban tudták, hogy műszaki hiba esetén, amíg a javítás tart, szabadságot kapnak. Az egyik fiu futballista volt, és fontos mérkőzésre készültek. Részt akart venni a délelőtti edzésen, ezért kiégetett egy 15 Ft értékű csatlakozást. Így csak másnap lehetett folytatni a munkát, és ő részt vehetett a csapat számára fontos edzésen.

VIII./ Gábor és Klári hosszú ideje együtt jártak, el is jegyezték egymást. Egyszer azonban egy rendezvényen Gábor megismerkedett Zsuzsával és beleszeretett.

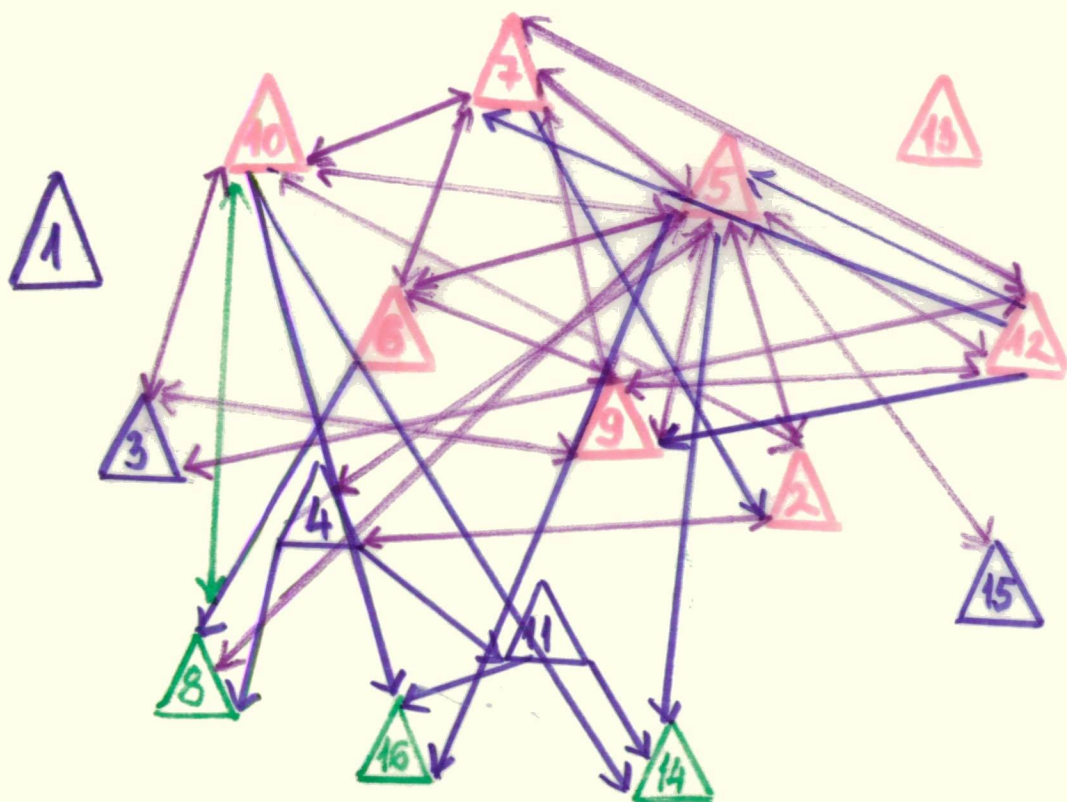
1. Mi a helyes magatartás Gábor részéről? /Húzd alá a szerinted megfelelőt, vagy, ha a felsoroltakon kívül tudsz jobb megoldást, írd le!/:
 - a./ nem szól Klárinak, hogy ne okozzon neki fájdalmat, de nem találkozik többet Zsuzsával, Klárral marad, mert elkötelezte magát.
 - b./ Mindent őszintén bevall Klárinak, szakít vele, és Zsuzsával jár.
 - c./ Mindent őszintén elmond Klárinak, és rábizza a döntést.
 - d./ Nem szól Klárinak, hogy ne okozzon fájdalmat neki, de titokban Zsuzsával is jár.
 - e./ Egyéb, jobb megoldás, mint a fentiek.
2. Mi a helyes magatartás Zsuzsa részéről?
 - a./ Titokban találkozik Gáborral.

- b./ Miután megtudta, hogy Gábornak menyasszonya van, nem hajlandó többet találkozni vele.
- c./ Arra kéri Gábort, hogy mondjon el mindent őszintén Klárinak, szakítson vele, ők pedig járjanak együtt, hiszen szerelmesek egymásba.
- d./ Egyéb, jobb megoldás, mint a fentiek.

3. sz. melléklet

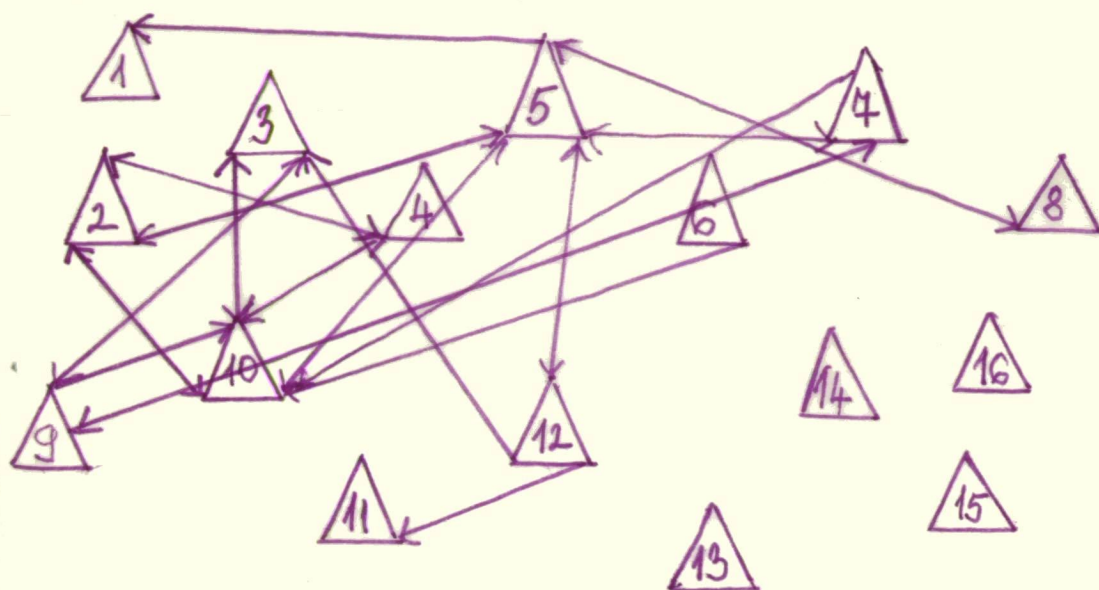
SZOCIOMETRIAI KÉRDÉSEK

1. Ha bajban vagy kihez fordulnál segítségért?
2. Ha vitatkoztok valamin, ki tud legjobban igazságot tenni?
3. Ha szomorú vagy, kinek mondod el?
4. Ha örömed van, kinek mondod el?
5. A titkodat kinek mondod el? Miért?
6. Ha csomagot kapsz kinek adsz belőle szívesen?
7. Kinek nem adsz belőle szívesen?
8. Ha kirándulni mentek, kikkel ülnél egy 4-es ülésen? Miért?
9. Ha közös feladatot kapnátok, kivel végeznéd? Miért?
10. Ha csoportvezetőt választanál, ki lenne az? Miért?
11. Ha kikerülsz az intézetből, kivel dolgoznál szívesen?
12. Ha csapatjátékot játszanátok, kiket választánál a csapatodba, ha te lennél a csapat vezetője?
13. Kik azok, akiket itt a csoportban a legtöbben szeretnek?
14. Kik azok, akiket itt a csoportban a legkevésbben szeretnek?
15. Mi akarsz lenni?

4/A számú melléklet:

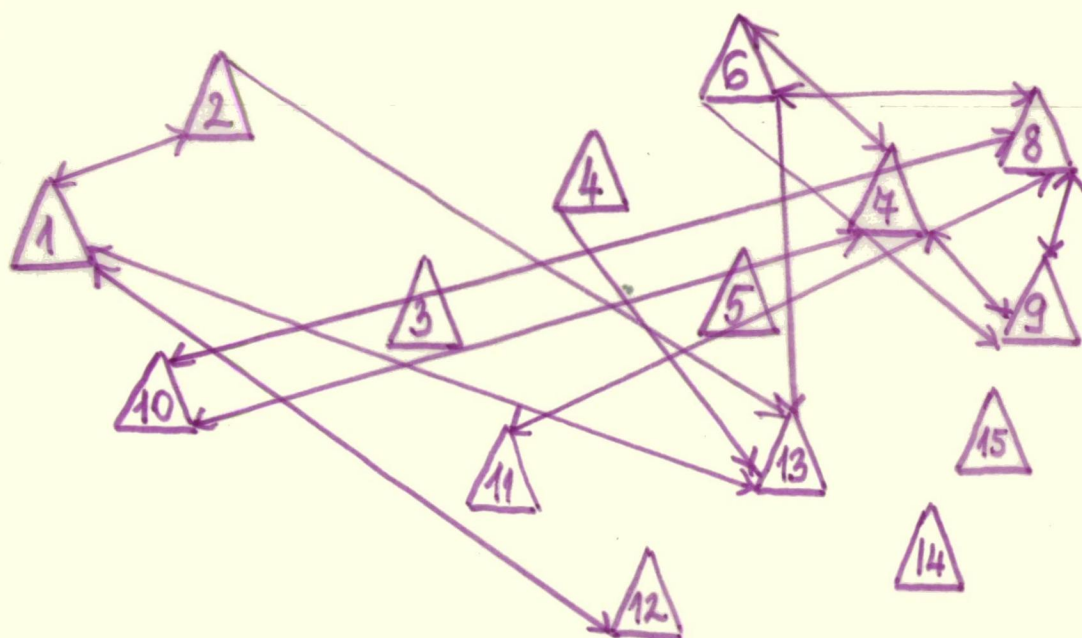
1. csoport kohéziós térképe

4/B számú melléklet:

I. csoport:

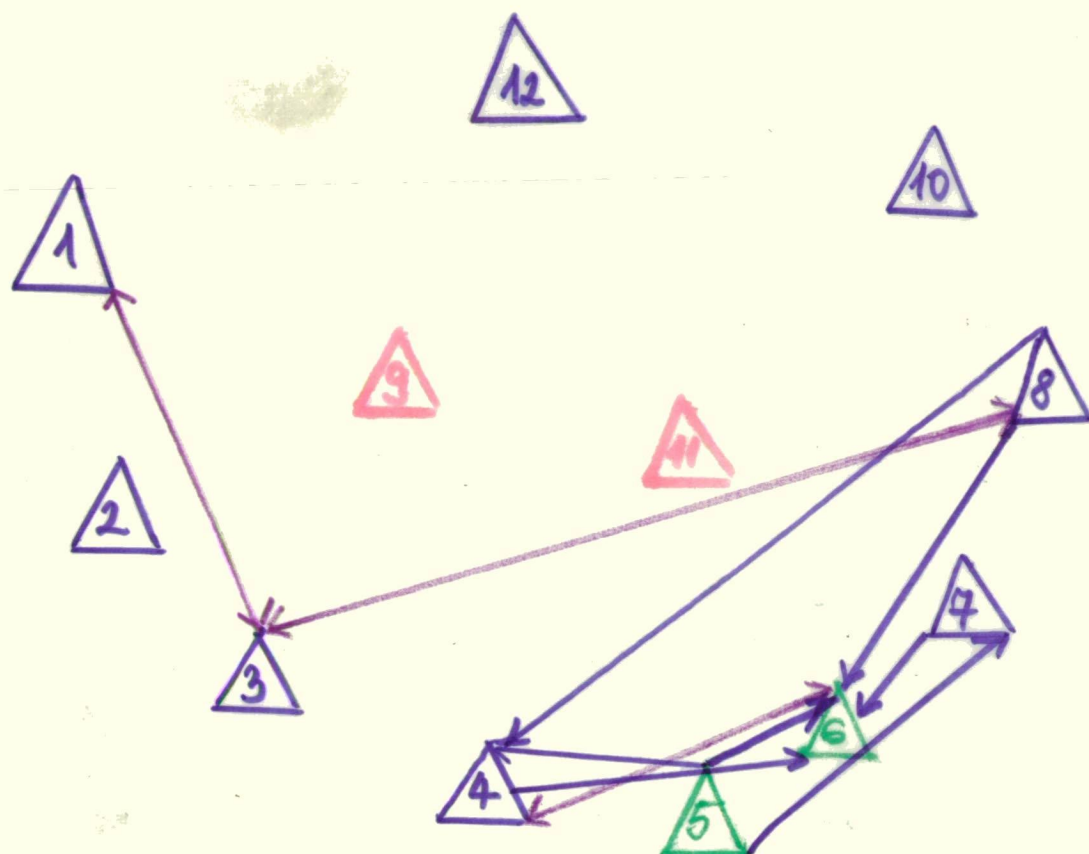
Rokonszeri és személyes bizalmi
választások

5/b számú melléklet:

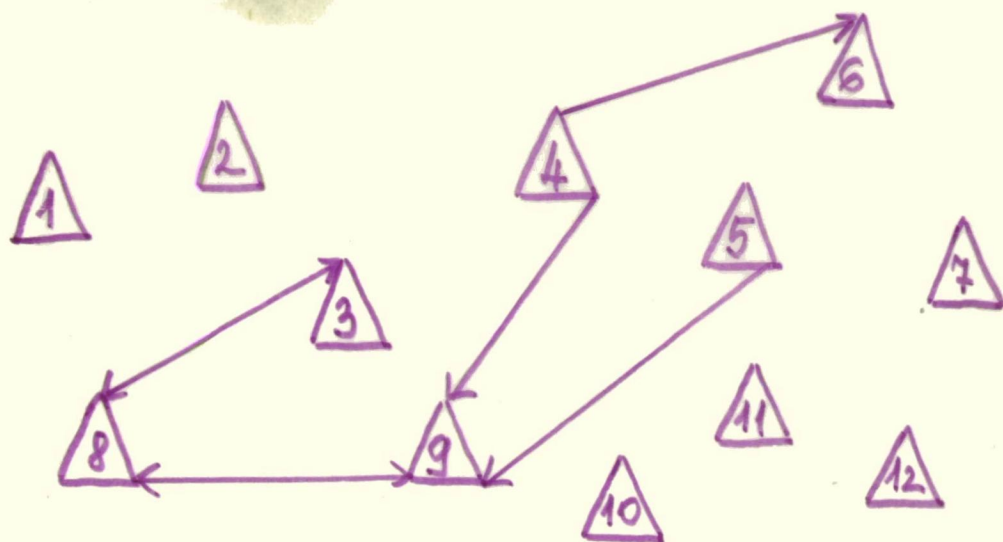
II. csoport

Rokonszeri és személyes bizalmi
választások

6/A számú melléklet:

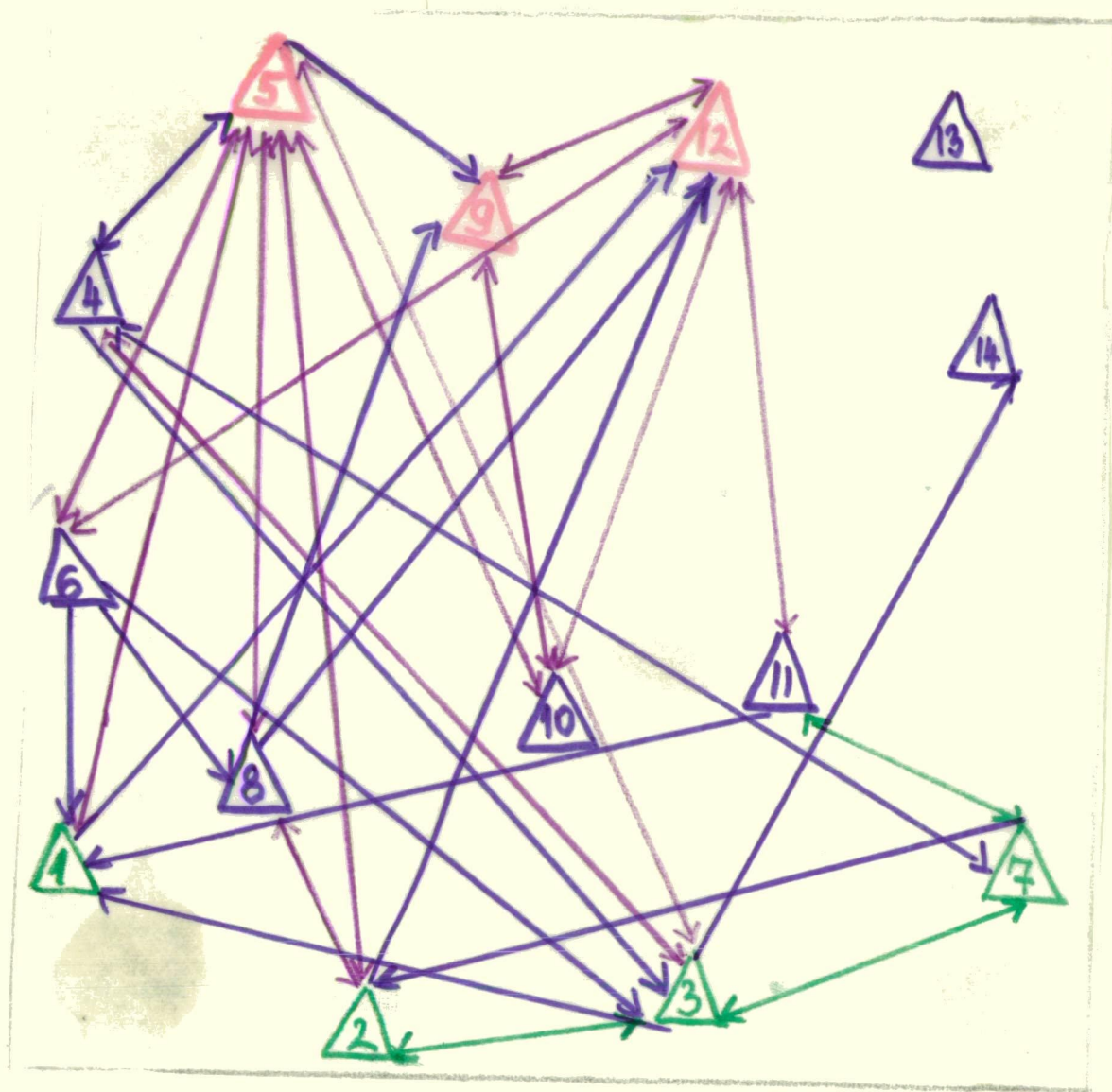
III. csoport kohéziós térképe

6/B számú melléklet:

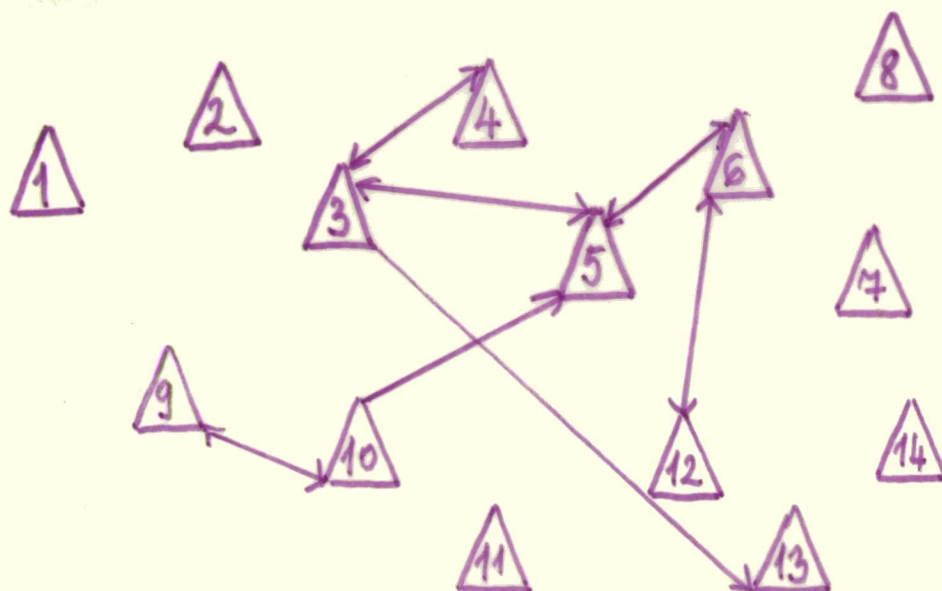
III. csoport

Rokonszenvi és személyes bizalmi
választások

7/A számú melléklet:

IV. csoport kohéziós térképe

7/b számú melléklet:

IV.cs. Rokonszenvi és személyes bizalmi választások

8. sz. melléklet

SZOCIOMETRIAI KÉRDÉSEK A CSOPORTTERÁPIA TAGJAI SZÁMÁRA

1. Ebből a csoportból kit választanál társadnak a tanulásban? Miért?
2. Kivel beszélnéd meg gondjaidat? Miért?
3. Kivel laknál szívesen egy szobában? Miért?
4. Ha kikerülsz az intézetből, kivel dolgoznál együtt szívesen?
Miért?
5. Ha kikerülsz az intézetből, ebből a csoportból kihez fordulnál,
ha bajban vagy? Miért?

BIBLIOGRÁFIA

1. Adorjáni Csaba: Pszichotikusok csoportpszichoterápiája
/Pszichológia a gyakorlatban c. sorozat; Akadémiai Kiadó
Bp. 1965. 157. p./
2. Adorjáni-Gálfi: Csoportos pszichoterápia /MTA Pszichológiai
Tanulmányok Bp. 1961. 685-703.p./
3. Andorka-Buda Béla: Egyes deviáns viselkedések okai Magyaror-
szágon /Valóság Bp., 1972/12. 55-67.p./
4. Ágoston György: Pedagógia /Tankönyvkiadó Bp. 1964.I.-II.rész/
5. Benkőné-Zsemlye Erzsébet: 4-8 éves gyermekek személyiségvizs-
sgálata /Gondenough-teszt/ /MTA Pszichológiai Tanulmányok
1964. 575-599.p./
6. Biró Viktorné: Az erkölcsi tudatosság fejlődése kisiskolás-
korban /Kandidátusi értekezés, Bp. 1972. Akadémiai Könyvtár/
7. Bailey S.K.: Egésznapos iskola a beilleszkedni nem tudó gyer-
mekeknek /A pedagógia időszerű kérdései külföldön/ /Tankönyv-
kiadó, Bp. 1971. 112-119.p./
8. Bleidick U.: Környezeti károsodás, nevelési nehézségek, tanu-
lási gátlás /A pedagógia időszerű kérdései külföldön/ /Tan-
könyvkiadó, Bp., 1971. 47-77.p./
9. Böszörményi Zoltán: Csoportpszichoterápiás tapasztalatok
pszichotikusokkal /MTA Pszichológiai Tanulmányok Bp. 1965.
Akadémiai Kiadó, 313-319.p./
10. Buda Béla /szerk/: A pszichoanalízis és modern irányzatai
/Gondolat, Bp. 1971. 465.p./
11. Buda Béla: A pszichóátriai szociológia /Szociológia, Bp., 1972/3.
351-377.p./

12. Clauss-Hiebsch: Gyermekpszichológia /Akadémiai Kiadó, Bp.,
1965. 34o. p./
13. Csirszka János: A beilleszkedés diagnosztikai vizsgálata a
TAT módosított értékelésével /MTA Pszichológiai Tanulmányok Bp., 1968. 657-675.p./
14. Dúró Lajos: A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és inter-
perszonális kapcsolatainak néhány összefüggése /Pszicho-
lógiai Szemle, Bp., 1972/29/2. 211-217.p./
15. Dúró Lajos: A személyiség és tanulmányozásának módszerei
/Pszichológiai Szemle, Bp. 1972/2. 259-264.p./
16. Dúró Lajos: A személyiség szociometriai vizsgálatának módszer-
tani problémái /Acta Universitatis... Szeged, 1969/13.
53/4/ p./
17. Dúró Lajos: A pszichológiai-pedagógiai metodológia jelentő-
sége a személyiség erkölcsi fejlődésének vizsgálatában
/MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1970. 185-197.p./
18. Dúró Lajos: Az életkori sajátosságok figyelembevételének né-
hány neveléslélektani problémája /MTA Pszichológiai Ta-
nulmányok, Bp. 1967. 351-355. p./
19. Elkán György: Intézeti szökések vizsgálata és értékelése
/MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp.1965.559-57o.p./
20. Elkán György: Gyermek-szülő közötti viszony vizsgálatának egy-
szerű módszere /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1961.
7o3-7o9.p./
21. Ferge Zsuzsa: A pedagógusok önértékelése /Valóság, Bp.,
1971/11. 21-34.p./
22. Gádorné, Donáth Blanka: A személyiségfejlesztő célzatu kiscso-
portbeszélgetés néhány dinamikai és tartalmi vonása /MTA
Pszichológiai Tanulmányok, Bp.1972.213-217.p./

23. Gálfi Béla: Munkaterápia a pszichoátriai gyakorlatban
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1964./
24. Gálfi Béla: Páros kapcsolatok nyitott pszichiátriai osztályon
/MTA Pszichológiai Tanulmányok, 1967. 555-559.p./
25. Gálfi-Adorjáni: A csoport, a csoportdinamika és a pszichotikusok csoportterápiája /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp., 1964. 565-573.p./
26. Gábor Ferenc: A pszichológiai szemlélet érvényesítése a gyermekvédelemben /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp., 1967. 255-257.p./
27. Gegesi Kis Pál: A klinikai pszichológia alapjairól
/Akadémiai Kiadó: Bp., 1966. 197.p./
28. Gegesi Kis Pál: A gyermekklinikai pszichopatológia
/Akadémiai Kiadó, Bp., 1971. 359.p./
29. Gegesi-Liebermann: Személyiségzavarok gyermekkorban
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1965. 525.p./
30. Geréb György: Az iskola pszichés klimája /Tankönyvkiadó, Bp., 1970. 90 /1/ p./
31. György Julia: Az antiszociális személyiség /Medicina, Bp. 1967. 214.p./
32. György Julia: A nehezen nevelhető gyermek /Medicina, Bp. 1970. 196.p./
33. György Julia: Az antiszociális állapotok okairól, patomechanizmusáról és struktuális sajátosságairól /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1967. 717-729.p./
34. György Julia: Az antiszociális személyiség reedukálásának utjai-különös tekintettel a fiatalokorra/MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp., 1972. 271-278. p./

35. György Julia: Adalékok a gyermekkori szökés-csavargás szindrómájához /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp., 1965.63-71.p./
36. Harsányi István: Az iskolai nevelés pszichológus szemmel /Tankönyvkiadó, Bp. 1972. 200. p./
37. Harsányi István: A tanulók megismerése /Pszichológia-nevelőknek/ /Tankönyvkiadó, Bp. 1971. 94. p./
38. Harsányi István: Iskolai tanulók érzelmi személyiségzférájának megközelítése "osztályfőnöki feladatbatteria" segítségével. Hozzászólások. /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp., 1967. 267-273. p./
39. Heller Ágnes: A szándéktól a következményig /Elvek és utak c. sorozat/ /Magvető, Bp. 1970. 517 /2/ p./
40. Hidas György: A kapcsolatok kérdése egyéni és csoportos pszichoterápiában /Magyar Tudományos Pszichológiai Társaság II. Tudományos Nagygyűlése. Előadáskivonatok 40-41.p./
41. Hirsch Margit: Nevelés és pszichoterápia /Magyar Pszichológiai Társaság II. Tudományos Nagygyűlése. Előadáskivonatok 41-42. p./
42. Hirsch Margit: A személyiségelmélet jelentősége a Nevelési Tanácsadó rendelkezések gyakorlatában /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1961. 711-717. p./
43. Hirsch Margit: Metodikai variációk gyermek- és fiatalkori személyiségfejlődési zavarok rendezésében /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1972. 521-527. p./
44. Hódosi Rezső: Alkoholista szülők gyermekeinek pszichológiai problémái /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp.1964.615-625./
45. Illyés Gyuláné: Gyógypedagógiai pszichológia /Akadémiai Kiadó, Bp. 1968. 467.p./

46. Illyés Sándor: A téves pszichológiai jelenségek vizsgálatának néhány módszertani kérdése /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1970. 459-475.p./
47. Járő Miklósné-Almássy László: Nevelőmunka a nevelőotthonokban /Tankönyvkiadó, Bp. 1972. 301.p./
48. Kardos Lajos: Általános lélektan /Tankönyvkiadó, Bp. 1964. 280.p./
49. Kelemen László: A pedagógiai pszichológia alapkérdései /Tankönyvkiadó, Bp. 1967. 391.p./
50. Klinger Ottó: A debilitás és a pszichopátia differenciál-diagnosztikai problémái. Hozzászólások./MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1972. 477-483.p./
51. Kolos Tamás: Az enurézis nocturna korszerű szemlélete és terápiája a gyermekpszichológiában /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1967. 615-621.p./
52. Kolos Tamás: A fiatalok kriminalitása és a dadogás néhány összefüggése /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp., 1970. 477-483.p./
53. Kolos Tamás - Majláth György: 10 fiatal lány zártintézetben elkövetett csoportos bűncselekményeinek pszichológiai értékelése /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. IX.k.499-512.p./
54. Kolos Tamás:-Majláth György: Érzelmi sérülés és gyermekkori kriminalitás /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1964. 537-547.p./
55. Kosztyaskin E.G.: Nehezen nevelhető serdülők az iskolában /A pedagógia időszerű kérdései külföldön/ /Tankönyvkiadó, Bp. 1971. 5-25.p./

56. Kevaljov A.G.: Személyiséglélektan /Tankönyvkiadó, Bp. 1972.
489. p./
57. Kun Miklós-Szegedi Márton: Az intelligencia mérése
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1972. 301.p./
58. Lick József: Személyiség és filozófia /Kossuth K.Bp. 1969.
239. /4/ p./
59. Lick József: Az erkölcs: kényszer- vagy döntés /Kossuth Kiadó,
Bp. 1970. 206 /2/ p./
60. Liebermann Lucy: Kis csoportok dinamikus struktúrája /MTA
Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1962. 597-603.p./
61. Liebermann Lucy: A családi csoportterápia néhány problémája
/MTA Pszichológiai Tanulmányok, 1965. 73-77.p./
62. Liebermann Lucy: Pubertáskori érzelmi katasztrófa /MTA
Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1961. 719-729.p./
63. Linka Zoltán-Szabó Pál: "Iskolai neurózisok" egy gyermek-
ideggondozó munkájának tükrében /MTA Pszichológiai Ta-
nulmányok, Bp. 1970. 601-607.p./
64. Lewin: Mezőelmélet /Gondolat, Bp. 1972. 543 /4/ p./
65. Pataki Ferenc-Hunyadi György: A csoportkohézió /Akadémiai Ki-
adó, Bp. 1972. 267.p./
66. Mérei Ferenc: A pár és a csoport /Csoportdinamikai kísérle-
tek gyermekeken. Hozzászólások. /MTA Pszichológiai Ta-
nulmányok, Bp. 1967. 153-159. p./
67. Mérei Ferenc: Közösségek rejtett hálózata. A szociometriai
értelmezés /Közgazd.és Jogi Kiadó, Bp. 1971. 402. p./
68. Mérei Ferenc-Binet Ágnes: Gyermeklélektan /Gondolat, Bp.
1970. 283.p./

69. Mezei Árpád: A diagnosztika elmélete és a személyiségtani ,
diagnosztika /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1961.
739-749.p./
70. Polcz Alaine: A bábjáték alkalmazása a gyermekpszichodiag-
nosztikában és pszichoterápiában /MTA Pszichológiai Ta-
nulmányok, Bp. 1966./
71. Popper Péter: A kriminális személyiségzavar kialakulása
/Akadémiai Kiadó, Bp. 1970. 164.p./
72. Popper Péter: Az interperszonális kapcsolatok sémáinak új
vizsgálati módszere /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp.
1968. 643-655.p./
73. Popper Péter: Kísérletek az identifikáció vizsgálatában.
Hozzászólások. /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp.
1967. 761-767.p./
74. Rubinstein: A pszichológia fejlődése /Tankönyvkiadó, Bp.
1967. 396.p./
75. Rubinstein: Az általános pszichológia alapjai. I-II.
/Akadémiai kiadó, Bp. 1964. 1056. p./
76. Schüttler-Janikulla: Iskolapszichológia a nagyvárosban /A
pedagógia időszerű kérdései külföldön/ /Tankönyvkiadó,
Bp. 1971. 27-45.p./
77. Secord P.F.-Bachman C.W.: Szociopszichológia /Kossuth, Bp.
1972. 535.p./
78. Szabó Pál, Ladócsy Mária, Róna Borbála: Környezeti tényezők
hatása a gyermeki személyiség fejlődésére /Állami gon-
dozott és családi környezetben élő gyermekek komplex
vizsgálata /MTA Pszichológiai Tanulmányok, Bp. 1972.
247-251.p./

79. Veczkó József: A környezeti ártalmak és a személyiségzavarok
néhány pszichológiai problémája /Acta Universitatis...
Szeged, 1965/9. 23-36.p./

" A "NEHEZEN NEVELHETŐ" TANULÓK SZEMÉLYISÉGÉNEK MEGISMERÉSE"
CIMŰ BÖLCSESZDOKTORI ÉRTEKEZÉS MELLÉKLETE

JÁVOR ZOLTÁNNÉ KOLOZSVÁRY JUDIT

1973. SZEGED

A./ 6-10 ÉVESEK EGYÉNI ESETANYAGA

1./ Eset: H. István, 9 év 1 hó

Panasz: az osztálytanító küldte: "egyáltalán semmi nem érdekli, az órákon bambán ül, meg se rezdül az arca, mintha ott se volna." Az óráközi szünetekben viszont féktelenül agresszív, rendkívül durva /a pszichológushoz küldést közvetlenül az előzte meg, hogy betörte egyik társa fejét egy kővel, de ezt nem dobta, hanem ütőeszköznek használta!/.

Szociális háttér: A szülők szellemi dolgozók, anyagi helyzetük közepesnek mondható, ez az egy gyermekük van. Két szobás összkonfortos lakásukban, kinosan pedáns rend, minden ülőbutoron csipkék, a gyermeknek csak a konyhában, egyetlen kijelölt székre szabad ülnie. Az anya kissé kényszeres, merev személyiségű ember. Az apával nem sikerült találkozni.

Anamnézis: Az anya nagyon készségesen panaszolja, hogy ez a gyermek milyen sok "szomoruságot" és bajt okozott már nekik, pedig "mindent megadunk neki, hiszen ez az egy van." Graviditás: kívánt, sok és súlyos hányással, szülés rendben, időre, szopás 1 hónapig. 5 hónapos korától bölcsődés, az anya elmondás szerint igen korán /1/2 6-kor/már vitte, tehát felköltötte már 1/2 5-5 órákor. Ilyenkor mindig

nagyon sirt, csak a bölcsődében nyugodott meg, ahol érkezésekor rög-tön meleg tejet kapott. Ezt az adag tejet otthon az anyától soha nem fogadta el reggelenként. Fejlődési mutatók rendben. Az apáról csak annyit mondott az anya, hogy "jobb nem beszélni róla, ez a gyerek az ő természetét örökölte" - és valóban nem is mondott semmi egyebet. Feltehető, hogy az apa is durva, brutális ember.

Személyiségstátus: közepes intelligencia szint, beszűkült érdeklődés, elsivárosodott érzelmi élet, reakciók, feltűnő érdeklődés a szadista cselekmények iránt, teljesen hiján van minden pozitív erkölcsi érzelemnek, közömbösen vagy cinikusan nyilatkozik társairól, anyjának, apjának munkájáról és a velük való kapcsolatáról. Egyetlen lényt szeret; a papagáját. Csak akkor élénkül, amikor a madárról beszél, feltűnően hangsúlyozva a saját tulajdonosi mivoltát. Egyéb-ként ezzel a papagájjal időnként kegyetlenkedik, kihuzgálja a szárnyából a tollakat. Kérdésemre, hogy miért, zavartan nevet, de először látszik őszinte érzelem az arcán, amikor kifejezi sajnálkozását, és - mintegy önmagával vitatkozva - elhatározza, hogy nem fogja bántani. Érzelmei, judiciuma infantilis, 2-3 éves korúnak megfelelő.

A személyiségfejlődés okai: A korai csecsemőkorban elszenvedett erőszakos leválasztást az anyáról, s az ezzel járó érzelmi csalódást nem követte később sem "kárpótlás" az anya részéről. /Ma is "kulcsos" gyerek, egyedül van otthon reggel, nem indítja utnak senki, mert a szülők korán ^{elmennék} felkelnek dolgozni reggelente. /Ezt a súlyos érzelmi elhagyatottságot természetsszerűen követi az erkölcsi személyiség^{2.}fej-^{4.}lő-^{8.}dés retardációja, infantilis szinten történő rögzülése. Az anya ezt a helyzetet súlyosítja azzal, hogy mintegy "bele súlykolja" a gyerekebe az apa természetének öröklöttségét, ezzel azt az érzést keltve benne, hogy az ő sorsa már eldőlt, változásra nincs is kilátás.

Az apa szinte nem is tartozik bele a családba, valószínűleg csak büntetni jár haza. A gyerek már csecsemőkorában szemben állt az anyjával /1. a tej el nem fogadása az anyától/, nem tudta tolerálni az anya rideg, csak a munkát, az anyagi hasznot szem előtt tartó személyiségét.

Nevelési tanács: Minthogy az apával egyáltalán nem tudt^{am} találkozni, a családi csoportterápiát csak az anya-gyermek együttesben lehetett közvetlen uton megvalósítani. Mindenekelőtt készségesen hallgattam az anya panaszait, amelyek eleinte szinte kizárólag a gyermekekre vonatkoztak, s csak a harmadik találkozás után kezdte az anya emlegetni az apa hibáit. Semmiben nem hibáztattam az anyát, aki szemmel láthatóan teljesen tehetetlen volt és igen elkeseredett. Miután meggyőződött együttérzésemről, s arról, hogy semmiképpen nem ítélem el őket, és nem követek el semmiféle indiszkrációt, egyre nyíltabban kezdte feltárni az addig is sejthető alaphelyzetet: a férj igen durva, brutális, nemcsak a gyermekkel, hanem vele is; a gyermek tanuja ezeknek a jeleneteknek; az apa hajszolta őt a pénzkeresésbe is, ami miatt most büntudata van. /Tekintve, hogy közben nem tudta ellátni a gyermek gondozását-nevelését megfelelően./ Ezután második lépésként igyekeztem oldani az anya büntudatát, megbeszéltük, hogy akkor, amikor a gyermek csecsemő és kisgyermek volt kénytelen volt állást vállalni, hiszen az apa tényleges katonaidéjének egy részét akkor töltötte. Másrészt azt igyekeztem elfogadtatni vele, hogy visszafelé megváltoztatni úgysem lehet az eseményeket, de most még lehet segíteni minden bajon; vagyé kézbe életvitelük irányítását. Egyidejűleg sikeresen oldottuk a gyermek haragját, dacos makacsságát, elzárkózását azzal, hogy családrajzát igen szépnek minősítettem, ezzel mindenekelőtt azt értem el, hogy rámfigyelt. - A dicséret egészen új volt számára. Ezután "közömbös" dolgokról beszélgettünk,

érdeklődtem a papagája iránt "szaktanácsokat" kértem tőle; ez annyira célravezető eljárás volt, hogy 3. találkozásunkra egy rajzfüzetet hozott, amelybe lerajzolta a madarat különböző helyzetekben, s pontosan leírta, mikor, miből, mennyit adott neki enni-inni. Mikor ilyen bizalmas viszonyban voltunk már, rátértem a problémáira, megkérdezve, hogy tulajdonképpen mi baj van vele. Ekkor azt mondta, ő nem tudja, nem érti, neki mindenki csak azt mondja, hogy rossz, és szégyelli magát. Rávezető beszélgetés következett: azt nem szeretik a felnőttek hogy verekszel. Elismerte és elfogadta a javaslatomat, hogy három napig megpróbál nem verekedni. Ha felbosszantják, elmegy onnan. Közben megbeszéltük az anyával és a pedagógussal, hogy figyeljék, "kibirja-e verekedés nélkül, s ha csak azt is veszik észre, hogy ritkulnak a verekedések, máris dicsérik. Három nap múlva büszkén közölte, hogy csak egyszer verekedett - aznap. A pedagógus dicsérte, az anya kevésbé - Ekkor elmondta, hogy csúfolják, mert szeplős, mert tornaórán lyukas volt a zoknija, stb. Tehát a terápiás eljárásban továbbra is szerep jutott a pedagógusnak: ne engedje a gyereket megbélyegezni semmiért. Az apával való konfliktusát lehetett oldani legnehezebben, mert nem beszélhettem vele személyesen és azt üzenté az anyával, hogy őt is veréssel nevelték s ő nagyon meg van elégedve magával, valamint hogy menjek el hozzájuk s csináljak rendet ott a helyszínen, mert távolról beszélni könnyű. Az történt, ami ilyen esetekben előre várható: az anya otthon csak az apa felelősségét hangsúlyozta, mintegy önmagát is védve, s most már tulkompenzálva eddigi büntudatát, s az apa ezt illetéktelen beavatkozásnak minősítette. Azonban 4 heti feltűnő javulás után elismerte a gyermek haladását s ez már kissé biztosítéka volt a továbbfejlődésnek. Az otthoni verések száma nem az apa elhatározásából csökkent, hanem azért, mert a gyerek - tartva

magát megbeszélésünkhöz - nem verekedett az iskolában s így nem vitt haza intőket. Az anyával és a gyermekkel folytatott intenzív közvetlen terápiába tehát ebben a szakaszban bekapcsoltam a gyermek tanítónőjét is és közvetett módon apját és osztálytársait.

Ezek után azt kellett elfogadtatni az anyával, hogy most már teljes mértékben felelős a gyermek további sorsáért, hiszen sikerült tisztázni az elkövetett hibákat, megállapodtunk a követendő nevelési eljárásokat illetően; valamint azt, hogy a gyermek rendkívüli agresszivitását az apa brutálításán kívül a vele történő hibás identifikáció is okozta: azt utánozta, amit otthon látott: a legkisebb sérelmekért brutálisan ütött. /természetesen ebben belejátszott még az elhagyottság, érzelmi kielégítetlenség feszültsége is/. Jelenleg panaszmentes, három hetenként felkeres, s beszámol a "jóságáról". Hozzá kell tennem, hogy ^{nem}tekinthető véglegesnek a személyiség pozitív korrekciója, mert pillanatnyilag még mindig "az én kedvemért" jó.- ez azt jelenti, hogy ha a pszichológus valamiért eltűnik mellőle, nagy a lehetőség a visszaesésre, egyszerűen azért, mert eddigi magatartás-sémái igen sokáig domináltak. Ugyanakkor azonban nagy segítség a korrekciós nevelésben az a tény, hogy még a prepubertás előtt kezdődött el és így még képlékeny a személyiségstruktúra. Hozzá kell tennem, hogy az apával történő pozitív tendenciájú identifikációs lehetőséget mindez ideig nem sikerült megteremtetni. Ennek pedig az a veszélye prognosztikusan, hogy a negatív modell utánzása kritikus helyzetekben továbbra is fellép.

2./ Eset: H. Péter, 9 év, 8 hó

Panasz: Anyja panaszolja, hogy a gyermek otthon "minden semmi-ségért", egyszerű rászólásért szélsőséges dühkitöréssel válaszol kb.

fél éve. Azelőtt is "dühös természetű" volt, de nem ennyire. Dühkitörései főként a velük lakó, a gyermekkel egész nap foglalkozó nagymama ellen irányulnak, kritikátlanul, trágárul üvöltözik vele. Az anya - elmondása szerint - fél, hogy a gyerek egyszer beváltja fenyegetéseit és valóban felgyújtja a lakást, ahogyan ígérgeti, és ettől való félelmében újabban egyáltalán nem követel a gyermektől, nem is figyelmezteti semmiért.

Szociális háttér: Az anya adminisztrátor. Az apa szakmunkás, nem kirívóan durva ugyan, de gyakran megveri a gyermeket. Az anya szerint a verésnek mindig megvan az oka. Az apa egyáltalán nem "fél" a gyerek fenyegetéseitől, sőt szinte, provokálja a gyereket: "azt próbáld meg, majd meglátod, mit csinálok veled!". A család életvitelében vezető helyet foglal el a nagymama /anyai/, aki az anyát is irányítja, minden otthoni munkát, az egész háztartás vezetését elvégzi helyette, s aki a gyermekkel való foglalkozást, gondozást is magára vállalt. Az anya érzelmei ambivalensek, agresszív, kemény, rideg anyjával. Először csak bátortalanul, később áradatszerűen panaszkodik rá, hibáztatja őt, hogy a gyereket ő rontja el, szeretetlen, rideg vele. Ugyanakkor "sajnálja" kifogásait megmondani neki, "nem akarom megbántani, hiszen annyit dolgozik értünk". Ez a nagymama férjének három évvel ezelőtt bekövetkezett halálakor azt mondta, "most már nincs vele baj" /a nagyapa otthon fekvő rákos beteg volt/. Ezt a kijelentést a gyermek jelenlétében tette, de az anya nem vette észre, hogy a gyerek erre reagált volna. /Őt viszont mélyen érintette, hiszen három év távolságából is emlékszik rá, és felpanaszolja. Nagyon szerette az ő "csendes, békés, drága jó" apját/

Anamnézis: Egyetlen gyermek, kívánt, egyetlen terhességből, a graviditás, szülés normálisan zajlott. A csecsemőt a nagymama gon-

dozta, az anya dolgozott. /Noha csak a gyermek 6 hónapos korától dolgozott ismét, a nagymama fürösztötte, öltöztette kezdettől fogva/. Fejlődési mutatók rendben, csecsemőkori betegségei nem voltak, 2-3 éves kora között bárányhimlő, rubeola. Óvodába nem járt. Az iskolában közepes- jó teljesítményt nyújt, eddig nem volt vele baj. Normálisan fejlett, táplált.

Személyiségstátus: Jó intelligencia, verbális kifejezőkészsége igen jó, gondolkodása gyors, de hamar kifárad, kevésbé teherbíró. Beszűkült érdeklődésű. Az iskolát nem szereti, ott mindig hallgat, noha felszólításkor tud felelni. Játéktevékenysége nagy mértékben gátolt, tartalmában beszűkült, csak "harcosat" szeret játszani, de azt is egyedül, ezekben a játékokban mindig ő a győztes, aki megöli, megfojtja ellenfeleit. Kapcsolatteremtő készsége közepes: nem kezdeményező, de a közeledést rövid időre elfogadja, később passzív lesz, bezárul, elfárad. Indulatai szélsőségesek, gyors, heves robbanásokban törnek ki. A vizsgálat idején rendkívül védekező - támadó töltések. TAT-jában fedezhető fel a legtöbb agresszív válasz, az agresszivitás irányát is mutatva: "vén banya, rohadtt dög" - mondja a 12. F táblára például. Nagyanyjáról először egyáltalán nem beszél, majd egyre jobban eltorzuló arccal, egyre nagyobb indulati fokon, szidalmazza, valóban trágár kifejezésekkel, közben állandóan felugrálva elmondja, hogy a nagymama veri őt, "semmit nem enged", büntetésből lekötözi egy székre /!/, eltiltja az evéstől, egész nap nem engedi ki a lakásból. A szerinte csúnya házi feladatot kitépi, újra iratja, sokszor tizszer is. A gyermek erkölcsi ^{fejlődésében} személyisége súlyosan sérült, ebben a rendkívül szélsőséges indulati állapotban cselekvéseit, azoknak következményeit egyáltalán nem látja át, potenciálisan bármilyen agresszív, romboló cselekvésre képes.

Személyiségfejlődés okai: a gyermek érzelmi-erkölcsi személyisége a rendkívül agresszív, rideg nagymama nevelői légkörében fejlődött, és fejlődik továbbra is. Az anya kényelmességéből átengedte, mintegy "odadobta" a gyereket neki, ezzel biztosítva saját nyugalmát. A gyermek tehát erőszakos érzelmi leválasztást szenvedett el korai csecsemőkorában az anyától, és kényszerű "egység" teremődött közte és a rideg nagymama között. Az apa nem sokat törődik vele, ha igen, inkább büntet, megtorol, sőt ujabban provokálja a gyermek indulati cselekvéseit. Lényegében tehát egy gyenge, őt elhagyó anya, büntető "távolí" apa, és rendkívül kemény, szadista nagyanya mellett növekszik, így nincs érzelmi biztonsága-kötődése /hiszen az anya nem védi, és hogy a veszekedést elkerülje, inkább ráhagy mindent, ezzel hangsúlyozva közömbösségét, "kivülállását"/, negatív, gyűlölködő érzelmek, szélsőséges indulatok halmozódtak fel benne, pozitív identifikálódási, és aktivitási lehetőségei már a nullára csökkentek, erkölcsi ítélőképesége ki sem alakult, indulatai az egész család "megsemmisítésére" sarkallják /"rátok gyujtom a lakást"!, "rátok borítottam a szekrényt", "leruglak a lépcsőn"/.

Nevelési tanács: Az anya véget nem érő panaszáradatát hallgatva, többirányú, de teljesen kézenfekvő tanácsok merültek föl. Mindezekelőtt rá kell vezetni az anyát arra, hogy saját kényelmessége az, ami a nagymamát ilyen mértékű agresszív uralkodásra készteti. A gyerekekben tudatosítani kell, hogy az - önmaga számára is gyakran kinos - indulati rohamait elsősorban a nagymama váltja ki; tehát nem jogos, hogy mindenkit támad, meg akar semmisíteni, azaz disztíngváljon a személyi környezetét illetően. Az anya fokozatosan vegye ki az irányítást a nagymama kezéből, intézze ő a gyermek ügyeit - bármennyire is nehezebbre esik, hiszen nincs benne gyakorlata. Ha ez meg-

történik s a gyermek rávezethető problémáinak fő okára, már nem fog robbanni, tudniillik nem lesz rá oka. Egyidejűleg az apát be kell vonni az új családi életvezetés kialakításába - szervezésébe, ehhez rá kell döbbsenteni őt is a saját felelősségére. Mindenekelőtt el kell érni, hogy amíg a fenti, családi strukturális-funkcionális változások kialakulnak, hagyjon fel a gyermek provokálásával.

Mindezeknek gyakorlati megvalósítása a következőképpen történt: az anyának megjegyeztem, hogy nagyon sajnálom őt, nehéz lehet a helyzete, hiszen együtt kell laknia az őt gyermekkorától terrorizáló-brutalizáló anyjával. Borzasztó, hogy a nagymama most ugyanugy megkeseríti és szerencsétlenné teszi az ő gyermekét. Hogy micsoda keserű indulatok, mennyi sérelem halmozódik föl a kisfiuban, azt ő nagyon jól tudhatja, hiszen ő maga is szemben áll az anyjával és mindig szenvedett tőle. - Hozzá kell tennem, hogy valóban együttérzek az asszonnyal, akiben anyjával szemben óriási büntudat halmozódott fel, többször is mondta: "tudom, nem szabad így beszélni egy anyáról", "jót akar, nem érdemli meg, hogy ilyeneket beszéljek róla." -

Most látja, hová vezet az, hogy mindenben enged az anyjának, a gyermek már súlyosan sérült személyiségű. Sürgősen ki kell őt vonni a nagymama hatásköréből: napközibe kell adni, hogy a lackét ott készíthesse, így többszörös eredményt érünk el: a gyerek nincs otthon amíg a szülők távol vannak, tehát nincs alkalom és lehetőség arra, hogy a nagymama terrorizálja a gyermeket; nem kell tizszer írnia minden feladatát, hiszen a napköziben azokat el kell készíteni. Este pedig az anya gondoskodik a gyermekről, beleértve a gyermekkel való beszélgetést, esti teendőket, a gyermek tárgyi ellátását is./ tiszta ruha előkészítése, gombvarrás/. Egyelőre több feladatot nem lehetett

adni az anyának, mert igen labilis személyiségű, bizonytalan a döntéseiben és tevékenységében, s ha egyszerre túl sok konfliktus elé állítottuk, féltő, hogy feladja az egészséget. Ugyanakkor pedig tekintettel kellett lennünk a nagymamára is, akinek rettenetes megrázkódtatás lesz az, hogy a lánya megkísérli a leválást, önállósulást. A következő beszélgetésre az apával együtt hozták a gyermeket, az asszony teljesen elveszítette régi énjét, s még nem találva az újat, a határozottabbat, sirva mesélte, hogy minden este őrzöngésig fokozott veszekedések zajlottak a nagymamával, úgy ahogyan előre várható volt, a férje /aki ott ült mellette/ nem állt melléje, hanem azt mondta, kár bolygatni az öregasszonyt. Így négy nap alatt az anyában lezajlott a katerizis: hagyhatna mindent a régiben, viszonylagos békességet biztosítva vele önmagának, de már nemcsak anyjával való szembenállás miatt volt büntudata, hanem az eddig elhanyagolt, a nagymamának "koncként" odadobott gyermek miatt is. Az apával az anya jelenlétében beszéltük meg előről az egészséget: a gyerek áldozata az ő kényelmességüknek, s itt nagyon hangsúlyoztam, hogy az agresszív emberek mindenkiben észre veszik az agresszivitást és bizonyos fajta elismeréssel adóznak az "erőnek", ezért célszerű lenne, ha az apa hatalmi szóval /tekintve, hogy a család egész struktúrája a hatalomra épül/ döntené el, hogy a gyermeket ezentúl az anya látja el. Álljon a felesége mellé, ne vegyenek ki minden tevékenységi lehetőséget a nagymama kezéből, de a gyermek ügyeit teljes egészében igen. S ha az átmeneti két-három hónapban ebben a kérdésben határozottak lesznek, a nagymama ehhez majd hozzászokik. A határozottság abban nyilvánuljon meg, hogy döntenek, előzetes egyetértés alapján, döntésüket közlik a nagymamával, s nem bocsátkoznak vele vitába. Nyomatékosan javasoltam, hogy a gyermek büntetését egy időre telje-

sen függesszék fel, hiszen az egész személyiségzavar egyenes következménye a nagymama állandóan frusztráló, terrorizáló-brutalizáló eljárásainak. Ne várják, hogy a gyermek rögtön, másnapra megváltozik, hiszen nekik maguknak is milyen nehézségeket okoz az új, önálló életvitelre történő átállítódás, s hogy ez fokozottan érvényes a gyermekekre nézve.

A gyermekkel is megbeszéltem: neki elsősorban a nagymamával van baja, ezt elkerülheti úgy, hogy napközibe iratkozik, s este a szülőkkel tárgyalja meg napi ügyeit - de velük föltétlenül. Egyben megbeszéltük azt is, hogy ez a dühöngés, amit ő produkál, tetszik a nagymamának, de ugyanakkor le is becsüli őt érte, de ha nem kerül sor ilyen jelenetekre - s ez a gyermekén is mulik! - akkor a nagymama becsülni fogja őt, s nem tekinti majd kisbabának.

Egyidejűleg beszéltem a gyermek tanítónőjével is, megbeszéltük a gyermek súlyos otthoni problémáit, s megállapodtunk, hogy nem szidja, nem bünteti, hanem beszélget vele "szereti", bizzon rá apró, kevés kitartást igénylő, kevés kudarc-lehetőséget rejtő osztályfeladatokat, s ezek sikeres elvégzéséért dicsérje. A napközi otthonba felvették.

Külön ki kell térni a nagymama személyére, ugyanis nem az volt a cél, hogy kihuzzuk a talajt alóla. Megbeszéltük a szülőkkel, hogy a nagymama irányító funkcióját a gyermek ügyeinek kivételével egyelőre nem bolygatják, nehogy a szénium egyik legjellemzőbb tünete, a feleslegesség érzés hatalmasodjon el a 64 éves asszonyon. Ugyanakkor azonban hatástalanítani kell az óriási agresszivitását, még akkor is, ha ez az eljárás vele szemben kiméletlennek tűnik. Meg kell jegyezmem, hogy téves humanizmusnak tekintem azt a magatartási módot, amely, hogy egy embert ne sértsen, három másikat kiszolgáltat

és tönkre tesz.

Mindezek ellenére természetesen viharos ellenállásba ütköztünk, noha a veje szavait valóban nagyobb respektussal vette tudomásul, azonban állandó sértődéseivel óriási pszichés feszültséget teremtett az anya számára. A terápia 3. hetében az anya feladni látszott a küzdelmet; belefáradt, csillapítókon élt - ekkor sorra vettük az eddigi eredményeket: a gyermek a három hét alatt mindössze négy rohamot produkált, ebből a második nagyon súlyos volt; fakanállal megtámadta a nagymamát, aki akkor fokozta leginkább terrorját, attól való féltében, hogy elveszti uralmi pozícióját; a napköziben jól és gyorsan tanult, az iskolában harmadik lett az osztály helyesíró versenyén. Érdemes folytatni tehát a megkezdett utat: sajnáljuk ugyan a nagymamát, mert az ő helyzete sem könnyű, de itt most első a gyermek. Az anya folytatta, de hétközben többször telefonált is, hogy "megkönnyebbüljön".

A gyermek problémáinak tudatosítása után /hogyan tudniillik neki a nagymamával vannak konfliktusai/, megkezdtem a gyermekben az egyik alapvető erkölcsi érzelem, az együttérzés, sajnálat kiépítését. Sajnáltattam vele a nagymamát: nem akar ő rosszat, csak öreg már és nem tudja, mit, hogyan tegyen. Nem kell tehát vitatkozni és dühöngeni, inkább kerülni a veszekedés lehetőségeit. Hat heti /heti kétszeri/ családi csoportterápia után az anya azzal jött, hogy a lakást nagyobbra cserélték s a nagymama külön bejárattal szobában lesz. - A terápia során a gyermek naponta egy tablettát Pipolfint kapott.-

Jelenleg hetenként egyszer jön a gyermek valamelyik szülőjével, most inkább már "tartósító" jellegű beszélgetésekre. Meggyőződésem, hogy a pubertásban óhatatlanul előkerülnek a gyermek agressziós problémái, ugyanis az eddigi reakció-sémák nagyon tartósan beépültek a személyi-

ségbe, másrészt a gyermek mind a mai napig nem tud identifikálódni a családban senkivel, érzelmei felszinesek, pszichés teherbíró képessége csökkent. Bár a közvetlen agressziós okot jelentősen csökkentettük, a nagymama traumatizáló hatása /s természetesen a gyermeket elhanyagoló szülőké is/ olyan korai csecsemőkorban megkezdődött, s olyan intenzíven és tartósan érvényesült, hogy a legalapvetőbb pozitív szociabilizációs lehetőség /csecsemő- kisgyermekkorban az anyával való szoros interperszonális kapcsolat hatására/ kimaradása csak igen nagymértékű anyai-apai szeretetre épülne ki most már. Erre a szeretetre viszont a szülők - elsősorban az anya - nem képesek, saját erősen csökkent pszichés toleranciájuk miatt. És itt meg kell említeni azt a tényt is, hogy a pszichológus magára vállalta, átvette az anya felelősségét, büntudatát a nagymamával szemben, s ez olyan segítség volt az anya számára, amely előbb-utóbb nyilvánvalóan megszűnik. Nagyon kérdéses, hogy a pszichoterápia ideje elegendő-e az anya neurotikus személyiségének korrekciójára is.

3./ Eset: B. István, 8 év 10 hó

Panasz: A tanítónő küldte, azzal a panasszal, hogy szélsőségesen durva, agresszív, brutalitása olyan foku, hogy komoly sérüléseket okozott több esetben is társainak. Rugdosódásába annyira "belefeledkezik", hogy az őket szétválasztó tanárt is megtámadta, látszott rajta, hogy képtelen abba hagyni. Mikor kissé lecsillapodott, és a tanító próbálta megbeszélni vele az ügyet, megint dühbe gurult és kiabált. Mivel teljesen vak dühvel üt, rug, harap, a tanító félti a többi gyermeket.

Szociális háttér: A gyermek apja hivatásos katona, igen keveset van otthon. Az anya adminisztrátor egy gyárban. Feltűnően nagy önuralommal fegyelmezt, de amikor a gyerek durvasága miatt behívták az iskolába, eltűnt a fegyelmezettsége, s a gyerekhez hasonlóan eltorzult arccal kiabálta "nekem ne bántsa senki, csak tanítsák, majd én fegyelemezem otthon, ha kell". A lakás egy szoba összkonfortos, a gyerek a szülőkkel alszik egy szobában, egy kihuzhatós, négy személyes rekamén //!< Anyagi körülményeik jók, testvér nincs.

Anemnézis: Az anyának ez volt a harmadik terhessége, az első kettőt megszakította, mert még nem volt lakásuk. Igen sokat idegeskedett terhessége alatt, féltette a férjét, és akkor folyt a "harc" a lakásért is. A szülés időre és simán folyt le, a gyerek felsírt, de táplálkozási nehézségei voltak, mert nem akart szopni. "Kévé volt a tejem, nehezen indult meg, és a gyerek valósággal dühöngött." Korán, 6 hetes korban, áttért a tápszeres etetésre. Amikor erről beszél, többször is hangsúlyozza, hogy mennyi idejét vette el a szoptatással járó fölösleges kinlódás. Az anya szerint az apa hirtelen haragu, kevés otthonlétét arra fordítja, hogy számonkéri a gyermek egész heti mulasztásait, és nagyon megveri. Az apa valószínűleg epileptoid karakterű. A családban elme- és idegbetegség nem volt.

Személyiségstátus: intelligenciája jó, iskolai teljesítményei jók, verbális kifejezőkészsége fejlett, Sokat olvas, de válogatás nélkül. Érzelmi állapota igen labilis, támadó, hosszú időbe telt míg elhitte, hogy nem akarom bántani. A vizsgálatokban igen sok a bizonytalanság, szorongásos rajz, az anyjára támaszkodás a távollétében is fenyegető, brutális apával szemben, de azonosítja is magát az apával, amikor azt mondja: "Mért ne üssem, ő is ütött." Epileptoid jellegű robbanásait, amelyeket komoly ok nélkül is produkál, azzal magya-

rázza, hogy "erősnek kell lenni, nem hagyom magam, azt mondta apu, ha hagyom magam megverni, még őtőle is kapok."

A személyiségfejlődés okai: A valószínűleg epileptoid karakterű apával való identifikálódás, a jó érzelmi kapcsolatok hiánya a gyermek erkölcsi személyiségének szétzilálódására vezetett. Ehhez járul, hogy a gyermek maga is epileptoid karakterű, bár meggondolandó, hogy ezt az epileptoid jelleget csecsemőkorban nem a táplálási elégtelenségből fakadó éhezéssel állapot indította-e el. A gyermeket feltehetően zavarják azok a szexuális ingerek, amelyek szükségszerűen érik őt, a közös szülői ágyban. A túl korai szexuális inger önmagában is elegendő volna a normális személyiségfejlődés és egyensúly megbilintéséhez: bár itt nem egyetlen és nem is fő okként szerepel.

Nevelési tanács: az apával egyetlen egyszer sem találkoztam, sokszor ígérte, hogy eljön, de nem került rá sor. A legkézenfekvőbb korrekciós nevelési tanács az volna, hogy az apa ne üsse a gyermeket, hogy ne legyen annyira indulatos és robbanékony legalább a gyermek jelenlétében, s hogy az anya a gyermekkel kapcsolatban ne csak a vele járó gondokat, hanem az örömeit is tartsa számon, tekintse fontosnak.

Mint hogy a gyakori agressziós feltöltődés és az apával való identifikálódás egyaránt oka a gyermek agresszivitásának e két irányban kellett megszervezni a terápiát. Elsősorban tisztáztuk a gyermekkel, hogy mik azok az okok, amelyek miatt az apja megveri. Ezek többnyire iskolai fegyelmezetlenségek - főként verekedések, - apróbb otthoni engedetlenségek, csínyek. Ennél a pontnál kezdtük: próbáljon egy napig mindenben szótfogadni anyjának - az anyával megbeszéltem, hogy egy-két kis surlódás előfordulás ellenére még nagyon dicsérje meg a gyermeket - az apa előtt is. Várakozásomnál jobban sikerült a "próba"

négy napig /!/ konfliktusok nélkül éltek, hozzá kell tennem, hogy az anya is körültekintőbben, lehetőleg kevés utasítgatással szervezte meg a gyermek életét, ami azt bizonyította, hogy a gyermekben jó együttműködési készség van, s méltányolja az anyával közösen megszervezett nyugalmat. Igen nagy segítséget jelentett, hogy intelligenciája, érdeklődése jó, így viszonylag könnyen megközelíthető a terápia számára. Külön jelentős az a tény, hogy anyjához érzelmileg közelebb is áll, támaszkeresése is órá irányul. Szorongása oldódott, mert megbizonyosodott anyja segítőkészsége, szeretete felől. Ezt a beszélgetések során szóban is erősítgettem benne. Az apa hétvégi hazatérése a gyermek számára szokatlanul zajlott le: az anya nagyon dicsérte őt, az ellenőrző könyvet pedig nem lobogtatta az apa előtt. Így a hétvégi verés elmaradt. Ezt követte: a gyermek "megszelidült" /napi egy szedativumot is kapott/, s a tanítónővel történt megbeszélés után a gyermek nem kezdeményezett verekedést, amiért az iskolában is, otthon is, a pszichológusnál is, dicséretet kapott. Ebben az esetben igen gyors változás állt be; jó ponton sikerült megkezdeni a terápiát - az anyával való, eddig is elég jó érzelmi kapcsolatnál - az anya és az iskola segítőkészek voltak. Az apával való agressziós identifikáció alapvetően csökkent lehetőségű, hiszen nincs miért büntetnie az apának. Ettől a gyors javulástól azonban nem várható a gyermek eddigi szokásos indulati robbanásainak teljes eltűnése, egyrészt a veleszületett diszpozíciós talaj, másrészt pedig az apa elvei miatt /"ne hagyd ^{magad} mért, akkor még tőlem is kapsz"/. Tehát tulajdonképpen az várható, hogy - olykor már életveszélyes, - közvetlen, sokszor provokatív támadások lassacskán elmaradnak /s ez igen nagy eredmény/ de a frusztrációs helyzeteket nagy valószínűséggel a továbbiakban is agressziós cselekvésekkel fogja megtorolni. Etikai

személyiségének fejlődéséhez az volna szükséges, hogy az identifikációs modell is változzék - erre azonban semmi esély. A gyermek elhelyezésére vonatkozóan sürgős megoldásként javasoltam: készítsen az anya fekhelyet a gyermeknek a konyhában; minden megoldás jobb, mint a közös ágy. Így most a konyha függönnyel leválasztott részében alszik, s az a tény, hogy "külön birodalma" van mindenképpen biztonságérzetét fokozza.

4. számú eset: Zs. András 8 év 5 hó

Panasz: rendetlen, piszkos, hanyag, mindenét elveszíti. Sok feladatot elvállal, de ezeket soha nem teljesíti, ha számonkérlik "csodálkozik", mintha nem értené mi baj van vele. Az iskolában állandóan verekedést kezdeményez, rombol, tör, zuz - ha mást nem tesz, "véletlenül" eltépi, összetöri mások holmiját.

Szociális háttér: a szülők tanárok, vagy 4 évvel idősebb fiutestvére. A gyerekek szinte állandóan egyedül vannak otthon. Az apa igen nagytudású, elismert szaktekintély. Az anyának évek óta viszonya van egy kollegájával, ez a kapcsolat tulajdonképpen nyílt titok, a nagyobb fiu cinikus megjegyzéseket is tesz rá, A szülők nem akarnak elválni "a gyerekek érdekében". A lakás gazdag berendezésű, de elképesztően piszkos, elhanyagolt. / A gyerekek szobájában eltört butordarabok, megszáradt kenyérvégek vannak/. Az anyával nem lehet létrehozni találkozást. Az apa csendes, állásfoglalásaiban bizonytalan, tulajdonképpen tudja, hogy életvitelük káros a gyermekek szempontjából, de nem képes változtatni rajta.

Anamnézis: a gyermek második terhességből 7 hónapra született. Kis sullyal /az apa nem tudta pontosan mennyivel, de elmondta, hogy

a gyermeket inkubátorban tartották/. 3 hónapig volt kórházban, onnan felerősödve, egészségesen adták ki, 3 hét múlva súlyos inpetigóval került vissza. Egyáltalán nem szopott. Ujabb egyhónapos kórházi kezelés után az apai nagymama gondozásába került, ott igen szépen fejlődött. Fejlődési mutatók rendben, óvodás korban a szokásos gyermekbetegségek. Az őt gondozó és az őt igen szerető nagymama két éve halt meg, az apa elmondása szerint a gyerek zokogva kereste, "olyan volt, mint akinek elment az esze", s amikor megmondták neki, hogy meghalt, kb. egy hétig szinte meg se mozdult, nem is evett. Ez időben az apa orvoshoz vitte, aki azt mondta, hogy a gyerek hisztériázik. /Az apa ezt elfogadta, mert a családban egy anyai nagynéni hisztériás betegként halt meg, elmeógyógyintézetben./

Személyiségstátus: igen jó intellektus 10-11 éves gyermek szintjének megfelelő. Szókincse gazdag, érdeklődése széleskörű, rengeteget olvas; rapportkészsége közepes: gyanakvó, nehezen enged fel, lassan barátkozik. Támadó. Érzelmi állapota: roppant magányos, elhagyatott, szomorú gyermek, tele nyugtalansággal, belső feszültséggel. Elmondja, hogy bátyjával állandóan verekednek. Mindig ketten vannak otthon, ilyenkor a testvére "dirigál" neki, mindenért veri, ő ezt a verést csak részben adja vissza. Anyjáról egyáltalán nem beszél. A nagymamáról könnyes szemmel, majd sirva mondja: "akkor jó dolgom volt a nagymama nagyon szeretett, mindig csak simogatott, és úgy hívott, hogy édes kincsem" - és hozzáteszi: "Pétert /a testvér/ nem szerettem, az nem is lakott nála csak mindig én." Verekedéseiről zavartan beszél, majd hosszas kertelés után: "muszáj ütni, nem hagynak békén." De hogy mi az, amivel nem hagyják békén, arról megint nem beszél. /TAT-jában többször is "sokkot" produkál, minden olyan táblánál, ahol az anya szenélyére, szexuális viszonylatokra van hívás. Családrajzá-

ban egy idealizált - elképzelt anyát rajzol, térben a család fölé emelve, ez az egyetlen színes figura az egész rajzban. A többiek - a realitás - a lap szélére préselve, bogárnagyságuk, szürkék. Bátyját az egyik sarokba, önmagát a lap másik sarkába rajzolta, ő éppen bokszol./

Jól fejlett- táplált, nem beteges gyermek.

A személyiségfejlődés okai: szomatikus fejlődésében: a koraszülés ténye és a korai csecsemőkorban elszenvedett súlyos fertőzés befolyásolhatja a gyermek fejlődését, de elsődleges oknak nem ezt tartom, hanem a család strukturájának széthullását. Az anya nem gondolta- etette megfelelően csecsemőkorában sem, és azóta is úgy tesz, mintha a gyerek világon se volna. Az érzelmileg elhagyó, közömbös anya helyett érzelmi biztonságot - melegséget adott neki a nagymama, akinek elvesztését, ennek következtében érzelmi megfosztottságát még most sem dolgozta fel magában. Apját nem szereti, egy kis lenézéssel beszél róla, tudattalanul őt hibáztatva az anya viszonya miatt. Sóvárog a szeretet után, amelyet a nagymamától élvezett, de hiába keresi az anyánál /Ld. családrajz/. Bátyját gyűlöli, a szőkásosnak tekintheti testvérféltékenységnél jóval nagyobb mértékben. Ez a testvér az egyetlen, aki fizikailag is jelen van az életében, de az állandóan terrorizálja- brutalizálja. Teljes érzelmi magárahagyatottságára, a nagymama elvesztésére /mint egyeteln érzelmi melegséget, támasz biztosító lénytől való megfosztottságára/, bátyjának durvaságára nyugtalan agresszivitással válaszol, hibás áttételek útján az egész környezetét rombolja, üti, a legkisebb sérelemre is szélsőséges reakciókkal válaszol. Ehhez járul az, hogy apját sem tudja becsülni, annak "gyáva hallgatása miatt, és az is, hogy valószínűleg sokat tud az anya személye körüli pletykákból, ezeket az informá-

ciókat egyáltalán nem képes feldolgozni tudati szinten. Etikai fékjeinek fejlődése súlyos károsodást szenvedett, ez nagy veszélyt rejt magában a későbbiekben, mert már is fixálódott benne egy állandó védekező- támadó állapot, amelyet kritikátlanul, egész társadalmi környezete ellen fordítja. Korrekciós nevelés a gyermek aktuális személyiségének rendezésében több szinte elháríthatatlan akadály van: elsőként kell említeni az anya teljes közömbösségét - arról sem vesz tudomást, hogy a gyermek pszichológushoz jár - egyébként csak két alkalommal volt, többet nem jött /"apukának nincs ideje jönni velem"/. Az anyai szerepet átvevő nagymama halála súlyos trauma, olyan súlyos, hogy a gyermek az újabb traumától való félelmében nem mer érzelmileg kötődni senkihez. Az apával megbeszéltem, hogy valamelyik nőrokont vonja be a gyermek nevelésébe, megígérte, de nem tette meg. A testvérrel való konfliktusok tompítására ajánlottam az apának a gyermek napközi otthonos elhelyezését, így időben és helyileg is kevesebbet vannak együtt, kevesebb konfliktus lehetőséggel. Mivel a gyermek nagyon értelmes, őszintén megbeszéltük a problémáit - anyjával, a nagymamával, a testvérrel, az apával kapcsolatban - akkor maradt el a további terápiáról, amikor valamiféle emocionális kötődést kezdett érezni a pszichológussal. Jelenleg itt tartunk a "terápiával" /ez esetben kénytelen vagyok idézőjelbe tenni/ - de az apát igyekszem rábírni a nőrokon és a gyermek kapcsolatának kiépítésére.

5. számú eset: K. Ilona 10 év fél hó

Panasz: a pedagógus küldi, azzal a panasszal, hogy állandóan lopkod, ceruzát, radírt, társainak uzsonnáját, füzeteit. 3 évvel idősebb bátyja - ugyanebbe az iskolába járt - is gyakran lopott.

/A tanító véleménye: "Családi terheltség, öröklöttség lehet".../

Szociális háttér: a szülők négy éve külön élnek, rendkívül viharos, verekedésekkel, veszekedésekkel teli együttélés után. Az apa segédmunkás, tartásdíjat rendszeresen fizet, de a családjával egyáltalán nem érintkezik. Az anya betanított munkás, 3 műszakban dolgozik, agyonfáradt ember. Szinte emberfölötti erőfeszítéssel igyekszik rendben tartani a lakást /1 szoba konyhás/, és a gyermekeket. Olyan fáradt, hogy minden anp elalszik az utóbuszon munkába menet, jövet. Az anyai nagymama folyamatos kezelés alatt álló idegbeteg, aki 3-4 éves korában ezt a kislányt, saját lakásán gondozta-nevelte. Az apa és az apai nagypapa alkoholista. Az apa elvonókurán volt, de visszaesett.

Anamnézis: igen zaklatott terhesség, az apa alkoholizmusa és brutalitása miatt. Szülés időre, de elhuzódó, a gyermek asphikxiával született, sokáig élesztették. Csecsemőkorban bölcsődés, majd óvodás /a nagymamához krónikusan ismétlődő mandulagyulladásai miatt került, ott egyszer sem volt beteg/.

Csecsemő- és kisgyermek korában többször elhuzódó influenza, lázzal. 4 éves korában mandula műtét. Közepesen táplált, fejlett, nem beteges.

Személyiségstátus: intelligenciája közepes, vergális készsége szintén. Helyzet-felismerése nehézkes, érzelmi állapota elsivárosodott. Etikai személyisége a 3-4 éves gyermek fejlettségi fokán áll. Lopásait azzal indokolja, hogy megtetszett neki az eltulajdonított tárgy, "később vissza akaram adni." Egyáltalán nem érti, mit kifogásolnak ebben a többiek és a pedagógus, de tudomásul veszi, igazságtalan bántásnak érzi az egészet, elhuzódik társaitól, barátja nincs. Játék-tevékenysége, mozgása igen gátolt, kifejezésében szegényes.

A személyiségfejlődés okai: organikus téren: valószínűleg nem mult el nyomtalanul a zaklatott graviditás, az asphixiás szülés, bár intellektusa nem mutat organikus sérülést. Rendkívül bizonytalan érzelmi helyzetében /az anya igen nagy mértékű fizikai és pszichés kimerültsége, a nagymamánál, majd a kórházban töltött idő, a hangoskodó, brutális apa/ nem alakult ki jó interperszonális viszonyulási készség. ^{etikai} ~~Etikai~~ személyiségének retardáltsága részben ezekkel az okokkal, részben az idősebb testvér modelljével /akinél hasonló okok, mechanizmusok léphetnek föl/ való azonosulással magyarázható.

Nevelési tanácsok: A korrekciós eljárás során elsősorban Glutareost kapott, ezt 6 hétig szedte, észrevehető javulás állt be, főként a gyakorlati intelligencia terén./Ezt a gyógyszeres kezelést a feltehető terhességi-szülési ártalmak s a némely területen enyhe retardáltságot mutató intelligenciaszint tette szükségessé/.

A lopások esetében egy szerű volna elmagyarázni a gyermeknek, hogy ne lopjon, mert ezért mindenki haragszik rá - csak éppen kevés, vagy semmilyen eredménnyel nem jár.

Minthogy fejlődésének egyetlen nyugodt, kiegyensúlyozott szakasza volt, az, amit az idegbeteg nagymamánál töltött /!/, azt javasoltam az agyondolgozott, kimerült, érzelmileg is agyonterhelt anyának, engedje, hogy a gyermek ismét ott lakjon a nagymamánál. /A nagymama idegbetegsége viszonylagos, tudniillik az anyát sokkal nagyobb intenzitással kellene idegosztályon kezelni, így tehát relative még mindig nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb pszichés légkörbe kerül a gyermek - annál is inkább, mert a nagymama főként pszichotomatikus tüneteket produkál/. Ez azért is látszott igen jó megoldásnak, mert a gyermek érzelmi-etikai fejlettségi szintje pontosan a 3-4 éves korszak, vagyis annak a bizonyos "boldog korszaknak" a szintjén állott

amikor a nagymamánál élt a kislány. Felmerül a lehetősége annak, hogy tudattalanul fixálódott azon a szinten két személyiségszféra fejlődése, mintegy felidézéseként annak, hogy ott a gyermek jól érezte magát.

Az anya beleegyezett ebbe a megoldásba, s így a családi terápia jelentős része a továbbiakban a nagymamát érintette. Hozzá kell tenni, hogy különösebb tanácsok nélkül a nagymamánál való tartózkodás 6 hét óta semmiféle lopás nem fordult elő. Itt igen nagy jelentőségű a nagymama szeretete, amely szinte egyik napról a másikra megnyugtatta, identifikációs lehetőséghez juttatta a gyermeket - aki igen nagy örömmel vette tudomásul ezt a változást. Ennek alapján úgy vélem, hogy az alapvető problémát - a lopást - ebben az esetben az ún. "hiánypótlás", "szeretetlopás" kategóriájába utasíthatjuk. A lopások végleges megszűnésének lehetősége megvan: a pozitív interperszonális kapcsolat a nagymamával, jó identifikációs lehetőség, a nagymama szeretetének megtartására való törekvés - mindezek biztosítják. Jelenleg nemcsak panaszmentes, hanem tanulmányi eredményében is két tizeddel javított /megjegyzem, az idősebb testvér kilátásai is jelentősen javultak, minthogy az anya terhelése csökkent, s több ideje és pszichés energiája van.

6. számú eset; R. Éva 8 év 9 hó

Panasz: Az osztályvezető tanító küldi: lop, igen piszkos, gondozatlan, állandóan megsértődik, sirva fakad, állandó külön gyámoltásra szorul.- Ennek ellenére közepes tanuló.

Szociális háttér: a város un. "lumpen-telepén" élnek, egy három

földes padlózatu épületben. A három helyiségből csak egyet használnak, a másik kettő annyira nedves, hogy a falakon csurog le a víz/!/. A használt helyiség ablakai ronggyal, papírral, nylon zacskókkal vannak befedve, egyetlen üvegtábla sincs. A szülők másfél éve elváltak, az apa elhagyta őket, a kislány az anyjával él. Egy idősebb fiutestvére van, ez az apai nagynéninél lakik, aki rendesen gondozza, ellátja őt. Szinte soha sem megy haza anyjához és hugához. Az anya beteg, sokat van kórházban, de betegségével kapcsolatban nem hajlandó nyilatkozni. Összeköltözött egy cigány férfival, akinek 8 /!/egészen apró gyermeke van /felesége meghalt/, ezek mindannyian ott élnek az egyetlen helyiségben, csupaszon, mezítláb vagy az ágyban tartózkodnak, vagy a sárban pancsolnak. Az apa benzinkut-kezelő, rendkívül jó jövedelemmel rendelkezik, luxuskocsija van, tartásdíjat nem fizet. Élettársával el akarják perelni a gyermeket az anyjától, de ezt az anya bosszúból nem engedi, sőt megtiltotta a gyerekeknek az apa látogatását is. A gyermek testi állapota: sovány, igen apró termetű, egyébként nem beteges gyermek. Anamnézist felvenni nem tudtam, mert az anya semmire nem emlékszik már.

Személyiségstátus: intelligenciája közepes, szókincse bizarr, szóhasználata teljesen eltér a megshokottól, a konvencionálistól. Fantáziája rendkívül gazdag, realitásérzéke igen kicsi. Szinte állandóan konfabulál, de az osztályban már megszólalni sem mer, mert a többiek állandóan kinevetik. Az osztály kiveti magából, mert rettenetesen piszkos, minden ruhája szakadt, a haja hónapok óta nem volt megmosva. Érzelmi állapotára az örökös várakozás jellemző: hát-ha egyszer megszereti valaki. A legkisebb - őszintének elfogadott - szeretetre, megértésre is kiéhezett módon reagál: kétségbeesett tapadással, kapaszkodással. Anyjához ragaszkodik, állítása szerint azért

lop, - egyizben már pénzt is - mert otthon nem volt pénzük, az egészet anyjának adta, aki nagyon örült neki - és azonnal cigarettát és élettársának pálinkát vett rajta. Egyetlen "barátja" van, akit nagyon szeret: egy igen koszos, korcs kiskutya. Ezzel egy fekhelyen is alszik /ez a fekhely egy láda, és még három "féltestvérével" osztja meg/. Egyetlen biztonságát, kötődését az adja, hogy ez a kutya nagyon ragaszkodik hozzá, őrajta kívül senkitől nem fogad el ennivalót. A képhez hozzátartozik, hogy a kutyát úgy szedte fel az utcán, pár hónapja, amikor egyszer "elindultam". Judiciuma igen gyenge, egyáltalán nem tartja bajnak, hogy elvette más pénzét, "anyukámnak nem volt", bár tudja, hogy ezt mások általában elítélik.

A személyiségfejlődés okai: teljes fizikai és pszichés elhagyatottságában kóros tapadási készség fejlődött ki, fantáziájával kárpótolja magát, a realitás síkján pedig, az ugyanolyan elhagyott kutyával, mint amilyen elhagyott és gondoskodásra, szeretetre éhez ő maga is. Erkölcsi személyisége teljesen szétzilálódott. A többi gyerektől fél, és primitív gyűlölködést táplál velük szemben, nem keresi barátságukat, még társaságukat sem, mert csak így tudja kompenzálni súlyos érzelmi sérüléseit, s az állandó érzelmi csalódásokat. /Nem "mer" szeretni senkit, ugyanakkor rövid idő alatt kórosan tapad arra a - főleg felnőtt - személyre, aki valamelyest törődik vele. /Mivel érzelmi kielégítetlensége következtében megállt a 2-3 éves gyermek kötődési szintjén, egyáltalán nem képes feldolgozni a leválasztást, amelyet kényszerűen végig szenvedett eddigi minden felnőttel kapcsolatban. TAT-jában több suicidiudimra utaló választ adott: első tábla: "arra gondol, hogy jó lenne meghalni". A harmadik GF és harmadik BM táblára ugyan azt mondja: "... talán megölte magát valaki, azért sirnak" 9 GF táblára adott válasza: "most tudta meg,

hogy meghalt valakije /hosszu hallgatás/ megszúrta magát..." A 7 GF táblára: "a nagylányt szereti az anyukája, de ezt a kicsit nem. Azért adta oda a nagynak." Ez a válasza a saját kitaszitottságára utal, "odaadta", vagyis érzelmileg eltaszitotta őt is az anyja, másrészt pedig azt a fel nem dolgozott élményt, feszültséget fejezi ki, amelyet átél apjának élettársával kapcsolatban, akinek van egy saját lánya is. A 13. MF táblára teljes sokkal válaszolt, ismételt biztatásomra sem szól semmit. Valószínű, hogy anyja és annak élettársa közötti kapcsolat nem titok előtte /annál is inkább, mert hiszen egyetlen helyiséget használnak/. Összefoglalóan: igen nagyfoku, súlyos érzelmi és fizikai elhagyottságában, eltaszitottságában teljes elbizonytalanodás jött létre az emberekkel való kapcsolatában, szeretetéttség, amely nem talál kielégítésre, éppen tulzottsága miatt, ezek a kapcsolatai semmiféle megterhelést nem birnak el, a legkisebb, vélt sérelemre, szélsőséges sértődéssel, alapjában véve kétségbeesett csalódottsággal válaszol. Pszichés teherbirása igen alacsony, erkölcsi személyisége^{1.} infantilis szinten is széttzilált. Csalódottsága elől fantáziájába és az ugyanolyan sorsu kiskutyával való barátságba menekül. Anyjához minden módon közelíteni igyekszik, szeretetét kisebb lopásokkal akarta megnyerni - de amióta anyja a lopott pénzt az élettársára költötte, azóta nem lopott: újabb csalódás az anyában, akinek ebben a helyzetben sem ő volt a fontos. A következőkben igen rosszak a kilátások a gyermek számára: 1. nem fog találni olyan felnőtt személyt, aki a kóros ragaszkodását, és állandó, kisgyermekes csalódottságát el tudja viselni, ezért nincs kilátás érzelmi szükségleteinek pótló-jellegű kielégítésére. 2. Anyjának, mint modellnek az utánzása nagy veszélyeket rejt magában, hiszen az anya maga is erkölcsileg és judiciumában rendkívül gyenge ember. 3. Ebből a környezetből őt ki-

emelni nehezen lehet, mert az anya tanukkal bizonyítja, hogy ő a gyereket ellátja, gondozza, így nem veszik állami gondozásba, s mert az apának bosszúból nem adja oda. 4. Végül pedig, a gyermek ebből a megoldhatatlannak tűnő helyzetből fantáziájában suicidiumba menekül, s ez - legkésőbb 2-3 év múlva - reális veszély.

Nevelési tanács: Elsősorban a gyermeket kellett megközelíteni, másod sorban az anyát. Azért elsődleges a gyermekkel történő terápia célzatu megbeszélés, mert neki saját magának tisztán kell látnia a helyzetét: anyja nem alkalmas arra, hogy egy gyermeket jól felneveljen, bár a maga módján szereti a kislányt. Több egymást követő irányított beszélgetésben a gyermek "rájön" legsúlyosabb problémájára. Csak a 4. héten hagytam rájönni erre, mert akkorra már kialakult az az intím kapcsolat közöttünk, amelynek birtokában pszichés teherbíró képessége megnövekedett, és képes volt elviselni ezt az igazságot. Szeretetigény kielégítését sikeresen megosztottuk a pedagógussal, aki igen nagy megértéssel és segítőkészséggel közeledett a kislányhoz. Mivel félületes, kereső jellegű kapcsolatokra igen hamar képes, ez még nem is ütközött akadályokba. Annál nehezebb volt elfogadtatni vele azt a tényt, hogy neki is meg kell változnia ahhoz, hogy a gyerektársak szeressék. Mivel szokásrendszerében egyáltalán nem volt helye a tisztálkodásnak például, a szeretett kutya felől közelítettem meg. Sajnáltam a kutyát, hogy milyen piszkos, gondozatlan - pedig milyen szép kis állat lenne, ha a gazdája gondozná: megfürdetné, megkefélné. A második ilyen célzatu megbeszélés után megkérdezte, mivel lehet megkefélni: akkor adtam neki egy kefét, erősen hangsúlyozva, hogy ezt külön neki vettem a kutyája gondozásához /ami egyébként igaz is volt/. Következő alkalommal ha nem is tisztán, de a fürdetés, keféelés kétségtelen nyomaival és igen büsz-

kén hozta a kutyát. Nagyon dicsértem, csodáltam az állat szépségét, és "véletlenül" azt mondtam, ő is így megszépülne ha megmozsdana, megfésülködne. Ráállt, de megkért, mutassam meg, hogyan kell ezt tenni.

Az egész terápiás eljárás 6. hetétől kezdve keze-arca tiszta volt, a haját mindig rendbe tette. Egyidejűleg egy őrsi foglalkozáson véletlen megjegyzéseket tettem arra vonatkozóan, hogy milyen rendes, tiszta itt az Őrsben mindenki. A gyerekek helyeseltek, és észre vették, hogy Éva ujabban tiszta. - Ez már tulajdonképpen egy csoporttal folytatott csoportterápia volt. - A tanítónő tisztaságfelelősnek nevezte ki, majd a 8. héten egyszer megbizta a takarékbélyegre szánt pénzek összegyűjtésével. Pontosan elszámolt mindennek. A gyerekek kezdeményezésére - kissé irányítva ugyan - őrsi dicséretet kapott; végre befogadták./természetesen nem volt mindig tiszta, mert - bár megbeszéltem az anyával, hogy legalább hetenként kimossa a ruháit - esetenként elfogyott a mosópor, a szappan, pénz.../

Látszólag tehát rendeződött egypár probléma, de az eredményeket visszahuzza az a tény, hogy az anya nem változik, a cigány élettárs, a rengeteg kisgyerekkel változatlanul náluk él.

A terápia 9. hetében újból elvégzett pszichodiagnosztikai vizsgálatok jóval kevesebb suicidium jegyet mutatnak - de mutatnak. A terápiás eljárás folyamatos, mert ahhoz, hogy lényegi személyiségváltozás jöjjön létre, tartós, teherbíró kapcsolatokra van szüksége. A legnagyobb gond az, hogy végnélkül senki nem tudja helyettesíteni az anyát - erre egyszerűen fizikailag is képtelen bárki, aki egyáltalán szóba jöhet. Beszéltem a nagynénivel, akinél a fiu testvére él, az mereven elzárkózott: neki ez a gyerek nem kell. Felkutattunk egy másik nőrokont, aki hajlandó lenne őt magához venni, de őhozzá meg

a gyermek nem akar menni. A gyermek társadalmi helyzetét, biztonságát tehát több oldalról igyekeztünk megtámasztani. Ebbe a terápiáskomplexumba beletartozik az is, hogy a gyermek önmaga helyzetéről alkotott képe, az a hely és helyzet, amelyet önmagában alkotott önmagáról, realizálódjék, hiszen a fantáziájában suicidiumban menekülés áttevése a valóságba, még mindig fennálló, veszély. Ezért többször rátértem arra, hogy más gyerekekkel is előfordul hogy elhagyják, hogy nem gondolják, hiszen nagyon sok gyermek él intézetben és azért mindenki megtalálja magának a társakat. Ebben a vonatkozásban a legnehezebb tartós változást elérni; érthető módon, hiszen születése óta kialakult, megerősített interperszonális, viszonyulásai, amelyek sajátos cselekvés és reakció-sémában rögződtek, igen nehéz újabbakkal helyettesíteni. Viszont éppen ezért nagyon fontos a tárgyi és a tágabb személyi környezet megnyugtató rendezése, abból a nagyon egyszerű igazságból kiindulva, hogy a lét határozza meg a tudatot; a rendezett, kiegyensúlyozott tárgyi-személyi környezetben való létezés - lassan és nem is teljes mértékben - rendezné önmaga elhelyezését a társadalomban.

Jelenleg tehát a fent leírt eredményeket ért el a terápia - ezek nem kis eredmények, hiszen a panaszolt tünetek csaknem teljesen megszűntek, de továbbra is gond a személyiségfejlődés tartósságának biztosítása.

7. számú eset: J. Éva 8 év 2 hó

Panasz: Az osztályvezető tanító küldi: rendkívül ingerlékeny, sirós, kapkodó, ideges, sértődékeny. Szexuális játékot játszott 4. osztályos fiukkal /lehuzta a bugyiját, mutogatta magát, majd ugyenezte

tették a fiuk is./

Szociális háttér: az anya 3. házasságában él - a gyermek az első házasságából született. A gyermek apja tanár, újabb házasságban él, nála sokkal fiatalabb tanítványát vette feleségül, a gyermeknek tartásdíjat küld, de nem látogatja. A gyerek szokott menni hozzá, de az apa új felesége "kinézi" őt a lakásból.

Az apa álláspontja: "a gyereket az anyja tudja legjobban nevelni, maradjon csak ott." Az anya kétszoba összkonfortos lakásban él, velük lakik a harmadik "apa" nagyfia is, aki egész nap sok, kéteserkölcsű nőt hoz fel a lakásra. A gyerek az iskolai tanítás után ott-hon tartózkodik, tehát a látogatásoknak tanuja. Az anya rendkívül labilis pszichés képet mutat, nagymértékben támasz-kereső, partnereit kritikátlanul keresgélő - cserélgető /a három házasságon kívül több futó kalandja volt, a férfiakat mindig a saját lakására vitte - a gyermek apja ezért is vált el tőle./ Ezt a férjét becsüli, sokat vár tőle a gyermek nevelésében is. A mostohaapa "foglalkozik" a gyermekkel: számonkéri az iskolai leckét, főleg a rossz feleleteket, megszidja, de nem veri meg.

Anamnézis: Első, kívánt terhesség, szülés időre, rendben, csecsemőkori betegségei nem voltak. 5 hónapos korától 1 éves koráig az apai nagymama nevelte, majd bölcsőde, óvoda, óvodáskorban a szokásos gyermekbetegségek zajlottak le, szövődmények nélkül. Jól fejlett-táplált, nagyon szép, feltűnően csinos kislány.

Személyiségstátus: intelligenciája igen jó, 10 éves kornak megfelelő. Verbális kifejezőkészsége igen jó, felnőttesen választékos, szóhasználatát egyáltalán nem gyerekes. Érzelmi állapotára teljes bizonytalanság jellemző. Anyjával való kapcsolata nagymértékben ambivalens: teljesen Wleutánozza" őt, ugyanolyan kapkodó, érzé-

keny, sirós, kicsit kihívó, választásaiban bizonytalan - ugyanakkor haragszik rá, egyrészt mert keveset törődik vele, másrészt féltékeny anyja partnereire. Gyakorlatilag teljesen anyjára van utalva érzelmi szükségleteiben, mert a sűrűn változó apapótlékok a gyermeknek rivalitást jelentenek az anya érzelmeiben és nem érzelmi támaszt. Apja után nagyon vágyik, de az apa távolítja magától. Jelenlegi apjának számonkérései sértik "semmi köze hozzám" - mondja. Szexuális játékaival kapcsolatban kétarcu: úgy tesz, mintha nagyon bánná, de valójában élvezi a helyzetet, örül, hogy anyját nagyon bántják a történetek. TAT-jában sok a szexuális töltésű válasz pl. a 13 MF táblára: "na ezek is jókat csinálnak", majd mintegy "észbekapva" teszi hozzá: "persze ezt nem szabad, ezek itt valószínű nem is házások". Tudati síkon felnőttes, leplezni igyekszik felkelte szexuális érdeklődését.

A személyiségfejlődés okai: a gyermeket kicsi kora óta igen sokszor változó személyi hatás érte és éri. Anyjának labilis, mindig támaszra szoruló, bizonytalan életvezetése és érzelmei nem biztosították számára a szükséges érzelmi támaszt, interperszonális kapcsolataiban az etikai korrektség kialakulását. Érzelmi kielégítetlenségéhez állandó féltékenységi társul, amely anyjának partnereire irányul. Identifikálódási lehetőségei igen kedvezőtlenek: egyrészt, mert anyjához fűződő érzelmei ambivalensek, másrészt mer ez az azonosulás az ő esetében csak az anyjával történhet, akinek bizonytalan etikai magatartását utánozza. Ilyen körülmények között érték a túl korai, negatív, erős szexuális ingerek: részint anyjának és partnereinek viszonya révén, másrészt most, a nevelőapa felnőtt fia és annak partnerei részéről. Ezek az ingerek az amúgy is bizonytalan, fejlődésében megzavart személyiségét érték, és így együtte-

sen felborították az érzelmi-^{erkölcsi}etikai személyiség egyensúlyát.

Nevelési tanács: ebben az esetben mindennek előtt a gyermek helyes i élkezésének, a társadalmilag elfogadott etikai normatíváknak a kialakítása a terápia fő célja. Ha ugyanis ez megtörténik, akkor a tünetek is megszűnnek - viszont a tünetek megszűnése nem jelenti okvetlenül a személyiség tartó^lás, pozitív fejlődését.

Mivel intellektusa igen jó, a problémák egyenes feltárását, megbeszélését választottam módszerként. Irányítással ő maga fogalmazta meg, hogy anyjával van a legtöbb baja: "az a bajom, hogy mindig mást szeret, engem meg csak úgy, ő mellettük." Ekkor én fogalmaztam meg konkrétabban: "tehát úgy érzed, ugye, hogy anyu elsősorban másokat szeret és téged elhanyagol". "Igen". Ez a fő probléma.

A beszélgetés a következő irányban folytatódott: minden felnőtt embernek - fiataloknak és idősebbeknek is - kell egy olyan társ, aki szintén felnőtt, akivel szeretik egymást, és megosztják a gondokat és örömeiket is. Van aki hamar rátalál erre a megfelelő társra, de van aki csak később, és addig sok emberrel megismerkedik, megpróbálja, hátha ő az, akivel szerethetik egymást. Azt is tudni kell, hogy ez az "egymás szeretése" azt is jelenti, hogy a felnőttek együtt töltik az éjszakát. Viszont előfordul, hogy a felnőttek végül mégsem segítenek egymás gondjainak a megoldásában, s ilyenkor esetleg veszekedések után, elválnak egymástól. Hogy mennyire szükséges volt ennek nyílt megbeszélése, azt legjobban a kislány első spontán reagálása fejezte ki: "nem tudtam, hogy erről lehet beszéni valakivel". Most, hogy ilyen nyíltan beszélhettünk azt is elmondta, hogy ő gyakran ébren van éjszaka és tudja mi történik a másik szobában. Nyilvánvaló, hogy ez nagyon felizgatja, de ha az így felhalmozódott feszültséget legalábbis megbeszélésben levezetheti, kevésbé lesz

szüksége az infantilis szexuális játékokra. Erről is beszéltünk: a bölcsődés-óvodás gyermekek szokták mutogatni magukat, a nagyobbak tisztában vannak azzal, hogy a fiúk és lányok különböznek egymástól és, hogy ebben semmi különös nincs, ez így természetes. Tehát ő, aki szép nagylány, hagyja ezeket a gyerekes dolgokat a kicsiknek. - Ez a megbeszélés nagyon hatékony volt: az iskolában már ezt követően észrevehető változás mutatkozott: komolyan, nagylányosan viselkedett, jóval kevesebb jelenetet produkált mint korábban. Az anyával megbeszéltük, hogy a gyermek igen tud kapcsolatairól, s általában a szexualitásról, de igen fontos, hogy ennek érzelmi vonatkozásaival legyen tisztába. Tanácsoltam, hogy tekintse a kora érettségét, de egyes megnyilvánulásaiban infantilis gyermeket "barátnőjének", avassa be gondjainak súlytalanabb részleteibe, s szervezze meg, hogy a gyermek vele, az anyával legalább kétszer hetenként kettesben legyen. Ezt az időt töltsék például együttes házimunkával, s közben baráti beszélgetéssel.

Az anya mindent elfogadott, de nehezen tudta realizálni a megállapodásainkat, tekintve, hogy ő maga is roppant bizonytalan érzelmi viszonyulásaiban, s egész életvezetésében. Itt tehát konkrét időbeosztási tanácsokat is adni kellett, amelyeket itt - indriszkréció veszélye nélkül - pontosan részletezni nem lehet, tekintve a nevelő-apa sajátos foglalkozását; s amelyek arra irányultak, hogy milyen ügyeket beszéljen meg a kislánnyal és mikor.

Egyidejűleg - a felnőtt fiú szexuális hatásának csökkentése céljából - javasoltam a gyermek napközi otthonos elhelyezését, s azt, hogy onnan együtt menjenek haza, meghatározott időben, így nem érheti meglepetés a váratlanul haza érkező gyermeket - de a fiatalembert és partnerét sem.

A pszichoterápia 7 hete után az újabb pszichodiagnosztikai vizsgálatok azt mutatják, hogy nagy mértékben erősödött a gyermek anyához kötődése, szexuális magatartása átrendeződött: felnőttesen, komoly ügyként kezeli ismereteit, átlátva a szexuális kapcsolat érzelmi súlyát is. Iskolában panaszolt tünetei teljesen megszűntek. A terápiát azzal a tanáccsal fejeztük be, hogy amikor a gyermek úgy érzi, szeretne beszélgetni, olyan problémái vannak, amelyeket szeretne elmondani, felkeres - ugyanígy az anya is. De mindenképpen felkeresnek a gyermek serdülőkorában, hogy a minden bizonnyal felmerülő problémákat sikeresen megoldjuk.

8. számú eset: B. Ervin 8 év 8 hó

Panasz: semmi nem érdekli, elcsavarog az iskolából, ujabban már otthonról is. Semmiféle iskolai kötelezettségének nem tesz eleget /a tanító küldte/

Szociális háttér: az apa hivatásos katona, az anya óvónő. Két szobás, nagyon szépen berendezett lakásban élnek. A gyerekek egy, nála 4 évvel idősebb, bátyja van. Ennek a gyerekek a lakásban egyáltalán nincs biztosítva a helye; míg a bátyjának saját asztala, könyvespolca, szekrénye van, ez a gyerek a könyveit, füzeteket a bátyja polca alatt, a földön tárolja. Szekrénye, asztala nincs, a bátyja mindig elzavarja a saját asztalától, ezért a gyerek a konyhában a hokkedlin ír, melléje guggolva vagy térdelve.

Anamnézis: a gyerek nem kívánt, kellemetlen terhességből, időre született. Az anya már akkor teljesen elhídagult az apától. Ezt a gyereket az apa - fenyegetésekkel megtoldott - kívánságára hordta ki. A gyerek fejlődéséről semmit sem tud mondani, "bölcső-

dés volt 5 hónapos korától, nem értem rá figyelgetni". Bölcsődéből, óvodából mindig az apa hordta haza, az iskolából történt csavargásait is ő vette észre. Nem bántja a gyereket, de nincs ideje foglalkozni vele. Az anya a gyermek előtt is kijelenti, hogy nincs kedve törődni "ezzel a butával", és különben is nagyon fáradt. Az idősebb fiút nagyon szereti, "ő a jobb kezem, mindenben segít, és nagyon okos."

Személyiségstátus: érzelmeiben, érdeklődésében annyira beszűkült, elsivárosodott állapotban van, hogy ez nagy mértékben befolyásolja intellektuális teljesítőkéességét is. Korának megfelelő intelligenciával rendelkezik, de teljesítményei hullámzóak, többnyire a teljesítéshez szükséges iniciatívák hiányoznak. Indíték-szegény, inaktív személyiségű, egyetlen pont van, ahol érzelmileg még "él": a testvérhez fűződő kapcsolatában. Nem panaszkodik, nem vádol, nem fejezi ki vágyakozását sem, de az arca szomorú, ahogyan a bátyja "birodalmáról" beszél. A szülőkkel közömbös, csavargásairól válvonogatva mondja "nem volt semmi oka", ugyanakkor a vizsgálati eredmények azt a tendenciát mutatják, hogy személyiség dinamikájában főként az "elvonulás" a magát "eltüntetés" demorál. Egészében véve önmagának súlyos leértékelése, az a meggyőződés, hogy ő valójában senkinek sem kell, jellemzi a gyereket.

A személyiségfejlődés okai: már a graviditás ideje alatt sem alakult ki az anyában a születendő gyermekkel vállalt érzelmi egység, azonosulás. Később is elhagyta, másokra bízta, nem szerette, sosem törődött vele, kifejezetten teher neki. Az apa nem tudja helyettesíteni az érzelmi szálát, jó szándéka ellenére sem. A szülők közötti érzelmi elhidegülés is ártott a gyermek érzelmi fejlődésének, amociionális biztonságának, és közvetve az adaptációs képességeinek. Ebben

a teljesen elhagyott, kirekesztett érzelmi helyzetben látnia kell a bátyjára irányuló szeretetet, bizalmat, a kettőjük közti érzelmi különbséget tárgyi megnyilvánulásokban is el kell szenvednie /a bátyjának saját asztal, polc stb./, és ebben az érzelmi helyzetben szakadtak rá az iskolai követelmények is. Ezek teljesítésében senki nem segítette, nem biztotta, pozitív érzelmek nem segítették át a nehézségeken, bizonytalanná, majd közönbössé vált a felnőtt társadalom elvárásaival /különböző teljesítések/ szemben. Identifikálódási, utánzási lehetőségei igen rosszak születése óta, ennek következtében aktivitása erősen csökkent. Az iskolából történt csavargásai annak a következménye, hogy ott feladatok teljesítését követték meg tőle, erre viszont nem képes, részben a fent kifejtett okok miatt, másrészt a szülői modell is a kötelességek lerázását, és kialakult reakció módjai is ezt sugallják. Az, hogy később már otthonról is elcsavargott, egyenes következménye az előzőeknek: most már az otthoni számonkérés alól is "meglóg, eltűnik."

Nevelési tanács: Igen nehéz eset a pszichoterápia számára; pontosan az iniciativa szegénysége miatt. A szülőkkel megbeszéltük, hogy a konyhába tesznek egy kisasztalt, s föléje polcot a gyerekeknek, hogy érezze önmaga fontosságát, jelentőségét, tárgyi megnyilvánulásokban is. Az óvónő anyja szakmai ambíciójára támaszkodva sikerült valamelyes érdeklődést felkelteni saját "problematicus gyermeke" iránt. Ugyanakkor nyíltan megmondtam, hogy a partner nem szeretése nem lehet ok a gyermek nem szeretésére: a gyermek nem tehet róla, hogy megszületett, ez a szülők, elsősorban az anya felelőssége /hiszen számtalan módja van a terhesség megelőzésének vagy megszakításának/ ha már kihordta, a megszületés tényével vállalta a gyermeket, akkor tenni is kell érte valamit. Ez hatástalannak bizonyult,

ezért más oldalról közelített meg a felelősségét: mit szól hozzá, ha a gyermek csavargásai közben majd lopni fog, s ha ezért javító-nevelő intézetbe utalják. Mennyire fog ez jót tenni a szülők karrierjének, szakmai vitelének? Példákkal bizonyítottam, hogy a legtöbb lopás csavargással kezdődik, a csavargás hazudozással párosul szükségképpen, s hogy e kettő a szülőktől, az otthonból való menekülés vágya motiválja /kicsit el is túloztam a példákkal történő érvelést, mert láttam, hogy az anya csak hiuságán keresztül "fogható meg."/.

Ez már sikerrel járt: megijedtek, tanácsot kértek, fogadkoztak. Természetesen ez még önmagában nem siker, de azt elértem, hogy fontosnak tartották a gyermekkel való foglalkozást. Létrehozták a gyermek kis birodalmát a konyhában, amit a gyerek - ahhoz képest, hogy egyáltalán nem szokta érzelmeit kifejezésre juttatni, örömmel ujságolta. A következő tanács: nézzék meg a gyermek iskolai holmiják, tegyék rendbe, ugyanugy a ruháit is, adjanak neki uzsonnát /amit az anya a gyermek szemeláttára készítsen el!/, kérdezzék meg, hogyan érezte magát aznap az iskolában, tervezzenek lehetőségeket, amelyek biztosítják az együttes élményt, a hovatartozás érzését a gyermek számára. Ez lehet egy-egy TV műsor közös megnézése és megbeszélése, közös vásárlás, séta, esti mese stb. Mivel a szülők igen felületi viszonyban vannak egymással, megkérdeztem nem látják-e fontosnak a kettőjük közötti feszültség valamilyen rendezését: válás, vagy a kapcsolat megjavítása útján. A kérdés akkor nyitva maradt: de két-heti terápia után az anya csodálkozva mondta: viszonyuk az apával javult, újból házasséletet élnek "ugylátszik a gyerekekkel addig terveztük a közös foglalkozást, míg összerázódunk mi is."

A gyerekekkel tulajdonképpen csak ezután kezdődik az intenzív terápia:

először helyre kellett állítani személyének jelentőségét a családban, mert csak ez után lehet elhíttetni vele, hogy ő is fontos valakinek. Ez idő alatt csak egyszer csavargott el, félórára, tulajdonképpen csak elbámészkodott egy játékkirakatnál. Pillanatnyilag itt tartunk, eléggé jó kilátások vannak a további személyiség korrekcióra, mert az anya pszichésállapota jelentősen feljavult, teherbirább, s felkészül az esetleges kudarcokra is mind az apával, mind a gyermekkel kapcsolatban.

B./ EGYÉNI ESETANYAG FELDOLGOZÁS SERDÜLŐKÖRUAKNÁL

1. számú eset: A 15 év 2 hó

Életelőzmény: a családban négy gyermek van, mindannyian állami gondozottak. Az apa segédmunkás, a anya htb. - mindketten súlyosan alkoholisták. A gyermek 1965-ben került először állami gondozásba a szülők alkoholizáló élete miatt - ekkor a szülők ellen ifjúság elleni büntett címén eljárás indult, de csak kényszerelvonókurára küldték őket. A testvérek az ország különböző pontjain lévő nem zárt intézetekbe kerültek. Pár évvel később az apa kérte a gyermekek állami gondozásának megszüntetését: házat épített, feleségétől elvált, a gyámhatóság úgy látta, a gyermekek nevelése biztosítva lesz /!/. Visszakerültek tehát: az apa egész nap dolgozott, s a gyermekek éhesen, piszkosan, teljesen lerongyolódva csavarogtak, s ha már nagyon éhesek voltak, loptak. Ekkor az apa - arra való hivatkozással,

hogy egész napos elfoglaltsága miatt nem képes ellátni a gyermeket - elvitte őket az anyához, aki a szó szoros értelmében kidobta mindannyiukat. Így az apa kérte az állami gondozás visszaállítását. Közben egyik gyermek sem járt iskolába, csavargásaik miatt nem kaptak végbizonyítványt, a korábbi intézeti évek alatt ez a gyermek elvégezte az általános iskola négy osztályát. Ekkor ez a gyermek zárt-intézeti javító-nevelésre került, s onnan az apa gyakori kérésére sem adták ki. A testvérek közül a két keresőképes otthon van, a másik kettőért fizetni kell, s az apa ezt a fizetést nem akarja vállalni. A gyermek ét éve tartózkodik a jelenlegi intézetben. Ebből a rendkívül viharos életútból már önmagábavéve levonható a következtetés: minthogy aoha nem kellett senkinek ez a gyermek, igen zaklatott pszichikumu. Az előző nevelőotthonból azért telepítették át a zárt-intézetbe, mert "makacs, ideges, összeférhetetlen, fegyelmezetlen, állandóan megszökik, semmi jóra való hajlama sincs." Az előző intézet egyik pedagógusa felháborodva írta: "még nekem se fogadott szót, mi nem vagyunk erre berendezkedve /!/".

Jelenleg: a főtüneteket illetően /csavargás, lopás/ panaszmentes; zárkózott, ingerlékeny, szótlan, keveset és nyugtalanul alszik viszonylag kis sérelmekre is agresszív "kirohanásokkal" reagál. Az általános iskola 6. osztályát végzi elégséges-közepes eredménnyel. Tanulásbeli teljesítményei labilis indulati állapotai miatt változók. Vannak időszakok, amikor minden tárgyból jó eredményt ér el, máskor viszont elégtelenekre felel. Különösebb funkciója az intézeti csoportban nincs.

Személyiségstátus: nagyfoku bezártság, súlyos érzelmi sérülések jellemzik; időnkénti dühroamaival a huzamosabb időn keresztül a felhalmozódott pszichés feszültségeket vezeti le. Ez nagy mértékben rögzült magatartási-reakció-séma. Intellektusa közepes, inkább

a szintetizálóképesség csökkent, és ismeretei hiányosak, egyébként jó. Verbális kifejezőkészsége életkorának megfelelő-ha már egyáltalán megszólalt, de ezt igen nehéz elérni; rapportkészsége gyenge. Bizonytalan, feszültségekkel teli, támasz- és biztonságkereső érzelmi állapota nagy mértékben rontja intellektuális teljesítményeit is. Az egész személyiségét súlyosan megterhelik a pubertás kor szexuális és egyéb problémái.

A személyiségfejlődés okai: csecsemőkora óta elhagyott, érzelmi-
leg senki által nem vállalt gyermek. A súlyosan alkoholizáló szülők mellett sem pszichés, sem tárgyi szükségletei nem elégültek ki. Valamelyest pozitív érzelmi kapcsolata csak az egyik testvérével alakult ki, de ezt a testvért is már évek óta csak egy-két alkalommal látta rövid időre. Identifikációs lehetőségei a korai gyermekkorban negatív tendenciájúak; az alkoholizáló, brutális szülőkkel. Az állami gondozásba vétel óta egyáltalán nincs ilyen lehetősége, hiszen állandóan dobálták egyik intézetből a másikba, az iratanyag tanúsága szerint is azzal a céllal, hogy megszabaduljanak tőle. Ebben a helyzetből minden érzelmi közeledési próbálkozását ellenségesen, elutasítással fogadták, így érthető, az a védekezési mechanizmus, amely támadásra ösztönzi. Súlyosan sérült tehát az érzelmi személyiség-szféra, s a rossz, majd a később egyszerűen nem létező identifikációs lehetőségek következtében bizonytalan, erkölcsi magatartásában teljesen sodródó, tartás nélküli személyiséggé fejlődött. Tesztjeiben igen sok a tendenciájában önmaga cselekvési kontrolljának, irányításának elengedésére utaló mozzanat. A szociometriai felmérésben, funkció-aktivitás alapján adott választásokat, ami mutatja csökkent személyes bizalmát és rokonszenvi társválasztási képességét. Ugyanigy őt is kevesen választják és főként az olyan jellegű kérdé-

seknél jelölik, amelyek több személy választását engedik: tehát egy kis csoportba még bekerülhetőknek tartják a többiek, de kifejezetten egyénként senki sem választja. Ennek oka is csökkent rapport-készsége, érzelmi szegénysége. Mivel érzelmei felületeseek, kevésbé differenciáltak a cselekvéseinek irányítását, önkontrollját elegendő tendenciákat mutat, félő, hogy kikerülése után a sodródó, mások által rábeszélhető kriminálisok közé fog tartozni. - Annál is inkább, mert az apának csak arra a pénzre van szüksége, amelyet majd keres, a gyermeket magát nyilvánvalóan továbbra sem vállalja érzelmi kötődéssel.

Nevelési tanács: mivel az egész bizonytalan, érzelmileg, erkölcsileg rendkívül labilis pszichés státust még a pubertás viharai is terhelik, elsősorban egy teherbíró, szoros érzelmi kapcsolatra van szükség, ha ez a kapcsolat tartós, és intenzív lesz, akkor a partnerrel történő identifikációs törekvések is megjelennek. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy a partner pozitív modell-képzésre megfelelő legyen. Ezt megbeszéltem a nevelőtanárral, aki erre a szerepre igen alkalmas. A fiu intézeti tevékenységi formáit is bővíteni kell. A megbeszélést követően sürítette a fiuval való közvetlenebb érintkezések gyakoriságát, apró eseményekkel: tőle kért egy pohár vizet, őt küldte a szomszédos szobába gyufáért, megnézte a holmiját stb., megkérdezte, milyen különleges dolgot szeretne csinálni. Ezen a ponton a fiu jól mobilizálhatónak mutatkozott: az akváriumai halakat szeretné gondozni. Ezt meg is engedték neki. Mindezt lényeges változást eredményezett: oldottabb, hozzáférhetőbb lett, fokozatosan feltárta egész érzelmi zűrzavarát, amellyel kapcsolatban a nevelőtanár tapintatosan rávezette arra, hogy az intézetből történő kikerülése után sem várhat lényegesen több segítséget, szere-

tetet apjától, mint eddig. Ugyanakkor megígérte, hogy - mivel a fiu juhász akar lenni - ennek lehetőségeit megkeresi. A fiuval folytatott beszélgetések során fokozatosan tisztáztuk fő problémáit, hogy tudniillik nincs senkije, legfeljebb az az egy testvér jelenthet valamiféle támaszt. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogyha innét kikerül valamelyik galéri lecsap rá. Hogy ezt elkerülje, pontosan meg kell szervezni a majdani kinti életét előre. Az ilyen témájú célja: tudatosítani önmaga valóságát a serdülővel; vállalja önmaga személyiségét hibáival, pozitívumaival együtt s reálisan mérje föl jövőbeni lehetőségeit. - Megjegyezni kívánjuk, hogy az identifikációra való törekvés nem mindig járhat eredménnyel, egyszerűen azért nem, mert a nevelőtanár is ember, akinek megvan a maga saját családja, érzelmi kötöttsége és kötelezettsége, s a pszichésteherbirása véges: nem tudnak minden intézetbe kerül gyermeket érzelmi kötődéssel vállalni. Megítélésünk szerint ebben az esetben az történt, hogy a nevelőtanár igen jószándékuan vállalta az érzelmi kötődés látszatát; de még ennek a kockázatát is vállalni kell, mert esetleg átsegíti a gyermeket a serdülés legnehezebb időszakán. Igen jelentős az a tény, hogy a fiu választhatott egy "különleges" tevékenységet: a halak gondozását. A tevékenységi formák bővítése az ő esetében igen jelentős változást eredményezett: saját magának hasznosságát, fontosságát fedeztette fel vele.

Második számú eset: B. 14 év 3 hó

Élettörténet: súlyosan alkoholizáló szülők akik szinte állandóan börtönben vannak, lopás, betörés miatt. Öt gyermek van a családban, a három lány prostituált. Több ízben indult rendőri, bírói eljárás ellenük. A két fiu 1962 óta állami gondozott 65 óta állandó

szökésben voltak, szökésük alatt loptak, betörték ezért zártinté-
zeti elhelyezésükre került sor 2 évvel ezelőtt. A testvér egy másik
intézetben kapott helyet.

Jelenleg: minden tettet az intézetből való kikerülés vágya motivál-
ja. Ennek érdekében konformista, képmutató, de ha a nevelőtanár nem
látja, igen durva, agresszív a kisebbeket terrorizálja. A nagyobbak-
nak szervilisen engedelmeskedik, bármit parancsonak neki megteszi.
Titokban szétszaggatja ruháit, cipőjét, poharakat, tányérokat eltör.
Az általános iskola 5. osztályát végzi, elégséges eredménnyel. Ebben
az intézetben 2 osztályt végzett el /4. és most az 5.-et/, előtte
mindössze hármat. Funkciója, megbízatása nincs, ennek ellenére "tel-
jesítmény vezetőnek" nevezhető a csoportban. /Ez utóbbi megállapítás
nem a nevelőtanártól származik, hanem a szociometriai felmérés tárja
fel, bizonyítva azt, a rejtett, a tanár számára nem mindig nyilván-
való szerepek, interperszonális kapcsolatok feltárását megfelelő mé-
résekkel.

Személyiségstátus: közepes intelligencia; ismeretei hiányosak, gya-
korlati intelligenciája jó. Analógiás helyzetfelismerése kiváló.
Erre utalnak a korábbi szökéseiben megszervezett bűncselekményei is:
soha nem próbálkozott kétszer ugyanazzal a módszerrel, mert tudja,
hogy a sajátos azonosságokból könnyű következtetni az azonos elkö-
vetőre. Nagy fantáziával, előre kiszámítva a lehetőségeket tört be
mindenhová. Tulajdonképpen nem is a lopásai miatt, hanem az elren-
delt országos körözés kapcsán fogták el, s akkor - ugy is mindegy
már - beismerte betöréses lopásait. Érzelmi szférája rendkívül egy-
siku; szinte kizárólag negatív érzelmei vannak, környezetében min-
denkit kritizál, elítél, rossznak tart. Egész helyzetéért a szüleit
hibáztatja a testvéreit, a rendőröket /akik elfogták/ a tanárait -

egyetlen pont van ahol megáll a vádaskodás: jelenlegi csoportvezető nevelőtanár személyével kapcsolatban. Ennek oka: fél, hogy rossz véleménye miatt nem mehet szabadságra így inkább semmit sem mond.

Rapportképessége jó, de csak addig a határig, ameddig gyanakvása engedi. A csoportban elfoglalt helyzete közepesnek mondható: elég sok funkció-jellegű választást kapott és adott ő maga is, de egyetlen egy rokonszenvi választást kapott, személyes bizalmat egyáltalán nem, s ő is egyetlen rokonszenit adott - kölcsönösségi választásban. Ezt a csoporton belüli helyzetet érdemes alaposabban elemezni. A tanár szerint nincs különösebb "hatóköre" a csoportban. A szociometriai felmérés szerint azonban igen: félnek tőle a kisebbek, ezért választják többször is funkció-jellegű kérdésekben, a nagyobbak engedelmessé szolgájuknak tekintik, azért beteszik a csoportjátékukba. Ha a választások indítékát nem tekintenénk, meglehetősen pozitív képet kapnánk a serdülőről, így azonban igen negatív valóság tárul fel. Ez a választási indíték egyben utal arra is, hogy milyen értékek, normarendszerek szerint szerveződik a csoport! Erkölcsi ^{sajátosságait} személyiségét erős elhárítási tendencia uralja: ő maga nem hibás semmiben, a környezet igen, az amit ő elkövetett, a környezete bűne.

A személyiségfejlődés okai: csecsemő és korai gyermekkorban súlyos érzelmi elhagyatottság, negatív modellek a családban olyan traumák /szülők bebörtönzése, 4 éves korban állami gondozásba vétel, gyakori intézeti helycserék/, amelyek megakadályozzák bármiféle szorosabb, pozitív érzelmi kötődés kialakulását, sőt, védekezési mechanikus kiépülését segítették elő: ha ugyanis nem kötődik senkihez, nem következik be az elszakadás fájdalma. Később nem is volt olyan személy az életében, akihez tartalmas interperszonális kapcsolat fűzhette volna. Ilyen módon érzelmi szférája teljesen leépült, ill.

már eleve is hiányosan fejlődött, pozitív identifikációs lehetőségei egyáltalán nem voltak, tevékenysége hosszú éveken keresztül arra korlátozódott, hogy kiépült indulatait, bosszuvágyát, gyűlölködését levezesse /szökések, betöréses lopások, állandó törés-zuzás/. Tendenciájában: mindenkit büntetni szándékozik sorsa, helyzete miatt, ezért bármikor bárkit megtámad, megkárosít - kivéve azokat, akiktől helyzete jelenleg függ. Igen nagy foku disszimulálás és őszintétlen konformizmus alakult ki benne; hogy előnyökhöz jusson hosszabb ideig is képes úgy viselkedni, ahogyan elvárják tőle, s ez a viselkedés alkalmas arra, hogy valódi cselekvési motivációit elfedje vele. Mindez az igen hosszú, huzamos intézeti élet következménye is: kezdeti szökései számára kedvezőtlen reakciókat váltottak ki környezetéből, s végső következménye zártintézeti elhelyezés lett; azért most látszólagos alkalmazkodással - amelyből minduntalan kilép a kisebb gyerektársakkal való interperszonális kapcsolataiban - akarja visszanyerni szabadságát. Prognosztikusan: igen veszélyes önmaga és a társadalmi környezet számára a látens agressziós támadás tendencia, valamint az, hogy nagy foku felelősségelhárítással szabadíja fel önmagát és kényszerű helyzetében ahol csak lehet kompenzációként támad.

Nevelési tanács: ebben az esetben a serdülővel magával kell igen intenzív terápiás kapcsolatba lépni, minthogy környezete megnyilvánulásait nem képes adekvátan értelmezni beépült kóros apperlepciójánál fogva, viszont látszólagos adaptációs készsége jó. Arra kell rávezetni, hogy bűncselekményeiért ő is felelős, sőt a továbbiakban már egyedül ő. Be kell építeni személyiségébe a saját cselekvéseivel kapcsolatos felelősségvállalást s a pozitív motivációju interperszonális kapcsolatokra való törekvést. Ehhez szükséges el-

fogadtatni vele azt a tényt, hogy nem mindenki akar neki rosszat. Beszélgetéseinkben tisztáztuk, hogy a család, sőt a korábbi nevelők is valóban hibásak, és nem is szerették őt. Semmi értelme nincs ugyanis egy értelmes serdülőnél - aki életkorilag is predesztinált a tulzott kritizálásra, mások elítélésére - elkendőzni a valóságot, amelyet úgy is lát. Így, ennek tárgyilagos megbeszélésével valamelyes bizalmat érzett a pszichológus iránt. Mikor idáig eljutottunk, hirtelen megkérdeztem, ő miért nem szereti a 8-as számú csoporttársát, akit kifejezetten utál. "Mert undok, irigy, mindig árulkodós, egy hülye" - szóval - nincs miért szeretni? - kérdeztem; "nincs." No, és téged vajon miért nem szerettek a többi intézetben? Volt valami, amiért szeressenek? - nagyon megdöbbent, igen hosszú hallgatás után elismerte, hogy valószínűleg tényleg ezért nem szerették./a szülőket ide nem sorolhattuk, korábban meg is beszéltük, hogy az alkoholizáló emberektől nem várható a gyermekük szeretése, gondozása/

A következőkben tisztáztuk, hogy annak akit szeretnek összehasonlíthatatlanul könnyebb a helyzete, mint a mindenki által utált embereknek, mert utóbbit mindenki kerüli vagy rosszat tesz neki. Ezen a ponton másfél heti szünetet tartottunk azzal a megbeszéléssel, hogy addig gondolkozzon, mit tudna tenni, hogy szeressék őt. Másfél hét múlva közölte, ő nem tesz semmit, és nem is akarja, hogy szeressék. Megjegyeztem; én becsülöm őt, mert látom, hogy értelmes, felismerte a helyzetét és örülök annak, hogy szívesen beszélget velem. Elment, két óra múlva visszajött és elmondta, hogy segített bekötözni az egyik gyerek kezét. Megnéztük a kötést, nagy elismeréssel dicsértem ügyességét. Ezt tulajdonképpen az a törekvés motiválta, hogy a pszichológus megbecsülését, szimpátiáját ne veszítse el, mégpedig azért ne, mert esetleg veszélyeztetné a saját kiszabadulási lehető-

ségeit. Ez még mindig tekinthető hazug, szimuláló adaptációnak, de nem csak az volt; több okból sem: rögtön az ismerkedésnél tisztáztuk, hogy én sem szabadságot, sem végleges eltávozást nem intézek el senkinek, ezt többször is kifejtettem, látta, hogy valóban nem teszek ilyen lépéseket, tehát valóban nem számíthatott erre. Másrészt pedig a kisgyermek is azért tesz jót kezdetben, hogy ezzel kiérdemelje valakinek a szeretetét, megbecsülését. Mivel ez a motiváció egyáltalán nem épült be személyiségébe, ezért a kisgyermekkor hiányok pótlásánál kellett ezt megkezdeni. Egyébként ez a "jószág sorozat" folytatódott. Voltaképpen itt egy újfajta tevékenységi kör bontakozott ki a tanuló számára: hasznosítani akarta magát, ezért segített. Főként apróbb "baleseteknél" volt feltűnő a segítőkészsége, és a közös étkezéseknél az előzékenysége. Természetesen nem biztos, hogy egyértelműen pozitív motivációk alapján tette mindezt, de a szokássá is váló tevékenységben fejlődik a személyiség legkedvezőbben.

Javasoltam, hogy legyen a fiú "elsősegély-nyújtó" felelős, de sajnos erre nincs lehetőség az intézet meghatározott rendje miatt. Pedig ez igen hasznos és a személyiséget pozitív irányban befolyásoló tevékenységi forma lenne /erkölcsi érzelmek-együttérzés, mások bajának átélése, sajnálkozás, segíteni akarás, stb.- fejlesztési lehetőségei/. Hogy helyes motivációk alapján, bizonyítja az a tény, hogy csak a pszichológusnak mesélte el azokat, nem akart tehát kézzelfogható előnyöket kicsikarni velük /egyébként minden esetben ellenőriztem a tények valódiságát/. Hat heti - fent vázolt jellegű - terápia után egy kis "leválasztás" következik: ne csak a pszichológus barátsága, megbecsülése kedvéért tegyen jót. De ezt csak nagyon lassan, óvatosan és fokozatosan lehet majd végezni.

3. számú eset: C. 13 év, 7 hó

Életelőzmény: Alkoholizáló szülők, a 6 testvér is állami gondozott. A szülők időnként 2-3 éves börtönbüntetésüket töltik, viszonylag keveset vannak szabadlábon. Az apa többször volt elítélve garázdaság, erőszak miatt, az anya rendszeresen prostitúció és partnereinek meglopása miatt. A gyermek 8 éves kora óta állami gondozott, kezdetben "sima" intézetekben /három helyen is!/, később szökés, csavargás, lopás miatt zártintézetben.

Jelenleg: zárkózott, kevés beszédű, de elég jó interperszonális kapcsolatok kiépítésére kevésbé képes - különösebb baj nincs vele, általában végrehajtja az utasításokat. Három éve tartózkodik itt, 5. osztályos, elégséges, -közepes rendű.

Személyiségstátusz: közepes intellektus /ebben az esetben is az ismeretek hiánya huzza le az IQ-t, a praktikus intelligencia elég jó/. Beszűkült érzelmi állapot, kevés kapcsolatteremtő készség. Fantáziájában sikeres ember - de mindig mások rovására. A realitás síkján reménytelennek látja helyzetét, a sikeres életvezetésben iniciativa szegény. Nagy mértékben konformista, tetteinek, döntéseinek felelősségét másokra hárító. Erkölcsi ítélőképessége tudati síkon jó - de valójában nem éli át az erkölcsi normatívákat és az elhárítási tendencia dominál. A csoportban nem szeretik, szórva nyosan kapott egy-egy funkcióválasztást, egyetlen rokonszenvi és személyi bizalmi választás nélkül. Egyetlen kölcsönös választása sincs. Lényegében elszigetelt, magányos, funkciója a csoportban nincs.

A személyiségfejlődés okai: teljesen magárahagyatva szeretet és biztonságérzet nélkül nőtt fel. Így nem alakulhattak ki szociabilitásának alapjai, illetve interperszonális kapcsolatai az első -

érzelem és ösztönzés nélküli anya-gyermek kapcsolat mintájára építi ki most is. Általános tendenciaként az elvonulás, elbujás uralja jelenleg a személyiséget - erre utalnak bűncselekményei is: szökött, kerülte az embereket, jól érezte magát egyedül, csak ennivalót lopott ha már nagyon éhes volt. TAT-jában azonban már ezen tulmutató tendencia: a mások kárára történő sikeres érvényesülés /eleinte csak önfenntartás, később az önérvényesítés útján.../. Az interperszonális kapcsolatok sémájának vizsgálatában kritikus helyzetekben mindig az egyedüllétet választotta /kórház, lakatlan sziget/.

Nevelési tanács: fő célja: rávezetni, hogy mások becsapása, megkárosítása, erőszak nélkül is lehet sikeres élete. A saját jövő irányítása, szervezése iránti pozitív tendenciák kiépítése a személyiségben. Pozitív érzelmi kapcsolat kiépítése egy állandóan jelenlévő felnőttel, ennek alapján interperszonális kapcsolatait meghatározó pozitív érzelmek tartós kialakítása /bizalom, megbecsülés, megértés, mások vágyainak, kívánságainak elfogadása, együttérzés/.

Elsőként a csoportnevelővel beszéltük meg; ahhoz, hogy igazán pozitív személyiségfejlesztést érjen el, nem szabad megelégedni az-
zal, hogy itt a gyermek tünetmentes /nyilván az, hiszen elszökni nem tud, következményesen: nem csavarog, nem lop./ De motivációs rendszere, a személyiség alaptendenciái még nem változtak semmit. A valódi változáshoz az szükséges, hogy szoros pozitív érzelmi töltésű kapcsolatot kínáljon neki egy felnőtt személy, mert csak így sajátítja el a sikeres társadalmi adaptációhoz szükséges pozitív érzelmeket. Ez a felnőtt szükség szerűen csakis az állandóan jelen lévő nevelőtanárok illetve gyermekgondozók egyike lehet -

elvileg. Gyakorlatilag csak a csoportnevelő tanár jöhet szóba; az ő személye alkalmasnak látszik erre a feladatra. Jelenleg a "magához szoktatás" fázisában tart a nevelőtanár, elég jó jövőbeni kilátásokkal. Igen szükségesnek látszik olyan tevékenységi forma, terület felkutatása, amely a fiút kiemelhetné magányosságából. Gyakorlatilag azonban semmi ilyen nem jöhet szóba, tekintve, hogy az intézetben jutalomból lehet csak vezető, tisztségviselő valaki.

4-es számú eset: D. 13 év 9 hó

Életelőzmény: a családban 4. gyermek, a szülők teljesen "elvesztették" őt. Az apa segédmunkás, az anya htb. Annak ellenére, hogy az anya otthon tartózkodik, a négy gyermek közül három állandó csavargásaival, lopásaival rettegetésben tartotta a környéket. Híres verekedők voltak; nagyobb fiukat is megtámadtak, nem egyszer bicskát is használtak. A játszótereken valószínű rémuralmat gyakoroltak, iskolába véres kézzel, ruhával mentek - ha egyáltalán elmentek, - mert előtte már megvertek egypár gyereket. A szülők rendkívül primitív írni-olvasni éppen csak tudó emberek, akik nem a gyerekek miatt agódtak, hanem azért, hogy a rendőrök "elviszik" őket /a szülőket/, hogy a szülőket fogják felelősségre vonni a gyermekek garázdaságáért. Egy rendőri kihallgatás után a szülők - igen képmutatóan - maguk kérték a gyerekek állami gondozásba vételét. Az apa szerint azért, hogy "ne kelljen szégyenkezni a munkatársak előtt és rendes embert adjanak a szocialista hazának". Attól az apától, aki annyira nem törődött a gyerekeivel, hogy észre sem vette sokszor 6-7 napig tartó csavargásaikat, aki egyetlen egyszer sem ment be az iskolába a

sorozatos hívásokra, aki bezárta az ajtót az odaérkező osztályfőnök előtt - az egész csak nyilvánvaló félelem a felelősségre vonástól és szervilis konformizmus, amit alaposan a szájába rághattak. A gyermekre igen rossz hatással volt az a tény, hogy "anyámék meg akartak szabadulni tőlem, mert féltek, hogy bajuk lesz" - árulásnak, megtorlandó cserbenhagyásnak érzi. "Miért nem vigyáztak rám jobban kicsi koromban?" Emlékei között fontos helyet foglal el, hogy az anyja állandóan kizavarta őket a lakásból, "hogy csend legyen otthon és még bácsik is mentek hozzá." A gyermek két éve került ebbe az intézetbe - testvérei más intézetekben vannak, velük időnként levelez. A 6. osztályt végzi, közepes eredménnyel. Hálófelelős egy fél éve, de nem szívesen vállalta a feladatot. A nevelőtanár szerint mostanában már megbízható, és nagyobb lelekesedéssel funkcionál.

Személyiségstátus: jó intelligencia szint, domináló elhárítási tendenciák /nem ő a hibaás, hanem a szülei/, beszűkült oppozíciós érzelmi világ /amit súlyosbit a serdülőkor természetes oppozíciós állapota/, időnkénti támadó agresszivitással. Interperszonális séma-vizsgálatában - annak ellenére, hogy a szociometriában három kölcsönös választással is rendelkezik és központi személynek lehet nevezni a sok ráirányuló választás miatt, amelyek között személyes bizalmi választás is van! - Tulnyomórészt az egyedüllétet választja, főként kritikus, a mindennapi életviteltől eltérő helyzetekben /betegség, lakatlan sziget/. Ennek az a magyarázata, hogy itt az intézetben mindenképpen rá van kényszerítve egy bizonyos közösségi, társas életre, de ha valóban választhatna, akkor magányos formát választana. A többi teszt-anyagból hasonló tendencia derült ki, azzal súlyosbitva, hogy támadó agresszivitást is mutat. Teljesítőképeségét ez a látens emocionális-agressziós probléma gyengíti; közepes tanuló,

de intellektusbeli fejlettsége többre tenné képessé.

A személyiségfejlődés okai: az a tény, hogy ez a gyermek /kissé ugyan a többi is../ fölösleges teher volt a családban, már sok vonatkozásban irányt szabott személyiségfejlődésében. Az anya türelmetlen, szeretetlen, közeledést-kontaktust elhárító lénye /mindig elküldte őket, hogy csend legyen, később idegen férfiak látogatása miatt is/, teljesen alkalmatlan volt pozitív emocionális szociális kapcsolat modelljének megteremtésére. A folyamatos, korai életszaktól kezdődő elhárítása, sőt "ellökése" a gyermeknek, egy olyan támadó-bosszuálló kompenzációs folyamatot indított el, amelyet különösebb válogatás, disztíngválás nélkül érvényesített mindenkire, akinek a közelébe került. A felnőtt társadalommal való szembefordulást fixálta a sorozatos frusztrációs helyzet, amelyet az iskolában el kellett szenvedni, s amelyet az iskolában el kellett szenvedni, s amelyekben a már ismert támadó-agresszivitással védekezett. A gyerektársadalommal való szembefordulását minden bizonnyal motiválta a féltékenység is: más gyermekkel törődik az apja-anyja, vele pedig nem. - Ezt mutatja az is, hogy a játszótéren zömmel jól gondozott, ápolt kisebbeket vert meg, akiknek szüleit is gyakran látta gyermekekkel.

Nevelési tanács: elsődleges célja a hibás kompenzációs rendszer leépítése; nem megoldása a problémáinak a verekedés, a garázdaság. Megbeszéltük, hogy a szülők hibájáért más nem "bűnhődhet", ebben az ügyben teljesen ártatlan gyerekeket megtámadni - nagyon tisztességtelen eljárás. Mivel intellektusa jó, értelmi síkon el is fogadta ezt, de szinte kitört belőle az érzelmi kielégítetlenség: "miért van pont nekem olyan anyám, aki soha nem szeretett." Megbeszéltük, hogy a felnőttek között is vannak jó és rossz emberek; a felnőttek közül sem tudja mindenki, mit helyes tennie, s hogy tetteinek milyen

következményei lesznek. A válasz első pillanatban kissé meghökkentő volt: "ha innen kiengednek, rögtön megnősülök." Nyilvánvalóan belépett - szexuális feszültségektől is hajtva - egy újabb kompenzációs törekvés: társ szerzése, olyan társé, aki majd szereti őt, s ezzel kárpótolja az eddigi szeretetétlenségéért. - "De ha megnősülsz, nyilván lesznek gyermekeid is, s vajon ők mit fognak gondolni, ha megtudják, hogy az apjuk garázdálkodik? Téged bebörtönöznek és ők ugyanugy szeretet nélkül maradnak, mint te". - Tulajdonképpen ez volt az első olyan beszélgetés, ami érzelmileg "megfogta". Következő alkalommal közömbös témákról beszélgettünk s egyszer csak ő kezdte: nem fog garázdálkodni, betörni ha innen kimegy, nem törődik az itteni gyerekekkel /!/, csak az érdekli, hogy elvégezze a nyolc általánost, szakmunkásbizonyítványt szerezzen és rendes ember legyen. Miután eddig eljutottunk a következőkben az a fő feladat, hogy ezt az elhatározást tartóssá tegyük, beépítsük a személyiségbe a rendezett élet utáni vágyat, s ennek lehetőségeihez tartós, tudatos motivációkat. Azt azonban mindenképpen be kell láttatni vele, hogy igenis törődnie kell az itteni "gyerekekkel". Nem utánózni kell őket, hanem neki, mint az átlagosnál értelmesebbnek, jó irányban kell befolyásolnia őket. Nem élhet társadalmi közeg nélkül: neki is szüksége van olyan csoportra, amelyben jól érzi magát, amelyben kifejtheti képességeit. Javasoltam a nevelő tanárnak, hogy ő is ilyen irányban értesse meg a fiúval: nem tudja "átvésszelni" az intézetben töltött időt valóban tartalmas társaskapcsolatok nélkül, még abban a reményben sem, hogy majd kikerülése után megnősül. Bizonyos, hogy többször is felbukkan még a támadó kompenzálás, hiszen igen hosszú időn keresztül szinte egyetlen reakció-cselekvés sémáját képezte, de ezeken a változásokon át lehet segíteni. Mindezt a nevelőtanárral is megbeszéltük,

aki a továbbiakban segíti őt.

5. számú eset: A. 15 év, 2 hó

Élettörténet: egyetlen élő gyermek a családban, egy idősebb testvére 11 éves korában baleset, egy kisebb testvére 4 és fél éves korában betegség következtében halt meg. A szülők segédmunkások közművesek mellett. A gyermek 3 éves korától a rokonságban ide-oda hányódik, volt olyan esztendő, amikor hónaponként vándorolt.. A rokonok nehezen viselték el, mert indulatos, agresszív, kötelező volt. Jelenleg az 5. osztályt végzi, elégséges osztályzatokkal - igazolatlan mulasztásai miatt korábban nem tudták osztályozni. /Ez egyébként érthető is, hiszen a rokonok különböző falvakban, városokban élnek, s a rövid ott-tartózkodás ideje alatt sehol sem járt iskolában. Az apai nagymamánál szívesen maradt volna, de nem lehetett, mivel ez a nagymama alkalmi pároknak óránként kiadta a lakás egyetlen szobáját. Ezért büntető eljárás is folyt ellene, de idős korára való tekintettel felmentették./ A gyermekvédelmi hatóságok csak igen későn, 13 és fél éves korában figyeltek fel a csavargó, verekedő, tolvaj gyermekekre, akkor azonnal a javító-nevelő intézetben helyezték el. Ebben az időben az apa szándékos emberölési kísérletért már börtönbüntetését töltötte /jelenleg is tölti/, az anya főként prostitúcióból él. A gyermek egy ízben olyan vad verekedést kezdeményezett egy téren, hogy a rendőrök könnygáz-töltényt használtak ellene, csak így tudták megfékezni. Igen erős fizikumu, fejlett.

Jelenleg: intézetbe kerülése óta tünetei jelentősen csökkentek: csavargásra nincs mód, kezdeti igen veszélyes verekedései lassan ritkultak; igen szereti az intézet egy tanárát, s ennek kedvéért sikeresen

fegyelmezi magát. Tanulásban gyenge elégséges teljesítményt nyújt, de szeret dolgozni: házkörüli munkákat ügyesen végez, az egyik "karbantartó" brigád megbízott vezetője.

Személyiségstátus: igen fejlett fizikumú, gyenge intellektussal; intellektuális képességeit nagy mértékben befolyásolják kiegyensúlyozatlan indulatai. Cselekvéseit teljes egészében érzelmi indulati hullámvázai határozzák meg, pillanatnyi ösztönszükségleteit antiszociális módon is kielégíti. Élénk inter-szexuális élet jellemzi, aktiv levezetéssel. Ingerlékeny, viharos pertásban nagyfokú szexuális feszültségekkel.

A személyiségfejlődés okai: a szülők teljesen elhagyó magatartása következtében semmiféle pozitív érzelmi töltésű kapcsolatot nem tud kialakítani /valamelyest kivétel az említett egyetlen tanárral való kapcsolata/, támadó agresszív viselkedési-magatartási sémáját minden bizonnyal nemcsak az érzelmi kielégítetlenség, hanem az apa hasonló modellje is erősítette. - Bár az élet-történetben nem találtam utalásokat arra, hogy az apa őt is bántalmazta volna, tesztjei azonban világosan megmutatják ezt, s azt is, hogy a szülők egymás között is verekedtek. - Ugyanakkor általános védekező, elítélő magatartás alakult ki benne a felnőttekkel szemben a környezetében élő felnőttek brutális bánásmódja miatt. Ez az elítélő-védekező vélemény a realitásban agresszív támadást jelent. Soha nem vert meg kisebb gyermeket - csak az intézetben - mindig felnőtteket támadott meg, igen veszélyesen. Az intézeti verekedések a többi gyermekkel érthetőek, egyrészt a beépült magatartás- és reakció sémák miatt, másrészt pedig, amiatt, hogy ott felnőttekbe nem tudott belekötni. Azt is mondhatnánk, hogy az intézeti gyerektársak megverése ilyen értelemben

pótcselekvés volt, amelyen keresztül levezethette agressziós feszültségeit. A csoportban most már elég jó a pozíciója, két kölcsönös választással is rendelkezik, az egyik a nagyon népszerű egyik csoportszttárral. A csoportszttár órá irányuló választása tisztán funkció jellegű - csapatjátékba választáná, nyilván jó fizikum miatt - de mégiscsak azt jelenti, hogy nem rossz a viszony közöttük. A másik kölcsönösség a már leírt B. csoporttaggal történt, akivel elsősorban azért vannak jóban, mert a B ennek a fiúnak minden utasítását teljesíti, szinte szolgálja őt, cserébe viszont ez megvédi a csoportban B²-t. Tehát ilyen vetületben már nem mondható pozitívumnak a kölcsönösségi kapcsolat. Itt ismét a választások indítékaira nézve találunk adalékokat.

Nevelési tanács: már nagyon jó irányban elkezdődött azzal, hogy egy tanárnak sikerült érzelmileg mobilizálnia a fiút; a tanár kedvéért sok mindenre hajlandó, s azért is kedvező, mert több, mint fél éve kedvére való tevékenységet folytat: az intézet karbantartásában kisebb munkákat elvégez /pl. már meszelt is/, és irányítja is ezt a munkát. Ezért ezzel a tanárral beszéltük meg a további terápiát: továbbra is azt kell bebizonyítani a fiu számára, hogy nem minden felnőtt "rossz", nem minden felnőtt bántja őt - hogy a korábbi negatív tapasztalatok érvényüket veszítsék, a hogy helyüket átvegyék a pozitív tapasztalatokra épült következtetések, érzelmi motivációk. Ugyanakkor a fiuval is ilyen célzatu beszélgetéseket folytattunk. Két hónappal később felvett tesztjeiben a feszültség csökkenés kis mértéke, a pozitív interperszonális irányultság kis mértékű fejlődése állapítható meg. Azonban igen erős szexuális feszültségeit adekvát módon levezetni nem lehet, s ez igen sok problémát okoz. Az igen intenzív testmozgás: torna, korcsolyázás stb. csak

kis mértékben segít. Itt egy kis kitérést kell tennünk a szexuális éréssel kapcsolatban. Elsősorban: ha az intézetbe 13 éves kora körül, vagy az után kerül egy serdülő, majdnem minden esetben van már szexuális tapasztalata, éspedig egyenes kiélésben, heteroszexuális kapcsolatokban - néhányuk nemi erőszak miatt került ide is - főként a cigány származású serdülők esetében. / A cigány lakosság körében a szokványos, elfogadott az, hogy 12-13 éves kor körül rendszeres szexuális életet élnek a fiuk is, a lányok is. 15-16 év körül pedig megszokott a családalapítás. Ettől a több évszázados szexuális megszokástól fosztja meg a cigány fiut a kényszerű intézeti tartózkodás /hiszen a személyiség az egyén ősein át rögzült, történelmi-társadalmi szokásokat is magában hordja, s ehhez társul még a saját szexuális tapasztalás, gyakorlat/. A probléma tehát: a környezetben és a maga számára is természetes, megszokott szexuális életvitelből való kiragadás. Ezért valamennyien - még azok is, akiknek egyáltalán nincs hová menniük, s általánosságban jól is érzik magukat az intézetben - elvágynak /amit nyilvánvalóan az is fokoz, hogy be vannak zárva, a szabad mozgás lehetőségeitől vannak megfosztva/ ha szabadságra haza mennek, valamennyien válogatás nélküli futó szexuális viszonyokba bonyolódnak. - Egyébként volt az intézetben már olyan cigányfiú is, akinek otthon két kisgyermekke volt.- Ezért tehát igen nagy súlyú és teljesen megoldatlan a szexuális problémák levezetése.

6. számú eset: R. 13 év, 7 hó

Életrajzi leírás: a szülők ugynevezett jólsituált emberek két gyermekük közül ez a fiatalabb. Sorozatos csavargás, igen ügyesen

megszervezett lopások, galeribe szerveződés után került az intézetbe 2 éve. A galeri "esze" volt, minden közös ügyet ő szervezett igen leleményesen - ezekre részletesen nem térhetünk ki a gyermek felismerésének veszélye nélkül. Hosszu hatósági huza-vona után került ide, a szülők mindent megtettek, hogy ne kerüljön sor az itteni elhelyezésére. Nem látogatják, de csomagot küldenek neki.

Jelenleg: panaszmentes, élénk eszü, csoportközpontu gyerek, jól tanul, a 8. osztályt végzi, semmi kifogás nincs ellene.

Személyiségstátus: igen jó intelligencia, kifejezetten jó verbális készség, praktikus intelligencia, analizáló-szintetizáló készség. Analógiás gondolkodása kiváló. Intézeti magatartását a kikerülés vágya motiválja, noha tudja, hogy szülei ezt nem nagyon fogják sürgetni. Érzelmileg retardált, oppozíciós; ~~erkölcsi személyisége~~ az erkölcsi érzelmek megélésében sérült. Látszólag jó kapcsolatai vannak, azonban tulajdonképpen nevet a többieknek, mindenkit "hülyének" tart maga körül. Jelenlegi helyzetében nagymértékben konformista, jó adaptációs készséggel - valójában igen jó intellektusának tulajdonítható a helyzetfelismerés és az ahhoz való alkalmazkodás: ennek a belátása, hogy csak "jó" viselkedéssel szabadulhat a számára igen nagy pszichés megterhelést jelentő helyzetből.

A személyiségfejlődés okai: feltehetően jó képességű szülők, akiknek nem volt idejük törődni a gyermekkel, a akik azzal kompenzálták a vele való foglalkozás hiányát, hogy "nénit" fogadtak, akivel a gyerek éjjel-nappal együtt volt. Elhalmozták a gyereket mindenféle drága ajándékkal, ruhával. Elmondása szerint egy olyan esetre emlékszik, amikor anyja beszélgetett vele, egyébként a szülők mindig siettek valahová. Elmondja, hogy egyszer nagyon beteg volt még csak 8-9 éves lehetett és anyját hívta. Éjszaka megérkezett az anya fárad-

tan elaludt az ágy mellett. "Minek dolgozott annyit, nekem nem kellett az a sok játék, inkább szeretett volna". - Ez az a pont, ahol igazán őszintén reagál a többi területen "elfedi" a valóságos énjét és mechanizmusait. - Amikor az iskolai feladatokat nem készítette el, s hazavitte az első intőket, éppen csak aláírták, meg sem nézve mit írt oda a pedagógus. Ez így ment éveken keresztül. Valószínű, hogy a szülők érzelmi nemtörődömsége váltotta ki a dacreakciót: olyasmit tenni, amire végre felfigyelnek, amit észrevesznek, de ami egyben bosszantja is őket. Eleinte otthonról lopkodott, denki sem fedezte fel /!/, aztán csavargott, a tanítás után nem ment haza - senki nem hiányolta - majd iskolába se járt -, s amikor egy hétig is csavargott erre-arra, az osztályfőnök hivatalában felkereste az apát és beszélt vele. Az apa otthon szíjjal fogadta a gyereket, nagyon megverte de egyetlen szót sem szólt hozzá /!/, se jót, se rosszat, mégcsak azt sem kérdezte, mi is történt tulajdonképpen. Az anya másnap "jelenetet rendezett" /a gyermek szavai/, hogy ők mindent csak a gyerekekért tesznek, s ő ezt így hálálja meg. Véleményünk szerint még ekkor is vissza lehetett volna tartani a gyereket ha legalább egyszer leültek volna vele beszélgetni, de erre nem került sor. Az ut továbbra is egyenes: az eddig távoli, a gyerekekkel egyáltalán nem törődő apa most hirtelen szigorú, brutális lesz, az anya időnként "jelenetet rendez" - a gyerek pedig: galériát szervez s elsőként saját lakásukat fosztatja ki a galéri tagokkal /egyenes bosszállás/. Az apa feljelentést tesz, a rendőri nyomozás csak hónapok múlva hoz eredményt; addigra 26 hasonló bűncselekményt követnek el. Tulajdonképpen teljesen nyilvánvaló, mi vitte deliktumba a gyereket: először bizonytalan hiányérzete, volt, később, amikor rájött az okra, akkor már bosszuállás is volt benne, s mivel

erre is a gyermek szempontjából inadekvát válasz következett /észresem vették apró lopásait/ - újabb bosszu, illetve most már: a bosszu sorozata. Érzelmi retardációja is erről a töről fakad: nem fejlődhettek differenciáltan, mélységükben az érzelmei, mert nem volt rá pozitív ösztönzés. Ugyanez a helyzet erkölcsi irányultságában is. Látens, elfolytott antiszociális indulatai mind a mai napig élnek, s nagy a valószínűsége - megfelelő speciális nevelés híján - hogy az intézetből kikerülve, ismét manifesztálódnak a megfelelően meg nem változott környezet hatására. Csupán az lesz a változás, hogy a továbbiakban még ügyesebben szervezi majd deliktumait. - hacsak fejlett intellektusa rá nem kényszeríti a szükségszerű társadalmi adaptáció belátására. Az a kérdés, melyik tendencia lesz erősebb.

Nevelési tanács: A gyermekkel beszélgettem csak, mivel a nevelőtanár egyértelműen pozitívnek tartja a gyermek fejlődését, s ebből szemmel láthatóan nem akart engedni. A fiúval feltáró és tudatosító terápiás beszélgetések során tisztáztuk, hogy bűncselekményeit jelentős mértékben a bosszu vezette: kellemetlenséget akart okozni velük a szülőknek. Csakhogy ez a bosszu a továbbiakban egyértelműen őt bünteti; ugyanis nem a szülőket, hanem őt fogják bebörtönözni, bármilyen ügyesen, körültekintéssel is szervezi bűncselekményeit, azok előbb-utóbb kiderülnek. Egyébként pedig láthatja, hogy eddigi cselekvései sem a kívánt célt érték el: apja nem változott, anyja pedig hiába tesz lépéseket érdekében. Be kell látnia tehát, hogy látszólagos "jósa" csak önmagát sorolja újabb bajba. Ezek a beszélgetések azt célozták, hogy a jó intellektusu fiú reálisan gondolja végig helyzetét, s a jövőre vonatkozó elképzeléseit, mert a gondolkodás megváltozott tartalmának hatása szekunder módon várhatóan változtatja az emocionalitást is. Jelenleg azt sikerült el-

érni /tesztjei is mutatják/, hogy eddigi látens, tömör, határozott antiszociális indulatai szerkezetileg kissé lazultak. Az egyik legnagyobb probléma azonban a továbbtanulásával lesz. Ebben az intézetben ui. csak az általános iskolát, és szakmunkásképzőt végezhetnek a tanulók. Ez azonban nem fogja kielégíteni a fiút, jó intellektuális képességeinél fogva. Amennyiben középiskolába akar majd járni, át kell helyezni más intézetbe. Ez pedig ismételt trauma lesz, újabb adaptációs nehézségekkel. Ez a gond megoldatlan eddig.

7. számú eset: R. 14 év 11 hó

Életelőzmény: 5 élő gyermek van a családban az apa segédmunkás, az anya htb. A testvérekkel "semmi probléma nincs", ez a fiú 7 éves kora óta állandóan csavarog, lop. 10 éves kora óta állami gondozott, 3 éve ebben az intézetben. Ide kerülésekor infantilis hisztériás jeleneteket produkált, állandóan verekedett. Az apa kérte a gyermek állami gondozásba vételét "én már nem bírok vele, pedig annyiszor megvertem s olyankor mindig ígérte, hogy jó lesz." A fiú kisgyermek korában sokat volt beteg igen sokat tartózkodott kórházban. Egyébként is keveset volt otthon, inkább rokonoknál ált. Egy ízben a már felgyógyult gyermeket /6 éves korában/"bent felejtették" még három hétig, így a karácsonyt is a kórházban töltötte! A kiegészítő iskolának 2 osztályát végezte el, az intézetben most normál általános iskola 3. osztályát végzi.

Jelenleg: jó szándéku, jó indulatu szívesen segít másokon, főként a kisebbeket istápolja. Tanulmányi eredménye igen gyenge, elégtelen, elégséges. A nevelőtanár kérte az intellektuális fogyatékoság foká-

nak megállapítását.

Személyiségstátus: nem fogyatékos de retardált. Igen infantilis érzelmi indulati személyiségű - ez nyilvánvalóan érinti percepció-sreakciós képességeit is. Fantáziája igen nagymértékben antiszociális, ez súlyosan hátráltatja adekvát helyzetfelismerését. Minthogy retardált személyiségű, késleltetett kamaszkorral állunk szemben, a pubertás problémáival még nem kell számolni. Jelenleg a csoportban jó pozíciót foglal el, a többiek szeretik, mert kedves.

A személyiségfejlődés okai: Sok betegségével csecsemőkora óta sok és súlyos terhet jelentett a család számára. Ezt a terhet, amikor csak lehetett, letették a szülők /lásd "ott felejtés" a kórházban!/. A gyakori kórházi tartózkodások hospitalizáltságot idéztek elő. Ez a két tényező már önmagában is elegendő volna az infantilis, retardált személyiség fejlődéshez. Ehhez még társulhatnak az általam ismereteln, esetleg organikus károsodást is kiváltó betegségek.- bár hangsúlyozom, hogy nem organikus sérültnek látszik, hanem környezeti ártalom hatására manifesztálódott, elsősorban emocionális indulati, erkölcsi retardációnak, amely szükségszerűen együtt jár az intellektuális teljesítőkéesség retardáltságával is.

Hisztérius roamaival elhárítani igyekszik valami kellemetlen követelést, engedményeket kicsikarni - vissza-vissza tér egy korábbi életszakaszban, kisgyermekkorban jó bevált elhárítási sémához. Rohamai nem szándékosak, de mindig elhárító funkciójuk van. /korábban a családban látványos hisztériás roamaival sikerült elkerülnie néhány verést, illetve kiprovokálni annak befejezését/ egészében véve nemcsak a tanulásbeli teljesítményei, hanem éppen e hisztériás rohamok miatt is tartják értelmi fogyatékosnak.

Igen figyelemre méltó az intézeti viselkedése és a személyiségvizs-

gálat eredménye közti különbség. Az intézetben igen kedves, és készségesnek mutatkozik. Nem tudatosan akar megfélemlíteni senkit, hanem azért alkalmazkodik a társaihoz és a tanárokhoz /nem mindegyikhez/, mert azok nem bántják. De ugyanakkor igen támadó, brutális fantáziája azt mutatja, hogy kissé megváltozott körülmények közé kerülve ismét manifesztálódhatnak a korábbi primitív agressziós-hisztériás megnyilvánulások. /TAT-jában minden képre /!/ gyilkossági történet a válasz, amelyek mindegyikében a "fiu" öl meg valakit, de komoly ok nélkül. Prognosztikusan: nem biztos, hogy egyenesen gyilkolni fog, lehet hogy hisztériás rohamok produkálásával is "meg tudja oldani" agressziós problémáit.

Nevelési tanács:ennek során elsőként a vizsgálatát kérő tanárral beszéltem, feltárva a fent elmondottakat. Megbeszéltük, hogy nagyobb iskolai tanulásbeli követelményeket támaszt a fiuval szemben, de fokozatosan, hogy a megterhelés ne érje váratlanul - ezzel elkerülhetjük a hisztériás nagy rohamokat is. Ugyanakkor elismeréssel nyugtázza a megnyilvánuló kedvességét, amely nem szándékos megfélemlítés, nem tudatos konformizmus. A nagyobb megterhelésre szigorubb követelésre esetlegesen jelentkező hisztériás rohamoktól nem kell megijedni, még akkor sem ha orvosi beavatkozásra van szükség /mint ahogy szokott lenni/, de egyetlen bántó megjegyzést sem szabad rájuk tenni, mert akkor látens agresszióját hívjuk elő.

A fiu produkált is két hisztériás rohamot egymás után, amikor a tanár olyan feladatokat osztott ki rá, amelyekkel eddig nem bízta meg. Váratlan helyzetek elé állítása tehát minden esetben kiváltja primitív védekező reakcióját. Párhuzamosan a fiu éntudatát erősítettük: ő is képes mindarra, amire a többi fiu, nem gyengébb, nem is butább. Lassan kiépülőben van egy pozitív önértékesítési ten-

dencia, amely eddig teljesen hiányzott a csak elhárítási mechanizmusokkal rendelkező személyiségből. Most természetsszerűleg több konfliktus helyzetbe került a csoportjában, ahol eddig hozzá voltak szokva a fiu tartás nélküli gyengeségéhez. Ezeket a konfliktusokat minden esetben a legapróbb részletekig megbeszéljük, okát megvilágítjuk a fiu előtt. Jelenleg itt tart a terápiás eljárás, megítélésem szerint elég gyors ütemű fejlődés történt eddig, s kedvező kilátások vannak a további fejlődésre is.

8. számú eset: G. 13 év 11 hó

Életelőzmény: 4 éves kora óta állami gondozott, egyik intézetből a másikba helyezték különböző okok miatt. Legutóbbi intézetéből sorozatos szükségsei közben elkövetett lopások miatt került zártintézetbe. A szülőkről szinte semmit nem lehet tudni, anyja a gyermek három éves korában meghalt, az apa akkor kérte az állami gondozást, azóta nem is látta a fiut. A gyógypedagógiai iskola 3 osztályát elvégezte, elégséges eredménnyel.

Jelenleg: egy éve van az intézetben, akkor "kibirhatatlan" volt, ordított, hisztériázott, verekedett, a tanárokat megtámadta, ebédnél késsel-villával megszurkálta a többieket, arikulátlanul üvöltözött - mindezek miatt szellemi fogyatékosnak hitték. Bár most már nyugodtabb - sedatívumokat szed most is - jelenleg is szellemi fogyatékosként kezelik. A nevelőtanár kérte a fogyatékoság fokának megállapítását. Jelenleg a normál általános iskola 3. osztályát végzi csupa elégtelen osztályzattal. Funkciója a csoportban nincs.

Személyiségstátus: igen előnytelen külsejű gyerek: vörös, szep-lős, kifejezetten csunya - eleve szerencsétlen indítás az életben.

Személyiségében az a tény dominál, hogy eddig még soha senki nem szerette. Itt is csak éppen hogy eltűrik jelenlétét a társak is, a tanárok is. Primitív agressziós, hisztériás érzelmi élet jellemzik, kóros indulatai uralják minden tevékenységét. Igen erős a támadó tendenciája. Intellektusa 1 és 1/2 éves lemaradást mutat. Ez az intellektus minden területét egyaránt érintő retardáltság azonban véleményem szerint nem valódi debilitás. A hiányok főként az iskolai ismeretanyagban fedezhetők fel. Az iskolai oktatás követelményeihez képest "fogytakos", de személyiségének teljességében, a személyiségfejlődés okainak feltárásában nem, csak pseudodebil.

A személyiségfejlődés okai: egész életében elutasított, sőt utált, állandóan kinevetett, kigunyolt gyerek volt, most is az. Ez a tény már önmagában is elmond mindent a személyiségfejlődésről: állandó frusztrációs helyzetben él s annak ellenére, hogy egészen korai somatikus és pszichés életéről semmit sem tudok, határozottan állítom: nem értelmi fogyatékos a szó általános értelmében. Intelligenciája ugyan az életkoránál másfél évvel alacsonyabb, de ha eddigi életkörülményeit figyelembe vesszük, ez teljesen érthető, sőt természetes. Utalok a dolgozat első fejezetében idézett szakirodalmi megállapításokra: a gyógypedagógiai iskola gyermekeinek 90 %-a érzelmi és értelmi ösztönzés hiján lesz azzá ami, s az intézetben nevelkedő gyermekek a családban élőkhöz képest már korai gyermekkorban két-három éves visszamaradást mutatnak. Ha végig gondoljuk a gyermek eddigi élettörténetét, s összevetjük ezekkel a tényekkel, szinte kínálkozik a megállapítás: mivel soha senkinek nem volt fontos, hogy ez a gyermek mit csinál, hogyan fejlődik, semmiféle pozitív ösztönzést nem kapott, identifikációs lehetőségei, érzelmi kötődései nem voltak, az állandó intézeti változások miatt modellképzési

lehetőségei a nullával voltak egyenlők - mitől fejlődött volna pozitív módon és ütemben?! Gyermekkorától állandó csufolásnak volt kitéve csunyasága miatt, közeledését minduntalan visszautasították, mert nem szimpatikus gyermek. Védekezési mechanizmus: most már nem is akar szeretni senkit, csak bántani, bosszantani, fájdalmat okozni mindenkinek. Tulajdonképpen cirkulus vitiosus áldozata: nem szimpatikus-elutasítják-bosszúból kegyeteln, agresszív - így még kevésbé szimpatikus, méginkább elutasítják- még vadabb agresszív, primitív hisztériás rohamokkal válaszol- és így tovább. Közben rájött arra is, hogy az értelmi fogyatékoság látszata bizonyos előnyöket biztosít neki: tehát egy kicsit még "rá is játszik." Az a felismerés, hogy ő egyáltalán nem fontos senkinek, már tudatosult benne: most már a legjobb szándéku közeledést is a beépült reakció sémával durván, agresszíven visszautasítja. - Különben, hogy mennyire nem volt fontos senkinek azt az iratanyaga is mutatja: kb. 8 intézetben volt eddig, sehonnan nem küldtek jellemzést, véleményt csak a rendőrségi iratokból derül ki, hogy szökései közben elképesztő szadista brutális módon támadott, egyetlen anemnesztikai adat sincs az anyagában, apja soha nem érdeklődött felőle, stb. Tulajdonképpen azt lehet mondani: akkor volna értelmi fogyatékos, ha mindezt nem vette volna észre, és mindezek ellenére kedves és jószándéku lenne.-

Nevelési tanács: hosszú beszélgetés a vizsgálatát kérő tanárral, amelynek során megpróbáltam meggyőzni a fentiekről, s arról, hogy ilyen súlyos, a gyermek számára is teljesen rendezetlen érzelmi-indulati töltéssel természetsszerűen nem lehetnek jók az intellektuális teljesítményei sem. Tehát a tanulásbeli sikertelenségei, az adaptációs képtelensége nem jelent értelmi fogyatékoságot, s jelen pillanatban az az elvárható magatartás, amelyet tanusít is. Igen

hosszu vita után odáig eljutottunk, hogy : "tegyük fel" nem értelmi fogyatékos - s akkor mi legyen a teendő vele. Ujabb hosszú magyarázat: nagyon is megértem a fenntartását, de nem szabad presztizs kérdést csinálni ilyen ügyekből /tudniillik, hogy fogyatékosnak tartotta, s nem az/ hanem ténylegesen segíteni kell a gyermeket, a következőkkel: a tanár éreztesse a gyermekkel és acsoporttal, hogy ő a gyermek mellett áll, érzelmileg elfogadja gyermeket, ellenszenvességével és hibáival együtt, nem vesz részt a kiközösítésben. Ez első lépésnek elegendő lett volna, sajnos azonban az következett ami várható is volt: a tanár képtelen volt erre a vállalásra. Még arra sem volt képes, hogy úgy tegyen, mintha valamelyest szeretné a fiut. Tehát a legnagyobb korrekciós nevelési lehetőség szűnt meg: az érzelmi kapcsolat kiépítése, a modellképzési és identifikálódási lehetőség. Nem hibáztatható a tanár, hiszen nyilvánvaló, hogy nem tudhat vállalni érzelmileg minden gyermeket, aki a csoportjába kerül. Ugyanakkor más tanárt sem találtam aki vállalkozott volna erre a szerepre. Annyit sikerült elérni; hogy a fiura több apró feladatot bízta. Pl. meg kellett néznie, nincsenek-e elszórva a folyosón a cigarettacsikkek, a hamutartó kiürítéséért ő lett a felelős. Ezek nem kívánnak különösebb intellektuális képességet, de kitartást igen. Egy hétig el is látta a feladatát, azután kijelentete, hogy ő ezt nem csinálja, mert a többiek "szolgának" nevezik. Megkérdeztem, tudja-e, mit jelent a "szolga" szó. Nem tudta, de azokból a metakommunikációs jelekből, amelyekkel a többiek a szót használták, kiolvasta a szó pejorativ tartalmát. Ezután a csoporttal beszélgettem. Kis "kerülő" ut után rátértünk a lényegre: el kell-e végezni minden apró feladatot ahhoz, hogy rend legyen körülöttünk? Egyetértettünk: igen. De rögtön elhangzottak olyan kijelentések, hogy ki mit nem vé-

gezne "világért sem". /Pl. mosogatás, mellékhelyiségek takarítása/. És a cigarettázás utáni rendteremtést ki vállalná szívesen? - Össze-nevettek, de nem szóltak. Szóval, senki? - Senki. De tisztaságban lenni jó, ugye? És akkor a csoport egyik tagja fogalmazta meg: "Azért kell megbecsülni azt, aki ilyesmit is elvégze, mert helyettünk is dolgozik." - Hát János helyettetek dolgozik! Ti mondtátok éppen, hogy meg kell érte becsülni! - Ezen a ponton elakadt a beszélgetés, más témára tértünk át, de egy hét múlva a fiú elmondta, hogy "mostanában nem csufolt senki, és rendberaktam a hamutartókat." Látszólag kis ügy, de két irányu eredményt hozott: 1. a fiút valamilyen tevékenységi formában sikerélményhez juttattuk, amely önmagában is igen jelentős személyiségformáló tényező. Ugyanakkor a fiú csoportbeli helyzetét is viszonylag elfogadhatóvá tettük.

2. A csoport állásfoglalását a munkával kapcsolatban pozitíven sikerült befolyásolni, ami igen jelentős dolog, hiszen éppen "problématikusságuk" egyik főtünetét, munkavégzés, ennek értékelése, stb. vettük célba. Másrészt pedig: pozitív erkölcsi érzelmeiket mobilizáltuk /mások megbecsülése, elismerése/. Ezt a terápiás eljárást kell folytatni: bár természetesen nagyon lassu fejlődésre van kilátás. Megítélésem szerint a jelenleg is érvényben lévő negatív pszichés státus: a személyiség állapota; bármikor súlyosbodhat, ha nem a fentebb leírt igen körültekintő módon kezelik a tanulót. Egyelőre tanulmányi eredménye nem volt fokozható, de ehhez több idő is kell. Mindenesetre becsvágyát, igény szintjét ilyen és hasonló apró feladatokon keresztül lehet kiépíteni.

9. számú eset: N. 14 év 9 hó

Életelőzmény: az anya meghalt a gyermek 2 éves korában, az apa újra megnősült, a második házasságból több gyermek származott /hogymennyi, azt az iratanyagból nem sikerült megállapítani../Az első házasságból ezen a gyermekén kívül még három idősebb is született. Az összes gyermek közül hat került állami gondozásba csavargás, lopás, galeribe keveredés miatt. Ez a gyermek - az iratok tanúsága szerint - inkább passzív résztvevője volt a galeri bűnügyeinek, ő volt a fedezet. Egyéni lopásaiban mindig csak ennivalót vett el, lakások konyháiba, kamráiba besurranva. Az apa kérte az állami gondozásba vételt, s azzal érvelt, hogy ő elfoglalt ember, nem is tudja hol vannak a gyerekek egész nap. - Egészébevéve a szülők "megdicsőülve" kerültek ki az ügyből, a jegyzőkönyvek szerint: "Tisztességes, becsületes dolgozó ember, aki a rossz hajlamu gyermekeket már nem tudja fegyelmezni" "az anya jószándéku, tisztességes asszony, jó akarta nevelni a mostohagyerekeket is, de nem tudott mit kezdeni a rossz természetükkel". Itt már a jegyzőkönyvnél is érdemes kicsit időzni, mert nem egyedi eset, hogy csavargó, tolvaj, agresszíven viselkedő, garázda gyermekek szüleit a jegyzőkönyvek magasztalják. Érdekes módon senkinek nem jut eszébe ilyenkor, hogy ugyanezek a "tisztességes, derék emberek" nem szóltak semmit, ha a gyerekek nem jártak haza enni /vajon hol és mit ettek?/, ugyanezek az emberek az iskolából rendszeresen postán érkező figyelmeztető leveleket csak elolvasták, de még csak fel sem keresték az osztályfőnököt, még akkor sem, amikor év végén nem kaptak bizonyítványt! Teját ezek a "tisztességes, becsületes emberek", akik mindent "megtettek" - lényegében

annyit tettek, hogy szemet hunytak a gyerekek viselt dolgai fölött.. Ugyanakkor a panaszra érkező szomszédokat kiutasították a lakásból, mondván, hogy ők nem tehetnek semmiről, nem biztatják "rosszra" a gyerekeket. - A gyermek két éve került a javító-nevelő intézetbe. Jelenleg: Ugyanolyan csendes és passzív, mint korábban, nem kezdeményez se jót, se rosszat de könnyen bele lehet sodorni mindenbe. Ha "jókkal" kerül egy hálóba, akkor nincs vele semmi baj. Az általános iskola 5. osztályát végzi, elégséges jegyekkel.

Személyiségstátus: közepesnél valamivel gyengébb intellektus az igen szegényes iniciatíva rendszer és hiányos ismeretei miatt. Érzelmi-indulati élete szegényes, elégtelen motivációk és határozatlan erkölcsi személyiség jellemzi. Nagyfoku konformizmus, kritikátlan alkalmazkodás. Az intézetben "megtanulta", hogy lopni, csavarogni, annyit jelent, mint bűnözni, s hogy ezért a rendőrök börtönbe viszik. "Azért kell jónak lenni, hogy ne csukjanak börtönbe." Mivel teljesen kritikátlanul adaptálódik, a csoport elég jól befogadja. De meg kell jegyeznünk, hogy itt éppen azért fogadják be, mert bele lehet sodorni minden rendbontásba! Funkciója nincs.

A személyiségfejlődés okai: az anya halálával megszakadtak az esetleg feltételezhető érzelmi kötődések; az apa igen gyors újabb házassága, a sok új gyermek s a nevelő anya közömbössége ezt a gyermeket a családi csoport peremére taszította. Ő maga is közömbös lett - vélhetően védekezési reakció is a közömbössége az új anyától eredő mellőzésért s az anya halálából eredő traumára - ugyanakkor a családi érzelmi modell is a közömbösséget sugallta. Passzívan sodródott oda, ahol egy-két jószót kapott /lásd galeribe szerveződés/ de annak életében is közönnyel vett részt, inkább félig kívülálló, megfigyelőként tette, amit éppen parancsoltak neki. Prognosztikusan ez a

nagyfoku közöny, sodródáskészség jó talajt kínál az intézetből kikerülő fiukra lecsapó galerikre.

Nevelési tanács: egyetlen kulcsfontosságú ténybe lehet bekapaszkodni: a gyermeknek - jelenlegi közömbössége ellenére - szüksége van a korán megszakadt érzelmi kapcsolat folytatására. Ezt az intézetben valamelyik tanár személye biztosíthatja. Megbeszéltük a csoportvezető tanárral, hogy több apró feladatot bíz rá "szemmel tartja", dicséri, ösztönzi. Ez azért szükséges, hogy előbb-utóbb észrevegye: fontos valaki számára, vele külön törődnek. Párhuzamosan a gyerekekkel beszélgettünk, s e beszélgetésekben eljutottunk odáig, hogy senki sem élhet jó baráti kapcsolatok nélkül. S ezeknek a baráti kapcsolatoknak olyanoknak kell lenniük, amelyek nem ártanak az illetőnek - mert a galerivel való barátság ártott, tehát nem erre van szüksége. Elsősorban legyen jóban a nevelőtanárral baráti alapon, és próbálja azoknak a barátságát megnyerni, akik "jobbak" mint a többiek. Ez utóbbi könnyen elérhetőnek bizonyult irányítással erős sodródás-készsége miatt. A továbbiakban a kritikai érzékét kell erősíteni, hogy önállóan meg tudja állapítani, mikor mi a helyes, vagy legalábbis "érezze" azt meg. Ebben az esetben tehát az történik, hogy pozitív érzelmi kapcsolatokra épülve pozitív normatívákat sajátítottunk el a serdülővel.

10. számú eset: X. 17 év 9 hó

Életelelmény: 6 gyermek van a családban, az apa meghalt, nem sokkal a gyermek születése után. Az anya igen nagy erőfeszítéssel igyekezett a gyermeket anyagilag ellátni, éjjel-nappal dolgozott, mosást, vasalást vállalt lakásokon is. A hat gyermekből ez az egy

került állami gondozásba.

Az állandóan dolgozó anyja egyáltalán nem tudott érzelmileg törődni a legkisebbel. A többiek az apa halálakor már idősebbek voltak, pozitív személyiségfejlődésük már biztosítva volt. A legkisebb viszont már semmit sem kapott az anyától a legszükségesebb testi ellátáson kívül. 14 éves korától állami gondozott: az akkorra már nagyon idős, beteges anyja kezéből teljesen kicsuszott gyermek sorozatosan csavargott, lopott.

Jelenleg: panaszmentes, jóindulatu, de ítéleteiben, kritikájában bizonytalan, támaszt kereső - hamarosan kikerül az intézetből. Szobafestő tanuló, csoportfelelős, de egyébként is spontán tekintély - vezető a csoportban, életkora, szakmája, és segítőkészsége miatt. A csoporttagok választásai személyes bizalmi és rokonszerző indításuak is. De ő maga igen gyakran adott a kérdésekre "senkivel" választ: magányosnak és elszigeteltnek érzi magát. A csoportképet is érdekesen mutatja ez az ellentmondás, s ha ehhez még hozzátesszük, hogy nem vállalja a döntéseket, hanem azokat másoktól várja, s majd teljesíti, akkor még inkább az látszik, milyen nagy a különbség a zártintézeti serdülők és a "normál", "átlagos" serdülők csoportnormái között!

Személyiségstátus: Labilis érzelmi-erkölcsi fejlettség, közepes intellektus enyhe retardáltság a fejlődésben: a pubertás kellős közepén van. Ez a retardáció főként az önálló ítéletalkotás, életvezetés területén mutatkozik meg, csavargásai, lopásai valószínűleg abból erednek, hogy tulajdonképpen nem tartozott szorosan senkihez, nem tudott mit kezdeni saját magával.

A személyiségfejlődés okai: labilis pszichés állapota a korai gyermekkori érzelmi elhagyottságból ered; nem bántotta ugyan senki,

de nem is szerették különösebben, lassabb pszichés fejlődése is ennek a közömbösségében ingerszegény környezetnek a számlájára írható.- Az anya szempontjából emberileg teljesen érthető, hogy képtelen volt ezt a legkisebbet érzelmileg is kielégíteni.-

Bizonytalan erkölcsi ítélkezéséhez elhárító tendencia is hárul mások döntsenek helyette, ő alkalmazkodik a döntésekhez. Prognosztikusan nem zárható ki a későbbi sodortatásos bűnözés lehetősége.

Nevelési tanács: Erősíteni kell éntudatát, kritikai készségét, döntési képességét. Többszöri beszélgetéseinkben több olyan konfliktusos és döntési helyzetet beszéltünk meg, amelyeknek tisztázásával ezeket erősíteni lehet. /Az erkölcsi ítéletek felmérési helyzeteket megbeszéltük, a helyes megoldási módokat már egyedül is tudta indokolni./ Ugyanakkor megbeszéltük a nevelőtanárral, hogy több döntési ítélkezési helyzet elé kell állitania a fiut: ha szokásként beépül személyiségébe a dönteni tudás, a döntés kényszerének elfogadása már jobb esélyei vannak az önálló életvitel elkerülhetetlen nehézségeinek, konfliktus helyzeteinek adekvát megoldására. Ezekben az ügyekben pozitív tendenciát mutat, bár ismételt személyiségvizsgálati igen lassu fejlődést jeleznek. A továbbiakban az intézetből való kikerülése után az utógondozásnak fokozottan figyelemmel kell kísérnie őt s remélhetőleg ezzel a segítséggel sikeresen tuljut az önálló életvitellel járó társadalmi adaptációs követelmények nehézségein.

11. számú eset: J. 14 év 6 hó

Életelőzmény: irataiból csak annyi derül ki, hogy 8 éves korától állami gondozott, az első osztályt még elvégezte, másodikban csavargott, kazlakat gyujtogatott. Először "sima" nevelőotthonba került, onnan igen sokszor megszökött, szökései alkalmával minden esetben

felgyújtott valamit. Sokáig fogyatékos értelműnek tartották, de ezt megcáfolták tanulásbeli teljesítményei.

Jelenleg: időnként tikkell, általában ingerlékeny, lobbanékony. Mindig hajlandó valami zűrt szervezni, ezeket igen élvezi. A hálóban a többiek nem szeretik, mert szadista hajlamai vannak - félnek tőle. Az általános iskola 6. osztályát végzi, a 4. 5. osztályt egy évben, összevontan végezte, közepes-, jó eredménnyel. Funkciója nincs.

Személyiségstátus: egész személyiségét robbanékony, indulati élete uralja. Intellektusa jó, analizáló-szintetizáló képessége közepes, praktikus intelligenciája jó. Nagyon gyakran ugy viselkedik, mintha elmebeteg volna - de semmiképpen nem értelmi fogyatékos. Igen sok neurotikus jegyet mutat, szorong, szorongásait részben szadista agresszivitással kompenzálja. Kissé epileptoid karakterű; erre mutatnak gyujtogatásai, indulati robbanásai, személyiségvizsgálata ezt a gyanút támasztja alá. Sok támadó tendencia van benne, amely neurotikus önvádat okoz, önvádi rohamaiban suicidumos gondolatokkal. Máskor viszont perverz élevezetést talál mások kínzásában és a gyujtogatásban. Egyetlen kölcsönös választása sincs, egy-két elutasítást is kapott: inkább "peremgyerek".

A személyiségfejlődés okai: bár sem az anamnézis, sem bőszéges élettörténet nem állnak rendelkezésünkre, mégis igen valószínűen epileptoid karakterű, amely sajátosságát károsan befolyásolhatta az a tény, hogy igen kevés pozitív kapcsolata lehetett bárkivel is. - A szegényes iratanyag is arra utal, hogy a korábbi nevelőotthonokban sem törődtek vele sokat. Így tulajdonképpen csak találgatásokra vagyunk utalva, mert hiszen semmi konkrét ismerettel nem rendelkezünk a korai és késői gyermekkorát illetően .-

Nevelési tanács: elsősorban gyógyszeres nyugtatást javasoltam,

egyidejűleg GLUTAREC szedését. A kettő együttesen hamarosan olyan állapotba hozta, hogy lehetett beszélgetni vele. Ekkor elmondta, hogy apja "szadizott" vele egész kis korában, hogy ez mit jelentett, erről egy szót sem beszélt. A pszichodiagnosztikai vizsgálatokból azonban feltehető, hogy apja perverz szexuális hajlamait elégitette ki. Személyiség szerveződése elmebetegség felé hajlik, ezért javasoltam ideggyógyász orvos bevonását a terápiába. /Természetesen serdülő korban igen nehéz és kockázatos volna határozott diagnózist felállítani, ennek ellenére szükségesnek tartom az ideggyógyászati kivizsgálását/. A nevelőtanárral megbeszéltük, hogy a gyógyszeres terápia mellett megpróbáljuk kikapcsolni a konfliktusos helyzeteket, s fokozott ellenőrzésre van szükség esténként a hálóban. Jelenleg nyugodtabb, ennél tovább azonban nem jutottunk és eléggé kétséges a személyiség mélyebb korrekciója a továbbiakban is.

12. számú eset: K. 10 év 6 hó

Életelezmény: a családban 5 gyermek közül ez a fiú a harmadik. A szülők börtönbüntetésüket töltik, az apa rablógyilkosság, az anya prostitúció miatt. Ezért az összes gyermeket állami gondozásba vették. A fiút rögtön javító-nevelő intézetben helyezték el, mert garázdaságával már 2-3 év óta rettegésben tartja a környéket. Csúzlival, kővel beverte az ablakokat, megdobálta a felnőtteket, főleg a nőket, állandóan verekedett, a zsebe tele volt vasdarabokkal, amelyeket ütőeszköznek használt. Tulajdonképpen az első panasz az volt hogy iskolai feladatait nem teljesíti, csavarog, ezek azonban a későbbi tünetekhez képest jelentéktelenné váltak - noha már akkor is

jelezték a személyiség hibás fejlődését.

Jelenleg: sunyi, alattomos, a tanár jelenlétében csöndes, de ha nem látják verekszik, tönre teszi, ellopja a többiek holmiját is. Igen gyenge tanulmányi eredményeket ér el. A 3. osztályt végzi elégséges eredménnyel. Ő maga igen sok csoporttagot elutasít, de őt elég sokan választják, főként funkció-jellegű kérdéseknél.

Személyiségstátus: intellektusa gyenge, az életkor alsó határán áll; érzelmi-indulati élete állandóan agresszív, támadó töltésű; az intézeti fegyelemhez konformista disszimiláló módon adaptálódik; de amint - megítélése szerint - észrevétlenül lehet támadni, azonnal azt teszi. Állandó agressziós készenlét jellemzi. Cselekvései indulatvezéreltek.

A személyiségfejlődés okai: rendkívül súlyosan negatív környezeti modellel: rablógyilkos apa, prostituált anya; a gyermek számára természetes életforma a börtönbüntetést is magában hordja: az identifikációs lehetőségek ezekkel a mintákkal adottak. A gyermek a legnagyobb természetességgel utánozza a szülőket /garázdaság, felnőttek megtámadása stb./ s mivel ez a természetes életvitel, most is csak arra vigyáz, hogy agresszivitása ne legyül túl feltűnő. Tehát a legnagyobb probléma az, hogy a környezet antiszociális, bűnöző létformája olyan természetességgel talált követésre, hogy elsősorban meg kell mutatni a gyermeknek: van másféle élet is.

Nevelési tanács: mivel még nagyon fiatal a gyermek, a szülőkkel egyáltalán nem érintkezhet /levelezés formájában sem/ mindenekelőtt arra kell ügyelni, hogy a bűnözési lehetőség szempontjából viszonylag immunis közegben kialakuljon másfajta életvezetési modell is. Ezt sok közvetlen és közvetett beszélgetéssel, olvasmányok adásával, megbeszélésével, csoportos beszélgetésekkel - és jó

érzelmi kapcsolatok kiépítésével lehet elérni. Ezt megbeszéltük a nevelőtanárral, aki igen eredményesen irányítja a gyermeket, s beszélgetéseink a gyermekkel is főként ilyen témákra irányultak. Képeket nézegettünk szépen berendezett lakásokról, elmeséltem, általában hogyan élnek az emberek. Tudniillik először is ki kell alakítani a másféle élet fogalmát, azután pozitív motivációkat kiépíteni ennek követelésre. Jelenleg a fogalom komplex kialakításánál tartunk, megítélésem szerint sikeresen. Hozzá kell tennem: a paszta tény, hogy valaki foglalkozik vele, már jó hatással volt rá: lényegesen kevesebb alattomos támadást intézett társai ellen, már ebben az időszakban is.

13. számú est: X. 15 év

Életelőzmény: 9 gyermekes család 5. gyermeke, a szülők vályogot vetettek igen hosszú ideig, ennek megfelelő vándorló életmódot folytattak, egészen a 7. gyermek megszületéséig. Ekkor letelepedtek, három szobás lakást kaptak. Az apa segédmunkás lett. Rengeteget iszik. Az anya otthon van. Csak egy gyermek nagykorú még, az is állami gondozott volt. A család három gyermeke jelenleg állami gondozott, ez a fiú három éve él az intézetben. Rengeteget csavargott, rokonoknál bujkált, az apa szadista verései miatt nem mert haza menni, végül az apa rendőrökkel kerestette meg. Iskolába alig járt; most végzi a 4. osztályt. Lopott, először otthonról, később mindenfélét, ahol éppen alkalma nyílt rá.

Jelenleg: elég jól alkalmazkodik - a tanár szerint; de a csoporttagok egy része kifejezetten utálja, mert erőszakos, goromba igen mocskos száju. Az igazság az, hogy igen kevés választást kap, e-

gyetlen kölcsönös választása sincs; valójában elutasított.

Személyiségstátusz: gyenge intellektus, infantilis reakciók, általában is infantilis, retardált személyiségű, konformista, adaptációkkal, veselkedését az a vágy motiválja, hogy minél hamarabb kikerüljön az intézetből. Ezért látens agresszív-oppozíciós indultait nem engedi felszínre jutni, csak ritkán, és abban a reményben, hogy nem lesz következmény. Vágyai szerint infantilisan szépíti a valóságot: azt állítja például az örökké italos apjáról, hogy az egyáltalán nem iszik, bár elismeri, hogy "néha" verte őket. Ennek a hazugságnak több célja is van, az egyik mindenképpen az, hogy könnyebben kikerülhet az intézetből ha azt állítja, hogy rendezett otthon és személyi környezet várja. TAT-jában azonban leleplezi magát; olyan apa-férj modellt alkot, amelyet primitív fantáziájával nem tudna előállítani; csak a valóságos modell képezhette az alapot.

A személyiségfejlődés okai: tipikusan az az eset, amikor az alkoholizáló apa terrorja elől menekülő, anyjával is csak felszínes, igen infantilis - engedelmesség-engedetlenség - kapcsolatban álló gyermek először bosszúból otthonról lop /mintegy kárpótolva magát/, majd minthogy csavargásai közben éhes is, másoktól is lop - belesodródik a bűnözésbe, egyik deliktum hozza magával a másikat; ha az egyiket elkövette, már kénytelen "belemenni" a másikba. Nehéz a megállás, mert nincs kapaszkodó, nincs érzelmi biztonság, ahol megnyugodhatna, nincs olyan személy az életében aki segítene rajta. Teljes érzelmi zűrzavar alakult ki, amelyben igen sok bűntudat is van, mert primitív infantilis fokon ragaszkodik anyjához, ugyanakkor szemben áll vele. Engedelmesen, infantilisan felsorolja a bűncselekményeit, azonnal hozzátéve: "többet ilyet nem csinálok" - amit tulajdonképpen nem gondol komolyan, csak már megtanulta, hogy ezt várják tőle.

Nevelési tanács: főként azt kell elérni, hogy a "megjavulás" lényegét és fontosságát valóban belássa, ne csak képmutatásból hanem igazán átérezze, hogy nem lehet a továbbiakban lopni, csavarogni. Ezt pozitív érzelmi kötődéssel lehet elérni, mivel kezdetben csak valaki kedvéért fogja átérezni a kívánt normatívák betartásának szükségességét, s csak később várható mindez valódi meggyőződésként. Ehhez a nevelőtanárral is megbeszéltük a teendőket: szorosabb "figyelőbb" kapcsolatot kell kialakítani, amelyben rászorítja a fiút az átélt- átértett adaptációra, egyidejűleg minden sikeres teljesítésért fokozott elismerést kapjon. Iskolai tanulmányaiban nagyobb fokú buzdításra szorul. Most éppen 15 éves, és még csak a 4. osztályt végzi. A nevelőtanárnak fel kell keltenie a fiú érdeklődését, kedvét valamilyen foglalkozás iránt, s megmagyarázni, hogy azt csak akkor érheti el, ha a 8. általánost elvégezte. Bármennyire is infantilis, és gyenge intellektusu, a dolgozók iskolájában gyorsabb ütemű osztályvégzésre is képes lenne, - s ennek gyakorlati lehetőségei is adottak. Voltaképpen a személyiség-korrekciónak éppen arra kell irányulnia, hogy pozitíven, teljesítőképes legyen a fiú, s ez legegyszerűbben és leghatékonyabban különböző tevékenységekben érhető el.

14. számú eset: 14 év 8 hó

Életelőzmény: alkoholizáló apa, félig nyomorék anya első gyermeke - kisebb testvére otthon van, egy félig összedült putriban élnek. Az apa igen erősen iszik, brutális, állandóan veri az anyát is a gyermekeket is. Jelenleg börtönbüntetését tölti garázdaságért és nemi erőszakért. A fiú 3/4 éve került állami gondozásba. Addig "csak" csa-

vargott, az utóbbi egy évben galeribe szerveződve lopott, sőt betöréseket követtek el, igen tekintélyes zsákmánnyal.

Jelenleg: ragaszkodik a nevelőtanárhoz, szereti is, igen nehezen alkalmazkodik a csoporthoz, kevésbé adaptálódik. Funkciója nincs, a Dolgozók Iskolájának 2. /!/ osztályát végzi.

Személyiségstátus: közepes intelligenciaszint, nehézkes, gátlott verbális kifejezőkészség. Viszonylag nyitott személyiségű, fantáziátlan, iniciativaszegény, labilis érzelmi élete infantilis fokon fixálódott. Gyermeiken jóindulatu és kedves tud lenni, de ha becsapják, vagy bántják ugyanolyan gyerekes módon dühöng és differenciáltság nélkül gyanakszik mindenkire. Naivitása, kevésbé adekvát helyzetfelismerése miatt a galeri könnyedén "ráfuttatta" a rendőröket, viszont ugyanez a naivitás és jóhiszeműség mondatta el vele a rendőrségnek a lopások történetét. Pillanatnyilag szorongó, megfélemlített: a galeri szabadlábon maradt tagjai nem régen megfenyegették, hogy "kinyirják". Szorongásában tanácstalan és bizonytalan; általában igen könnyen billen a pszichés egyensúlya, mert kevésbé teherbíró. A pszichés feszültségeket igen nehezen viseli - ezért is árulta el rögtön első kihallgatásakor a galeri viselt dolgait.

A személyiségfejlődés okai: gyermekkorától kezdve megfélemlített, súlyosan szorongó személyiség, mert anyjánál, aki hasonlóan megfélemlített ember, nem talált védelmet dühöngő, brutális apja ellen. Anyja maga is biztatta a csavargásra, mert így legalább nem találkozott az apjával, s az nem verhette meg. Így alakult ki a beidegzett védekezési reakció: először csak akkor ment el otthonról, ha messziről látta az apját közeledni, később minden pszichés feszültség előtt "elbujt". - Majd később, amikor pénzt keresett, látta, hogy pénzzel még ő, a megfélemlített, félig agyonvert kis senki

is lehet valahol "nagymenő"; így sodródott a galeribe, ahol a pénzért fogadták be, de ugyanakkor kinevették gyerekességéért. Nem volt pozitív modellje a társadalmi adaptációhoz, s még kevésbé érzelmi kötődési-identifikációs lehetősége. Társadalmi mozgási körében is csak antiszociális modelleket látott. Anyjának szeretete egyetlen kézzelfogható dologban nyilvánult meg: arra ösztönözte a gyereket, hogy csavarogjon el apja elől.

Nevelési tanács: a korrekciós nevelés fő célja itt a tulajdonképpeni személyiség kiépítése. Tudniillik annyira egysíku, kevés motivációju iniciatíva- és érzelemszegény, hogy voltaképpen most kell felépíteni a személyiségét. Pozitív érzelmi kapcsolatra van szüksége és hosszú intézeti tartózkodásra - bár természetesen őt is zavarja a bezártság ténye, amelyet különösen nehéz elviselnie annak, aki éjszakákat s több napot is végig csavargott több izben is. Az intézeti elhelyezés jelenti számára azt a biztonság-szükségletet amelyet nem elégitett ki környezetében korábban senki. Ugyanakkor az érzelmi kötődés megteremti a pozitív modell utánzási lehetőségeit, és jó esetben az identifikációt is. Ezt megbeszéltük a nevelőtanárral s igen szerencsés helyzet alakult ki, ti. a tanár már előzőleg is szimpatizált a jóindulatu, hozzá nagyon ragaszkodó, magányos gyermekkel. Így a terápiás nevelésnek igen kedvezőek a kilátásai. A tanár igen buzditja, dícséri a tanulási sikerekért. Ez igen kedvező hatása a fiúra, most nagy lelkesedéssel tanul.

15. számú eset: 13 év 9 hó

Életrajzi leírás: /a 13-as számú eset testvére/

Élettörténete nagyjából ugyanaz, azzal a különbséggel, hogy ő csak

csavargott, de egyáltalán nem lopott, és erre nagyon büszke is.

Jelenleg: panaszmentes, bár a csoport nehezen fogadja be, nem szeretik, s ő is kevés választást ad, azok is főként funkcióválasztások. A 4. osztályt végzi, közepes eredménnyel. Ennél jobb tanulmányi eredményre is képes lenne.

Személyiségstátusz: lényegesen jobb intellektus, mint a bátyjéé összegezve jónak mondható. Erkölcsi ítélőképessége, adekvát helyzetfelismerése közepes, igen erős a tendencia a realitástól való távolodásra. Ő sem vallja be, hogy apjuk iszik, határozottan állítja, hogy egyáltalán nem; TAT-jában pedig ugyanaz az apa-férj modell szerepel, ami a testvéréében is. Egy jónak mondható érzelmi kapcsolata van: az 5 éves szőke kistestvérével - a gyerek számára külön jelentőségű a kicsi szőkesége /cigányok/, rajongással beszél róla, könnyes szemmel meséli, mennyire sirt, amikor ezt a kicsit ott kellett hagynia. Minduntalan visszatér ehhez a témához, senki mást nem sajnál otthon csak őt. Arra a kérdésre: "mit gondolsz, mit kellene tenni, hogy ez a kicsi ne kerüljön ide?" bizonytalan választ ad: "jól kellene nevelni". "Titeket nem neveltek jól?" - "De igen, csak mi rosszak voltunk." - Ez a konformista elfogadása a saját "rosszaságának" - látszat: egyébként erős elhárítás működik benne. Beszédmódja infantilis, amikor saját magáról kell beszélnie. Egyébként rapportképes, könnyen, gyorsan tud kontaktust teremteni.

A személyiségfejlődés okai: gyengekezű, gyenge ítélőképességű és örökösén beteg anyjával nem alakult ki szorosabb kapcsolata, apjától fél s ez a félelem, valamint az elégtelen kötődések együttesen hajszolták a csavargásokba. Ezekhez egyébként jó modellt kínáltak a nagyobb testvérek is. Egyetlen visszahúzó erő a kistestvér, akit szeretne megvédeni.

Nevelési tanács: ítélőképességének, helyzetfelismerésének fejlesztésére kell törekedni. Ehhez jól megfogható érzelmi szál a kistestvér, akit nagyon szeret. Több beszélgetésben megegyeztünk, hogy ő - ha innen kikerül - magához veszi a kicsit, akinek éppugy nincs biztosítva a nevelése, mint ahogyan nekik sem volt. De ahhoz, hogy ez megtörténjék természetesen nagyon sokat kell "javulnia." Egy pozitív modell is van az életében: az idősebb testvér, /aki szintén ebben az intézetben volt állami gondozott/ uránbányász lett, rendes lakása és kislétszámú családjá van. Ezt a modellt akarja követni, ő is uránbányász akar lenni, de nem saját családdal, hanem a szőke kistestvérrrel akar élni. - Akárhogyan is változik később ez a most gyermekesnek tűnő konkrét elképzelés, egyenlőre igen jól fel lehet használni pozitív motivációs rendszer kiépítésére. Ezt megbeszéltem a nevelőtanárral is, aki hasonló értelemben irányítja a gyereket. Megbeszéltük, hogy csak akkor lehet uránbányász, ha a 8 általánosát elvégezte. /Csak ezután lehet szakmunkás-tanuló./ Ehhez igyekeznie kell, mert még csak a 4. osztályt végzi. Ekkor hoztátette: "azért kéne jobban tanulnom, hogy majd Lacikának /ez az 5 éves kisebb testvér/ is tudjak segíteni, hogy ne maradjon buta." Ezt az indítékát a jobb tanulásnak, nagyszerűen fel lehet használni a személyiségfejlesztésben.

16. számú eset: 14 év 7 hó

Életelőzmény: a szülők börtönben vannak, a gyermek 8 éves korától állami gondozott. Testvérei is azok, különböző intézetekben elhelyezve. Először "sima" intézetben volt, később szökések, csavarás, s az ottani "tűrhetetlen" magatartása miatt zártintézetbe ke-

rült. Az előző intézetben nem akart tanulni, nem készített házi feladatot stb., majd amikor ezért büntették, megszökött. Szökései később napirenden voltak olyannyira, hogy az ottani tanárok akkor lepótdék meg, amikor a gyerek véletlenül az intézetben tartózkodott. Jelenleg: csendes, elvégez mindent, amivel megbízzák, közepes képességű. Panaszmentes. 5. osztályos, elégseéges rendű.

Személyiségstátus: zárkózott, nehezen oldódó, gyanakvó. Intellektusa gyenge, de életkora alsó határán még elfogadható. Teljesítményeit inkább nehezen oldódó érzelmi feszültségei gátolják, mint intellektuális lemaradása. Érzelmi-indulati élete labilis, infantilis szinten fixálódott. Igen nagy szexuális feszültség, amelyet zárkózottsága miatt is nehezen tud levezetni. Élénk szexuális és kalandos fantázia, a realitásban kevés kiélési lehetőséggel.

A személyiségfejlődés okai: bár előéletéről igen keveset lehetett megtudni, nagyon is feltehető, hogy ez a nagyfoku zárkózottság, gyanakvás részben a szülőktől, a szülők bánásmódjából ered, részben pedig az előző intézetekben szerzett tapasztalataiból. Általános negatív tapasztalatai a felnőtt társadalommal kapcsolatban lappangó gyanakvással, s a reális viszonyok tudomásul nem vételével kompenzálja. Voltaképpen védekezési mechanizmus - amely minden bizonnyal azért épült ki, mert szükség volt rá.

Nevelési tanács: ennek fő célja a társadalmi normatívák elfogadtatása, ezt csak közvetett úton lehet elérni. Egy vagy több felnőttel kiépitendő pozitív érzelmi töltésű interperszonális kapcsolat meggyőzné arról, hogy a gyanakvása nem minden esetben helytálló. Ha ez az alapvető védekezési mechanizmus elveszíti szerepét, funkcióját, akkor már könnyen hozzáférhető lesz a gyermek minden más nevelési cél megvalósítása számára. A nevelőtanár nehezen tud kontak-

tust teremteni vele. Egy másik tanárral viszonylag jóban van, ezért ezt a kapcsolatot kell erősíteni. A pszichológussal szembeni gyanakvását már sikerült némileg tompítani: a tanárral megbeszéltük, hogy csak annyit vállaljon a gyermek neveléséből, abból a bizonyos érzelmi kapcsolatból, amennyit ő maga elbir; nehogy újabb csalódás érje a fiút, s ez megerősítse őt eddigi védekezési mechanizmusának helyessége felől. Ennek megfelelően hetenként egy-két alkalommal beszélgetnek, a pszichológussal szintén. Ezeket a beszélgetéseket nagyon várja: érezhetően oldódott a zárkózottsága, a gyanakvása e két emberrel szemben. Mivel eddigi reakciósémái is azt diktálták neki, hogy egy pár tapasztalatból általánosítson, ezt a begyakorolt reakciósémát most a korrekciós nevelés céljának megfelelően fel lehet használni: a két jó kapcsolatából az várható, hogy gyanakvásának lassu oldása áttételesen a többi felnőttre és a gyermektársakra vonatkoztatva is bekövetkezik. Igen fontos része a terápiának, hogy ne csalódjon újból, ill. eljuttson odáig, hogy ne "lesse" a felnőtteket és magában értelmezgesse gesztusaikat, hanem őszintén tudjon velük érintkezni. Hosszu hetek alatt eljutottunk idáig: most már nyitott a terápia többi célkitűzése számára is. Érzelmileg kezdi elfogadni társait, s az együttélés szabályait belső átéléssel veszi tudomásul. Ezek igen jelentős haladások, különösen ha még hozzászámítjuk a többi felnőttel kapcsolatosan valóban megnyilvánuló sokkal "megbízóbb" őszintébb viselkedést. Tanulmányaiban igen sok biztatás után egy tárgyból egy jegyet javított.

17. számú eset: 14 év 7 hó

Életelezmény: szülei börtönbüntetésüket töltik, az apa halma-

zati büntetését: nemi erőszak és gyilkossági kísérlet, az anya bűnrészesség miatt. Egy bátyja is börtönben van, szintén nemi erőszak miatt. A gyerek 7 éves korától állami gondozott, sok intézetben élt, kezdetben csak iskolai teljesítményeivel volt baj, később mind gyakrabban szökött, szökései alkalmával lopott, egy ízben tiltott határátlépést kísérelt meg, rábizott csempészáru kivitelével együtt. Három éve zártintézeti nevelt. Egy férjezett nővére van, arról nem lehetett megtudni semmit.

Jelenleg: nyugtalan, dadog, álmatlan, igen gyermekes, könnyen sir, időnként "ugy néz ki mintha nem volna normális". Igen gyenge tanuló, de házkörüli munkákban ügyes. /seprés, rendcsinálás/ A 4. osztályt végzi - közben évekig nem járt iskolába.

Személyiségstátus: korától kb. 2 évvel elmaradott intellektus: ismeretei igen hiányosak. Nem valódi értelmi fogyatékos. Közömbös, beszűkült, elsivárosodott érzelmi élet jellemzi, sok neuratikus jeggyel. Szüleiről kevés emléke van, azok szorongásos emlékképek; tesztjeiben az apa-figura minduntalan baltával üldözi a többieket; bizonytalan, homályos szorongásait, neurotikus megnyilvánulásait dadogásai is jelzik.

A személyiségfejlődés okai: bár a szülőkről kevés tudatos emléket őrzött meg, emlékképeiből, szorongásos vízióiból nem nehéz következtetni korai szülő-gyermek kapcsolatainak jellegére. Az a tény, hogy tünetei részben a kisgyermekkoriban hibás fixációkban nyilvánulnak meg, arra utal, hogy első súlyos - személyiségfejlődését kóroasan befolyásoló - traumái a kisgyermekkor idején érték, az akkori fejlődését is károsították, s ezen traumatikus hatások alól személyisége még mindig nem szabadult fel; kisebb aktuális konfliktusos helyzetekben visszatér a bevált, tulságosan is jól beépült feltéte-

les reflexekhez. Igen súlyosan érintette bátyjának bebörtönzése, mert ehhez a testvéréhez akart menni szabadulása után. Ez az esemény hosszú időre újból visszavetette: az akkoriban már ritkábban dadogó fiúból újból érthetetlen beszédűvé vált. Mindez azt mutatja, hogy aktuális traumatikus konfliktusos helyzetekben visszaesik kisgyermekkori hibás fixációinak szintjére. Szökéseit az intézetből kezdetben az motiválta, hogy ott csufolták dadogása miatt, hogy az iskolában mindig ő volt a "legbutább". Később megtetszett neki, hogy ilyenkor mindenki őt kereste. - igy látta és érezte saját maga fontosságát /elfordult, hogy szénakázalban elbujva figyelte hogyan keresik és csak akkor ijedt meg és jött elő, amikor el akarták hagyni a keresők azt a helyet/. Itt világos a tendencia: több törődést akart kicsikarni a környezetétől. Erre a nevelők is rájöttek, de nem úgy értelmezték, ahogyan valójában állt a dolog: ha többet törődnek vele azt érzi, hogy szeretik s így nem lesz szüksége szökésekkel felhívni magára a figyelmet: hanem úgy, hogy "rosszaságból" szándékosan bosszantja a nevelőket, "elvetemült" gyerek, aki bajt akar csinálni. Ennek megfelelően bántak vele, s ekkor komolyan meg akart szökni; ekkor próbált disszidálni. Most már nem azért, hogy felhívja magára a figyelmet, hanem azért, hogy megszabaduljon az igen kényelmetlen, most már utált helyről. A további intézeti években annyira nem volt fontos sem neki, sem másoknak a tanulása, hogy mindössze az első osztályt végezte el.

Nevelési tanács: GLUTAREC és szedativumok szedése után több beszélgetésben tisztáztuk a legnagyobb problémáját: fél, elveszettnek érzi magát, mert nincs senkiye, most már /bátyja büntetésével/ ismét teljesen bizonytalan a jövőbeni sorsát illetően. Nem szeret az intézetben lenni, sokallja a vele szemben támasztott követel-

ményeket/az iskolába járást is/. Megbeszéltük, hogy - mivel nincs sehová mennie - legjobb helyen mégis csak itt van, ha vannak is konfliktusai. Ezt elfogadta, de elpanaszolta, hogy itt is csufolják. Minden esetre már az is eredményként könyvelhető el, hogy a fiú hozzáférhetővé vált a beszélgetések számára; a következő eredmény: megértette, hogy itt van jelenleg az a biztonság, amelyet eddig hiányolt; s mindezek eredményeként ritkultak a kisgyermekes sirásai. Ezért nagyon dicsértük a nevelőtanárral együtt - hogy mennyire megrekedet a fejlődése infantilis szinten, azt a is mutatja, hogy ilyesmiért ilyen tulzó dicséretet igényel! Természetesen, ahogyan megnyugodott egyre kevesebbet dadogott is. Ugyanakkor a nevelőtanár megbeszélte a hálótársakkal, hogy ne csufolják, tekintsek betetségnak a dadogását és a többi tünetet, ezeket csak az ő segítségükkel együtt lehet megszüntetni. Tehát: egymással párhuzamosan oldottuk a külső és belső konfliktusokat. Ez a terápiás eljárás a fent ismertetett módon igen eredményesnek bizonyult.

18. számú eset: 13 év 8 hó

Életelőzmény: alkoholista családból származó: minden felmenő és oldalági rokon alkoholista /ez viszonylag ritka jelenség/, egyedül az anyai nagymama nem. Idősebb testvérei is azok. A gyerek azért került állami gondozásba, mert a beteg, idős nagymama már nem tudta ellátni; csavargott, piszkosan, rongyosan, ennivalót kéregetve. Iskolába nem akart járni.

Jelenleg: panaszmentes, központi, elismert tagja a csoportnak.

5. osztályos, közepes tanuló.

Személyiségstátus: jó intellektus, viszonylag kevésbé sérült

emocionalitás, de erős elhárító tendenciák működnek benne; a döntések felelősségét lerázni kívánja, áthárítani a társadalmi környezetre. Rapportkésztsége jó, cselekvéseit - eltekintve az előbb említett elhárító-áthárító tendenciától - gondolkodása irányítja. Ez természetesen elsősorban a viszonylag kis súlyú tevékenységekre vonatkozik, azokra, amelyekben nem konfliktus helyzet is egyben a döntés, a döntés kellemetlen következményeit nem kell vállalnia. Pszichés toleranciája kicsi.

A személyiségfejlődés okai: születésétől kezdve alkoholisták környezetben élt kb. 5 éves koráig. Ekkor vette magához a nagymama, aki - bár nem tudta maradéktalanul jól ellátni, nevelni - nagyon szeretete a gyermeket. Ez a szoros érzelmi kapcsolat kiemelte az alkoholizáló környezettel való hibás azonosulásból, illetve olyan érzelmi kötődést kínált a szorosán vett családban lévők helyett, amely teherbírónak bizonyult. Így - bár a pszichés feszültségek kompenzálásában ez a gyermek sem adekvát megoldási módokat választ, nem került sor a feszültségek alkoholos levezetésének modellkénti utánzására. Tisztában van vele, hogy az alkoholizálás milyen veszélyeket rejt magában - családjából csak a vele törődő nagymamával érintkezik. Az intézetbe kerülés kezdeti traumatikus hatása után megnyugodott, s a nagymamával való érzelmi kapcsolat mintájára pozitív kötődésre képes.

Nevelési tanács: ez az az eset, amelyben nem kell különösebben sokat tenni a gyermekkel: pszichés teherbíróképességét kell erősíteni. Ezt azzal lehet elérni, hogy fel kell készíteni a "kinti" életben várható nehézségekre, arra, hogy nem fog minden sikerülni, s a kudarcokat is el lehet viselni; fel kell készíteni az "újrakezdésre". Mindezt a nevelőtanár különösebb beavatkozás nélkül fo-

lyamatosan végzi. Tanulásához igen sok biztatásra van szüksége, ezt meg is kapja, így várható eredményeinek javulása is.

19. számú eset: 10 év 6 hó

Életelőzmény: az anyja meghalt /nem derül ki az iratokból, hogy mikor/, az apa és a közeli rokonság férfitagjai csaknem valamennyien börtönbüntetésüket töltik, különböző bűncselekmények miatt. A gyermek 6 éves korától kezdve - eleinte csak otthonról - majd az iskolából is elcsavargott, néha lopott, majd belekeveredett egy galeribe, amelynek tagjai több ízben is nemi erőszakot követtek el különböző korú lányokon. Amikor a bandatagokat elfogták, ezt a gyereket a banda egyik tagja "buktatta le". A rendőrségi jegyzőkönyv szerint - és ez el is hihető - nem vett részt a bűncselekményekben, de veszélyesen sodródott, ezért - s mert nevelése korábban sem volt biztosítva - állami gondozásba került.

Jelenleg: tünet és panaszmentes, eltekintve attól, hogy igen erősen kötődik a csoport legelutasítottabb tagjához, s ez a kapcsolat feltehetően rossz hatással van rá. Rendszeresen tanul, 4. osztályos, közepes eredménnyel.

Személyiségstátus: igen befolyásolható, bizonytalan személyiségű. Intelligenciája közepes. Emocionalitása, judiciumérzéke retardált. /Még fiatal korához képest is./ sodródó, mindenbe belevihető, éppen kritikátlan tapadási készsége miatt. Tulajdonképpen ahhoz tartozik, vagy akar tartozni, aki egyáltalán szól hozzá.

A személyiségfejlődés okai: egyetlen szoros érzelmi kapcsolata sem volt; sem az apával sem a - feltehetően korán elhunyt - anyával

Utánzásra alkalmas modell nem volt körülötte, teherbíró kapcsolatokkal nem rendelkezett. Viszont igen nagy benne a valahová tartozás vágya; így - infantilis judicium - és valóságérzésével - ahhoz csapódott, aki egyáltalán észre vette őt. Így került a galeribe, ahol kritikátlanul tette, amit parancsoltak neki s így csapódott most a csoport igen sok negatív tulajdonságokkal rendelkező tagjához is, akinek szintén "jól jön" egy valakinek a szolgai ragaszkodása. Prognosztikusan nagy veszélyeket rejt magában kritikátlan adaptációja; potenciálisan bármilyen bűncselekménybe belevihető.

Nevelési tanács: mivel még nagyon fiatal gyerek, a korrekciós nevelésnek kedvező kilátásai vannak; biztosítani kell számára a csoportban egy pozitív személyiségű serdülővel vagy - még jobb esetben ezzel párhuzamosan - a tanárok valamelyikével való azonosulás lehetőségét. Mivel olyan könnyen befolyásolható: pozitív befolyásnak kell kitenni. A jó érzelmi kapcsolat megtartása kedvéért - és kezdetben csak ezért - pozitív tevékenységre lesz képes, később ez szokássá, meggyőződéssé válhat. Tulajdonképpen azt kell pótolni a személyiség korrekciójában, ami kimaradt: kezdetben valaki kedvéért /infantilis szinten/, később tudatosan, majd érzelmileg is azonosulva cselekszik helyesen. A nevelőtanárral történt megbeszélés után mindezeknek jól lehetőségei vannak az intézetben.

20-as számú eset: 13 év 1 hó

Életelőzmény: anyja leányanya, apját soha nem ismerte. Anyja évek óta börtönben van, de ezt a gyermek titkokban tartja, társai nem tudnak róla, csak néhány felnőttnek árulta el bizalmasan. Anyja a közelében van, de a gyerek nem akar vele találkozni. Akkor került

állami gondozásba, amikor anyja előzetes letartóztatása alatt csavargott és senki nem vállalta gondozását, nevelését.

Jelenleg: alkalmazkodó, csendes gyerek. 6. osztályos, elégséges eredményekkel.

Személyiségstátus: súlyosan traumatizált emocionális állapot jellemzi. Igen jelentős tényező a kötődési, kapcsolatteremtési vágy. Emocionális és intellektuális személyiségét igen megterheli anyjával kapcsolatos "titka". Intelligencia-szintje jó. Aránytalanul súlyos a pszichés terhelése életkori teherbirásához képest is, de különösen a már korábban is sérült személyisége számára.

A személyiségfejlődés okai: igen sok és súlyos megaláztatást kellett elviselnie illegitim születése miatt. Kiközösítették, állandóan gunyolták, az iskolában nem ültek vele egy padba. A tanító nem is erőltette a többieket, mert ő maga is nagyon megvetette - a gyereket! Ennek ellenére nem lett rosszindulatu és bosszuálló, hanem inkább igen magányos; védekezési mechanizmusa a magába zárkózás lett. Csak az intézetben nyílt alkalma valamiféle kapcsolatteremtésre, mert itt senki nem tudta "titkait", s egyébként is: itt mindenkinek megvan a maga titkolni valója. Itt tehát egyenrangú társak között érezve magát, oldódott valamelyest a magányossága, de ennek ellenére egyik kapcsolatát sem érzi annyira szorosnak és teherbirónak, hogy féltve őrzött titkát bárkinek is elmondaná. Prognosztikusan igen súlyos teher a magányossága s az ebből következő várható elfordulása az emberektől.

Nevelési tanács: fő célja: belső magányosságának oldása a reális lehetőségek keretein belül. Mivel a nevelőtanárral bizalmas, jó kapcsolatban van, ez a kapcsolat alkalmas is erre a feladatra. Minthogy hosszú intézeti tartózkodásra van kilátás, ez idő alatt -

a hasonlóan bizonyos titkokat hordozó - gyerekek között erre a szoros kapcsolatra támaszkodva oldódni fog kitaszitottság érzése. Az évek során - sok bizalmas beszélgetéssel - fel kell készíteni a kinti életben várható újabb traumákra. Egyelőre nem szabad erőltetni az anyjával való találkozását, mert ez a serdülés még nagyon friss és eleven benne. Bizonyos, hogy életkori érésével - fejlődésével helyzetátélőképessége is fejlődik majd, s bizonyos megértéssel kezeli anyját. A korrekció fő céljainak megvalósítását gyakori beszélgetésekkel megkezdjük: eddig sikerült elérnünk, hogy tudomásul vette: más gyermek is él hasonló helyzetben és körülmények között, mindenkinek vannak nehézségei az életében és ezeket legkönnyebben jó baráti kapcsolatok kiépítésével lehet "átélni". Egyelőre szorosabb, bizalmasabb jellegű kapcsolatokat az eddiginél nem teremtett, de mindezt már tudomásul vette. Ezzel más helyzetének átélésére való képességét fejlesztettük már is.

21-es számú eset: 14 év 9 hó

Életelőzmény: Az anya meghalt, az apa újabb házasságából s az előzőből összesen 11 gyermek származott. Az apa és a nevelőanya börtönben vannak; a gyermekek már korábban is csavarogtak, loptak, üzleteket fosztottak ki. Valamennyien állami gondozásba kerültek.

Jelenleg: alattomos, szadista, agresszív, mikor csak lehet, bajt csinál. Teljesítményei igen gyengék, dolgozni nem akar. 5.osztályos elégséges eredménnyel.

Személyiségstátusz: vad agressziós - indulati állapotok jellemzik. Intellektusa másfél évvel életkora alatt van, de nem valódi

értelmi fogyatékos. Minden percben kész robbanni a legkisebb - vélt sérelemre is. Realitásérzéke gyenge, helyzetfelismerése indulataitól és indulati fantáziáitól vezéreltek. Ezért a társai nem szeretik, kivéve egy "hozzácsapódó" gyereket. Ezt azért tűri meg, mert parancsolgathat neki.

A személyiségfejlődés okai: igen durva, agresszív, brutális apja van /többször volt büntetve ifjuság elleni büntett miatt../, korán elvesztett anyját a nevelőanyja - aki egyébként valódi mesebeli gonosz mostoha! - nem is akarta helyettesíteni. /A nevelőanya az első házasságból származó gyermekeket éhezettette, szadista módon verte, kizávarta a házból, stb./ Erre a gyerekekre különösen haragudtak mindketten, ui. egyizben úgy megverték, hogy több hétig kórházban kellett ápolni, ekkor indult a szülők ellen az első rendőri eljárás. A gyermek szélsőséges agresszivitása részben az állandó frusztrációs-traumatikus helyzetekből táplálkozott, részben pedig az apai-anyai modell utánzásából eredt. Ilyen nevelődési körülmények között semmiféle pozitív szociális érzelm nem alakulhatott ki benne: részvét, együttérzés, stb. - a testvérek egymást is állandóan verték; az egész életvitelük azonban az egyetlen elképzelhető modellen alapult, amelyet otthon láttak. Természetes, hogy ily módon retardált intellektuális fejlődése /hiszen se érzelmi, se értelmi ösztönzést nem kapott otthon/ következtében felhalmozódott agresszivitását inadekvát módon, kritikátlanul, és mindenféle distinkció nélkül egész személyi és tárgyi környezetére kiterjesztette.

Nevelési tanács: elsősorban az alaphelyzet megváltoztatását célozza: pozitív modell kínálásával rávezetni arra, hogy másféle életutak is vannak, mint amelyet ő ismer; a társadalommal való

általános szembenállását kell megváltoztatni: megértetni vele, hogy bár apja-anyja valóban hibásak, de ő is hibás, amikor ugyanazt teszi, amit ők, s ha neki rossz volt ez a durvaság, másoknak is rossz az ő durvasága. Ezzel az igen aktív szembenállással önmaga helyzetét is nehezíti. A gyakorlati terápia során elsősorban erről az oldalról közelítettem meg: gondolja végig a saját sorsát. Abban az esetben, ha nem változik, ugyanaz vár ár is, mint a szülőkre. Mivel itt is nagyon kinozza szabadságának korlátozása, a börtöntől nagyon fél - ez a beszélgetés annyiban volt hatásos, hogy ijedtében valóban végiggondolta mindezt; azaz megközelíthetővé vált a további terápia számára, amelyet most abban az irányba folytattam, hogy tanuljon meg uralkodni az indulatain. Ezt most kell "begyakorolni", mert ha kikerülése után, mint nagykorú, agresszíven támad, akkor annak már igen súlyos következményei lesznek. Ugyanakkor rávezető beszélgetésekben elfogadtattam vele azt az igazságot, hogy az életben igen nagy szüksége van mindenkinek pozitív tartalmu és irányultságú, teherbíró kapcsolatokra. Ezek kialakulását éppen ő maga teszi lehetetlenné rendkívüli agresszív támadásaival. A terápiás beszélgetések hatására nagyon lassan ugyan, ritkuni kezdtek az agressziós kitörései, meggyőződésem, hogy egyelőre félelemből és a félelem általi kényszerből, de: a személyiség legjobban a tevékenységében fejlődik; majd szokássá válik az, hogy meggondolja előre a tetteit. Valószínű természetesen, hogy tevékenységének motivációi erkölcsileg nem lesznek magasrendűek soha - inkább a büntetéstől való félelem fogja visszatartani az indulati bűncselekményektől - de társadalmi hatását tekintve már ez is igen nagy eredmény. Ehhez még hozzájárul az a törekvése, hogy önmaga számára baráti kapcsolatokkal is megkönnyítse a társadalmi érintkezést és adaptációt és ezek a motivumok

együttesen kialakíthatnak egy pozitív viselkedési formát, amely természetesen visszahat majd egész személyiségére.

22. számú eset: 16 év 8 hó

Életrajz: a házasságból három gyermek született, a fiú két éves korában az anya meghalt. Igen rövid idő múlva az apa újabb házasságot kötött, az új anyának két nagy gyermeke volt. A nevelőanya az első perctől kezdve utálta férje gyermekeit, akik reakcióként ugyanilyen érzelmekkel viseltettek iránta. A két nagyobb lányt a nevelőanya kizavarta a lakásból, azok rokonoknál laktak, most már mindketten férjezettek. A nevelőanya a fiút 13 éves korától kezdve rendszeresen kizárta a lakásból éjszakára, s aztán azt mondta az éjszakai műszakból hazatérő apának, hogy a gyerek elcsavargott. Az apa megkereste a fiút s minden alkalommal igen elverte. A gyerek rokonoknál, "haverjainál" húzódott meg. Hetedik osztályban az osztály hat tagjából alakult banda tagja lett, kisebb lopásokat követtek el. Az általános iskola elvégzése után az anya elment a rendőrségre, feljelentést tett a fiú ellen, hogy az elcsavarog és lop, kérte "vigyék börtönbe" /!/. Az apa támogatta az anya kérését /!/. Minthogy a szülők semmit nem tudtak a fiúra bizonyítani, aki viszont védelmet kért ekkor a rendőrség gyermekvédelmi osztályán, ahol azt is elmesélte, hogy a szülők szadista módon verik, kinn tartják, kizárják, elzavarják otthonról, több ízben azt mondták neki, hogy legyen már öngyilkos, ne zavarja őket állandóan. Egy évvel ezelőtt egyik "haverja" lakásán húzódott meg, ott találkozott más, hasonló korú fiúkkal és lányokkal, bandát szerveztek; együtt csavargtak, legsúlyosabb bűncselekményük az volt, hogy kölcsönvett kerékpárokkal elmentek egy közeli városba.

Másnap a kerékpárokat visszavitték, de akkorra az egyik lány apja feljelentette őket. Az egész társaságból egyedül ez a fiu került javító-nevelő zárt intézetbe; ugyanis az ő apja háromszor fordult személyesen, majd kétszer írásban a gyermekvédelmi osztályhoz panaszával s kérésével, hogy "segítsenek nevelni ezt a fiut, mert én nem bírok vele, pedig megpróbáltam minden nevelést, korszerűt és korszerűtlent"/!/. Ezt az ügyet megelőzően a fiu ipari tanuló volt, egy év alatt ötször változtatott munkahelyet, végül beállt vándorló mutatványosokhoz segédnek, azokkal járta az országot. Ekkor az apa kérésére indított országos körözéssel elfogták, így került a fent említett "haver" lakására /a szülők megkerestették, de nem engedték be a lakásba.../, s folytatódott az ügy a már ismertetett módon.

Jelenleg: nincs vele különösebb baj, rendesen tanul, dolgozik, lakatostanuló. Nincs funkciója a csoportban, nem is kötődik senkihez, kevés funkció-aktivitás jellegű választást adott csak, személyes bizalmat és rokonszenvet egyáltalán nem. /Hozzá kell tennünk, hogy ez a fiu a IV. csoport tagja, amely csoport kohézió és értékrend szempontjából laza és alacsony szintű./

Személyiségstátus: jó intellektus, amelyet azonban erősen befolyásol érzelmi állapota; főként az adekvát helyzetfelismerés gátolt, neheztelt, s a már felismert helyzetekhez való adekvát alkalmazkodás. Szorongó, tele van súlyos érzelmi sérülésekkel, amelyeket úgy kompenzál, hogy nem akarja tudomásul venni őket. Igen erős szexuális feszültség, valószínűleg önkielégitéssel.

A személyiségfejlődés okai: az anya igen korai elvesztése elszakította a - talán meglévő - érzelmi kötődéseket. Ebben az erősen traumatizáló alaphelyzetbe került be az új "anya", aki rideg, gyűlölködő és primitív személyiségével sorra elüldözte a férj előző házas-

ságából származó gyermekeket. Szadista gonoszsága a fiút nagyfoku védekezésre kényszerítette, ebből a helyzetből az anyához társuló apa sem segítette ki. A serdülőkor viharait a szülők részéről igen erőteljes megtorlások követték, a gyermek galeribe csapódott /védekezési, menekülési mechanizmus/; újabb megtorlások, amelyeket most még súlyosbit az a tény is, hogy a szülők maguk is legálisan, bevallottan meg akarnak tőle szabadulni. /Sokszori köröztetés, feljelentgetés/. Igen megdöbbenő, hogy a saját fiát elképesztő brutalitással verő, rendőrségen feljelentgető apát mindenhol derék, becsületes embernek könyvelték el, olyannak, aki mindant megtesz /"korszerűt és korszerűtlent"/ a fiáért, és megérdemli, hogy ettől a "megátalkodott" gyermektől végre megszabadítsák. Az anyának sikerült olyan mechanizmusokat, védekező reflexeket kialakítania az eleve averzióval fogadott gyermekben, amelyekre hivatkozva sikeresen bebizonyította az apának, hogy fia "született bűnöző", s ez sértette az apa hiuságát; másrészt pedig az új feleséggel való békesség kedvéért is - meg akart szabadulni a fiától. És az egész, évekig tartó feljelentgetések, brutális verések ideje alatt senkinek nem jutott eszébe, hogy a szülők felelőségét számonkérje. Pedig itt ifjúság elleni büntett történet, az egészért eljárást kellene indítani az apa ellen, aki "szerencsétlen, szégyenében a MAHART-hoz megy hajósnak, hogy ne kelljen szégyenkeznie az ismerősök előtt a fiáért". /A magam részéről sokkal inkább jó ürüggyel kiélhető kalandvággyal látok ebben a lépésben, valamint azt, hogy a cseppet sem kellemes házastársat könnyebb elviselni messziről./ Mert a gyermekben az egész antiszociális sódródást az apa és nevelőanya előbb taglalt bánásmódja indította el.- A fiu elmondta, hogy azért állt be a mutatványosokhoz, mert azt gondolta, legjobb lesz ha így eltűnik ott-

honról. Állítása szerint ezt megbeszélte apjával - aki hónapok mul-
va indította el a rendőrségi körözést! - viszont a már említett
kompenzációs törekvések miatt a fiu jelenleg fölmenti apját a fe-
lelősség alól; mindenért a mostohát okolja; szerinte az apja őt
visszafogadja. - Irataiban ott van az apa írásos nyilatkozata:
"hiába engedik ki nagykorúsága előtt, hozzám vissza nem jöhet, nem
jöhet, nem vállalom érte felelősséget." /!/ Véleményem szerint a
fiu tudja ezt, de nem bírja tudomásul venni, hiszen jelenleg ez
az egyetlen kapaszkodó egész életében: tudniillik, hogy kikerül
innen; apja kiviszi.

Nevelési tanács: először is el kell fogadtatni vele azt a tényt,
hogy az intézetből hosszú ideig nem mehet el még szabadságra sem,
mert nem fogadják be otthon. Tehát erősíteni kell a pszichés teher-
bíró képességét: képes legyen elfogadni az igen súlyos, valóságos
helyzetet. S ha már elfogadta, adekvátan tudjon alkalmazkodni hoz-
zá, azaz életvitelét úgy megtervezni, hogy képes legyen kihagyni
belőle az apát is, aki gyakorlatilag az ő számára nem létezik. Eb-
ben az igen nehéz, keserves átmeneti helyzetben jó érzelmi kapcsó-
lat nyújtásával kell kárpótolni és biztonságérzetet teremteni szá-
mára. Beszélgetéseink során eleinte nem akarta, ill. nem tudta el-
fogadni magára utaltságát, később - nagyon sirva - bevallotta, hogy
zet kezdettől tudta, de "olyan jó volt elképzelni, hogy egyszer
csak értem jön az apám." Tulajdonképpen ekkor zajlott a katarzis:
most már tudatosan vállalva a helyzetét, kell döntenie saját sor-
sáról. Ez a beszélgetés nagyon felzaklatta, később azonban azt
mondta, jobb így, "most már nem csapom be magamat." Befejezem az
iskolát, és majd munkásszálláson fogok lakni, aztán építetek magam-
nak lakást és csak ezután fogok megnősülni." A feltáró-tudatosító

beszélgetés optimális eredményt ért el : a fiú reálisan felméri helyzetét, lehetőségeit, s reális élettervet dolgoz ki. Nagyon szükséges volt ennek a felnőtt attitűdnek a kialakítása, mert viszonylag kevés időt tölt az intézetben, hiszen majdnem 17 esztendő, s ha illúziókban élve engedjük innen ki, tulajdonképpen nem segítünk rajta, mert a kinti életben rá kellett volna döbbernienie a valóságos tényekre, s így csak "elnapoltuk" volna önálló döntésének kényszerét. Közben viszont kihagytuk volna a legnagyobb lehetőséget: pszichés teherbírásának növelését, személyiségének erősítését. Egyelőre semmi többet nem szabad sürgetni, mert most nem lehet jobban megterhelni a személyiséget; azonban jó intellektusára támaszkodva, a már kialakult tudatos helyzetátélésével prognosztikusan igen jó kilátások vannak a személyiség fejlesztésére.

23. számú eset: 13 év 7 hó

Életrajz: az apa segédmunkás, az anya 1968-ban meghalt. Kisebb lánytestvérét az apa megerőszakolta, ezért igen hosszú börtönbüntetést kapott, a gyermekkel való érintkezés jogát is megvonták tőle. Ekkor kerültek a testvérek állami gondozásba. Soha nem volt lakásuk, rokonoknál húzódtak meg putrikban; csavarogtak. A nem zárt intézetből állandó szökéseik miatt került át zártintézetbe. Ott lopott, verekedett igen agresszív volt; szökései alkalmával is lopott, garázdálkodott. Igen gyengén fejlett - táplált gyermek. Jelenleg: még elég új gyerek /1/2 éve van itt/, fél, nem tud beilleszkedni itt is agresszív, bár nagyon tart a csoport idősebb tagjaitól, ezért alattomosan támad. 4. osztályos, elégséges eredménnyel.

Személyiségstátus: közepes intelligenciaszint, látens, időnként kirobbanó agresszív indulatosság, pozitív érzelmei szinte nincsenek; igen súlyos szexuális problémái vannak, aktív ingerlevezetéssel. Erős szereplési, önmutogatási vágy jellemzi, de ez most lapangó jellegű, az új környezet és a bezártság ténye miatt. Retardált, infantilis érzelmi-indulati-erkölcsi ^{+jeltevése} személyiségű.

A személyiségfejlődés okai: a család egész életvitele "elengedő", esetleges volt /saját lakás hiánya, az egész család csavarogott, időnként behúzódott valakihez, annak a putrijába stb./, ezt a rendezetlenséget, amely nyilvánvalóan emocionális rendezetlenséggel is társult, még súlyosbította az anya halála, majd az ezt követő nemi erőszak az apa részéről a 7 éves kistestvéren, az apa büntetése - azaz végleges elvesztése. Az apa modellje is, az egész korábbi életforma is motiválhatja a jelenlegi súlyos szexuális problémákat, valamint a teljes tájékozatlanságot a saját életvitelt illetően. Ugyanolyan esetlegesen, "elhagyó" módon él most is, mint állami gondozásba vétele előtt: felgyülemlett pszichés feszültségeit, amelyeket igen súlyosan fokoz szexuális kielégületlensége - időnként viharos agresszív indulatokban rohamszerűen vezeti le: az eddig beépült magatartási-cselekvési és reakció-sémák egyenes következményei az egész eddigi életmódnak.

Nevelési tanács: mindennek előtt súlyos szexuális problémái /szinte állandóan onanizál/ kellene rendezni, ha más módon nem is lehet, sok testmozgással és szedatívumok adagolásával, mert ez annyira egyetlen kielégülési, ösztönfeszültség levezetési sémává válhat, hogy a későbbiekben feltétlenül torzítja majd a normális heteroszexuális kapcsolatok kiépítésére való képességét.- amelletts aktuálisan is leköti testi és pszichikai energiáit./Nem arról van

szó, hogy ebben az életkorban normálisnak is tekinthető - onani-
zálást kellene ellensúlyozni, hanem arról, hogy egy súlyosan re-
tardált, torzult személyiségű serdülő egyetlen ösztönszükséglet
kielégítetlensége körül őrvöng. / Addig is, amíg ez a probléma va-
lemennyire rendeződik gyakran beszélgettem vele /már amennyire
egyáltalán rapportképes/. Megpróbáltam felkelteni érdeklődését a
futballozás iránt: némi sikerrel. Korcsolyázni is márt, ennek hasz-
nát is érezhettük. Tudati elképzeléseit a jövőt illetően gyors
ütemben ki kell alakítanunk. Ez ugy történhet, hogy szorosabb ér-
zelmi kapcsolatra épülve érdeklődését figyelmét felkeltjük szakmák,
foglalkozások, a rendezett életmód iránt. Tehát azokat az alapvető
ismereteket kell pótlásként elsajátttatni vele, amelyek a pozitív
életvezetés pusztá elképzeléséhez is szükségesek. Ez folyamatosan
történik, elsősorban a nevelőtanár által. Javasoltam, hogy vegyék
fel a sportkörbe - még ha nem is tulságosan ügyes - de eddig nem
történt semmi ezügyben.

24. számú eset: 12 év 6 hó

Életelezőmény: Két gyermekes család, az apa segédmunkás, igen
brutális, durva alkoholizáló. Az anya feljelentette, s az apa el-
len ifjúság elleni büntett címén eljárást indítottak. Börtönbünté-
tésének töltése alatt a család a két gyermek betöréses lopásaiból
élt. A fiu sorozatosan csavargott, menekült az apja elől, aki nem
egyszer késsel a kezében használta a gyermeket a lakásuk körül. An-
nak ellenére, hogy az apa rendkívüli brutalitása ilyen világosan ki-
derült, az iratanyagban van egy pedagógusvélemény: "nem gondoljuk,
hogy ennek az apa az oka, inkább a gyermek rossz hajlamai". /Elké-
pesztő ennek a pedagógusnak a járatlansága, képzetlensége/. Az elő-

ző intézetből állandóan szökött, ott minden holmiját összeszaggatta /fenti jellemzést ebből az intézetből küldték/, bosszuálló volt, lopott - a pénzből 1,-Ft-os csokoládét és fagyaltokat vett.

Jelenleg: bizonytalan, nehezen beilleszkedő, időnként verekszik.

Már itt is lopott. 4. osztályos, előzőleg minden osztályt ismételtek már. Most elégséges eredményű.

Személyiségstátus: közepes intelligencia, igen labilis, bizonytalan emocionális személyiségsszféra. Megfélemlített, alattomos cselekvésekre hajlamos. Tevékenysége indulati vezérlésű. Itélőképessége gyenge, éppen az indulatok abszolút dominanciája miatt.

A személyiségfejlődés okai: primér károsító tényező az apa alkoholizálása - brutalitása. Ez egyrészt félelmet, másrészt agresszivitást váltott ki a gyermekben, a kettő együtt indítékát képezi az alattomosan támadó cselekvéseknek. Ehhez járul, hogy a bizonytalan érzelmi helyzetet jelentő környezetben nem épülhetett ki kiegyensúlyozott emocionális szféra s a titkolt de állandóan újból és újból feltöltődő indulatok vezérlik a tevékenységét. Alattomos, felelemből leplezett ilyen fajta támadó, agresszivitás a ruháinak elszaggatása is. Kisgyermekkorai érzelmi-tárgyi szükségleteiben történt kielégítetlensége következtében bűncselekményeiben infantilis örömszerzési szándék nyilvánul meg: 1,-Ft-os csoki vásárlása stb. Rendkívüli magányosságában, magáraltaltságában kisgyermekes igényeinek kielégítésével kárpótolja magát. A másik nagyon súlyosan károsító tényező az volt, hogy az apától való megszabadulás ténye együtt járt az aktív bűnözés elkezdésével: a család a gyermekek betöréses lopásaiból élt; s hogy ez az anya jóváhagyásával történt. Itt már nemcsak az emocionális indulati szféra, hanem elsődlegesen az erkölcsi személyiség is sérült, hibás, helytelen cselekvési sémák,

reflexek, helyzetmegoldások természetesnek tekintésével és azok begyakorlásával. Ezek együttesen eredményezték az infantilisan retardált emocionálisan, morálisan súlyosan sérült személyiséget. Ehhez még hozzájárult az az értékelési mód, ahogyan a gyermek tüneteit, megnyilvánulásait a korábbi intézet pedagógusai elkönyvelték; egyértelműen "megátalkodottnak, rosszhajlamunak" bélyegezve a gyermeket.

Nevelési tanács: minthogy intellektusa elég jó, erről az oldalról kell megközelíteni a gyermeket. Elsődleges feladat: egy személy iránti bizalmi kapcsolatot kiépíteni, olyan személlyel akiről kiderült már, hogy nem tartja a gyermeket "elviselhetetlennek" stb. s akinek a kedvéért hajlandó meghallgatni a jövőbeni életvezetésre vonatkozó elképzeléseket. Erre a funkcióra igen alkalmas a nevelőtanár személye, ezért a továbbiakban mindent vele beszéltünk meg: el kell ismerni a gyerek előtt, hogy sorsa igen nehéz lehetett; "cserébe" beláttatni vele, hogy ő is hibás: támad, agresszív, lop, stb. Mindezekért pedig neki kell vállalnia a felelősséget. Itt azt mondhatjuk: szerencse, hogy gyűlöli az apját, és nagyon fél a börtöntől - mert így elérhető, hogy nem szándékozik majd osztozni apja sorsában. A következőekben - a személyi bizalom megnyerése után - az egész intézeti tartózkodásnak azt a célt kell szolgálnia, hogy a beépült hibás cselekvési és reakciósémák helyett új pozitív sémák jöjjenek létre. Ennek pedig alapja a rokonszenvi személyes bizalmon alapuló érzelmi kötődés lehet. A korrekciós nevelés prognózisa kedvező, a nevelőtanár erre igen alkalmas személyisége miatt.

25. számú eset: 12 év 10 hó

Életelőzmény: az apa segédmunkás, az anya htb., otthon van

a kétéves legkisebb gyermekkel. A fiunak egy nagyobb nővére is van; középső gyermek. Erre a gyermekre először az iskolában volt panasz: felesel, zavarja az órát stb. Ez másfél évvel ezelőtt kezdődött. Majd rongált két másik társával: összetaposták a virágágyakat, padokat törtek szét egy parkban. Benzinjegyet loptak s azokat eltépték. Az apa ezekre a panaszokra úgy reagált, hogy feljelentette !! a gyereket, s kérte javító-nevelését - amelyet meg is kapott. Az anya is beleegyezett ebbe mert "nincs ideje ezzel bajlódni, ott van neki a kicsi."

Jelenleg: agresszív, de látszólag alkalmazkodik. Valójában nehezen illeszkedik be. A 6. osztályt végzi, közepes eredménnyel.

Személyiségstátus: jó intelligenciaszint, igen zavaros, kusza, labilis indulat- és féltékenység uralta emocionális szféra. Kényszerűen enged a helyzetnek, helyzet felismerése jó, rendkívül konformista, csak látszólag adaptálódik; valódi adaptálódását igen megnehezíti az emocionális kuszasága és erkölcsi bizonytalansága.

A személyiségfejlődés okai: a legfeltűnőbb az élettörténetben a személyiség zavarai jelentkezésének és a kistestvér születésének időbeli találkozása. Itt van a kóros személyiségfejlődés kulcsa. Az addig kedvenc-helyzetben lévő gyermeknek hirtelen nemcsak osztania kellett, hanem egyenesen átadni ezt a pozítiót a kistestvér javára. /Az anya azóta soha nem ért rá ennek a gyerekek a nevelésére!/. Ez az alaphelyzet változás megviselte a gyermeket, akinek azonban ez nem az első buktató a személyiségfejlődésében, eleve ez volt kedvenc helyzet is: ebben a helyzetben ugyanis "mindent szabad volt", az idősebb testvér rovására is. Tehát már ekkor kialakultak a kóros személyiségfejlődés lehetőségei, amelyeket manifestált és még súlyosbított a helyzet megváltozása. Iszonyú féltékeny-

ség gyötri most is: dől belőle a vádaskodás az anyával és a kicsivel kapcsolatban - itt teljesen nyilvánvaló az is: féltékenység a közönbös, kevésbé szerető, mér nem becéző bánásmód miatt; nyugtalanság, amely abban is megnyilvánult, hogy kisebb mulasztásai voltak az iskolában; minthogy ekkor nem sietett segítségére senki; rongálások, jegyeltépés - tipikus infantilis bosszu vezérelte cselekvése; és erre a szülők hasonlóképpen infantilis inadekvát válasza; megszabadulni a gyermektől, de úgy, hogy az neki rossz legyen: intézetbe zárni. S az egész együtt eredményezi a jelenlegi személyiségstátust.

Nevelési tanács: azt eléggé nehéz lenne elhittetni a gyermekkel, hogy a szülők őt is szeretik - ezek után; arról nem is beszélve, hogy teljesen fölöslegesnek érzi magát: "most már van neki más, ez a gyerek nem kell" - mondja TAT-jában /7. GF táblára/. Ezért úgy kell megközelíteni: itt szereti őt a tanár, a pszichológus, és egyben beláttatni vele a követett ut helytelenségét: amikor éppen azt sérelmezte, hogy nem szeretik, akkor sorozatosan olyasmiket követett el, amikért aztán már joggal nem szerették.- tehát elejét kell venni a tetteiért való felelősségérzet áthárításának. Jelenleg eljutottunk odáig, hogy hajlandó belátni a saját "vétkességét" és. A további előremutató tendenciák, motivációk kiépítése: bizonyítsa be, hogy lehet őt szeretni, becsülni, tervezze meg a saját életét, stb.- csak ezután következik. Elsősorban tanuljon, mert ezzel bizonyíthatja a tanárok számára legkézenfekvőbb módon, hogy ő th. nem is olyan "rossz" gyerek.

26. számú eset: 12 év 10 hó

Életelőzmény: A szülők elváltak, a 4 gyermeket bírói ítélet az apánál helyezte el /az anya prostitúciója miatt/. Csakhogy az apa a saját anyjánál lakott, aki nem vállalja a gyermekek gondozását. Az apa dolgozott, a nagymama szintén, a gyermekek egész nap csavarogtak, nem kaptak enni, tehát loptak. Egyetlen érzelmi kötődése volt: a gyerek az apa sogornőjét szerette, de azok hamarosan elköltöztek, s megszakadt az érintkezés. Még ma is ehhez az aszszonyhoz akar visszamenni szabadságra is és véglegesen is. A gyerekeket gondozásuk megoldatlansága miatt állami gondozásba vették. Onnan állandóan megszökött, ezért került zártintézetbe.

Jelenleg: csöndes, szótlan, nehezen oldódó, a feladatokat elvégzi. 5. osztályos, a 3. osztályt ismételte.

Személyiségstátus: közepes intelligenciaszint, teljesen kialakulatlan, fejletlen érzelmi-erkölcsi személyiség. Érdeklődése retardált, játékaiban az 5-6 éves gyermek fejlettségi szintjén áll, ugyanugy a kapcsolatteremtő készsége is. Szociometriai választásainak egy része funkció alapon történt, a többi kérdésre "mindegy"-el válaszolt.

A személyiségfejlődés okai: ennél a fiunál teljes egészében elmaradt az a bizonyos pozitív "első interperszonális kapcsolat", amely prototípusa az összes többi személyi kapcsolatoknak, amelynek tartalma mélysége és irányultsága modellje lesz a többi személyi kapcsolat tartalmának, mélységének irányultságának. Mivel a korai csecsemő és kisgyermekkorban ez az első kapcsolat igen felszínes és érzelemszegény volt; nem képes ma sem másféle kapcsolatteremtésre mert a szoros érzelmi kötődés reakció cselekvés sémái nem épül-

tek be a személyiségébe. Ily módon nem épülhette fel az erkölcsi személyiségnek azok az elemei sem, amelyekhez éppen a pozitív érzelmi kötődés, differenciáltság szükséges. Csavargásainak éppen ez az érzelmi "elengedettség" az oka: egyszerűen nem volt miért ott-hon maradnia; erre semmiféle motiváció nem készítette. A lopások egyenes velejárói és következményei a csavargásnak; ennie kellett, és ezeket a létfenntartó célzatu lopásokat erkölcsi fékek sem gátolták.

Nevelési tanács: Ennek célja: a személyiségfejlődésben mutatkozó alapvető hiányok pótlása. Ezt csak az első interperszonális kapcsolat pótlójellegű utólagos kiépítésével, a partner pozitív modelljén alapuló identifikációjával lehet megoldani. Erre a modell-szerepre az intézmény valamelyik tanára lenne alkalmas, azonban sajnos itt is az történt, hogy senki nem bírja vállalni őszintén a fiuval a szorosabb érzelmi kapcsolatot. Egy nevelő hajlandónak mutatkozott rá, de csak a kapcsolatot látszatát tudta megteremteni, apró kis gesztusokkal /fokozottan érdeklődött a fiu ügyei iránt, ha elmentek egymás mellett a folyosón, egy-két szót mindig szólt hozzá stb. de mélyebb beszélgetéseket tanácsok ellenére sem volt képes megszervezni. /A pszichológussal való identifikáció lehetőségei eleve kisebbek, mert nem vagyunk állandóan, nap mint nap együtt - mivel pedig ez a gyerek érzelmi kapcsolataiban, érzelmi viszonyulásaiban személyiségfejlődésnek legelső állomásain szenvedett el traumákat, ha valóban pótolni akarnánk ezt az elmaradt kapcsolatot, úgy szükséges a pótló személy állandó fizikai jelenléte is. Ennek ellenére ragaszkodó, hálás azért, hogy rendszeresen beszélgetünk, elmondhatja apró kis ügyeit, ezek meghallgatásra sőt érdeklődésre találhatnak. Két hónapos /heti 1 alkalommal/ ilyen kap-

csolattartás után érzelmi szférájában jelentős fejlődés következett - azonban egész személyiségének harmónikus, gyorsabb fejlődését csak úgy lehetne megoldani, ha infantilis kötődési képességének megfelelő kapcsolatot tudnánk kínálni neki. Prognosztikusan nem rosszak a kilátásai; biztató az érzelmi személyiség-szféra tartalmi differenciáltság- és irányultságbeli fejlődése, mert csak erre a fejlődésre alapozva lehet majd az erkölcsi személyiség-szféra gyors ütemű fejlesztését építeni.

27. számú eset: 14 év 8 hó

Életelőzmény: Születése óta állami gondozott, kb. 1-2 hetes volt, amikor rátaláltak egy szemetes vödörben. Anamnézisében csecsemő és kisgyermekkorai fejlődésére nézve a következő adatok találhatóak; két éves korában kb. 1 éves általános lemaradás; 4 éves korában már 2 éves általános lemaradás; ezt a 2 éves retardáltságot még mindig nem hozta be. Igen sok intézetben volt, kb. évenként helyezgették át egyik intézetből a másikba, 10 éves korában kezdődnek vele komolyabb problémák: nem akar tanulni, megszökik, felesel, tisztelen, nem szeret senkit. Sorozatos szökései miatt helyezték át zártintézetbe.

Jelenleg: igen csendes, interperszonális kapcsolatteremtő készsége igen alacsony szintű, különösebb probléma nincs vele. A 6. osztályt végzi, elégségs eredményekkel, csak 7 éves kora után kezdett iskolába járni, később a 3-4. osztályt kiegészítőiskolában végezte. A további osztályokat ismét normál általános iskolában járta.

Személyiségstátus: kb. 2 éves lemaradás az intellektusban, de nem értelmi fogyatékos. Ha figyelembe vesszük eddigi élettörténe-

ténetét, ez a retardáltság érthető is; érzelem- és indítékszegény, rapportkészsége csökkent, nem is törekszik szorosabb kapcsolat kiépítésére.

A személyiségfejlődés okai: tekintve, hogy anyja a szülés után a szó legszorosabb értelmében kidobta a gyermeket, feltehető, hogy a magzati élet is súlyosan veszélyeztetett volt; nyilvánvalóan nem kívánt, szégyellt és titkolt terhesség, segítség nélkül lezajlott szülés, s ezt követően a kidobás traumája: mindez eredményezhet együttesen organikus idegrendszeri sérülést - ez azonban nem mutatható ki. Ettől még fennáll a lehetősége, hiszen vannak olyan mikrosérülései az agynak, amelyeket semmiféle műszeres vizsgálattal nem lehet kimutatni. A további életut az állandó hányattatás, bizonytalanság jegyében zajlott: ha véletlenül ki is alakul valamelyes érzelmi kötődés, rövid időn belül kényszerűen megszakad, s nyilvánvaló, hogy ezek a traumák igen megviselik a kisgyermek elsősorban emocionális igényeket támasztó személyiségét. Így alakul ki a korai életszakaszoktól kezdve állami gondozott gyermekekben védekezési mechanizmusként az érzelmi kapcsolatoktól való elzárkózás; mintegy előzetes védekezés a következő súlyos trauma ellen. /Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy ebben az esetben sem volt modelljük a későbbi interperszonális kapcsolatoknak./- Ez történt itt is; az pedig, hogy az emocionális személyiségssféra zavarai, traumái hátráltatják az intellektus fejlődését is, már statisztikával is bizonyított tény; a személyiség egyes szférái egységben, nem egymástól elszigetelten fejlődnek. Ily módon tehát az is elképzelhető, hogy a születés körüli traumák nem károsították organikusan az intellektus apparátusát, hanem a fentebb kifejtett hatások érvényesültek. Végül: elképzelhető a kettő együttesen is. Mindenesetre az a mód, ahogyan korábban szö-

késeit előre megszervezte, nem mutat valódi debilitásra, inkább nagyon is fejlett, praktikus intelligenciára! /Ezt egyébként intelligencia tesztje is mutatja/.

Nevelési tanács: az esetlegesen fennálló organikus károsodás - de mindenképpen fennálló lassu fejlődési tempó miatt glutarec szedése javallt, bár azt hiszem ez már kissé kései, de talán mégis javít valamelyest. Terápiás nevelésben pedig: igen szoros, jó tartalmu interperszonális kapcsolat felkinálása szükséges a nevelőtanár részéről. /Itt meg kell említeni azt a tényt, hogy az anyával, mint nővel való kapcsolat most már semmiképpen nem pótolható. - Beszélgetéseinkben sikerült meggyőzőnöm, hogy innen nem kerül tovább, itt több évig maradhat, érdemes tehát baráti kapcsolatokat keresnie. Igen kilátástalan jövőjére nézve /hiszen senkihez nem mehet majd!/, megbeszéltük, hogy az intézeti nevelőtanár megnyugtatta, nem fogja őt magára hagyni, segít neki, később is találkozhatnak. Ezt nagyon sokszor kellett elmondani, de végül is valamennyire elfogadta, és kissé megnyugodott; ami abban is kifejezésre jutott, hogy a korábban igen sok szorongásos jegyet mutató személyiségvizsgálatának megismétlése most jóval kedvezőbb eredményt adott. Ugyanakkor javulni kezdett intellektuális teljesítménye is: jó jegyeket kapott az iskolában ahol a 6. osztályt végzi. Itt persze megint lehet tulajdonítani az eredményt a gyógyszernek, s ugyanugy az érzelmi kiegyensúlyozottságot biztosító pszichoterápiának is - vagy mindkettőnek együttesen. Leginkább ez utóbbit tartom valószínűnek. A terápia távolabbi céljai: pozitív életvezetési modellek alapján egyáltalán elképzelések kialakítása a jövőt illetően; az érzelmi kapcsolatok alapján erkölcsi személyiségének, ítélőképességének fejlesztésével együtt.

28. számú eset: 15 év 1 hó

Életelőzmény: A szülők segéd munkások, mindketten rablás s az apa még gyilkossági kísérlet - miatt börtönbüntetésüket töltik. A két gyermek állami gondozásba került, a testvér már korábban, ugyan csak betöréses rablás miatt. Ez a fiú csavargás és lopás miatt került a zártintézetbe.

Jelenleg: Nagyszáju, állandóan felesel, szándékosan elszaggatja, tönkre teszi ruháit. A rábizott feladatokat csak akkor hajtja végre, ha állandóan ellenőrzik. Egyébként ha csak lehet "szabotál", letagadja a kiadott feladatokat. Az általános iskola 2. osztályát végzi, elégséges eredménnyel. A csoportban 5 funkció-jellegű választással rendelkezik: annak ellenére, hogy objektíve egyáltalán nem tekinthető pozitív személyiségűnek, a csoport el- és befogadja. Ez ismét arra mutat, hogy a legnegatívabb személy is lehet egy hasonlóan negatív közösségben elfogadott és tolerált egyén.

Személyiségstátus: Közepes intelligenciaszint, igen sok támadó agresszivitás az emocionális-indulati életben, igen erős alattomos tendencia. Nem vállalja saját tetteinek súlyát, felelősségét, konfliktusos helyzetekben áthárítja a döntést, de ha nem fél a következményektől, akkor minden felelősség alól hazugsággal is kibújik. Lappangó szembehelyezkedés jellemzi a közösséggel kapcsolatban, látens agresszivitása nyilvánul meg például ruháinak elszakításában. Igen erős szexuális feszültség, aktív bevezetéssel.

A személyiségfejlődés okai: elsősorban a szülők igen erősen antiszociális modellje hatott károsítóan a gyermek pszichikumának fejlődésére. Mindkét szülő brutálisan támad, az idősebb testvér is ennek mintájára bűnözik - ez a fiú is alattomos, látens agressziót

táplál a társadalmi környezettel szemben. Teljes identifikálódás történt tehát a szülői modellel; ez az azonosulás motiválja az aktivitást is. Szexuális problémáinak megoldására agressziós módot választ /megfelel az általános irányultságnak: homoszexuális játékkal üldözi a gyengébbeket, elsősorban az előző esetanyagban szóbanforgó fiút./ Tekintve, hogy a másik fiunál semmiféle szexuális probléma nem került felszínre, valószínű, hogy ennek szexuális próbálkozásai őt hidegen hagyják. Minden esetre veszélyes a többiekre nézve, rendkívüli agresszivitása miatt szexuális téren is!

Nevelési tanács: rá kell vezetni a fiút - elsősorban tudati síkon - a negatív modellek követésének rendkívüli veszélyességére. Minthogy a bezártságot, a megszabott rendet és fegyelmet itt is nehezen viseli el, ez hatásos volt. Megdöbbsent, azt mondta, még soha nem gondolta el, mi is lehet ebből. Megbeszéltük, hogy a bátyja szó szerint ugyanugy kezdte bűnözését, mint ő is, s a végén börtöreses rablás és börtön lett belőle. Egy hét szünet következett, amelynek feszültségében eldöntötte, hogy szörnyű lenne számára a börtön. A döntés motivációja világos: félelem a büntetéstől. Nem magas rendű erkölcsi motiváció ugyan, de azért arra jó, hogy "belekapaszkodjunk". A további korrekciós nevelésnek arra kell irányulnia, hogy tudatosan megfigyeltessük vele életének azokat a mozzanatait, amelyek hasonlóak a szülők és a testvér életutjához; s amelyeknek hasonló következményei is lesznek. Majd megfigyeltetni és elemezni vele együtt több pozitív életvitel, életut mozzanatait, rávilágítva a különbségekre. A megfigyelt és elemzett pozitív modellel való identifikációs törekvés kiváltása a korrekciós nevelés utolsó lépése. Jelenleg a saját életvitel, életut elemzésénél s a negatív modellek életutjával, életvitelével való összehasonlításánál tartunk, igen jó eredményekkel:

lelkes együttműködéssel "boncolgatja" magát, többé-kevésbé már is tudja melyek a fő hibái, s melyek a legjelentősebb pozitív tulajdonságai. Mindenképpen el kell érni, hogy intézeti tartózkodása alatt elvégezze a dolgozók általános iskoláját, s valamilyen szakmát is tanuljon.

29. számú eset: 14 év 2 hó

Életelőzmény: Két éves kora /anyja halála óta/ állami gondozott, apja eltűnt. /Körözött bűnöző volt, valószínűleg disszidált; különböző intézetekben élt, gyakran helyezgették át egyikből a másikba, fejlődésében állandóan kb. másfél-kétéves retardáltságot mutatott. Az első - lemaradást jelző - tünetek 6 éves korában mutatkoztak meg / a feljegyzések szerint/: amikor is gyógypedagógiára iskolázták be mert igen erősen selypített /!/. Ott három osztályt végzett el, állandóan infantilis megnyilvánulásokat produkálva. Közben 9 éves korától sorozatosan szökésben volt - egyetlen alkalommal sem beszéltek meg vele szökésének okát, mert értelmi fogyatékosnak tartották, hanem áttették egy másik, nehezebben elhagyható intézetbe. Egyik szökése alkalmával /amikor rendőri körözést adtak ki ellene/ menekülés közben egy hasonló koru gyermeket egy motor-kerékpár elé lökött - mint később elmondta, azért, mert, "amíg őt nézik én meg tudok lógni". Ezután került a zártintézetbe, ahol két éve tartózkodik.

Jelenleg: erősen konformista, képmutató, látszólag engedelmes, de alattomban mindig piszkál valakit a társak közül. Igen gyenge tanuló, most végzi a dolgozók iskolájának 4.osztályát. Még beszédhibás.

Személyiségstátus: gyenge intellektus, amely főként az ismeret-szerzés képességeit érinti - bevézés, megtartás -; teljesen fejletlen judicium érzék, az erkölcsi fékek hiánya, erősen indulati vezérlési cselekvések jellemzik. Nem valódi debilitással van dolgunk: itt is erősen retardáló az a tény, hogy különböző intézményekben nevelkedve tartós érzelmi kapcsolatai nem alakulhattak ki; erkölcsi érzelmei fejletlenek; pillanatnyi érdekei szerint közveszélyesen cselekszik /lásd a gyermek motor alá lökése szándékosan a menekülés érdekében/. Különösen pánikhelyzetben teljesen indulati vezérlésű és ebben a helyzetben nyilvánul meg legszembetűnőbben az erkölcsi fékek hiánya is.

A személyiségfejlődés okai: ez a nagyfoku kiméletlenség, saját érdekeinek minden áron - mások élete árán is - megvédése, reakciója annak a szeretet-kapcsolat nélküli környezetnek, amelyben eddig élt. Érte sem tett senki semmit, nem épülhetett be személyiségébe a mások iránti szolidaritás, együttérzés, segítség készsége. Igen korán megbélyegezték, mintegy lezárták a sorsát azzal, hogy beszédfejlődésének retardáltsága miatt kiegészítő iskolába küldték. Beszédkorrekciójára csak részben került sor, beszédhibája miatt /képzési hibák/ sokat is csufolják. Az a tény, hogy tulajdonképpen úgy, ahogy volt: beszédhibáival, retardáltságával senki nem fogadta el; agresszíven szembenállóvá tette, olyan személyiséggé, aki másokat semmibe véve, indulataiban minden önkontroll nélkül igen súlyos konzekvenciájú tevékenységre képes. Könnyen kerül pánikhelyzetbe, mihelyt veszélyeztetve látja érdekeit: ekkor különösen veszélyes a környezetére nézve.

Nevelési tanács: fő célja a társadalmi veszélyesség csökkentése. Ennek érdekében indulati állapotaiban begyakorolt pánikszerű reakció-cselekvési sémáit kell leépíteni. Kezdetben nagy körültekint-

téssel biztosítani kell a pánikhelyzetek elkerülését: nem szabad váratlan, fenyegető helyzetek elé állítani, fokozatosan kell követelményeket támasztani vele szemben. Az eddigi intézeti nevelés elérte azt, hogy valamennyire fékezi magát; de éppen az a baj, hogy csak konformista módon képmutatásból; abban a kényszerítő helyzetben, amelyben az intézeti tartózkodás miatt van. Ebben a látszólagos adaptációban még nincs belső átérzés és különösképpen nincs meggyőződés. Ezért a biztosított nyugalom mellett pozitív érzelmi kapcsolat lehetőségét kell kínálni számára kapaszkodóként, hogy emocionális indulati labilitása lecsituljon, problémái kissé rendeződjenek. /napi egy Szeduxen szedése javallva/. A korrekciós nevelés eljutott odáig, hogy viszonylag nyugodtabb lett, a csoporttársakkal történő beszélgetések után nem csufolják beszédhibája miatt; tanulmányaiban 2 tárgyból is javított egy-egy osztályzattal. /ez önmagában is bizonyítéka annak, hogy pseudodebilitása egyéb fejlődési problémáinak függvényeként jött létre/ s elfogadni látszik a nevelőtanár és a pszichológus érzelmi közeledését. A továbbiakban az érzelmi kötődés megerősítésére támaszkodva lehet lassan beépíteni az erkölcsi személyiség hiányzó elemeit, kezdetben úgy, hogy a tanár kedvéért, később belső átélésből fakadóan irányítsa tevékenységét.

30. számú eset: 15 év 7 hó.

Ételtelözmény: az anya leányanyaként szülte, két testvére már a később kötött házasságból származik. Elváltak, a nevelőapa elvitte a legkisebb gyermeket. Mig együttéltek a szülők állandóan verték ezt a gyereket. Mindenki csufolta "zabigyereknek, égből kapottnak" nevezték, még a falubeli felnőttek is. 8 éves korában kővel megdobált egy asszonyt, mert az "fattyunak" nevezte. Ekkoriban már állan-

dóan csavargott, igen agresszíven támadott az utcán, eleinte csak azokat a gyermekeket támadta meg, akik csufoták, később a mellette elmenő gyerekekbe is belekötött, majd főként nőket bántalmazott: sárral megdobálta, árokba lökte őket. Egyik osztálytársára késsel támadt /ez a társ állandóan üldözte őt a csufolódásaival/, s amikor az megsérült, s leesett a földre, tovább rugdosta. 12 éves korában került zártintézeti állami gondozásba, amelyet az anya kért.

Jelenleg: viszonylag nyugodt, spontán vezetőszerpet tölt be a csoportban. Nincs vele sok baj, elég jól tanul is, közepes eredménnyel végzi az 5. osztályt. Funkciója nincs.

Személyiségstátus: közepes intelligencia-szint, látens, agresszív indulatok, általában erős készség az indulati vezérlésű cselekvésekre. Rapportszaksége jó, a vizsgálat idejében eléggé kiegyensúlyozott emocionális állapot. Erkölcsei személyisége fejletlen, hiányoznak a morális fékek, illetve különböző sérelmekre fellazulnak.

A személyiségfejlődés okai: nem kívánt, szégyelt, keserves emlékü terhességből született, rengeteg sértésnek, megalázásnak volt kitéve, amelyektől anyja nem védte meg. Reakcióként agresszivitással válaszolt; anyja ekkor szigorubb lett; így lassan elvesztette egyetlen valamennyire biztonságot nyújtó érzelmi kapcsolatát, mert az anya haragudott rá, tulajdonképpen már pusztán létezéséért is, később pedig azért mert annyi baja van vele. A nevelőapa belépése a családba súlyosbitotta a helyzetét: újabb agresszív büntetésekkel, amelyeket most már igen erős testvér-féltékenysége miatti "rosszasága" is kiprovokált. Következmény az anya és a nevelőapa együttes kemény büntetése, a maradék szeretet teljes elvesztése. A gyermek reakciója: most már idegen gyermekeket is bánt, ok nélkül is, majd - feltámadó szexuális érdeklődés és az anyával szembeni bosszu-

vágy ötvöződése miatt - nőket is. A nők árokba lökése, besározása stb. nyugodtan tekinthető a nemi erőszak előfutárának, hiszen ugyanaz az a motiváció: erőbeli fölény-helyzet bizonyítása, bosszuvágy, a másik megalázása, megszégyenítése - szexuális vágygal keveredve. Mind veszélyesebbé váló, most már differenciálás nélkül az egész társadalmi környezetet fenyegető támadásaira egyre nagyobb foku elnyomó, megtorló akciók kezdődnek: az anya őt hibáztatja, amiért a nevelőapa elhagyta őket, s lassan már gyűlöli a csak bajt okozó fiút.

Nevelési tanács: mivel a legnagyobb baj egész életében az volt, hogy soha nem állt mellette senki, most itt kell elkezdeni a korrekciós nevelést. Megbeszéltük a fiúval, hogy anyja, nevelőapja, s mindazok, akik csufolták őt - olyasmiért ami igazán nem írható az ő számlájára - mindannyian hibáztak vele kapcsolatban. De ugyanakkor ő is hibázott, főként abban, hogy végül már egyáltalán nem tett különbséget az emberek között, hanem mindenkit egyformán támadott, okkal, ok nélkül. Nem volt helyes a konpenzálás módja: senkinek nincs joga támadni embereket azzal a szándékkal különösképpen nem, hogy megalázza, megsértse őket. Erre viszont azt mondta, hogy őt se kimélte soha senki. Mindig bántották, mindig verték. Megkérdeztem, ez vajon jól esett-e neki. S ha nem, miért akar vétlen embereknek is fájdalmat, bajt okozni. Ugyanakkor sikerült vele elfogadtatni vele azt a tényt, hogy anyja nem rosszindulatból verte, szidta, hanem azért, mert azt hitte, ez fog segíteni rajta. Ugyanez áll a nevelőapára is. Azt gondolták, egypár alapos veréstől megváltozik a gyermekük. Egy hónapi pszichoterápia után alapvető változás állt be az általános irányultságba: elfogadta, megértette anyja, nevelőapja cselekvéseinek motivációit, s megkönnyebbülve /hiszen akkor

nem gyűlöletről van szó és neki sem kell gyűlölködni/, határozta el, hogy ha legközelebb szabadságra megy, kedvesebb lesz anyjával. Megbeszéltük annak a lehetőségét, hogy anyja nem fogja mindjárt észre venni a változást, de ez érthető és nem szabad elkeseredni rajta. Így lényegében igen jó úton és gyors ütemben segített a pszichoterápia, ezeket az eredményeket kell tartósítani, tudatos pozitív tendenciákat ráépíteni a következőkben.

31. 32. számú eset: 13 év 7 hó; 14 év 8 hó

Életelőzmény: a szülők rablásból, lopásból, egyik településről a másikra vándorolva tartották fenn öt gyermeküket. A gyerekek igen kicsi koruktól fogva részt vettek a kisebb tolvajlásokban, koldultak is. Soha nem volt lakásuk, sátorban /!/, fa alatt aludtak. Egyáltalán nem láttak tüzhelyet, lábast stb. ezeknek a tárgyaknak a neveit sem ismerték. Ezért értelmi fogyatékosnak tekintették s az állami gondozásba vétel után a különböző intézetekben gyógypedagógiai iskolákba küldték őket, ahol aztán tényleg úgy viselkedtek, mintha súlyosan fogyatékosak lennének: üvöltöttek, amikor ágyba akarták fektetni, csak a padlón voltak hajlandók aludni, kézzel ettek, megrémültek a viztől, képtelenek voltak megtanulni fésülni stb. Sajnos inbecillisen nézték őket, egyáltalán nem törődtek velük, hogy mit és hogyan csinálnak. Pedig egyszerűen csak arról volt szó, hogy soha nem látták ezeket a használati tárgyakat, egészen másféle létformához voltak szokva. Először - 10., ill. 11. éves korukban veszélyeztetettség simén - mindketten "sima" intézetbe kerültek, onnan együtt szöktek, bokrokban aludtak, bogyókat ettek; teljesen visszatértek korábbi "ősi" életformájukhoz; majd később

együtt követtek el erőszakot egy 12 éves kislányon. Ekkor kerültek /1 éve/ zártintézetbe. "Szabad" életük ideje alatt egyáltalán nem jártak iskolába, a korábbi intézeti évek alatt mindketten elvégezték a gyógypedagógia 2.osztályát.

Jelenleg: Időnként mindketten úgy viselkednek, mintha súlyosan fogyatékosak lennének; makacsul és gyanakvóan megtagadják az evőeszköz, zsebkendő stb. használatát. Nyugodtabb időszakokban viszont elég jól beilleszkednek a csoportba. Nem kaptak választásokat, ill. az idősebb egyetlen pozitív választással rendelkezik, de nem is utasították el őket. Voltaképpen a csoport megszokta őket olyannak, amilyenek, s közömbösen viszonyulnak hozzájuk. Itt az általános iskola 3. osztályát végzik, elégséges, ill a fiatalabb közepes eredménnyel.

Személyiségstátus: mindkettőnél nagy hiányosságok az intellektusban, de elsősorban a megtanulható ismeret anyagban. Igen jó praktikus intelligenciájuk van. Egyáltalán nem hiszek abban, hogy értelmi fogyatékosok: ez csak akkor igaz, ha az IQ-t csak önmagában, más összetevőjétől függetlenül nézzük. Jóindulatu, kedves mindkettő, de indulati labilitásuk gyakran ragadtatja őket súlyos konzekvenciájú cselekvésekre. A nemi erőszak egészen beleillik személyiség-képükbe: azon a primitív ösztönfokon, amelyen állnak, valamilyen szükséglet indíttatására a megkivánás és megszerzés- kielégülés teljesen természetes folyamatot - bármilyen területen is legyen az. Ahogyan kielégítették az éhséget, szomjúságot: az önfenntartás ösztönét - ugyanugy a nemi vágyat is; a fajfenntartás ösztönét. Mivel ennyire primitív erkölcsi szinten állnak, eszükbe sem jutott, hogy az erőszak ténye az, amit nem helyesel a társadalom -

sokáig azt hitték, hogy egyáltalában maga a szexualitás a büntetendő! Tehát általában a kultúremler szintjéhez mérve fogyatékosok, de inkább erkölcsi fogyatékoságnak nevezhetjük ezt, amely a személyiség emocionális- indulati-erkölcsi megnyilvánulásait irányítja, sem mint az értelmi képességet valódi fogyatékoságának.

A személyiségfejlődés okai: teljesen érthető módon a vándorló cigánycsalád erkölcsi normatíváival azonosították magukat: természetes létforma a vándorlás, lóás, az effajta "állati" szabadság, amelyet aztán olyan sokáig tovább hordtak még szokásaikban. Igen nagy hiba volt, hogy értelmi fogyatékosoknak tartották mindkettőjüket: hiszen természetes, hogy hiányosak voltak az ismereteik; ezzel ugyanis többé-kevésbé lezártnak tekintették nevelésüket, fejlesztetőségüket. Később az intézeti nevelés sem tette lehetővé a kulturált élettel való identifikáció létrejöttét, tekintve, hogy érzelmileg nem tudtak elfogadni maguk körül senkit, és semmiféle életvitelbeli változást.

Nevelési tanács: Elsősorban az szükséges, hogy alaposan megismerjék a kulturált társadalom szokásait, körülményeit és követelményeit. Rengeteget kell velük beszélgetni, amely beszélgetések során olyan módon kell az általános követelményekhez hozzászoktatni őket, mint a kisgyermeket. Ez azt jelenti, hogy minden tárgyat meg kell nevezni és használati módjukról is beszélni kell. Ezzel tudatosítjuk bennük a kulturélet szokásait, körülményeit,- eddigi szembenállásukat a legelemibb tárgyak használatával az is okozta, hogy nem értették a használat módját és célját. Primitív ösztönfokon megrekedtek személyiségükben fokozatosan ki kell építeni különböző magasabbrendű motivációkat úgy, hogy érzelmileg szorosan kötni kell őket egy felnőttökhöz, akinek a kedvéért hajlandók lesznek "szépen"

enni, fészülködni stb. stb. Egészen úgy kell ezt a pótló jellegű nevelést végezni, mint csecsemőkortól minden más gyermeknél. Később, ha valaki kedvéért már hajlandók "jól viselkedni", akkor lehet elkedeni a pozitív tendenciájú tudatos motivációk kialakítását. Ez már nem lesz olyan nehéz, hiszen a szokásrendszerben akkor már benne lesznek a cselekvéssémák. Jelenleg a korrekciós nevelési eljárás az alapfoku ismertetésnél tart. Az iskolai tanulás természetesen igen távol áll tőlük, a tanulásbeli eredményeket jelentős mértékben fokozni fogja az a tény, hogy valaki kedvéért érdemes lesz tanulni - már csak a dicséret elnyeréséért is.